SPISY
JANA KOLLÁRA

DÍL ČTVRTÝ
CESTOPIS DRUHÝ
A
PAMĚTI

V PRAZE
NÁKLADEM KNIHKUPECTVÍ: I. L. KOBER
1863.

Jan Kollár.

[illegible]

PAMĚTI

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

CESTOPIS DRUHÝ

A

PAMĚTI

Z MLADŠÍCH LET ŽIVOTA

JANA KOLLÁRA

sepsány od něho samého

S *podobiznou Jana Kollára* a *snímkem* vlastnoručního jeho psaní.

V PRAZE

Nákladem knihkupectví: I. L. Kober

1863.

Tisk Jeřábkovské knihtiskárny (K. Seyfrieda).

CESTOPIS DRUHÝ.

Dne dvadcátého druhého měsíce července roku 1844 plavili jsme se s parolodi Dunajem z Peště do Vídně. V Břetislavě, když loď ku břehu přirazila, pozdravili nás dva Slavjané, zde, jak říkali, každodenně na náš příchod čekající, totiž p. Salai Slovák a Protič Srb. U německých Starých hradů tak byl silný proud Dunaje, že jsme výše čtvrt hodiny na jednom a tomže místě nepohnutě stáli, ačkolivěk parní stroj a kola s povýšenou silou účinkovaly, síla však vody byla síle páry rovná a vespolek se jako zničující. Ve Vídni toliko jeden den jsme se zdržovali. Uslyšev, že p. Kopitár nebezpečně nemocen jest, navštívil jsem jej, ačkoli má manželka a jiní tamější přátelé a Slavjané proti tomu byli z osobních příčin, neť prý muž tento pp. Šafaříka, Gaje, mne a jiné Slavjany v posledních svých spisech těžce urazil. Já však chtěje dáti jednou příklad Slavjanské svornosti a smířlivosti šel jsem k panu Kopitárovi. Přijal mne na nemocném lůžku svém nad všecko očekávání nejen přívětivě ale vroucně a srdečně. Poněvadž pak pro bolest hrdla mnoho mluviti nesměl ruky mi pořád stiskal a více skrze posunky nežli slova mluvil. Když jsem se na jeho učené nedokonané práce, spisy a pozůstatky ptal: „Komu to zanechá a kdo to dokoná?“ odpověděl: „Malá starost o to; Napoleon řekl: my se domníváme, že jsme snad nenahraditelní, ale sotva zemřeme, pět i deset jiných na naše místo se tiskne. Tak je i s učenými a s knihami.“ Když jsem se ho ptal na Slavjanskou stolici v Římě, pověděl, že svět o tom více mluví, než snad ve skutku pravda jest. Já, prý, vyučil a uzpůsobil jsem k tomu jednoho dalmatinského mnicha v Římě,

za času mého tam se zdržování, ale jakové to následky míti bude, nevím. Konečně s jakousi nevýmluvnou radostí ukázal mi krásný exemplař biblie ostrožské, který nedávno z Petrohradu byl dostal. Když jsem ji ze stolu k posteli k němu přinesl, hasnoucí oči se mu ještě rozjasnily a skvěly co oheň. „To je poklad krásný, drahý a všem Slavjanům milý!“ odtud bylo viděti, jak vroucím ctitelem staré slavjanské řeči byl Kopitár. Při odchodu loučil se s tichou duší a opravdově mudrckou oddaností se mnou, řka: „při vašem návratu z Italie vy mne již sotva uzříte,“ kteréž tušení se i skutečně splnilo. Sit ei terra levis! Na jeho lidské křehkosti zapomeňme, jeho velikých zásluh o náš národ sobě važme.

Z Vídně jeli jsme přes Linec do Solnohradu, kam jsme již v noci přišli. Noc byla jasná co den, měsíc a hvězdy stály nad městem, co tisícery lampy; já s mou manželkou a Ludmilkou stáli jsme právě, když 12 bylo před pomníkem Mozartovým v nově vystaveným. V takovémto čarodějném, polosvětlém, polotmavém okamžení tichosti i památka velikých mužů i sama díla umělecká silněji účinkují na mysl, nežli v čas denní křiku a hřmotu plný. Z Innomostí (Innsbruck) do Landecku jeli jsme v tovaryšstvu slovútného přírodoskumce Blaziusa, professora v Brunsviku (Braunschweig). Muž tento zdvořilý, důvtipný, mnohostranně vzdělaný osladil nám nemálo tuto cestu ustavičným všelikých úkazův přírody nám vysvětlováním. On zvláště moje posavadní geognostické známosti znamenitě hned rozšířil hned opravil. Ustavičným mluvením konečně byli jsme oba unaveni, a to dobře, nebo teprv nyní při našem loučení vznikla hádka o národnosti. On jako i jiní němečtí učení cele byl oslepen a zmámen strašidlem panslavismu. Seč jsem byl usiloval jsem se jeho předsudky a bludy napraviti: ale bázeň jest největší překážka v poznání pravdy. Pan Blazius cestoval do Tyrolska a pak do Švýcar pro skoumání tamějších hor a dolin, jejich běhův, výsostí, kovův a zrostlin. Převysoký polopustý hrad v Landecku navštívivše odjeli jsme druhého dne přes sněžné Forarlberky (Vorarlberky) do Feldkirchen a

Bregence k jezeru vodenskému čili venetskému (Bodensee). V druhé vesnici od Landecku jmenem Strengen potkala nás jedna obzvláštní truchlosměšná příhoda. Poněvadž déšť a třeskutá zima byla, dřímali jsme všickni hluboce v poštovském voze. Já Ludmilku držel v mém náručí. Najednou veliký masařský (řeznický) pes zabřechal (zaštěkal) na náš kočár. „Ach Bože! ach Bože! Mé dítě Ludmilka" vzkřikne najednou má paní ze sna probuzená nachýlivši hlavu ven oknem z kočáru, hořekujíc a rukama lámajíc vyskočiti chtěla na zem. Zdálo se jí ve snách, jakoby Ludmilka ven z kočáru byla vypadla a to psí břechání zdálo se jí býti pláč a nářek Ludmilčin. Za drahnou chvíli sotva jsme ji k jasnému a tichému povědomí přivesti a uspokojiti mohli. Jezero vodenské jest již samo v sobě malé moře. Strašná bouře lomcovala naší parolodí. Moje družina, jak paní tak i Ludmilka téměř duši pustily, závrať a dávení pronásledovaly je až do Kostnice. Tuto nepříjemnost rozmnožily i hádky a vady mezi vládami nad jezerem tímto panujícími. Jedna loď odevzdala nás po krátkém čase druhé, druhá třetí, třetí čtvrté atd. a všudy nové prohlídání, placení a pocestných všelijaké daremné trápení. Nad jezerem tímto panují mnohé vlády, rakouská, bavorská, würtemberská, bádenská a mnohé helvetské obce, každá vláda a vládička má svou částečku na jezeře, kterou řevnivě před jinými hájí a brání, každá má své vlastní parolodě, své úřady atd. Teprv před městem Kostnice vyjasnilo se nebe a slunéčko osvítilo břehy a celé město. Byli jsme hospodou v sousedství onéno starožitné převeliké síně, kde r. 1414 pověstný sněm Kostnický konán a Hus k upálení odsouzen byl. Naše první kroky pospíchaly do této síně. Síň ta jest 182 střevíce dlouhá, 92 střevíce široká 30 střevíců vysoká, má 23 oken a 14 sloupův dubových v prostředku. Hrady jsou z dřínového dřeva a vůbec celá síň vyložena rozličným již očernalým a zčervotočilým dřevem. V jednom jejím koutě udělána prostranná komora, kde po dovolení vrchnosti jeden se zdějších měšťanův p. Josef Fikler, komnatu, čili sbírku památných starožitností

ustrojil. Zde stojí na povýšeném místě socha *Jana Husa*, v černém rouchu, na němž visí onen latinský průvodní list (gleit) jemu od císaře Sigmunda daný; na levici *Hieronym pražský*, v prostředku pater *Coelestin*, mnich dominikánský, známý žalobník a řečník proti Husovi. Proti ním onen trůn a stolec, na nichž papež a císař Sigmund na sněmě tomto r. 1414 seděli. Na levé straně okna v koutě nalézá se výborná na dřevě malovaná podobizna Kateřiny z Boru manželky Lutherovy od slovútného malíře Hanuše Aspera.

Vedle okna stojí celý onen žalář, v němž Hus devadesát i dva dni seděl na tak řečeném dominikánském ostrově. Žalář tento jest dva střevíce a osm palcův široký, šest střevícův vysoký a sedm dlouhý. R. 1827 byl z původního svého místa z dominik. ostrova a kláštera celý sem do sněmovny přenešen. Nelze vymluviti, jak jsme se i zde i potom na ostrově nad tímto zločinstvím horšili. Stalo se to pro mrzkou žádost zisku, až jistý Francouz jmenem Maccier fabrikant a penězoměnec stavení onoho kláštera a chrámu na ostrově dominikánském koupiv na dílnu a fabriku katunskou je proměnil; poněvadž pak množství pocestných každodenně přicházelo k navštívení Husova žaláře, on nemoha to vystáti zbořiti jej chtěl, p. Fikler však odkoupiv žalář ten dřevěný od něho před zkázou jej zachránil a sem přenesti dal. Nejvíce nás bolelo, že tento skrbec necitelný protestantem jest. U prostřed žaláře nalezena byla červená cihla, na níž, jak se praví, následující od samého Husa hřebem neb jiným nástrojem vyrytá písmena se nalezají: F. V. E. M. S. F. † V. S. 1415. Kdo nám uhodne a vysvětlí toto tajemství? — Ačkoli nad žalářem tímto psaný zákaz stojí: „Že není dovoleno zde něco odlomiti aneb odřezati" — já nic méně oslovil jsem p. Fiklera, aby kousek dřeva z tohoto vězení mé Ludmile na památku daroval, což on i učinil: kteráž tříska v papír zavinutá nás co svatá relikvie celou cestou sprovodila. Bylť tam s námi několik Angličanův a Sasův; já postaviv se do prostřed nich s pohnutým

srdcem řekl jsem tam veřejně: „Hle na tomto místě stál někdy ten nejčistější a nejpevnější charakter Slavjanský!“ Odtud šli jsme do hlavního Kostnického chrámu, v němž Hus důstojnosti kněžské pozbaven a na smrt odsouzen byl. Zde měl před jeho smrtí Jakub biskup londenský onu pověstnou řeč z textu k Řím. kap. 6. v 6. aby bylo umrtveno tělo hříchu. U dveří téměř pod varhany ukazuje se ten kámen, na němž Hus stál. Pod kazatelnicí byla před tím socha jakéhosi svatého, poněvadž ale jakousi podobnost měla s Husem, sprostý lid (die wallfahrenden Schwaberle, řekl náš kostelník) ji ze slepé ztřeštěnosti celou poslintal, zašpinil a porouchal tak, že vrchnost přinucena byla ji odstraniti a na její místo holý sloup položiti. Před oltářem pochován leží Robert Hallan, anglický biskup výmluvný obránce Husův při sněmě kostnickém. V sakristii tohoto chrámu chová se nesmírné bohatství zlatých a stříbrných svícnův, monstrancí, a jiných nádob a ozdob církevních.

Druhého dne včasně ráno šli jsme za město ku břehu Rýnu na onu louku Brill jmenovanou, kde Hus spálen byl. Mezi zdejšími učenými a měšťany pořád se hádky o tom vedou, kde by ten punkt byl na této louce, kde hranice ta hořela, s jistotou však toho více dopíditi se nelze. Divil jsem se nad snášelivostí a bratrskou láskou, která zde panuje mezi katolíky a protestanty. Zdejší měšťanstvo chtělo před několika roky pomník Husovi vystavěti, proti čemuž ale jistá sousední vláda protestovala. Minulého léta chtělo zdejší město jedné nové krásné paroloďi jméno Husa dáti: ani to jistá sousední vláda nedopustila. Jdouce nazpět do města šli jsme právě onou branou Šnec aneb Husovou zvanou, kterou Hus ven veden byl. Tam visí na věži ještě i ten zvon, kterým mu zvoněno. Když jsme touto branou vjedše v tak řečené Pavelské ulici se procházeli; Ludmilka má přiskočivši ke mně vzkřikla: „Hle, hle, papíni, tam je Hus na tom domě vytesaný.“ A v samém skutku nalézá se na tom od brány druhém aneb třetím domě pod číslem 328 nejstarší v kameni vytesaná podobizna Husova. Dům tento patří nyní Xaverovi

Ačkoli již pozdě večer do Šafhúzy jsme přišli, přece já zde nocovati jsem nechtěl, ale téhož dne ještě, novou příležitost nejav, k vodopádu Rýnskému jsem pospíchal, kde jsme v nově vystaveném, skvostném hostinci Weberově noclehovali. Již z daleka třesení země vodopádem působené napnule mé čivy a city. Hostinec tento stojí nad břehem Rénu na vysokém vrchu naproti samému vodopádu. První pohled na vodopád tento zdál se mi chatrný a malý, tak že nemohl jsem chápati, proč svět z něho tolik hluku a křiku dělá. V noci však položiv se na lůžko cítil jsem již, že i sama postel pode mnou silně se potřásala pádem vodou působeným. Ráno pak sešedše dolů s vrchu při vycházení slunce, nejprv na pravou stranu do vesničky Neuhaus a pak na levou stranu do hradu Laufen (Lubno?), trnuli sme všickni úžasem nad hrozným tímto, ohromně vznešeným a strašnokrásným divadlem. Není to jeden, ale sta rozličných vodopádův již před hlavním vodopádem daleko počátek beroucích. Sirkový zápach zavání široko celým vodopádem. Plavili sme se sem tam po Rýnu, abychom z rozličných stran div tento přírody považovati mohli. Vstoupili sme na nejvyšší chlum a nejvyšší věže hradu Laufen, kde se skrze barvitá skla modré, zelené, žluté, červené, vodopád tento ukazuje. Hra tato barev čarodějně působí na duši, a zvláště v červené barvě ukazuje se vodopád tento, co opravdivá pekelná propast. Konečně vstoupili jsme do onoho pavlače, která pod hradem k samému vodopádu vede. Já vzav tu visící, k tomu cíli připravený, voskoplátěný plášť, přes mlhu a déšť vodopádný protřel jsem se až k samému jádru vodopádu toho. Tu jsou vlny co hory tekoucí a do propasti padající. Skrz náramné množství vody viděti přece jako přese sklo ta skaliska, přes která se voda valí a láme; zableskne-li se slunce, duhy v pravo v levo tvořejí, břehy co pavlač a nohy divatelovy třesou se jako osika. Malíčkým a zničeným se tu člověk býti cítí. Jedna věc mu tolika smužilosti dodává t. j. náramná prostřed vodopádu stojící a vlnám od století vzdorující skála, na níž i něko-

lik zelených stromkův roste. Spodek však její v běhu století vždy více a více vlnobitím podmýván a podrýván se tenčí, tak že za několik století neomylně i oná přemožena a do hlubiny bezedné svalena bude. Vodopád tento tak okouzlí oko, jako onen had, o němž prostonárodní pověst praví, že, dokud hledí na člověka, tento z místa se pohnouti nemůže. Z rozličného stojiště, rozličný úkaz, anobrž s hodinami mění se tvárnost divadla. Poněvadž byla právě neděle, navštívili jsme v Laufeně chrám a služby boží reformatské. Němčina kazatelova nepříjemně uši naše urážela, neť jednokaždé st jako št vystavoval, k. př. chrišt, išt, bišt, Kloštef, Künštler atd.

Odpoledne vrátili jsme se zpátkem do Šafhúzy, kde ještě celé město se kvasilo a bouřilo nad známým kněznem Hurterem, jenž před několika dny z Říma se navrátil, kde z protestanta katolíkem se stal. Slyšeli jsme ve chrámě onoho nového mladého kazatele, jenž na jeho místo volen býti měl. Na zejtří pozdravili jsme dosti včasně město Turich (Zurich). Již v Kostnici a v Šafhúze mrzelo nás to stálé německé francouzštění ve všech hostincích, v Turichu ale ještě více, anobrž se dne na den rostla tato omrzlost a tento německý neduh. Všecko vůkol nás žvatlalo francouzsky; hostinský, služebníci, vozníci atd., účty a jídelní cedule podáváno nám v této řeči, téměř v celém Helvetsku. Turich jest ostatně krásné a veliké město, nad jezerem rozložené. Má první tužba byla viděti p. Okena, jehož posluchačem po dve roky byl jsem před 25tí lety, a jenž nyní při zdejší universitě professorem jest. Chodě po pokoji předříkal písaři svému dodatky k novému vydání svého přírodopisu. Poznal mne na první vidění, a hned všecko odloživ na stranu jal se mne sám osobně po městě voditi, spolu i s dcerou právě vdávati se mající. Botanická zahrada, Okenem i založena i spravována, jest opravdový vzor pořádku, čistoty a krásy. V prostředku vypíná se chlumec, na němž rozkošná procházka a vyhlídka na celé město. V tak řečených městských alejích jest u prostřed vysokých stromův pomník

Gessnerovi vystaven. Jest to poprsí z mědi lité, zimozelem a břečťanem přirozeným obrostlé a ovinuté, ozdobené následujícím nápisem: Salomon Gessner geb. 1. April 1730, starb 2. März 1788. Na březích jezera Turišského a řeky jeho Limaty (= Livata Lévata od liji, leje) ukazují se ještě chalupy, vinice, zahrady a jiná místa, kde tento německý polobásník, jak jej Jean Paul Richter nazývá, bydlel a do spolkův i prací pastýřských a rybářských se míchával, k vážení odtud obrazův pro své idylly. — Ve zdejší městské bibliotece nalézají se prastaré původní podobizny Zwingliho reformatora, Hanuše Aspera zdejšího malíře a jiných. V radnici na velikém stole rozpoložen basrelief celého Švýcarska tak prostranný, že každý vrch, každá dolina, každá řeka a jezero, každé město a každá vesnice nejen viděti ale i rukou omakati se může. Jistý professor strávil tři léta na této práci, kterou město od něho odkoupilo. My s panem Okenem udělali zde na této hliněné mappě celý plán mého putování přes Helvetsko. V jednom koutě biblioteky v tomto radním domě stojí prastarý kamenný sloup aneb pomník asi uprostřed města v tak řečeném Lindenhofě hluboko pod zemí nalezený a vykopaný z druhého století p. Kr. pocházející, na němž tento nápis jest: „Prepositus stationis Turicensis" atd.

Tento nápis všem etymologickým hádkám o původu a pravopisu jmena Zurich konec učinil. Římský název Turicensis ukazuje slavjanské buď Turice, buď Turich, se kterým srovnej Turec, Turany, Turovo, Turopolje atd.

Poněvadž dv. p. Fässe, reformatský sl. B. kazatel ve chrámě sv. Petra, doma nebyl odšed do koupelí, jeho paní manželka vedla nás do onoho chrámu, kde v pozadí na zdi tento nápis, beze všeho obrazu a pomníku, stojí:

„Dem Andenken Joh. Casp. Lavater, geboren 1741 gest. 1801. Was er der treue Zeuge seines Herrn in diesem Tempel sprach und was er schrieb und that und litt, war alles eins, Beförderung des Reichs der Wahrheit und der Liebe."

Že jsme zde žádné podobizny tohoto památného muže

nenalezli, nelíbilo se nám; tato by více mluvila, než ona mrtvá a studená chvaleřeč. Lavater byl r. 1801 od jednoho francouzského vojáka vražedně prostřelen právě v ten čas, když po ulici chodě těkavé vojáky hojil a občerstvoval. V nesmírných bolestech dada se před svou smrtí ještě do tohoto chrámu před křestitelnici donesti měl zde řeč loučivou. Již pozdě večer navštívili jsme i některé vzdálenější procházky a pahorky s p. Okenem, ant teplý a utěšený večer byl. Pošla jaksi řeč i na národnost, zvláště panslavismus a rusismus. Nikdy jsem z úst Němce rozumnějšího. a spravedlivějšího soudu o Slavjanech neslyšel jako od Okena. Jeho ohromná představa o národě a zvláště našem mne zarazila. On se takto vyjádřil: „Amerika a Slávia jsou dva krajové hlubokého hrobu, v němž ostatní zestaralí národové dřívěji později nepochybně pochováni býti musejí. Pročež bojujte i dále zmužile za svůj národ a jazyk nedbajíce na žvaniny otrockých Augšpurských Novin. Já sem sám Němec duší i tělem, ale stydím se tím býti čta v dějinách světa o nemilosrdném zacházení Germanův s Vendy.“ Znalť dobře i co se v Uhrách děje a soudil o tom nestranně. Navrátivše se do domu pana Okena, nalezli jsme skvělou společnost větším dílem učených pánův a paní, ve které jsme čas až do půlnoci ztrávili. Nikdy bych nebyl myslil, že tak učený a hlubokomyslný muž, jako jest p. Oken, spolu i tak veselým a žertovným bavitelem celého tovaryšstva býti může. On však sám při těch nejsměšnějších nápadech a žertech zůstal studeným, přísným a nepohnutým.

Nemohu mlčením pominouti ještě i tu směšnohru, která se při samém odchodu z domu p. Okena mezi ním a mnou přihodila a kterou pro obveselení čtenářův zde v doslovní rozmluvě klademe:

P. Oken: Hej! pane Kolláre, ještě jedno! Já jsem slyšel aneb četl kdesi, že jste Vy jakýsi spis, tuším pod názvem Lonicera vydal, totě nepochybně botanického obsahu, pošletež mi jeden exemplář, abych toho pro svůj přírodopis použil.

Já: Lonicera? — Ta květina a rostlina mi sice do-

kiha známa jest ještě z Vašeho vyučování v Jeně: ale já žádného botanického díla jsem nepsal a nevydal. Není-li to nějaké nedorozumění aneb omyl v názvu knihy?

Oken: Jedna polovice jména jest cera icera, zdali i první název té Vaší knihy podobný zvuk měl a mou botanickou paměť na Lonicera upomínal, nevím.

Já. Aha, teď šípím, odkud tento Gallimathias! To není Lonicera ale snad Slávy dcera, kteréž dílo není botanické, nýbrž poetické, v českoslovanském jazyku psané; za čest bych sobě pokládal Vám jedním exemplářem sloužiti, ale mimo svůj vlastní, více nemám.

Oken. Děkuji i za dobrou vůli, ale já bych tomu krom toho nerozuměl. —

Včasně ráno poslali jsme předběžně po deligenci naše věci s kufrem do Bernu poste restante, abysme tím lehčeji a svobodněji výběhy v pravo i v levo po Švýcařích konati mohli. Plavivše se s parolodí „Republikan" turišským jezerem tak jsme se všickni do kras jeho okolí zahleděli, že jsme přístav a vrch Rigi vedoucí minuli a asi půl hodiny zpátkem na člunku zvláště najatém do osady Horgen se plaviti museli. Jmena míst a vesnic v okolí tohoto jezera aspoň co do koncovky slavjanské znění mají, k. př. Rüšlikon, Výtikon, Zolikon, Uetikon, Oetikon, Uetikon, Uerikon, Šmerikon, Naeglikon, Bubikon, Wezikon, Stalikon atd. srov. *kon*, *zákon*, *konec*, *končina* t. j. kraj, okolí; *kon* tedy jest asi místo neb osada ku *konání* čili vzdělávání hor, rolí a luk zákonně ukončená, vyměřená a vykázaná.

Výjezd na holi (alp) Rigi.

Vrch Rigi jest jako svatyně, ku které všickni po Švýcařích cestující putují. Jest to vlastně osamělé ohromné pohoří asi jedenácte hodin v okresu. Již z daleka spatřuje se jeho nebotyčný chlum. Jeho jméno odvozují Němci hned od Regina Montium, hned od rigidus mons, ant ve vlastní řeči kořene tohoto slova nenalézají. Naším zdáním jest Rig neb Rigi slavjanské *roh*,

rog jako se větší díl podobných chlumův v Helvetii skutečně nazývá. Srovnej německé Horn, Faul-*Horn*, Matter-*Horn*, Aar-*Horn*, Rosa-*Horn* atd. Nejvyšší chlum této hory nazývá se až posavad hned *Rig*, *Rick*, hned Kulm (chlum); *i* pak ve slově Rigi jest obyčejná Švýcarská koncovka. Známo jest, že se v nářečích slavjanských *o* a *i* vzájemně zastupují, k. př. Bog-Big, kon-kin, dvor-dvir, pod-pid atd. tak i *rog rig*. Tak i vrch sousední vrchu Rigi, jménem *Ruffi* pochodí od slavjanského Rup Říp.

Od jezera Turišského jeli jsme též do městečka Art krásnými zelenými kraji, vidouce již zde Švýcarské domy, stodoly a spůsob Švýcarského hospodaření. Náš vůz v městečku Art obstoupili zástupové průvodčích na vrch Rigi se násilně s námi troucích, tu hromady žerdí aneb holí se prodávají sloužících za podpory vstupujícím na hory Rigi. Žerďky tyto jsou asi jeden neb i dva sáhy dlouhé; na jednom konci špičatým železem, na druhém klikatým rohem ozbrojené. Železo to slouží k podpírání se po skalách, rohem pak tím křivým udržuje se pocestný buď na ratolestech stromův, buď i na skalách, kde by padnouti měl. Na samé žerdi vypálena jsou krásně tato slova „Rigi-Kulm.“ Z městečka Artu dvě cesty vedou na tento chlum, jedna přímá, kratší ale náramně příkrá a unavující; druhá skrze vesnici Goldau, ovšem delší ale pohodlnější. My nadto památnou vrchem Rossberg r. 1806 zasypanou vesnici Goldau spatřiti chtějíce, vyvolili jsme cestu poslední. Až do samé této vesnice asi půl hodiny šli jsme pěšky. Vrch Rossberg téměř půl hodiny od vesnice vzdálen, vysoký a strmý, tak byl dlouhým deštěm rozmočen, že větší jeho část r. 1806 druhého dne měsíce září večer o šesté hodině se sešustla a do doliny na vesnici Goldau v okamžení sřítila pohrobivši domy i obyvatele, jako někdy Vezuv Pompeji. Sám pověstný Zschokke jen šťastnou náhodou život svůj ochránil. Na těchto smutných svalinách vystaveno opět několik chalup. „Tatínku“ — řekla moje Ludmilka při tomto pohledu — „nesvalí-li se tak jako tento Rossberg někdy i náš Kri-

váň na některé slovenské zemici aneb město? ant jsi mi jednou o něm vypravoval, že též vysoký a křivý jest." Nad tímto nesovršpným srovnáváním my odpolu usmívati, odpolu diviti jsme se museli. „Nebojž se," odpověděl jsem, „Bůh tomu uhájí. Naše Slovensko nemá se čeho báti od Tatranských vrchův, nýbrž od maďarských poušti: tyto je dříve zasypati mohou nežli onyno." Zde jsme najali vůdce a koně, na kterého se má paní a Ludmilka posadila. Bylo asi o jedné hodině po polednách. Kráčeli jsme dosti čerstvě a předce teprv pozdě večer vydrápali jsme se na vrch. Jsou tu i tam místa k odpočinku připravene, jako k. př. tak řečený Hospic Marie Sněžné, pak Klášteřík čili Klösterle a jiné jednotlivé domy a hospody. Zde již viděti celý způsob Švýcarského pastýřství a hospodářství. Po pahorcích a dolinách jsou budovy *Sennerhütten* zvané, lidé pak v nich bydlící Senner. Jsou to naše síně sjeně senice, slovenské cjeňa t. j. stodoly pro seno, vozy a hospodářské nářadí, jakých se i v Tatrách mnoho nalézá a darmo sobě Němečtí filologové na odvozování tohoto slova z Němčiny hlavy lámají. Senne-Hütten jsou tak pomníkové zde bydlivších Slavjanů, jako v Italii Pomtinae paludes, Pomtinische Sümpfe: všudy jen to první pravé a původní, toto druhé přidaný pleonasmus. Celý prostředek hory Rigi hemží se nemocnými sem se všech stran světa shromážděnými, kteří zde své neduhy zvláště suchoty pitím mléka léčí. Pročež náramná zde panuje drahota. My za dva nevelikė poháry čerstvě vydojeného mléka dvacetník stříbra platiti jsme museli. Celý den byl jasný a teplý, ale pod večer, když jsme se ku temenu přibližovali, strhla se hrozná bouře s příválem, tak že na vzdor našemu nádeštníku všickni do niti jsme promokli. Naděje, že sobě v hostinci pod chlumem, Staffel řečeném, pohovíme a odpočineme, nás cele sklamala, ant již celý pocestnými tak přeplněn byl, že my sotva místečka ke sklonění hlavy jsme dostali. Konečně nám hostinský svou vlastní chyžku a postel popustil. Hřímání a blýskání trvalo téměř celou noc a to sice ne nad námi jak obyčejně, ale pod námi, však

nás a vedlé nás. Včasně ráno šli jsme pěší na tak řečený chlum vrchu Rigi. Než tento bohužel celý hustými oblaky a mlhami pokryt byl. I zde jest prostranný hostinec a opodál dřevěná věže, na kterou pocestní vstupují pro získání krásnějšího výhledu. Tato věže jest opatřena hromovodem, do něhož včera večer tak silně byl hrom udeřil, že stupňové a schody cele porouchány byly. Několik okamžení před udeřením hromu byla ta věže plna divákův. My na chlumě tomto seděli, chodili a čekali celého půl dne. Tu i tam již ráno protrhovaly se mlhy otvírajíce rajské výhledy na města, vrchy a doliny švýcarské. Mlha a slunce tvoří na tomto vrchu podivné hry, podoby, duhy a jiné fantastické úkazy. Teprv okolo jedenácté a dvanácté hodiny vyjasnilo se nebe a my ztrávili zde u vytržení a jako v oslavení celé dvě hodiny. Celé Helvetsko se svými holemi leželo vůkol nás; jezera a osady pod námi v závratné propasti. Děvčata sbírajíce zde tak řečené alpské růže, jsou to hezké, červené, vůkol skal rostoucí květiny, ponoukají a prodávají je pocestným zpívajíce aneb raději jodlujíce při tom švýcarské nápěvy. Ve blízkosti chlumu jest rozsedlina skalní na způsob díry, do které když se kámen uvrhne ohlas předlouho zvučí a kámen ten teprv po drahném čase na rovině pod vrchem Rigi vynikne a se kotálí.

Dolů s vrchu lezli jsme druhou stranou k západu, chtěvše Tellovu kaplu navštíviti. Vůdkyně naše byla nyní hezká švýcarská dívčice, která sýr, ovoce a kvítí na chlumu Rigi prodávala. Její štěbetný jazyk vypravoval nám tisíce místních pověstí, zvláště o Tellovi a Gesslerovi. V jednom ouboči zvolavši rázem *Muni Muni* běžela k Ludmilce napomínajíc ji, aby červený šátek, který na hrdle měla, skryla. Já nevěda, coby to znamenalo, ptám se jí, proč ji taková bázeň napadla. I ukázala nám prstem na stádo švýcarských krav a býkův červenou barvu snésti nemohoucích. Pak nás zavedla do blízké chalupy, *Sejboda* zvané, kde jsme dělání sýra švýcarského od počátku do konce viděli. Zde hojně mlékem a sýrem byli jsme častováni, začež statečný ten

pastýř čili majerník Kliment Siedler žádné odměny, ač téměř násilně jsme mu ji do rukou tiskli, vzíti nechtěl. Slovo Muni značí zde tolik, co Mönch, t. j. mnich, kterýmž názvem lid obecný býka anebo bujaka jmenuje. Mezi jezerem Zugským a vesnicí Küssnacht, stojí kapla čili svatyně Tellova při tak řečeném Ouvozu, německy *Hohle Gasse* zvaném, na tom místě, kde někdy Tell ouředníka tohoto kraje, Gesslera, šípem z luku na něho vystřeleným zabil. Obraz v kapli tuto případnost představující zhotovil malíř Beutler. Nápis pod tímto obrazem stojí:

„Gesslers Hochmuth Tell erschossen,
Und edle Schweizerfreiheit entsprossen:
Wie lang wird solche währen?
Noch lange, wenn wir die Alten wären."

V síni kaplice této sedí co strážkyně jedna stará žena pocestným všecky památnosti ukazující a vysvětlující. Asi půl hodiny odtud jsou na okrouhlém pahorku zbořeniny hradu Gesslerova. Ačkoli přístup k tomuto hradu dosti snadný jest, předce tak málo navštěvován bývá, že téměř žádného chodníčku nenašedše, po vysoké trávě cestu sobě klestiti jsme musili. Příčina toho jest nepochybně nenávist a kletba lidu naproti osobě Gesslerově, která posavad mezi potomky žije. Nemůžeme tajit, že i my jako v kaple Tellově uctivost a vděčnost, tak zde, jakousi hlubokou nelibost a hrůzu jsme cítili, a proto i zde dlouho se nezdržovali. V Küssnachtě najavše člun, plavili jsme se do Lucerny. Na pravém břehu jezera Lucernenského truchlí pozůstatky hradu Habsburg, odkud pověstný Rudolf z Habsburgu a jeho potomci pocházejí. V městě Lucerně noclehovali jsme v hostinci, který zdejším vzdělanějším měšťanům jako za střediště čili cassino slouží. Když jsme do večeřadla stoupili, všech oči na nás obráceny byly, a to přes celý čas naší večeře, jakoby tito lidé nikdy žádného pocestného nebyli viděli. Tento pak nemrav, anobrž hloupý obyčej panuje v celém Švýcarsku. Kam jsme koli přišli, my, neb jiní pocestní, v tom okamžení nás celé houfy diváků obkličily, s vyvalenýma očima, s ote-

vřenými ústy a s nepohnutým tělem vůkol nás stojících tak dlouho, pokud jsme nezmizeli. Co pak nejhoršího, jest to, že lid tento ani na domlouvání pocestných nic nedbá, jakoby studu neznal a rozumu neměl. Nejeden Angličan pěstí, aneb i holí je odháněl: oni stáli, jako dřeva necitelná. Tato hloupá zvědavost všecky stavy a třídy ve Švýcařích nakazila. Při stolu a jedení stojí před pocestným hostinský aneb jeho manželka, sklepník, služka a jiní, dívajíce se nepohnutelně do úst. Při poštovním domě stojí půl města shromážděného, anobrž v těch nejmenších dědinkách zběhne se celé obyvatelstvo, jak mile se nějaký pocestný buď pěšky neb na voze ukáže. To jsme v žádné jiné krajině ani v Sardinsku, ani v celé Italii neznamenali. Jak obtížné a nepříjemné jest pocestným toto nezdvořilé trupství, nelze vypsati. Vůbec lid Švýcarský stojí ještě na nejnižším stupni vzdělanosti a my jsme se bolestně sklamali, představovavše sobě z básní a z divadel lid tento jako vysoce vzdělaný cosi idyllického a ideálního do sebe mající. V městě Lucerně jediná toliko památnost oči naše na se obrátila, jest to pomník v ohromné skále vytesaný před tak řečenou Wäggiskou branou obětovaný památce oněch Švýcarů, kteří roku 1792, dne 10. srpna v Paříži ve službě Ludvíka 16ho, co tělesná stráže v Tuilleriích padli. Skalisko to veliké a široké vyrovnáno a uhlazeno jest na způsob stěny; v prostředku pak této skály, aneb raději v ní a z ní samé vytesán jest velikanský umírající na zlámaných zbrojech ležící, a tlapu svou na znak francouzských králův kladoucí, lev s nápisem následujícím:

„Helvetiorum fidei et virtuti.“

Níže pode lvem vryta jsou do skály jména oněch padlých bojovníkův. Pode skalou jezero čistou vodou naplněné. Vedle pomníku stojí domek, v němž invalíd stráž zde koná. Plán a kreslení tohoto obrazu pochodí od slavného Thorwaldsona, vyvedení pak díla od Ahorna z Kostnice. Celý tento pomník co dílo umělecké jakési velebné city v duši budí, které však ve střízlivém považovateli kaleny bývají myšlénkou na smutnou, téměř hříšnou historickou pravdu. Nesluší zajisté cizincům

krev za peníze prodávati a s vlastním životem kupčiti; totě dobrovolné otroctví! Taková Švýcarská věrnost, t. j. zrada proti sobě a vlasti, nám se nikdy nelíbila, byť se jí svět jakkoli obdivoval a ji velebil. Podobné živé polopřírodné, polouměleckė pomníky daly by se výborně ve skalostěnách našich Tater stavěti, našim Lauritasům, Svatoplukům, Kopraníkům a jiným. Anobrž i v Ostřihomském vrchu dala by se podobizna Vojtěchova a v Budínském Bloksberku Gerardova vytesati.

Z Lucerny cestovali jsme dílem po suše, dílem na vodě po tak řečeném podhorsku (Unterwalden). V městě Stanc (ar. Stanc, Stanec) jest nad jednou mramorovou studnou socha slavného Arnolda Winkelrida, tohoto hrdiny nedůstojna. Sarna, Sarnina město a jezero téhož jména téměř ničím jiným památná nejsou, než že svým jménem silně na slavjanské srna, srnina upomínají. Odtud šli jsme do Lungern, kde veliké jezero roku 1836 prokopáním vrchu do nižší sousední doliny spuštěno jest, tak že odplynutím vody osada asi 500 jiter výborných rolí a luk získala. Proti vesnici v pravo valí se s velikým hlukem veliký utěšený vodopád do tohoto jezera. Ve zdejším hostinci prodává se všeliké z tisového dřeva krásně řezbované nářadí, k. př. švýcarské domy, mísy a talíře, lžice, kamzíci a těmto podobné. Práce tyto koná pospolitý lid až ku podivení strojně a krásně. Přes vysokou hornatinu, Brünig dal jsem opět svou paní a Ludmilku na zvláště k tomu připravené stolici nésti. Poněvadž déšť byl a cesta kluzká, nocovali jsme v Brünigenském hostinci na chlumu. Vůkol nás tratili se v oblacích Wandelhorn, Oltscheburg, Engelhörner, Brienswiller, Hochstädten a jiní vrchové, temena sněhem přikrytá mající. Z Brience učinili jsme výběh do Giesbachu, jest zde devět vodopádův, které jeden ručej tvoří. Tento vodopád se mi nade všecky obzvláště líbil, dílem pro množství vody, které nese, dílem pro vysokost, se které padá, dílem i pro hostinec a pohodlná místa k dívání, kterými ozdoben jest. V městě Interlaken bylo tak mnoho hostův a pocestných a to větším dílem vysokého stavu osob, že jsme

sotvy příbytek dostali. Jest to městečko šverné, okolí jeho roskošné a téměř již vlaský charakter mající. Pročež množství cizozemcův zvláště Angličanův zde se zdržuje a koupá. Nyní byl zde přítomen král Würtemberský, velkovojvoda Bádenský, vojvoda z Kentu a množství všelijaké šlechty, očekáváno i samého císaře ruského. My zde najavše lehký vozík, pustili jsme se v levo, do tak řečeného vrchního kraje švýcarského (Oberland) k navštívení aneb aspoň ku spatření tamnějších ledohor, chlumův Panny, Strachorohu (Schreckhorn), Furky, Wetterhorn, Viesoherhorn, Mettenberku, Eugeru a jiných. Sotvy že jsme Interlaken opustili, chvěla před námi v jasnosti nebes osněžená Panna (die Jungfrau). Bělost jejího sněhu a ledu stkvěla se v blesku slunce, co diamanty oslepujíc oči divákův. Když jsme se do Grindelwaldu blížili, slyšeli jsme několikráte hrozný hřmot a třesení povětří, co vystřelením děla působené. Když jsme se ptali našeho nad jiné vzdělanějšího vozníka, co by to bylo, odpověděl: Laviny padají s chlumův do doliny. Jednu takovou lavinu nejen jsme slyšeli ale i viděli valiti se s Wetterhornu. Co ale pocestného ve Švýcarsku nejvíce zanímá a proniká, to jsou tak řečené ledohory (Gletscher); kdo aspoň jeden z těchto divotvorův neviděl, ten ani ponětí o Švýcarsku nemá; taková ledohora jest obraz světa ustavičně se tvořícího a hynoucího. Tyto ledohory jsou vlastně oudolí celistvým nahromaděným ledem naplněná. Tento led v jednu velikanskou hmotu zmrzlý ustavičně se a však pevlovně dále a dále do nížiny pomykuje. Při tomto hýbání slyší se široko daleko ustavičný lomoz, třeskot, buchot, a kdo ví ještě jakové zvuky. Z pod ledohory valí se potok zniklý z roztopujícího se sněhu a ledu. Tyto ledohory dostávají ustavičný přírostek s temen nejvyšších holí, Alp, jejichž sníh jihne a v běhu voda ta opět na led se promění. Tyto ledohory aneb ledomeře jsou nesčíslnými děrami a rozsedlinami prorvané, proto i chodění po nich velmi nebezpečné. V Grinwaldě jsou dvě takové ledohory, jedna ode druhé asi hodinu vzdálí. My jsme k nim měli dva vůdce, Dv. pana Alberta Bussa,

kněze zdejší reformatské církve a pak Christiana Borna, zdejšího od vrchnosti ustanoveného strážce a vůdce ledohorského. Otec tohoto posledního padl mezi Mettenberkem a Wetterhornem do 364 střevíce hluboké propasti ledové, a však potokem Wiesbach jmenovaným pod ledem šťastně se opět proploval aneb raději proplazil na světlo, a při životu zachoval. Jedna z těchto Grindelwaldských ledohor jmenuje se *Ženská* proto, že nejen mužové ale i ženy ji navštíviti mohou. Dobrý Born i nás vedl několik sáhů hluboko do těchto ledových paláců, nesa v ruce sekeru, kterou nám stupně rozsekával. Barva ledu zde více modrá, než bílá. Zima třeskutá tak, že dlouho zde baviti se nelze. Z pod těchto ledohor vyteká prudká řeka, čistým slavjanským jménem zvaná totiž Lučina, která se u Interlaku do jezera vlévá. Před zdejším reformatským chrámem leží pochován s pomníkem na hrobě Aime Mouron, slovůtný spytatel přírody a kněz v kantoně Wadském, jenž roku 1791ho dne 3. října skoumaje povahu těchto ledohor, sklouznutím nohy do hlubiny padl, ze které teprv po mnohých dnech mrtvý vytažen byl. Vrch Pannu jen u jejích pat jsme považovali, ant stoupení na ni jedno z nejnebezpečnějších jest. Vysoká jest 12851 střevíc; obklíčená strašnými roklemi, propastmi a lednatými dolinami. Po prvníkráte vstoupili na její chlum 1811 bratři Majerové z Aarau, pak již i jiní, k. p. roku 1828. Jeden z jejích nejvyšších hřebenův tak ostrý jest, že na něm ani státi ani choditi nelze, ale s rozkročenýma nohama seděti, a tak vždy dále a dále pomykati se musí. Dva vodopádové památní jsou při tomto výběhu, jeden Uechenbach v Grindlwaldském oudolí, druhý Staubach blízko města Lauterbrunn. Obou voda s takové vysokosti padá, že se v pádu téměř na déšť a na prach obrací. Thunským jezerem plavili jsme se opět po hezké parolodi. Náš příchod do města Thun zvěstovali ne děla a střílení z nich, pocestné přestrašující, ale utěšená hudba, z mnoha trub a pozaun záležející, která mistrovně k tomu ve zvláštním stroji na prvním konci parolodi připravená byla. Sto jekův a ohlasův ozývalo

se z okolních vrchův a dolin. Jméno Thun, Thunské jezero dá se přirozeněji ze slavjanského *tuně*, *tonouti* odvoditi, nežli z německého *thun*. Buď jak buď jméno tohoto jezera a města uvozovalo nám na paměť jednoho o československou národnost a řeč výborně zasloužilého muže a šlechtice českého totiž hraběte Lva z Thunu.*) Samo městečko jest švarné, před domy povýšenými chodbami a pavlačemi ozdobené. Když jsme zde v jednom krámě vyobrazení Švýcarských krajův a hor kupovali, spatřil jsem jeden veliký v mědi rytý za sklem na výloze vystavený, slavjanské jméno nosící obraz s následujícím podpisem:

Joh. Georg. Palits, Colonus Prohlicii, prope Dresdam, Arvi paterni cultor solertissimus, Astronomus, Physicus, Botanicus egregius, nat. 1723.

Já putovav před 27 roky u Drážďan, viděl jsem v jedné vesnici dům, dřevěnou hvězdárnu a jiné pozůstatky tohoto zněmčilého Slavjana a sedláka. — V městě Thuně již cele jiný lid jest, než posavad ve Švýcarsku. Nejen obličeje a postavy ale i roucho zdají se cosi slavjanského do sebe míti. Na levé ruce od Thunu spatřuje se tak řečený Stockhorn, t. j. vysoký chlum, náramnému pni aneb sloupu podobný, na jehož temeni jezero se nalézá.

Do města Berna přišli jsme v sobotu před večerem. Co tu pocestnému v oči padá, jest to množství medvědův, dílem živých, v příkopě vůkol města zavřených a chovaných, dílem vyobrazených na domech a branách města. Jedna bohatá paní poručila městu mnoho tisícův na chování a opatrování těchto mumlavých zvířat. Před branou města v příkopě mají zvláštní hluboký zvěřinec, svého zvláštního strážce, který jim v určitou hodinu pokrm dávati musí, připravená zde i studna s čistou tekoucí vodou, tak prostranná, že se tito medvědi v ní i koupati mohou. V prostředku stojí

*) Pozn. vyd. Připomínáme, že jest to psáno r. 1844.

strom jedlový, na který lezou a gymnastické tělocviky provozují. Před některým časem dívala se tu jakási kojná s dítětem; hravé a všetečné dítě padlo náhle ze zavradla do jámy příkopu, a tudíž od medvědův roztrháno bylo; kojná vidouc to, běžela v zoufalství ku blízké řece Aar, a uvrhla se do ní. Tato láska a úcta obyvatelův Bernenských k medvědům, má svůj původ prý odtud, že na tomto místě před tím les byl plný medvědův, na jakouž památku prý i jméno tomuto městu dáno Bern. Věř tomu, kdo chceš, my jméno Bern do té třídy klademe, do které Beroun a jiná podobná. V tomto městě již všecko silně francouzčinou páchne. Ve zdejším katolickém kostele slyšel jsem po prvníkráte za svého života francouzské kázaní od jistého kněze Renaux jmenovaného. Ohlášky však byly v němčině, ačkoli tato řeč těžce a směšně šla skrze zuby tomuto Francouzovi. Francouzská řeč nezdá se nám býti k řečnictví a vůbec ku svatým a přísným věcem dosti spůsobná. Její lehkost a žvatlavost hodí se lépe do salonův a besed, nežli do chrámův a na kazatelnici. — Když jsme o desáté hodině zdejší reformatský hlavní chrám Münster navštíviti chtěli, potkal nás neočekávaný případ. Když jsme vstoupili skrze hlavní dvéře do chrámu plného a zpěvem se ozývajícího, přišel nám v oustrety jakýsi drzý, více harlekinu, než kostelníkovi podobný muž. Měltě zajisté na sobě dvejbarvitý plášť, takže jedna polovice z červeného, druhá z černého sukna záležela. I ptal se nás, zdali chceme přes celé kázaní až do konce zde ve chrámě zůstati, čili nic? Jestli ovšem, že nás pustí a stolici ukáže, pakli nic, abychom spátkem šli ven z chrámu. My v prvním okamžení tak jsme byli zaraženi, že jsme nevěděli, co na to odpověděti. Konečně já řeknu: My jsme pocestní, a to sice protestanti jako vy, anobrž já sám jsem kazatelem; možno-li nám čekati až do konce služeb božích, to visí od pošty, která o půl 12. hodině odchází. Hned vedl nás do nejbližší stolice. Ačkoli s počátku něco podivného a nepříjemného toto vyšetřování pocestných býti se zdálo, předce naposledy vzdychal jsem, řka: O, by takovýto pořádek do našeho

peštanského chrámu uveden byl! kde Sl. B. kazatel nesytedatými hostmi tak často mýlen a koršen bývá. Na podlase chrámu tohoto vyobrazeni jsou znakové čili erbové všech kantonův Švýcarských. Milý Bože! myslil jsem, jaková to nedůslednost a převrácenost našich bratrův reformatských! Vyobrazení Krista, patriarchův a proroků, apoštolův a reformatův a jiných svatých ve svých chrámech trpěti nechtějí, an zde v těchto světských erbích obrazy medvědův, vlkův, volův, psův a jiných zvířat se nalézají. V botanické zahradě nejvíce mne zanímala podobizna slovútného Hallera, německého lékaře a básníře, jenž zde roku 1708 narozen byl, a sice proto, že jeho báseň: Die Alpen, první byla, kterou jsem v německé řeči četl, a která tužbu po navštívení a spatření Helvecie již ve mladých ňadrách mých byla roznítila. Ačkoli dlouhé a nemotorné verše v této básni se mi nelíbí: a však láska ku přírodě a k jejím velikánským úkazům, která v tomto díle všudy věje, takovou rozkoš mi působila, že některé sloky samochtě v paměti mi zůstaly až do nynějšího věku života. Škoda, že tento spisovatel a obzvláště tato jeho báseň u Němcův již téměř v zapomenutí přišla. Z Berna zatočili jsme cestu do městečka *Murten*, čili *Morat*, ku spatření obelisku, zde roku 1822 od Friburské vlády vystaveného aneb raději obnoveného, potom jakž Francouzové předešlý pomník aneb kostnici roku 1798 byli zbořili. Pomník tento obětován jest památce onoho vítězství, které zde Švýcarové nad Burgunďčany a Karlem Smělým byli dobyli. Na obelisku stojí tento nápis:

Victoriam
XXII. Jun. MCCCCLXXVI.
Patrum concordia
Partam
Novo signat lapide
Resp. Fribur.
MDCCCXXII.

Kdo jedno neb dvě města ve Švýcarsku viděl a poznal, ten viděl a poznal všecka města; nebo mimo

hausný zmatek v nářečích, málo co jiného je různí a dělí. Ve Friburku ukazuje se pocestným Gothický chrám sv. Mikuláše, veliké varhany v něm 7800 píšťal majíci od Aloysia Mosera, a pak visutý most. V Lauzaně slyšeli jsme, že kdesi v sousední vesnici bydlí onen pověstný ruskopolský prorok aneb raději střeštěnec Towjanski, který svým messiášstvím samého dobrého Mickiewiče v Paříži omámil. Městečko *Wewey* jest jedno z nejpěknějších v tomto okolí. Poněvadž bratr mé paní, co lékovník zde po delší čas bydlel, našli jsme zde několik známých a přátel, kteří nám radili, abysme, chceme-li Chamouny a Montblank navštíviti, to raději odtudto učinili a teprv potom do Genevy se vrátili. Uposlechše jejich rady zabrali jsme se opět v levo do hornatin kantonu Valliského až do města Martigni. Poněvadž pak zde cesta nejen obtížná ale místy i nebezpečná jest, nechal jsem rodinu svou v Martini; já pak najav mezka a vodiče jel jsem skrze bezedné oudolí Trien a Chamouny k Montblanku. Něco vznešenějšího ano strašnějšího oko mé ještě nikdy nevidělo, jako jsou tito hrobové světa zvláště Trienská hlubina. Ona se mi tak široká a hluboká býti zdála, jako by se všecky naše Tatry v ní pochovati mohly. Asi v prostředku levé strany vede stezka někde tak ouzká, že samo hovádko jen tiše a opatrně kráčeti musí. Jezdec a poháníč musí nyní mezka aneb mulici jim samým ponechati, aniž je smí bíti a za uzdu trhati, nechce-li v propasti se octnouti. Já stál jsem často na nejvyšších chlumích a věžích bez závrati a bázně: zde však nejednou oči zavříti jsem musel. Vesničky zde řídké a bídné též silně na někdejší slavenský svůj původ upomínají, k. p. Wolosin, Letina čili Letine, atd. V oudolí *Chamouny* jsou strašné ledohory a skály čili kameny s Montblanku se hrnoucí; od tohoto *kamení* povstalo nepochybně i jméno *kamený Dol*, latin. Camuni, fran. Chamouni, něm. Chamouny Thal. V hostinci Chamounském všecko bylo tak plno, že mi hostinský v sousedním domě byt najmouti musel. Poprchávalo téměř celý den až do půl noci. Ráno o třetí hodině vstoupil jsem ve společno-

sti jednoho Anglického kněze a jednoho Saského právníka s vodičem po předku kráčejícím tak vysoko, jak to možno a bezpečno bylo. Již o páté hodině ranní stála celá osněžená hlava tohoto krále evropských vrchův sluncem osvícena, odrážejíc běloskvoucí blesk, ant v nižinách ještě tmy a mlhy široko daleko panovaly. Nikdy mne snad nábožnější city nepronikaly, jako zde stojícího před tímto samorostlým nebetyčným oltářem boží všemohoucnosti. Nohy a celé tělo tak se svatou hrůzou třásly, že jsem se o blízký strom opříti musel abych v úžasu a ve mdlobách těla neklesl; duch však můj zde vlastně doma byl, a ve svém jakoby živ byl. Já obrátiv se k Angličanovi starci učenému řekl jsem: „Pane, musí býti Bůh, musí býti věčnost a nesmrtelnost, důvodem toho jest hle tento Montblank!“ „Pravdu máte pane,“ odpověděl on, „a já živě cítím, co tím říci chcete; i mně jest tento viditelný a makavý důvod mluvnější a jistější, nežli všecky filosofické soustavy. Sám chlum Montblank jest kulatý a okrouhlý, a však strmý. Tři z jeho vodopádův jsou památní, první, d' Arpennaz, druhý Bonnant (líbezný), třetí Pelerius. Dva Francouzové strojili se, možno-li bude na vrch vystoupiti. Viděli jsme je, kterak přes jednu hlubokou rokli po provazích na způsob mostu roztažených na druhou stranu lezli. My odpočinuvše sobě při tak řečené studnici, vůkol níž zelená tráva a kvítí roste, ant její vlažná voda sněh roztopuje, vrátili jsme se spátkem do Chamouny a odtud opět do Martini. S vrchu Trientského viděli a pozdravili jsme opět i horu Pannu; v pravo asi půl hodiny od Martini vede cesta na vrch sv. Bernharda, na němž známý hostinec a klášter s oněmi k tomu zvláště vycvičenými psy, jenž lidi ve sněhu a lavinách hledají. Od města Martini do města Sitten čili Sion není ovšem příliš daleko, a já v nemalém pokušení byl jsem navštíviti to okolí a ty vesnice, o nichž se praví a píše, že se v nich jakási slovenčině příbuzná řeč mluví: ale maje ohled na mou spolu se mnou putující rodinu a na čas mému cestování vyměřený, upustiti jsem musel od tohoto předsevzetí. Což pak by to i

prospělo dva neb tři běžné dni takovému jazykozpytu obětovati. Tam ať jde samotný a svobodný muž, kterýby se aspoň několik týdnův tam zdržovati a všecky ty jednotlivé osady navštíviti mohl.

Na parolodi Genevského jezera sprovodili nás ustavičně všelijací hudebníci a zpěváci. Jeden z nich zvláštně pozornost mou na sebe táhl, anť se jednou tři hudební nástroje drže na ně hrál, totiž varhánky na prsech tak připevněné, že ústy na ně hráti mohl, rukama hrál na kytaru, na nohou pak měl tak řečenou tureckou muziku. Pohled z jezera na město Genevu jest jeden z nejrozkošnějších. Ne darmo cestovatelé co do názoru měst a vtisku, kterýž na oko a cit v divácu dělají, tuto postupnost kladou: Geneva, Janov, Neapole a Cařihrad. Amfitheatralně rozloženo jest město toto nad jezerem; příroda jeho již ne tak divoká a veliká, jako v Helvecii, ale tichá a vábná. Již Julius Caeser zmínku činí o tomto městě, že v něm pevnost stavěti dal proti Helvetům, později město toto dvakráte od Římanův zbořeno bylo, pročež posavad dvojí zasypaná dlažba na ulicích města se spatřuje. Nynější kathedrální chrám sv. Petra, na nejvyšším pahorku města stojí tam, kde za času Římanův chrám slunce stál. V něm jsou náhrobní pomníky vojvody Jindřicha Rohana a syna jeho Tankreda. Roku 1535 uvedena byla zde pomocí Kalvínovou reformace. Roku 1834 vystaven byl zde hlavnímu francouzskému spisovateli Janovi Jakubovi Russeau-ovi krásný pomník, a sice na ostrově jezera. Russeau myslí a píše, pod stolicí, na které sedí, leží šest velikých knih. Dílo to kreslil Krossacier, shotovil pak J. Pradier. Pomník ten hoden jest tak velikého ducha, a slouží ke cti vděčnosti obci Genevské. Knihu bych psáti musel, kdybych zde všecky myšlénky a city poznamenati chtěl, které se v hlavě a v srdci mém křížily, když jsem se pozdě večer a časně ráno v tovaryšství Russeauově po tomto ostrově procházel. Ve knihovně ukazují se zlomky ze sochy slavné a obdivované Ledy, jest to kopie od Michala Angela. Večerním časem navštívil jsem i slovútného muže a kazatele cír-

kve reformatské, C. Malana. Měl jsem psaní jemu náležející od Její Výsosti arcivývodkyně palatýnky Uherské, která velikou ctitelkyní tohoto muže jest. Bydlí v předměstí, jako u vyhnanství, kde v jedné krásné zahradě podporou některých nábožných Angličanův dosti pohodlný a nádherný kostelík l' Eglise du Jemoignage, t. j. chrám svědectví zvaný vystaven byl. Bylť před tím v samém městě kazatelem a farářem, potom ale od vlády s ouřadu sesazen, vyobcován a všelijak pronásledován, proto že se k orthodoxii nachyloval a proti rationalismu, jako též i proti zásadám Rousseauovým a v tomto městě hluboko zakořeněným bojoval. My jsme ho právě ve chrámě našli, anť večerní nábožnost s modlitbami a s výkladem písma svatého ve francouzské řeči vykonal; posluchačův však bylo dosti málo, totiž dva mužové a pět neb šest Anglických paní. Ze chrámu vedl nás do svého příbytku spolu s oněmi Angličankami, kde nám při večeři hned on sám, hned jeho dva synové příběhy této Malanské církve vypravovali. Pan Malan drží se přísně litery písma svatého, a tak řečených symbolických kněh: zdali jeho nábožnost pouhé nábožníčkování čili pietismus jest, to jen ten rozsoudí, který patří do srdce lidského. On se jmenuje svědkem pravdy a mučeníkem křesťanské víry. Asi půl hodiny od města jest to místo, kde Servet co kacíř spálen byl v 16. století. Z Genevy učinili jsme výběh do Jernaye asi jednu míli vzdálí, již ve francouzské zemi v departementě Ain ležící vesnice a hrad někdy Voltairovi přináležející, který zde od roku 1762 až do 1778 bydlel a psal. Sám hrad již pustne a padá, ale síně, chyše, stoly a stolice, skříně a police, postel a opony, a jiné nádoby a ozdoby nalézají se ještě v témž stavu, ve kterém byly za času Voltairova. Kateřina II., císařovna ruská, veliká ctitelkyně Voltairova, dala sobě od umělcův podobiznu těchto příbytků a pozůstatkův Voltairových shotoviti. My uviděvše to všecko běžně a studeně pospíchali jsme zpátkem do Genevy. Toto místo nás tak tajným řetězem k sobě nevázalo, jako ostrov a pomník Rousseovský.

Prvé než bysme Švýcarsko opustili, ještě některá poznamenání zde přidáme. Na mne v lůnu Tater zrozeného a vychovaného celost Helvetských vrchův a holí vůbec vzatá tak živě a podivně nepůsobila, jako na jiné mé spolupocestné, a snad v rovinách narozené a vychované. Já již viděl Tatry, Krkonoše, Smrčiny, a jiné velhory: v Helvetsku tedy nižší vrchy mně nic nevídaného nebylo, Panna pak, Montblank a jiné jen po několik stupňův oko a duši ku výsosti povznesly.

Dvě věci nepříjemné činí cestovaní ve Švýcarsku: rozličnost peněz a škaredá řeč. V žádné krajině na zemi nenalézá se takový zmatek v penězích, jako zde. Každý kanton, ba téměř každé město, má zvláštní a vlastní peníze, které již v sousedním nejbližším kantoně žádné platnosti nemají. Anobrž i cizokrajinské peníze, jak zlaté tak i stříbrné, které jinde v celé Evropě stejnou platnost mají, zde v každém kantoně a městě jináče se berou a platí, jako jsou k. př. dukáty, tolary, dvacetníky atd. Toto všecko pocestným nevýmluvnou omrzelost a škodu působí. Každá jakkoli maličká obec chce tím svou svobodu a neodvislost ukázati. Celé Švýcarsko jest smutný obraz roztrhaného v sobě národu.

Druhá nepříjemnost jest veliká zde panující rozličnost německých nářečí, která téměř ještě větší jest, nežli v penězích. Mluvení lidu jest huhňavé, mumlavé, nečlánkovité, slovem nesrozumitelné; mnohá německá slova hned cizá a zastaralá, hned překroucená a jináče vyslovována, k. př. obyčejně německé *ei* vyslovuje se zde jako *i*: Is (Eis), Klid (Kleid), Wib (Weib), Zit (Zeit), wid (weid), fri (frei), mi (mein), di (dein), ni (nein), wollen sie spisen (speisen), zu gliche Prise (zu gleichen Preisen). Dále německé *au* zní všudy jako *u* k. př. Hus (Haus), buch (bauch), kuffen (kaufen), uff (auf). Německé *eu* zní zde jako *ü*: tüč, tüčer (deutsch, deutscher) lite (leute). Německé *i* zní ve mnohých slovích, jako *e* Fenger (Finger), Kerche (Kirche). Značka *ch*, zvlášť na konci slova, zní tvrdě a nepříjemně téměř jako *rch*: bach, (bachch, barch). *St* vyslovuje se

všudy i v prostředku slov jako *št*: die Poscht (Post), Chrischt (Christ), Finschter, Künschtler. Litera *n* se na konci slov, jak samostatných, tak časoslovných všudy vynechává: lebe, habe, esse, schreibe, gehe, hiebe, nü (neune), atd. Když my k těmto lidem čistě německy jsme mluvili, dostali jsme odpověd: Niks dütsch. Jak jsou as zde školy uspořádané, když lid čisté a vzdělané němčině nerozumí? Co prospějí všecky Pestalocovské vychovatelské ústavy a školy, když na lid žádného vplyvu nemají. Ostatně mohou sobě rozdrobovatelé národu a rozmnožovatelé nářečí v literatuře slavjanské poučný příklad bráti na tomto zmatku řečí a odtud vyplývající hlouposti lidu Švýcarského. — „L'union fait la force!" —

Původní obyvatelé Helvetska čili Holovatska byli Slávové a Celtové, o čemž nejen dějiny, ale i mnohá posavad udržená jména vrchův, dolin, řek a krajův, anobrž i mizerné zlomky a pozůstatky slavo-celtických nářečí svědectví vydávají. Oba tito národové byli vůbec pokoje milovní, pracovití, orbou a kupectvím se zanášející. Později vkydly a vedraly se mezi ně bouřlivé válečné kmeny německé a pohltily aneb vykořenily násilně národnost těch prabydlitelův. Toto starogermanské zločinství nestydí se ještě někteří novější němečtí spisovatelé k. př. Romer, Kohl, Wiedermann a jiní co nejvyšší cnost a zásluhu germanského národu o člověčenstvo považovati a vytrubovati. Národové jsou jako jednotlivé osoby; zloděj, zbojník a vrah buď on jednotlivec, buď on celý národ, před soudem spravedlivosti a zdravého rozumu ostáti nemůže, nýbrž zatracen býti musí, obzvláště ve stoletích osvěty a vzdělanosti. Starý germanický princip výbojův, podmaňování, feudalismu, cizí národnosti a řeči ničení slouží k hanbě člověčenstva a historie světa od nich již se zapýřením obličej svůj odvrátiti musí. Cele jiný živel musí teď za princip života položen býti, a ten jest: rovnost, p o k o j, vlastní zásluha a mozole, přísná spravedlivost, slovem mravnost, nikoli pak hovadská síla a tělesná převláda. Zde máme důvod jak ničemná jest každá pouze

ideologická filosofie, jakováž se u Němcův tak hluboce rozbuizdila, ant žádného dobročinného vplyvu na praktický život člověčenstva nemá. Co působili Fichtové, Schellingové a Hegelové svými filosofickými soustavami germanskému národu dobrého, spasitelného? ant čtouce některé články Obecných Novin Augsburských domníváme se, že žijeme ještě ve věku Karla Velikého, Medvěda, Jindřicha Lva a Ptáčníka a jiných Slávořezcův. Vzdělaný a citedlný Slavjan svým vlastním očím nevěří, když k. př. v knize J. S. Kohla „Land und Leute der brittischen Inseln" Dresden 1844 str. 236 následující slova o Slavjanech pod německými vládami zvláště o Češích píše: „Alles Rätteln an Ketten, die man nicht brechen kann, verletzt nur den Gefangenen (tedy Slavjané, Čechové rakouští a Poláci Pruští jsou vězňové v poutech!). Nur in dem innigern Anschlusse und völligen Uebertritte zu Deutschland (t. j. ve zněmčení a zradě vlastního svého národu) kann Böhmen mehr und mehr des Glückes, das ihm eine Verbrüderung mit einer der aufgeklärtesten und kräftigsten Nation Europa's (vlastní chvála smrdí!) verheisst, theilhaftig werden."

Cesta v Sardinii.

Savojsko a Piemontsko.

Tyto kraje navštíviti vlastně nebyl můj účel, to ale učiniti jsem musel, ant ony mostem jsou do Italie vedoucím. Nicméně však i zde nalezli a viděli jsme věci, kteréž nám kroky naše odměnily. Kraje tyto jsou větším dílem skalnaté, hornaté neúrodné a smutné, lid v nich chudobný a málo vzdělaný, řeč více francouzská než vlaská. V městečku Aneci, byla jakási národní slavnost, při které množství lidu i ze sousedních vesnic shromážděno bylo, procházejícího se tiše a pořádně po náměstí. Noclehovali jsme v hostinci vedle poštovního domu tak těsném, tmavém, nezdravém pokoji, že snad

na celé cestě horší hospody jsme neměli; že ale časně ráno příležitost odcházela, přinuceni jsme byli zde zůstati. Městečko Aix u jezera Bourged v pěkném oudolí ležící má znamenité již od Římanův slavené a navštěvované teplice. My zde v nich naše švýcarské poty a mozoly oplákli a okoupali. Pozůstatky zdejších ohromných budov připisují se císaři Gracianovi, pročež i celé teplice po něm aquae Gratianae slují. Tolik příprav, pokojíkův a strojův k rozličnému koupání se ještě nikde jsme neviděli. Voda silně sirou zapáchá.

Ve hlavním městě Savojském Chambery přinuceni jsme byli téměř celý den stráviti a příležitost hledati, anť pošta zde jen jednou neb dvakrát za týden jede. V tomto městě psal někdy Jean Jaques Rousseau svou pověstnou rozpravu. Sur l'inégalité parmi les hommes. Ve zdejším dómě spatřili jsme výbornou kopii večeře Páně od Leonarda Da Vinciho v Mediolaně. Nevýmluvnou radostí naplnil mne obraz tento, a byť i original nebyl, předce se mi zdálo, jakobych přítele dávno nevídaného byl zde potkal. Druhý krásný obraz v tomto chrámě jest umývání noh, který se mé paní více líbil, než mně. V nevelkém, ale krásném chrámě Notrdámskem jsou dva obrazové vidění hodni: zvěstování Panny Marie, a narození Krista. Na náměstí stojí sloup a socha z bílého mramoru s nápisem: Benedicto de Boiene Camberiensi grata civitas 1838. Čtyři ozrutní slonové vodu nosem dávící nesou tento pomník. Když my pečlivě příležitost sem tam jsme hledali, potkali nás dva vzdělaní mladí mužové, kteří nám potom tolik důkazův úslužnosti a přátelství proukázali, že jsme se na celé cestě vděčně na ně rozpomínali a rozpomínati se budeme pokud žijeme. Bylť to jeden František Krojsollet rodilý z města Rumili a nyní professor dějin při zdejším kollegium. Druhý pak Antonín Pettigni, rodilý z města Ponte Bellovicino, nyní notář města Chambery. Mužové tito připojili se k nám, jako opravdoví angelé, vodili nás po městě a jeho památnostech, opatřili nám laciného a tak dobrého veturina, jakového jsme nikde neměli, muže dobrotivého, opatrného, nad jiné vycvičе-

ného a k nám tak laskavého, že jsme ho více za našeho přítele, než za vozníka měli. Toto vše učinili ti dva mužové lidem jim neznámým, které jen náhoda k nim přivedla, o nichž naděje neměli, že by se jim za to někdy odplatiti mohli. Tak tajemství plné jsou city a svazky duše lidské. V prvním okamžení, sotvy že jsme se do společné rozmluvy dali, již nás důvěra vespolek spojila, a byli jsme, jako dávní přátelé. Oni nás do svých domův vedli, častovali, Ludmilku všelikými dary obdarovali, druhého dne časně ráno k vozu nás doprovodili a s právě pohnutým srdcem s námi se loučili. Bylit v tomto kočáře s námi spolu ještě i dva cizozemci, jeden starý Angličan pensovaný vojenský námořský důstojník, druhý mladý kupec ze severní Ameriky. Stařec ten Anglický byl opravdový John Bull, málomluvný, nadutý, do svého Anglického národu a všech jeho chyb i předností náruživě zamilovaný. Onen mladý Američan byl muž čítalý, vtipu obratného a nemalý nenávistník Angličanův. Bylat to až do Turina cesta zábavná a směšná. My dva z prava a leva pořád střileli jsme na hněvivého Angličana. Já mluvil proti Anglické řeči jako spanchartilé z rozličných řečí slátané, zlozvučné a nezpěvné; Američan opět tupil Anglický egoismus a ziskužádost, přílišnou žádost panování nad jinými, monopol, a nade vše národní pýchu a opovrhování jiných národův. Náš Angličan oheň očima sypal a téměř na souboj nás vyzýval. Mluvili jsme všickni tři francouzsky často tak chybně, že náš veturino nad tím se uškrněl a mistrem a opravcem naším byl. Přes celý Mont Cenis trvaly naše hádky. Osady a městečka, přes které jsme putovali, k. př. Ekbelt, Epière, La Chapell, Sanct Jean, Sanct Michel, Modagne atd. jsou dosti chatrné; na mnohých věžích viděli jsme ne kříže, ale kohouty, na jiných i kříže i kohouty; jsou to chrámy a modlitebnice tak řečených *Waldenských* a pozdějších protestantův, kteří se, pronásledováni a vyhnáni byvše ze Francouzska, do těchto dolin skryli. Některé chrámy jsou jen jako naše stodoly. V chalupách pak zdejších obyvatelův často ani postele neviděti; jejich

lůžko jest země a lavice, jejich poduška tvrdý kámen. Mužové jdou přes celé léto do jiných krajin co dělníci, kominíci atd., jsouce téměř v celé Evropě pod jménem Savojardův známi; odkud se stává, že zdejší ženské téměř v jednom a témž čase co šestinedělky do polohu přicházejí. V Modagne byli jsme při nedělních službách božích přítomni, které se nám ani cele katolické, ani cele protestantské býti nezdály. Varhanův zde nebylo žádných. Zpěv církevní podobal se řecko-srbskému. Mezi službami božími chodili dva mužové s košíky dosti velikými, kteréž naplněni byly chlebem na čtverhranné kousky co kostky rozkrájeným. Z tohoto chleba podávali všem ve chrámě přítomným, až i nám na straně stojícím. Vidělo se nám to býti pozůstatky prvokřesťanských hodů lásky *agapae* zvaných. Chambre jest hrad s vodopádem. Jako v Tyrolsku laviny sněhu tak zde ohromné kusy skal se strmých vrchův do tohoto oudolí padají. Lans-le Boury městys, leží pod samou silnicí Montceniskou. Od konce listopadu až do 17. ledna nespatřují slunce zdejší obyvatelé pro vysokost vrchu, za nějž se skryje. Ve zdejším chrámě měly všechny ženštiny bílé dlouhé plachty na hlavách. Cesta na Mont Cenis někdy tak obtížná, že se přechod Hanibalův, Pompejův, Pipinův, Karla Velikého a jiných vojvodův s jejich vojsky co nějakový div světa vypisuje; jest nyní přičiněním Napoleonovým procházce podobná, vezdy sice obtížná, příkrá vysoká. Na rozkaz Napoleonův zhotovil tuto památnou silnici roku 1805 Jan Fabbroni, a sice za pět měsícův se 3000 dělníky. Nejvyšší chlum Mont Cenisův jest 10.750 střevícův nad mořem vysoký. Na samé silnici stojí v malých dálkách od sebe 26 zděných domkův, ochranu propůjčujících proti zimě, lavinám a jiným nehodám; v nich bydlí dohledači této silnice. Na nejvyšším vrchu silnice stojí hostinec, pošta a špitál benediktinův. V hostinci tom nocovali jsme, zima byla tuhá, vítr ostrý. Téměř všickni pocestní dostali jsme takovou závrať v řídkém tom a chladném povětří, že jsme sotvy na nohách státi mohli. Nic méně však zmuživše se navštívili jsme zde večer nejen zdejší,

jak se říká bezedné, znamenitými pstruhy slavné jezero, ale i onen asi půl hodiny vzdálený hospic, t. j. špitál s chrámem a klášterem, v němž Napoleon a papež Pius sedmý několik týdnův nemocni leželi. Ukázánoť nám nejen ty pokoje, kde se to stalo, ale ty postele a jejich obrazy nad nimi. Na jednom sloupě u silnice čte se tento od Napoleona pocházející nápis: Viatori succurrere Alpium Penninarum domitor jussit. Tak jako na vrchu sv. Bernharda, tak i zde v hostinci Montceniském chová se několik psův k tomu vycvičených, aby lidi sněhem zasypané hledali. Jest to zvláštní plemeno psův, náčervené barvy na způsob telete, oči veliké, pysk více tupý než končitý, pohled jejich jest krotký a přívětivý. Jeden z nich nejzkušenější jmenuje se Thür, o jehož skutcích celý životopis by se již napsati mohl. Nedají-li se takoví zamrzlí více k životu přivésti, bývají zde pochováni. Půl vrchu Montcenis patří k Savojsku, půl k Piemontsku, a k Italii.

S Montcenisu jede se do Piemontu úprkem dolů a však malebnými kraji přes Molared, Susu, a tři svaté, totiž s. Jiří, s. Antonín a s. Ambrož. Susa (Segusium) u řeky Doria, jest prastaré ještě předřímanské město, patřivší zvláštnímu knížecímu rodu Kottius zvanému a teprv za Augusta připadlo k Římu. V zahradě zdejšího gubernatora stojí starý dobře zachovaný, vítězný oblouk ke cti císaři Augustovi vystavený. Nápis jeho zdá se mi i pro slavjanskou řeč a historii památný, proto zde celý klademe.

Imp. Caesari Augusto Divi F. Pontifici Maximo Tribunicia Potestate XV. Imp. XIII. M. Julius Regis Donni. F. Cottius Praefectus Civitatum, quae subscriptaesunt: Segoviorum. Segusinorum. Delacorum. Caturigum. Medullorum. Tebaviorum. Adanacium. Savincacium. Egdiniorum. Veaminiorum. Venisanorum. Iriomum, Esubianorum. Ovadiavium et Civitates, quae sub eo Praefecto fuerunt.

Některá z těchto jmen k. p. Bělaci, Ovadi atd. zdají se do té třídy přináležeti, do které i sousední jim Medíolan, Venecia čili Benátky, Nutina (Modéna), Janova (Genua).

Hlavní a sídelní město Turin všecko mé očekávání dalece převýšilo. Stromořadí utěšené asi celou míli dlouhé a cesta přímá vede do města. Tři hodiny před Turinem na pahorku stkví se nádherný královský letní hrad, který Francouzi na kasárnu, špitál a žalář byli proměnili. Celé okolí města Turina má cosi velikanského a půvabného. Jen jedna okolnost kalila nám rozkoš tohoto pohledu, totiž množství vojska, které se zde všudy vůkol města i v městě co roje hemžilo, a sice v čas nejhlubšího pokoje. Mezi všemi starými městy jest Turin nejpravidelněji staven; ulice v něm rovné, tak že ze středu města, až na jejich daleký konec viděti se může; paláce vysoké, prostranné, přístřeší a oblouky na náměstí pohodlné a světlé. Bytem byli jsme ve velikém hostinci Federově, jenž rozený Švýcar jest. Když my po schodech do našeho pokoje v hostinci jsme vcházeli, odcházela odtud právě jakási česká hraběnka, poněvadž pak moje Ludmilka slovensky ke mně mluvila, paní ta tak se zaradovala nad tím, že uchopivši ji na náručí, políbila ji řkouc: „Ach, milé dítě, také umíš česky!“ Nejpamátnější pocestnému v Turině jest tak řečené Egyptské museum, pocházející od Drovettiho, jenž byl vyslancem sardinským v Alessandrii. Jest to nejouplnější ve světě sbírka egyptských starožitností, a sice větším dílem dobře zachovaných. Barvy na těchto starožitnostech a mumie ku podivu čerstvé a lesklé jsou, ačkoli několik tisícův let již trvají. Čtyři síně dlouhé a prostranné napiněny jsou těmito pozůstatky. Ve dvoře jsou kamenné sochy Ozymandia, Thautmosa II, Amenofa II. Množství egyptských mumií, náhrobních kamenův s nápisy, malbami a řezbami. Právě tak hojná jest i sbírka rozličných domácích nádob, rolnického nářadí, zbrojí a zvířat, jmenovitě dva ibisi, krokodilové, kočky a t. d. Rukopisy v katakombách Thebenských nalezené, mnohé a dlouhé papirusy, jejichž obsah jest větším dílem náboženský, historický a dílem i zákonodárný. Celý svět a život Egyptčanův viděti zde, jako ve velikém zrcadle. Z chrámův jen čtyry navštívili jsme: kathedralní chrám, původně z věku Lombard-

ského, obnoven však v 16 století, má na podlaze ve mnohých obrazích historii stvoření světa, po stranách pak historii vykoupení vypodobněnou. Druhý krásný chrám jest S. Filipponeri a de la Consolata. Chrám Corpus Domini jest nejbohatší, ale bez krasochuti a pravidla, zde slavný Rousseau odpřisahal v 16 roku věku svého protestantské náboženství, k němuž se ve 40 roku opět zpátkem navrátil. O původu a základu tohoto chrámu vypravoval nám kostelník následující příběh: Když roku 1453 Savojardové město Exiles poplenili, přišla mezi kořistí i posvátná oplátka do Turina. Nesl ji s jinými věcmi osel, který přišed na toto místo, na zem klesl a dále jíti nechtěl. Když se to stalo, otevřely se truhly a pytle naložené samy od sebe. Ona oplátka posdvihši se vzhůru do povětří létala sem tam před očima všech, až pokud tehdejší biskup nepřišel, do jehož svatých rukou se spustila a do tohoto chrámu přenešena byla. Doložil však k tomu dobromyslný kostelník, jeli to pravda, nevím, já to slyšel a četl v legendách. S naším pasem snad nikde jsme více ostudy, běhačky a outrat neměli, jako zde. Při zdejším rakouském vyslanství jest vyslancem vysoce urozený pan Zaremba, znamenitý polský vlastenec, který nás před několika léty v Pešti byl navštívil. Škoda, že s ním v Turině nyní nepřítomným mluviti jsme nemohli!

V městě Asti (hasta Pompeia), rodišti básníře Alfieriho, jsme noclehovali. V Alessandrii pak víc než půl dne na odchod pošty čekati jsme museli. Město toto jaksi ošumělé a schatrnělé památné jest svým původem, ant od vyhnancův Mediolanských za císaře Bedřicha Rudobradého vystaveno a papeži Alexandrovi III. jeho odpůrcovi ke cti Alessandria nazváno bylo. Městečko Novi znamenitým se stalo vítězstvím, které zde ruský vůdce Suvarov roku 1799 nad Francouzi obdržel.

O krátký čas, aj! uzřeli jsme již blyštěti se před námi zrcadla mořských vod, a pyšná Janova stála amphitheatrálně před užaslýma očima našima rozpoložená. Blesky slunečné tak silně se odrážejí, jakoby celé město jen

z mramoru a ze zlata záleželo. A tak jest v samém skutku, tolik mramoru a zlata nikde jsme neviděli. Nejen celé chrámy a paláce z celistivého mramoru staveny, ale i mnohé měšťanské domy bílým polírovaným mramorem obloženy a ozdobeny jsou, anobrž tu i tam i sama dlažba, žlaby a jiné stavby a pomníky mramorem se stkvějí. Přístav mořský nesčíslný počet loďstva, kupecká a vojenská stavení na břehu mořském tak očarují obrazotvornost pocestného, ze se do nějakového báječného světa přeložený býti vidí. Na ulicích města ozývá se před domy ve dne i večer výborná hudba a zpěv, lidí chléb sobě na tento spůsob hledajících. U prostřed města na vysokém pahorku zelená se prostranná procházka Aqua Verbe, kde celý krásný svět večerního času se spatřiti dává. V jeho prostředku jest vodoskok a jezero, vůkol rozličné květoucí křoviny, kvèty a růže, tehdáž v nejplnějším rozkvětu. Nejrozkošnější výhled jest s pavlače chrámu S. Marie de Carignano. Odtudto nejen celé město Janova, ale při jasném nebi i ostrov Corsica se spatřuje. Tak dlouho jsme se snad nikde nebavili, jako na vrcholci tohoto chrámu. Byloť to již pravé vlaské povětří, které zde válo, vlaské paláce i zahrady, které se pod námi rozkládaly. Chrám tento stojí na zvláštním vrchu, jehož oudolí podivný 90 střevíců vysoký, a 170 střevíců dlouhý most s městem Janovou spojuje. Pod mostem tímto čnějí paláce i domy 5 i 6 podnebí vysoké. Chrám tento Carignano, jest co do slohu jeden z nejkrásnějších podle plánu M. Angelo, který tento původně pro chrám S. Petra v Římě byl vypracoval. Střecha jeho strakatobarevnými křídlicemi pokryta jest. Chrám kathedrální S. Lorenca honosí se popelem Jana Křestitele, nepochybně tak apocryfickým, jako jest jeho veliký smaragd, který v novějších časích od znatelův za sklo vyhlášen. Nejstkvělejší ale chrám Janovský jest L'Annunciata, proti němuž my právě bydleli jsme. Z prostředku 17 století outratami rodiny Lommellini staven dle nákresu Scorticana a Jakuba de la Porta Její vnitřek jest celý tak pozlacen, že oko sotvy místečka nalézá, kde by odpočinouti mohlo. Loď

chrámu nesou joničtí sloupové. Fresky jsou od Karloniho. Nejkrásnější se nám zdály býti dva obrazy, Večeře Páně od Prokaccini, a ukřižování od Skota. Když jsme jednou již večer z procházky se vraceli, zvoněno na věži chrámu S. Štěpána. Bylť jakýsi místní, Janovčanům obzvláště památný svátek a den Panny Marie. Z chrámu samého ozýval se již hlučný harmonický zpěv, vešli jsme i my tam do této jasně osvětlené a lidem zvláště ženským pohlavím přeplněné svatyně. V oltáři jest nejslavnější obraz janovský totiž mučenictví S. Štěpána, jehož vrchní díl Rafaël, spodní pak G. Romano maloval. Tak uměleckého a předce tak nábožného, vzdělavatelného a pronikavého zpěvu ještě nikde v žádném katolickém chrámě jsem neslyšel, jako zde. Bylať to antifonie, tak že jeden veršík kantor, druhý veršík církev zpívala. Jaký to rozdíl mezi zpěvem německým ve Švýcarských chrámích a zpěvem vlaským našemu slavjanskému cele příbuzným. Po zpěvu ukáže se na kazatelnici řečník sličné postavy a mladého věku. Měl kázeň ve vzdělané vlaské řeči, a mluvil sice horlivě a však tak hlasitě a zřetelně, že já celé to krátké kázání od slova do slova rozuměl a v paměti zachoval jsem. Jeho obsah charakterizuje nejlépe nynější povahu města Janovy, protož zde ji aspoň ve výtahu položíme.

My světíme dnes slavnost nejsvětější matky boží, (Santissima Madre divina) Panny Marie. Známo vám jest, jak veliká ona jest dobrodinkyně celého křesťanstva, anobrž celého lidského pokolení, anať světu dala vykupitele a spasitele, slouží za příklad všech ctností obzvláště ženského pohlaví, a oroduje za nás hříšné v nebi u Boha Otce a syna svého Ježíše Krista. Ona jest královna angelův, kněžna všech patriarchův a svatých, a nejskvělejší perla nebes. Ona jest patronka a ochrankyně celé římskokatolické církve. — Známoť vám jest ale i to, jakovou lásku a čest celá křesťanská církev této matce boží prokazuje, jak velicí houfové ku svatým jejím místům a chrámům z daleka putují, jak drahé dary a poklady chudí i bohatí za oběť jí přinášejí, jak mládenci i panny slibem věčné čistoty a nevinnosti jí se

zavazují, a t. d. Já vás ale dnes na to chci upozorniti, jak tato nejsvětější matka boží nás obyvatele tohoto města vždycky milovala, a jak naši předkové i my ji milujeme, když mluviti budu o lásce mezi naší matkou Marií a námi, jejími syny, když vám ukáži v první částce důkazy lásky Panny Marie k nám, v druhé pak částce důkazy lásky naší k ní:

Důkazy lásky P. Marie k tomuto městu a k nám jsou následující:

1. Ona obci naší dopřála mnohá slavná vítězství nad Turky, Portugalčany, Benátčany, Francouzi, Angličany, Rakušany. (Řečník výslovně jmenoval rok a den těch vojen a vítězství, často i počet bojovníkův a padlých, a zvláště loupeže a kořisti na nepřátelích dobyté.) Prstem ukazoval ve chrámě na korouhve a praporce Turkům a jiným nepřátelům vzaté a zde chované, řka: Náš hlavní čili kathedrální chrám byl přes 100 rokův Tureckou Mošeí: kdo nám jej opět navrátil? Naše nejsvětější Matka Maria. Hleďte na tyto trofee, praporce a zbroje v tomto chrámě rozvěšené: Kdo nám je dal? Hleďte na děla pevnosti a hráze toto město obkličující, kdo je i stavěti i brániti pomáhal? Naše nejsvětější Ma ka Maria. Když nyní o vítězství nad Rakušany a osvobození města r. 1746 mluvil, můj obličej rudem hořel a nohy se třásly nebo celý ten, mně předtím v podrobnostech neznámý děj vypravoval. Téhož roku prý dne 5 prosince bylo zde vojsko rakouské trápící všemožným způsobem naše obyvatele. Jednou několik Chorvatů a Slavonských Pandurů z rakouského vojska nutili naše měšťany bitím a strkáním ku přenešení kamsi vojenských moždířů. Jeden mládenec jménem *Batilla*, asi 14 let stár, rolník ze sousední vesnice, vida to, zbouřil se v srdci nad tímto ukrutenstvím; zvolav velikým hlasem: *che l'inse* (začne se, vypukne!) a vzav kámen do ruky vrhnul jej na jednoho z těch Chorvatů, který i hned mrtev na dlažbu padl. To byl počátek všeobecného pozdvižení: půtka ale trvala až do 10. pros. kde všickni Rakušané vyhnáni. Jméno Batilla jest Janovčanům velmi milé: obrazy sochy, národní písně, výroční slavnosti je zvěčnily.

2. Ona město naše chránila v rozličných pohromách a neštěstích; tu jmenoval mor, zemětřesení, ohně, drahotu, rozličné neduhy a obzvláště choleru.

3. Ona pomáhala a pomáhá našemu kupectví, sprovodila lodě naše do nejvzdálenějších krajin a ostrovův, zpravovala větry, tišila bouře a vichřice mořské, pročež i na plachtách našich lodí a korábův všudy její obraz spatřujete, požehnává posavád naše zahrady a vinice obhajuje naše paláce a domy a t. d.

My a naši předkové Janovčané

1. vyvolili jsme nejsvětější tuto matku boží za zvláštní patronku a ochrankyni tohoto města, stavěli jsme jí mnohé drahé chrámy a krásné kaply, zhotovili utěšené sochy a obrazy, (řečník tu zejmena přivodil počet chrámů Panny Marie vystavených a posvěcených, a sice jak již zašlých tak i přítomných).

2. Ustanovilo toto město svátky a slavnosti Panně Marii ke cti, a sice nejen ty všem římskokatolickým křesťanům obecné, ale i obzvláštní a tomuto městu vlastní, z nichž jeden i tento dnešní svátek jest.

Konali a konáme jí ke cti časté hlučné průvody a procesie, slavíme jí ku poctě a na důkaz vděčnosti obzvláštní služby a mše svaté, jakovou i nyní po skončeném tomto kázaní konati budeme.

V závírce mezi jinými toto řekl: Protož jest-li se v písních svatých Kristus Ježíš prvorozeným synem této nejsvětější Matky nazývá: my obyvatelé tohoto města slušně se jejími druhorozenci (secundogeniti řekl latinsky) jmenovati můžeme; a co Kristus někdy s kříže k miláčkovi svému Janovi řekl: Ai matka tvá (Ecce tua Mater) to platí i o nás, i já k vám říkám: Aj Matka naše. Při těchto posledních slovech ukázal rukou na veliký obraz P. Marie. Každý si snadno představiti může, jakový oučinek působila tato samolásce tak mistrovně pochlebující kázeň. Jenom stírání potu s tváře a slzí z očí rušilo tytýž velebnou tichost chrámovou.

Ačkoli Janova v krasoumách se nikdy nevyznamenala, nicméně nalézají se i zde výborné památky stavitelské a sbírky malířské. Nejhojnější a i nejlepší

sbírka obrazův jest v palácu Brignole. My zde jen ty podotkneme, které se nám nejvíce zalíbily. Rubens a jeho žena od Lud. Steza; Kristus a Madonna od Reniho: tři Králové od Pavla Veronského a titéž od Vandyka; dávání daně od téhož (utěšený obraz;) Maria, Ježíš a Jan od Raphaela (jeden z nejkrásnějších obrazův tohoto mistra); Madonna s dítětem, od jistého ještě žijícího umělce Isola roku 1844. Jakový to rozdíl mezi Raphaelovou a touto cele modernisovanou Madonnou. Obdivuje se v této obrazárně ještě jedno dílo od Pavla Veronesa, totiž Juditha se sťatou hlavou krále Holofernesa: ale já utíkal jsem všudy od tohoto ošklivého pohledu, který nejen můj aesthetický ale i mravný cit vždycky hluboce ranil. Podobné sbírky jsou i v paláci Marcello Duracco, Filipo Duracco, Pallavicini, Pasqua, atd.

Jeden z nejpamátnějších ústavův v Janově jest dům aneb raději palác chudých, nepochybně nejskvostnější špitál v celé Evropě, v němž se nyní asi 2000 chudých zdržuje. Stavení nádherné a prostranné, při každých dveřích a v každém koutě stojí mramorové sochy, obrazy, a chvastavé nápisy dobročinnost zakladatelův vychvalující. Jedna taková socha představuje jistého bohatého arcibiskupa, an peníze z velikého vřece sype, s nápisem: Jdi i ty učiň též.

Mezi paláci obzvláště tři pozornost na sebe táhly. Předně onen, v němž někdy slavný vynálezce Columbus přebýval. Pak palác Doria s krásným výhledem na mořský přístav. V tomto paláci hostil někdy Ondřej Doria císaře Karla V. Při obědě byly všecky nádoby stříbrné a zlaté, které jak mile prázné byly, služebníci ven do moře okny vyhazovali, kteréž marnotratnosti císař a přítomní Španělé velice se divili, nevědouce, že tajně před tím sítě v moři pod vodou rozestřeny byly, které ty nádoby na spůsob ryb ulovily. Cosi podobného vypravují pověsti o polském knížeti Radzivillovi. Palác Spinola na náměstí Fontana stojící táhl obzvláště mou pozornost na sebe. Máť dosti hezkou sbírku obrazův, ano i ve dvoře dobře zachované fresky. Z tohoto rodu a domu pocházela i ona v dějinách Janovských památná

panna Thomasina Spinolova. Dvakráte byli se Janovčané proti Francouzům zbouřili, a však nadarmo; když roku 1506 po třetíkráte se pozdvihli, král francouzský Ludvík XII, tak hněvem rozpálen byl, že se přísahou zavázal celé město zbořiti, jeho obyvatele a jejich jmění vojákům za loupež dáti. Přešed s vojskem Alpy, porazil vojsko Janovské, a pronásledoval je až ku branám města. Měšťané byli v zoufalství a senat bez rady. Posláno první i druhé vyslanství ku králi, které on ani před obličej nepřipustil. Již předměstí Avena zbořeno a vypleněno. Druhého dne nastával celému městu strašný los. V tomto hrozném okamžení umínila dcera Marchese Spinoly město a obec zachrániti. Spolehši se dílem na vlastní krásu a výmluvnost, dílem na rytířství a velikomyslnost vítěze, vyvolila několik z nejkrásnějších panen města a šla, co jejich vůdkyně prositi za milost. Ozdobily se v noci všecky jako v nějakové slavnosti, a když se rozednívati počalo, šly ku bráně Lanterna, skrze kterou francouzské vojsko do města vraziti mělo. První francouzský důstojník, který tento zástup krásných mladic spatřil, vedl je před krále. Když panny ty před ním na kolena klekly, řekla Thomasina, že ona a její přítelkyně obávajíce se surovosti vojákův utíkají se pod obranu francouzského rytířství, jehož velikodušnost a uctivost k ženskému pohlaví po celé zemi se slaví, že ona, její přítelkyně, ano všecky její krajanky a spoluměšťanky nejsouli možno hněvu krále ukojiti, rády zemříti chtějí, jen aby je před zneuctěním a poskvrněním chránil. Král se na dvojnásobnou zpronevěřilost Janovčanů odvolával, a že tedy po třetíkráte neuprosným se ukázati může bez ujmy své slávy. Ach! zvolala Thomasina, máme-li my bídné děvy jediné býti na tomto světě, které velikomyslnosti vaší královské jasnosti obdivovati se nesmějí? Ludvík král neměl síly k odporování těmto slovům. Odpustil městu a obci jeho vinu a udělil Thomasině políbení pokoje a smířlivosti. Později cítil král k ní i bližší lásku a náklonnost, kterou ale Thomasina nikdy odměňovati nechtěla. Přes celý život zůstala v panenském stavu a v přátelském dopisování

s králem Ludvíkem. Když zemřela, pochována byla v dogecím paláci, a teprv v čas francouzsko-vlaské revoluce byl hrob její, potom jakž 300 rokův v něm pokojně spočívala, od steklé roty zbořen a roztroskotán.

Nosivo, čili kroj ženského pohlaví v Janově jest tak obzvláštní, že cizozemcům velmi v oči bije. Jako v Benátkách a na sousedních jim ostrovích od starodávna černá barva roucha všeobecná a oblíbena jest, tak i zde. Ženštiny zde dobrým právem bělohlavam slují, nebo vyjímajíc nejvyšší šlechtu, každá žena a panna nosí na hlavě bílý závoj, pěkně a vkusně ovinutý, více méně dlouhý, často celou vrchní část těla zakrývající, větším dílem svobodně visí, někdy však i drahou perlami a diamanty ozdobenou jehlicí aneb spinkou upevněný. Oděv tento jak prostý, tak spanilý a vnadný jest.

Náš vůdce čili čičerone v tomto městě byl jistý Guilelmo Giaocchino, bývalý kantor a učitel školský kdesi na venkově, nyní ale s manželkou i s dítkami zde žijící, muž polončený. My čítavše a slyšavše před tím mnoho o nestydatosti, hrubianství a lakomství zdejších facchinův a čičeronův, báli jsme se, že i nás podobný osud potká. Ale jak jsme se diviti museli potom vidouce, že tento muž od rána až do pozdní noci za tři dni k našim službám stál a konečně od nás za to jen násilně vtisknutou mzdu a odměnu přijal. Na bárce daleko do moře až ku parolodi nás zprovodil a zde u přítomnosti všech pocestných ruky nám líbal a jako dítě maje slzy v očích od nás se odebíral. Tato dobrotivost neočekávaná tak nás pronikla, že i nám všem třem při loučení slzy z očí se cedily. Tento byl drahý příklad laskavého pohostinství k nám v kraji, kde jsme to nejméně očekávali, třetí těmto podobný zkusili jsme v Neapoli.

Středozemní moře tak nyní oživeno jest plavectvím, že každého dne 1, 2 aneb i více parolodí z francouzské Marseille do Janovy, z Janovy do Livorna, z Livorna do Civitty Vecchie, odtudto do Neapole a t. d. plovají. Ta loď, na které jsme se my do Livorna plavili, nosila jméno slavného vlaského básníře Dante. Ale tento hně-

vivý otec vlaských básnířův nemilosrdně s námi nakládal, a málo chybělo, že nás do svého inferna, aneb aspoň purgatoria neprovodil. Paroloď tato sice švárná a dosti pohodlná, a však nevelká, aniž mnohým tovarem obtížená, tak náramně vlnobitím mořským zmítána byla a sice přes celou noc, že má paní a Ludmilka při ustavičné mořské nemoci totiž závrati a dávení téměř duši vypustily. Já přes celou noc oči nezavřev držel jsem hlavu hned jedné, hned druhé, sám o sloup opřen jsa, abych při koklébání lodi nepadl. I zde téměř všickni pocestni leželi, stonali, dávili, naříkali; já ani té nejmenší mdloby a těžkosti jsem nepocítil, tak že se mi plavci nemálo divili; protož byl jsem i lékařem, těšitelem a pomocníkem všech. Ještě i v přístavu Livornenském druhého dne bouře tak zuřila, že lodice a člunkové z břehu k nám ledva se dostati mohli ku převezení nás a našich věcí na pevninu. Již v Janově spatřili jsme jednu loď galejních otrokův, kteří červené kabáty a čepice majíce a k lavicím lodním řetězem přibiti jsouce veslovali. Zde ale v tomto přístavu, nábřeží ba i v samém městě všecko všudy plno jest těmito politování hodnými zločinci. Pohled jejich uráží i oko i srdce, an dva a dva jedním silným řetězem skuti jsou. Na hřbetě červeného kabátu stojí velikými žlutosoukennými literami vyšitá vina každého zločince, k. p. vrah, zloděj, zbojník, a t. d. Studu a pokání tito lidé neznají; rovné tovaryšství a hromadné spolubydlení těchto nešlechetníkův, nemožné činí každé mravné do sebe vstoupení a života polepšení. Nejvíce nás bolelo, že toto množství galejníkův škodlivý vplyv má i na mravy pospolitého lidu v Livorně. Plavcův, nosičův, čili fakinův, nádenníkův a nájemníkův nikde jsme tak mnoho a tak velice zhovadilých, surových, nezbedných ano i nebezpečných neviděli jako zde. Sotvy že náš kufr, tanistra a jiné věci na břeh dovezeny byly, i hned asi deset takových hrubianských lotrův nás obklíčilo, trhajíce nám násilně tyto věci z rukou, a nás od nich odstrkujíce, řkouce, že oni prý k tomu co fakinové od vrchnosti výsadu mají, aby věci pocestných s lodí

do hostince nosili. Kolik kusů tolik nosičův; a každý od pocestného, co se mu jen líbilo, žádal, často více, nežli zač sama ta nosená věc stojí. Poněvadž pak úředníci policejní s těmito šibaly v porozumění jsou, všecko žalování a spravedlivosti hledání nic neprospívá. Často se stává, že tito nosičové věci ty do cele rozličných domův a hostincův roznesou, anť každý z nich jiný a jiný hostinec pocestnému poroučí. To potkalo i nás, anť nosič s kufrem prvé odešel, nežli jsme my s mýtem a s platem plavcův hotovi byli. Zde se mi po prvníkráte zhnusil nízký lid vlaský, ku pocestným zhola žádné vlídnosti necítící, anobrž nad nimi ještě jakési trupské panství sobě osobující. Tato porušenost nakazila i úřednictvo při parolodi, které ačkoli tištěné taxy má a dává pocestným, aby znali, co se od osob a tovaru platí, nicméně však pod rukou vysílá tajné jednatele k pocestným a z taxy tištěné jim někdy třetinu někdy polovici spouští, což potom nepochybně do zjevných počtův uvázeno nebývá, ale tajně jen mezi úřadníky rozděleno. Ostatně jest Livorno, město nelepé, prázdné, žádných památek v sobě nemající. Nejpamátnější nám byl zde anglický chrám a hřbitov, více nějakému francouzskému salonu, nežli chrámu podoben. V něm zajisté zhola nic svatého, na Boha, nebe a věčnost upomínajícího se nenalézá, ačkoli čistota, nádhera a skvostnost nejbohatší v něm panuje, všecko uhlazené, polirované a blyštící se, místo dlažby měkké, drahé, turecké koberce; jenom zpěvníky a biblí tu i tam po stolicích rozložené, oznamovaly nám, že jsme v křesťanském chrámě. Na proti chrámu jest hřbitov anglický železnými mřížemi ohražený, plný hrobův a pomníkův. Jeden z těchto se nám obzvláště líbil, jistému mládenci postavený; bylť to sloup v polo vici své schválně zlomený, což smrt ve květu života výborně značilo. Dvojíctihodný pan Robert Gorter, zdejší kněz, vypravoval nám, že již výše 70 anglických větším dílem kupeckých rodin se zde usadilo, a že počet jejich co rok roste. Turecký hřbitov proti majáku čili světlárně ležící, jest malý, čtverhranný, zelené dvéře mající. Zdejší vozkové, čili fiakrové nestojí jakó u nás na jednom

místě přes celý den, ale prochází se s vozy svými z místa na místo a z ulice do ulice, zovouce při tom pocestné ku sednutí do vozu, slovem: Carocca carocca. Již zde viděli jsme příklady ukrutnosti vlaské k hovádkům. Volové totiž mají v celé Italii skrze nozdry čili nosové dírky silný železný kroužek prohnaný, na němž se provaz nalézá, kterýmž - vůl veden, aneb k jarmu přivázán bývá. Poněvadž to nejcitelnější částka těla jest, vůl hlavou a pyskem ani hnouti nesmí. S koňmi však Vlachové nakládají velmi milosrdně, ovšem mazavě.

Z Livorna vede železná dráha do Pisy, po které i my výběh tamže učinili jsme. Město toto Toskanské, jako před tím slavné a živostné, tak nyní na vzdor svým palácům polo pusté a mrtvé jest. Příroda však vůkol roztomilá a historické památky vznešené. Přes řeku Arno vedou tři pevné a krásné mosty. Před branou Porta Luca jsou rumy velikého od Nerona stavenébo chrámu Diany s koupelemi a vodovody. Kathedrální chrám roku 1063 od stavitele Rajnalda vystaven veliký a nádherný, jest míšenina slohu byzantického a vlaského. Kostelníka a cicerona nikde jsme tak až do mrzutosti mnohořečného neslyšeli, jako zde. On znal a vypravoval nejen historii každého obrazu a obrázku, každého sloupu, každé sochy, ale i celý životopis těch umělcův, kteří je shotovili. V podlaze nad hlavním oltářem jest mosaiková kolossálná podobizna spasitele světa, ale tak chybně a nemotorně, že my to při prvním pohledu za obrovskou postavu Atilly, aneb jiného světoborce jsme měli. Stolice ve zdejším chrámě jsou řezbami a to znamenitými ozdobené. Ze zdejších mnohých a velikých obrazův ani jeden nějaký trvalý vtisk a znak v mně nezanechal. Před chrámem tímto spatřuje se ona křivé stojící věž čili zvonice 142 střevícův vysoká, roku 1174 nepochybně schválně a s předsevzetím v této příčné postavě stavená. Má 7 pavlačí čili podnebí, které pěknými sloupy vůkol ozdobeny jsou. Nachýlenost této věže k zemi výše 12 střevícův vynáší, a člověk po prvníkráte pod ní stojící anebo jdoucí bázlivě se ohlídá, ant se mu zdá, jakoby tato stavitelská potvora

již již na něj padala. Nicméně však 7 dosti velikých zvonův visí na ní a zvoněno bývá téměř každodenně beze všeho nebezpečenství. Na této věži vynalezl někdy Galilei zákony tíže těl, čili gravitaci. V sousedství chrámu s druhé strany leží i pověstný hřbitov Campo Santo, který zvláštního svého strážce má. Jest to stavení čtverhranné, do něhož dvoje dvéře vedou; vnitř jest přístřeší na všech čtyrech stranách stěnomalbami a hrobními pomníky ozdobené. V prostředku pod širým nebem jest země z Palestiny, jmenovitě z Jerusalema roku 1228 v čas křížových vojen na 50 lodích sem skrze bojovníky Pisanské přivezená. Ve hřbitově tomto pochovávají se jen takové osoby, které se nějakovými zvláštními ctnostmi a zásluhami o město vyznamenaly. Škoda, že obrazy na stěnách počasím již mnoho trpěly. Představují historie biblické a legendy svatých. Jeden a sice veliký obraz opilého Noacha, a jeho s ním posměchy provozující dcery představující nezdál se nám zde souhlasiti s tak svatosmutným místem, jako jest hřbitov. I mezi starožitnostmi pohanskými zvláště řecko-římskými, které se zde chovají, jsou mnohé, které do křesťanské smrtné zahrady nepatří, jako jest k. p. sarkofág, na němž Amor a Psyche, rozličné představy Bacha a t. d. I jedna ruská, mladá vysokého stavu osoba, která zde na cestě v Italii zemřela, má svůj hrob a pomník v této svaté zemi s následujícím nápisem: Hic adquiescit Athanasia Šuvalov. Com. Petroburgo annorum 18, mortua anno 1821 a t. d. Matka její rozená Ščerbatova vystavila jí tento pomník. Poněvadž Angličané putující zemi z tohoto hřbitova kradli do váčku ji skrývajíce, proto strážce nyní pilně na každého pocestného pozoruje; nám však dovolil tři kvítky na této svaté zemi rostoucí utrhnouti, které na památku v papíře zakroucené až domů jsme donesli. Poněvadž pak do Jerusalema nám putovati nelze, aspoň na této svaté zemi stáli jsme drahnou chvíli s jakýmsi nábožným a uctivým cítěním.

Na proti tomuto hřbitovu stojí Il Battistero, čili křestitelna, roku 1153 v Germansko-Toskánském slohu stavený okrouhlý chrám. U vnitř jest náramné echo.

Kazatelnice jest arcidílo Mikuláše z Pisy. V blízkosti Palazzo de la religione stojí ona pověstná věže hladu, ve které někdy Ugolino se svými syny zavřen a hladem umořen byl.

Z Liverna nesla nás veliká a silně všelikým zbožím obtížená a proto i vlnám mořským vzdorující paroloď do Civitta Vecchia. Pocestných takové množství bylo ze všech národův a krajin, že jsme sotvy pohodlně jeden vedle druhého státi mohli. Plavba vedla nás vedle ostrova Gorgona, Capraja, Corsiky, kde Napoleon a Columbus narozen a Elby, kde Napoleon vyobcován žil. Civitta Vecchia slula někdy Centum cele, za Trajana povýšena byla na město. Má výborný přístav mořský, ale počet galejních zločinců zde ještě mnohem větší, než v Livorně. Na nábřeží mnoho mořské stojaté, smradlavé vody, proto povětří nezdravé. I zde nám s pasem takové obtížnosti děláno, že já osobně ku zdejšímu rakouskému konsulovi, a odtud k delegátovi, t. j. nejvyššímu správci města jíti jsem musel. Policie pas proto podepsati nechtěla, že prý v Livorně od papežského posla podepsán není. V Livorně pak mi řečeno, že toho potřeba není, ant můj pas již ve Vídni od římského vyslance podepsán byl. Delegát města Civitta Vecchia pan Pieroni Milesi, muž mladý, postavy vysoké, vlídných a zdvořilých mravův, jest osoba duchovního stavu a vysokého úřadu, při tom, jakž nám řečeno, miláček nynějšího papeže. Sotvy že slyšel, že já z Uher jsem, ihned latinsky ke mně mluviti počal, řka: „In Hungaria, ut audio, loquuntur bene latine, et ego valde amo latinam, rogo itaque, loquamur Romana lingua.“ Já ihned posbírav všecky své někdejší školské kvítky a latinky v paměti, počal jsem jemu vypravovati překážky ty s pasem, a cíl mého cestování. V tom okamžení napsav lísteček poslal jej k policii, a pak hotový pas sám mi doručil. Vida mou zběhlost v latině téměř za hodinu se mnou se bavil a rozmlouval. Podivu hodno, jak znal a nejvíce i měl díla našich v latině psavších spisovatelů, na př. Jana Panonského, Sambuka, Belia, a t. d. Z Civita Vechie vezl nás veturino

do Říma. Tu již vedle cesty naší a na kopcích viděli jsme jižní rostliny pod šírým nebem, k. p. cypris, zimozel, divoké fíky a révy, myrty a t. d. Asi čtyry hodiny cesty před Římem slyšeli jsme strašnou pověst o spáchané tam před několika dni vraždě. Jakási Bavorka z Mnichova, matka několik dítek mající, přišla na tu myšlénku putovati do Říma a sice samotná. Bylať co poutnice oblečená, majíc v ruce dlouhou poutnickou hůl. I přitovaryšil se k ní jakýsi honák čili honec volův, za kterého ona v hostinci jídlo a nápoj zaplatila. Když dále šli spolu do Říma, sločinec tento vyrval jí onu poutnickou hůl z ruky, zavraždil ji, a pak vzav několik dukátův, které ve váčku měla, do hráze tělo její zavlekl. S blízkého vršku díval se na tento ohavný skutek jistý vinohradník, který i hned vraha do Říma až do jeho příbytku následoval a sice se stráží vojenskou u brány přivzatou. Zločinec lapen vyznal i hned vinu svou. Zavražděné tělo v Římě v policejním domě na veřejný odiv vystaveno bylo. Nalezeno bylo vůkol prsou ve plátně zašitých dukátův znamenitý počet, které vrah ten nenašel. Okolí a chotář města Říma jest velice pustý a nepříjemný. S této strany není viděti Řím prvé, než s vrchu Vatikanského. „Hle kuple Svato-Petrského chrámu!“ zvolal jeden s námi putující Říman. Byloť to ráno, právě v tom okamžení, když slunce na nebi vycházelo. Tato slova proletěla srdcem mým jako střela. Čím dále tím více se jeden kopec za druhým před očima našima rozvinoval, až celé město před očima našima se chvělo, jako moře palácův a zbořenin.

Dlouho jsem vlastním očím nevěřil, nalézám-li se skutečně v Římě, čili to jen opět nějaký klamný sen, jakových jsem dosti obzvláště v mladosti míval. Nám zajisté, kteří jsme již v dětinství o Římu a Římanech více, než o našem vlastním národu slýchali, kteří jsme se s latinskými klassiky ve všech našich školách zaneprázdňovali, z Cicerona, Virgilia, Horáce, Seneky, Tacita, Livia z paměti se učili, nám pravím, musí Řím zvláštní vnadu a cenu míti. Zde každý kopec, každá ulice, každý dům a palác, ba ať tak povím, každý kámen, a každá

šlepěje nohy má svou vlastní historii. Řím jest nejstarší, nejslavnější a nejpamátnější město v Evropě, anobrž v celém křesťanstvě. Ohromný tedy musí býti i ten účinek, který pohled jeho v citelném srdci působí. Ale bohužel! právě tento účinek a cit vypsati a vymluviti sè nedá.

Nemohu však zatajiti, že po prvním tom velikanském zárazu, když jsme do samého města vstupovali a těsnou uličkou vedle kolonády Svatopetrské jeli, můj první cit při spatření tohoto chrámu byla omrzlost, ba téměř bych řekl, jakýsi svatý hněv nad tím, že mne mé očekávání z ohledu na polohu tohoto světoslavného chrámu tak velice sklamalo. My totiž sem přicházejíce nejprvé jen týl, hřbet a záda tohoto chrámu spatřiti jsme museli, pak přišedše do města zakroutiti a obrátiti jsme se museli k té straně světa, odkud jsme přišli, chtěli-li jsme čelo a obličej chrámu tohoto spatřiti. Toto se mně nelíbilo a jakousi tajnou bolest ve mně zplodilo. Obrazotvornost má zajisté představovala sobě tento největší chrám křesťanský, jako tváří a průčelím svým celé Evropě křesťanské a nikoli k pohanům a Muhamedánům obrácený. Ten chrám, který je arcidílo křesťanského stavitelství, bude se z Vatikánu dívati na celý vzdělaný křesťanský svět, zvláště pak na nejhlavnější katolické krajiny Toskansko, Benátky, Lombardii, Španělsko, Francouzsko, Polsko, a t. d. Mohl by snad někdo k omluvě tohoto převráceného položení chrámu tu okolnost uvesti, že zakladatel jeho chtěl, aby průčelí jeho ku poledni k Jeruzalemu a k svaté zemi Palestině obráceno bylo: ale nevěřím, aby původce jeho skutečně tohoto účelu povědom sobě byl, an málo který jiný chrám v Římě průčelím k poledni staven a obrácen jest. Když jsem na toto nemotorné a neslušné položení chrámu některé umělce a učené muže v Římě pozorny učinil, z větší částky mi za pravé dali, a divili se tomu, že, ačkoli v Římě mnoho let se zdržují, předce této chyby chrámu nespozorovali.

Ještě v Livorně potkali jsme vysoce učeného muže, pana Bohumila Müllera, jenž v Pešti několik roků se

zdržoval co doktor práv, nyní do své vlasti Sedmihradska za professora a rektora vysokých škol v Sibíně (Hermanstadtě) povolán jsa putoval. Prvé však ještě Italii, Řeckou zemi a Cařihrad navštíviti se jal. S tímto vzácným a mnohostranně vzdělaným mužem a přítelem nejen do Říma ale i do Neapole společně cestovali jsme. Bydleli jsme v tak řečené ulici Portugalčanův, Vicolo Leontino, v soukromném domě, majíce dva prostranné pokoje za dosti levnou cenu. Domácí pán byl rozený Francouz, kupec, muž tichý a dobrotivý. Jeho manželka rozená Římanka byla nepřívětivá, hněvivá a svárlivá osoba. Dobrý manžel obsluhoval nás, ant jeho manželka s ním, se sousedy, anobrž někdy i s námi co Xantippa se hašteřila. Na štěstí, že jsme přes celé dni málo doma bývali.

Prvé však, než bysme čtenáře naše po věko-věčném tomto městě spolu s námi vodili a rozkošné odtud plynoucí požitky jim cítiti dali, zapotřebí máme zde něco předeslati o tom spůsobu, jak jsme my Řím a jeho památnosti navštěvovali. My jsme za celý čas našeho zde se zdržování žádného vodiče po rozlehlém tomto městě v jeho předměstích a okolích nepotřebovali. Vypracovali jsme nejprvé plán v celosti, potom jsme rozdělili celé město na 6 částek, každé částce obětovali jsme asi jeden den, ostatní pak dni vynaložili jsme k opětnému vidění památnějších věcí, dílem k navštívení přátel a známých, dílem ku volným procházkám a výběhům. V každé částce města vyhledali a poznamenali jsme sobě předkem pro zítřejšek večerního času vše, co se tam památného a vidění hodného nalézá, abysme tam již připraveni přijíti mohli. Tímto přísným pořádkem se stalo, že jsme v běhu 6 dnův s celým Římem dokonale a pohodlně hotovi byli, a žádného draze najatého, tlachavého a všudy kvapně pospíchajícího vodiče platiti jsme nemuseli. Podle libosti hospodařili jsme s naším časem, při památnějších věcech bavili jsme se tak dlouho, jak vlastní naše vůle byla, cicerona jen tam jsme potřebovali a platili, kde to býti muselo, ku př. při soukromých palácech a sbírkách, villách a zahradách a

těmto podobných příležitostech. Při vodičovi duše a pozornost pocestného všudy jen trpně (passive) se má, a proto na předměty viděné i snadno zapomíná. Naproti tomu vlastní samočinnost duše každou věc hlouběji a živěji do paměti vtiskne. Tento obyčej pak já v každém městě zachovával jsem, a proto již na první pohled všudy v každém předměstí a v každé ulici orientovati a najíti jsem se uměl.

My nepíšeme popis Říma, ale jen naší cesty, kterou jsme tam konali, a i toto jen velmi stručně a krátce. Obyčejně dělí se Řím na starý a nový; tento rozdíl ale velmi nejistý a chybný jest, jak co do času, tak i co do prostranství, ant starý Řím do nového, a nový do starého tak povýšeně sahá, že hranic v něm určiti nelze. Pro usnadnění však paměti a rozhledu i my, co jsme viděli, na jisté doby a třídy rozdělíme.

Chrámy ze slavonárodního ohledu památné.

Pod tímto názvem rozumíme chrámy buď opravdu slavské, pro Slavjany zde stavené, buď aspoň takové, které nějaké slavské památky, předměty a starožitnosti v sobě chovají, aneb nějaký vztah na slavské dějiny mají. Nebudemeť zde tedy vypočítávati a popisovati chrámy všechny, ježto se v Římě nalézají, a jichž zajisté jest menších a větších výše 400. Nejznamenitější z oněch jsou následující:

Chrám Svato-Petrský a Vatikán bylyť jsou první svatyně, kterým jsme naši návštěvu, úctu a obdivu obětovali. Onen první jest nejkrásnější budova, kterou jsem kdy v celém životě spatřil, anobrž možno říci nejkrásnější stavení na celé zemi. Chrám Šalamounský v Jeruzalemě, chrám Sofiin v Cařihradě, chrám s. Pavla v Londýně a jiné chrámy, které z popsání, aneb z vyobrazení známé jsou, nemohou se k tomuto ani co do velikosti ani co do rozměru, ani co do krásy přirovnati; ať nic nedím o gothických bohopustách a temnicích. Postavíme-li se na náměstí Rusticucci, tu celý chrám i

se svými částkami stojí před námi. Vraz, aneb raději záraz tímto pohledem v duši působený nelze vysloviti. Čas, míra, váha, prostranství, vysokost a širokost, všecko to jiné větší a vznešenější, než oko posavád v obyčejném životě vidělo. Duch náš cítí se býti malým a těsným ku přijetí a přenešení do sebe těchto ohromných forem, těchto smělých oblouků, těchto mnohých rozličných a předce jeden utěšený celek působících výtvorův. Není divu, že tak mnohý protestant tímto zázrakem křesťanské krásoumy opojen a ochlácholen klesl a od prostoty své církve odstoupil. To se může každému státi, či duch nad city srdce a nad smysly těla panovati neumí.

Chrám tento záleží ze dvou dílův, starého totiž a nového. Z onoho prvního jsou ještě pozůstatky v podzemních skrýšech a kostelích, jako i v rozličných sloupech a památkách. Onen první starý chrám též svatému Petru posvěcený vystaven byl od císaře Konstantina a Heleny na tom místě, kde apoštol tento umučen byl, a kde předtím circus Neronův stál. Tento první chrám byltjest nepochybně onen, do kterého slavný český malíř Božetěch, opat slavjanského kláštera v Sázavě r. 1038, dřevěný, od něho shotovený, kříž na vlastních plecech do Říma nesl a ve chrámě sv. Petra složil, o čemž viz náš cestopis prvý str. 365. Papež Mikuláš V. dal v 11. století onen starý, pádu blízký chrám zbořiti, a na jeho místě nádhernější stavěti. Ale teprv papež Julius II. uskutečnil jeho plán roku 1503 skrze stavitele Dramante. Po smrti Dramantově byli stavitelé tohoto chrámu Julian de Sangalo, Fra Giocondo z Verony a Raphael Sancio, onen slavný malíř. Na toho následoval Balthasar Perucci. Pod Pavlem III změnil Michael Angelo plán svých předchůdcův, vyvolil formu řeckého kříže pro chrám a stavení velebné kuply nad chrámem. Když totiž v jakési společnosti umělcův chválen a obdivován byl starořímský pantheon, a když někteří řekli, že něco podobného za našich časův stavěti ani nemožno; Michael Angelo skočiv do řeči řekl: Já takový pantheon vystavím, a to ne na pevné zemi, ale v povětří, totiž nad chrámem Svato-Petrským. Co slíbil tento divotvorce, to i splnil,

několi dílo jeho začaté teprv od jiných stavitelův totiž Jakuba de la Persa a Dominica Fontani pod Sixtem X. zhotoveno bylo. Roku 1626 dne 18 listopadu byl chrám tento posvěcen. Stavení nesmírné trvalo déle, než jedno celé století; náklady tohoto stavení po ten čas vynášely asi 50 millionův Scudi Romani (jeden Scudi asi o několik krejcarů víc než 2 zlaté). Udržování, opravování a čistění tohoto chrámu stojí nyní ještě ročních 3000 scudův. Do jaké peněžité ouzkosti toto stavení římské papeže přivodilo, a jak všemožných prostředkův k získání peněz se chytali, to známo jest z historie reformacie, kde papež Leo X tímto cílem Tetzela s prodáváním odpustkův do německých krajin vyslal.

Prostranina a sloupořadí před chrámem velikou okrouhlinu působící slouží k veliké ozdobě chrámu a připravuje hodně oko divákovo na vnitřek chrámu. Tento jako dvůr chrámu shotoven jest od Berniniho; jeho širokost obnáší 180, jeho délka 400 kročejův. Každá strana sloupořadí trojnásobnou chodbu obsahuje; všech sloupův spolu jest 284 a 88 pilířův tak tlustých, že tři mužové jeden sloup z těžka obejmouti mohou. Střecha této celé kolonády ozdobena jest 86 sochami svatých, ve větší, než dvojnásobné velikosti a postavě. Ve středu této prostraniny stojí 135 střevícův vysoký obelisk roku 1786 skrze pověstného stavitele Fontani z cirku Nerona, kde před tím stál, sem přenešený Tento obelisk stál někdy v Egyptě v městě Heliopolis před chrámem slunce; král Sesotris aneb dle jiných Nencoreus dal jej asi 473 před Kristem shotoviti, Caligula pak roku 39 před Kristem dal jej do Říma převezti na obzvláštním schválně k tomu staveném korábě, který Plinius L. XVI. cap. 40 obšírně vypisuje. Obelisk tento již více, než 3000 let mající jest nejstarší dílo rukou lidských, které mé oko na světě spatřilo. Při jeho postavení na toto místo potřeboval Fontana rozličných od něho vtipně nalezených nástrojův, 800 lidí a 150 koní. Než bohužel při vší opatrnosti provazové byli příliš dlouzí, ať se pod ná-

zemnou tou tíží o několik palcův protáhli. Obelisk ještě nestál přímo na svém místě a Fontana v ouzkosti nevěděl rady ani pomoci. V tomto pak okamžení pozdvihl jakýsi chatrný nádenník aneb rybář hlasu svého, řka: „Namočte provazy vodou a stáhnou se!“ Co se stalo se žádoucím prospěchem.

Mezi obeliskem a sloupořadími s obou stran jsou dva vodometové od Madenna shotovení, kterýchž voda z tak řečené aqua Paula sem přichází, a do vysokosti 25 střevícův stoupuje. Nic krásnějšího oku býti nemůže, jako tento vodostrom. Sloup vody vzhůru stoupající zdá se stloušti jednoho muže býti. Neníť však to jedna díra, ale asi 6 neb 7, skrze něž voda ta se proudí a u výsosti jednu korunu aneb raději jednu květnou kytku tvoří, na vše strany se rozpryskující. V noci obzvláště když všecko mlčí, oživují tyto studnice svým nepřetrženým hlaholem celé okolí. Když císař Josef v Římě byl, domníval se, že ke cti jeho příchodu tyto studnice přistrojeny jsou, protož když druhého dne opět do chrámu Svato-Petrského vstupoval, a studnice tyto pořád ještě množství vody do vysoka stříkaly, obrátiv se Josef ku sprovázejícím ho kardinálům a Římanům, řekl: Již jest dosti! nedělejte sobě tak velikých nákladův s tou vodou; když pak tito jej ujišťovali, že se to každodenně děje, onť se tomu dosti nadiviti nemohl.

Z prostraniny této vedou do chrámu široké a dlouhé schody, na jejichž koncech mramorové sochy apoštolův Petra a Pavla stojí. Se schodův schází se do síně tak veliké, že by se z ní dva naše obyčejné chrámy udělati mohly. Na pravé straně síně stojí socha Konstantina Velkého, na levé socha Karla Velkého. Do samého chrámu vede pět bran, z nichž jedna, totiž poslední na pravici svatou se nazývá proto, že jen při jubilejních slavnostech totiž po 25 rocích jednou od samého papeže udeřením na ni kladivem otevřena bývá. Na prostřední největší bráně nalézají se bronzové polovypukliny od Antonia Filareta roku 1440 shotovené, mezi jinými vjezd císaře Sigmunda s komonstvem do Říma roku 1433, a korunování jeho skrze papeže Eu-

genia IV, kde i páni čeští v tehdejším národním kroji jsou. Dvéře jak vůbec všudy ve Vlaších, tak i zde opatřeny jsou velikými krásnými oponami ku hájení prachu a ouvětří. Když jsme již do samého chrámu vstoupili, stáli jsme u dveří za drahný čas němí, nepohnutí a jako sobě samým nepřináležející. V prvním okamžení splývalo před zrakem všecko v jednu ohromnou hmotu a strakatou směsici; a teprv později počali se pomalu částky od celosti děliti a sloupy, oltáře, sochy, obrazy atd. na jevo vycházeti. Mnichové a kostelníci, kteří na druhém konci chrámu svíce zapalovali, aneb chrám na žebřících čistili, zdáli se nám býti jako dítky a chlapci. Celý život Římanův se všemi jejich mravy a obyčeji zrcadlí se v tomto chrámě. Před jedním sloužil kněz mši svatou, před druhým protějším konal se průchod aneb processí, před třetím klečí zástup otrhaných žebrákův aneb rolníkův na mramorových stupních, aneb líbá pozlacené sochy. V jedné lodi stojí hromada francouzských dám a paní lukny aneb dalekohledy svými koukajících na obrazy a jiné ozdoby chrámu; jinde vřezávají do stěny aneb na jiné místo naduti Angličané svá jména. Tam pláče hlavu černou rouškou zakrytou mající panna na klekátku před zpovědníkem: zde v koutě spí s chropotem unavený nádenník, tamto sedí na lavici posorný umělec aneb mudrc, přemyšlujíce tiše o velikosti a nádheraosti tohoto chrámu. Sám chrám záleží se tří lodí, v prostředku čili ve hlavě kříže vznáší se do výsosti převysoký z vinoucích se sloupů záležející osaměle stající oltář, před nímž toliko sám papež a sice s tváří k lidu obrácenou, poctu boží konati smí. Před oltářem na zábradlech ve stříbrných svícnech hoří ustavičně 89 lamp, jichž světlo jen na veliký pátek uhašeno bývá. Na levém boku chrámu jsou dřevěné hezkým chalupám podobné síně čili zpovědnice, na jejichž čelích následující latinské nápisy ke čtení jsou: Pro lingua gallica, anglica, germanica, italica, graeca, hungarica, illyrica, polonica atd. Pro české však a jiné slavjanské nářečí žádných zde stolic a zpovědníkův není.

Ze chrámu vstupuje se širokými a povlovnými schody vzhůru na střechu chrámu až ku báni a ku makovici. Zde na vrchu chrámu otvírá se opět celý nový svět. Jest tu celá osada domkův, příbytkův a skladův, kde rozliční umělci a řemeslníci, strážcové a vodiči tohoto chrámu přebývají. Tato pantheonská báně čili kupla na střeše chrámu zdá se býti hlavním chrámem tohoto povětrného světa, vůkol něhož množství jiných menších chrámkův, věží a kolossalních soch se spatřuje. Vejdeme-li do vnitřku této báně, silné zábradlí vede vůkol celé báně. Na její podlaze jsou mosaikové podobizny apoštolův. Pod zábradlím stojí velikými písmenami vysazený následující nápis: „Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et tibi dabo claves regni coelorum.“ Báni čili kuplu tuto nesou čtyři ohromní pilířové. Patříme-li s tohoto zábradlí dolů na spodek chrámu, tu hemží se lidé jako mravenci. Čím výše po stupních na báni se stupuje, tím těsnější a obšírnější jest chodba. Na stěně těchto schodů jsou mramorové tabulky, na nichž se jména těch památných osob poznamenaná nalézají, které vrch tohoto chrámu navštívily. Císař Josef stojí zde dvakráte, potom Pavel II. a jiné korunované hlavy. Na vrchu kuply této jest opět pavlač čili zábradlí, a zde se otvírá vyhlídka, která obtížné toto vzhůru lezení stonásobně odměňuje. Jest to nesmírné mořem ohraženné panorama. Pod nohami našimi chrám Svato-Petrský, před námi celý Řím se sedmi pahorky rozložený. Opodál Tivoli, Frascati, Albano a Via Appia. V levo vrch Soracte, v Horácových odách slavený. Na druhé straně opět při jasném nebi otvírá se ohled až do Civitty Vecchie. Nad báni zdvihá se ještě tak veliká makovice s křížem, že 16 osob v ní místo mají.

V sousedství sv. Petrského chrámu jest Sixtina čili Sixtinská kaplice. Tato utěšená svatyně Michala Angela, vystavená za papeže Sixta IV. r. 1475 od Baccia, Pintelliho mezi chrámem sv. Petrským a Vatikánem v dosti ouském a proto i tmavém prostranství. V adventě a na velikou noc koná zde služby boží sám papež, kde se

také provozují nejstarší církevní hudby od Palestrini a Pergolesa. Ve smutném předvelikonočním týdni bývá zde ode dvou kůrův provozován zpěv slavného Miserere, složeného od Allegriho. Opis tohoto zpěvu a jeho skladby byl pod pokutou církevní kletby zakázán: ale Mozart byv dvakráte při zpěvu tom přítomen, zachoval sobě celý v paměti, napsal na papír, a rozšířil po celé Evropě. Ale co této kaplici největší cenu dává, to jest světoslavný obraz od Michala Angela, poslední soud představující, a jednu celou stěnu zaujímající. O tomto obrazu musel bych velmi mnoho, anebo velmi málo psáti, k onomu prvnímu zde ani času, ani místa není, k tomuto poslednímu nenacházím dostatečných slov a výrazův, aniž znám kde začíti a kde dokonati. Obraz tento jaksi bouřlivě a násilně na oko a na duši účinkuje, celý Řím, ba celá země mizí před divákem patřícím na tento obraz. Pravda, že Raphaelská měkkost a ušlechtilost jemu chybuje, ale pro původní a právě mistrovskou composici, rozmanitost myšlének, sílu a živost barev zůstane tento obraz na věky arcidílem malířství, byť jeho protivníci třebas i celé knihy proti němu byli napsali. Jest obraz ten 60 stř. vysoký a 30 stř. široký. Trouby angelské křísí mrtvé k soudu, Kristus vynáší ortel. Blaženci vstupují do nebe; zatracenci chtějíce se do nebe násilně vedrati od angelův svrženi, od ďáblův k Acheronu vlečeni bývají. Cháron tlače duše a stíny veslem do člunku. Na jedné straně vedle Krista stojí matka jeho Maria, kojíc jeho soudcovský hněv a orodujíc za hříšné. Na hořejšku na pravici jest zlámaný sloup marných nadějí, kterého se někteří lapají ale spolu s ním padají. Když Blasius ze Sieny, obřadník (ceremoniář) papeže Pavla III, po prvníkráte tento obraz spatřiv, pro nahotu jeho figur ten nepříznivý soud o něm vynesl, že se prý lépe do chrámu Venušina, než do chrámu křesťanského hodí: Michal Angelo vypomstil se nad ním tak, že jeho obličej v podobě Minosa, duše do pekla vedoucího vylíčili. Když sobě Blasius tento před papežem na to hořce stěžoval a vymazání svého obličeje v pekle tom žádal,

obdržel od papeže tu odpověď: že kdyby jemu malíř v očistci byl místo vykázal, žeby ho odtud byl vysvobodil, nad peklem ale, že on vlády nemá. Jakýsi malíř kopiroval právě v tyto dni tento obraz na žebřících a strojech zvláště k tomu připravených; my tedy měli jsme příležitost celý ten obraz i z blízka i z daleka, i z nízkosti i z dalekosti považovati, obzvlášť moje paní do tohoto obrazu tak pohřížena byla, že svou ohánku, kabelku (ridücul) všelikými římskými vzácnostmi naplněnou zde na lavici zapomněla, tak že odpoledne pro ni opět jsme se vrátiti museli. Poněvadž nahota na tomto obrazu některým ku pohoršení sloužila, dal papež Pavel IV. skrze malíře Daniele Woltera některým svatým hned oděv, hned opasky shotoviti. Michael Angelo dostal za tento obraz 2000 scudův ročního platu až do smrti. I na podloze tohoto chrámu jsou obrazy freskové od Michala Angela, k. p. stvoření světa a lidí, pád člověka v ráji, potope, oběť Noachova atd. Ke všem těmto tak mnohým a krásným obrazům potřeboval Michal Angelo toliko 22 měsíce.

Před samou tounto kaplou jest síň, sala regia, plná všelikých vzácných obrazův, Vazari vymaloval nade dveřmi papeže. Od Zuccarův jest morská bitva u Lepanta proti Turkům. Naproti tomuto jest císař Bedřich Rudobradý (Barbarossa) od Josefa Salviatiho, ve velkém freskovém obrazu, an klečícímu ba téměř ležícímu na kolenách papež pravou nohu na šíji klade. Obraz tento má ten jistý nápis, jako i onen v Benátkách od Bedřicha Zuccara, který jsme v Cestopise prvém str. 100 sdělili. Obraz tento památný jest ze slavonárodního ohledu pro Jindřicha Starosídelského, slavosrbského rytíře z Míšně, jenž se tomuto pyšnému skutku papežovu směle naproti postavil.

Po sv. Petrském chrámě nejpamátnější a nejdůstojnější jest chrám Lateranský čili svatého Jana z Lateranu. On sluje hlavním chrámem nejen Říma ale i světa, proto i nosí titul: Sacrosancta Lateranensis ecclesia, omnium urbis et orbis ecclesiarum mater et

čeput. Císař Konstantin založil jej roku 424 na tom místě, kde někdy dům Plautia Laterana stál, kterého Tacitus jako původce a hlavu spiknutí proti Neronovi zpomíná. Tento Plautus Lateranus měl býti na důstojnost konšela povýšen, on ale vodil raději svou vlast od tyranství osvoboditi, proto spiknul se s jinými proti ukrutnému Neronovi. V den circenských her chtěl tomuto císařovi k nohoum padnouti a sobě jako nějakou milost od něho vyprositi, přitom však jej za nohy chopiti, s trůnu strhnouti, na něho se svaliti a jej tak dlouho držeti, dokudby ostatní spiklenci nepřišli. Ouklad tento před časem vyzrazen a Lateran rukou katovou odpraven byl. Jeho statky Nero k sobě přitáhnul. Později císař Konstantin daroval paláo Lateranův papeži Silvestrovi, který tam tento chrám vystavěl. Biskupem a farářem tohoto chrámu jest pokaždé nově zvolený papež. Dvanácte církevních sněmův bylo zde konáno. Na den vstoupení Páně a na den sv. Jana křestitele uděluje zde papež požehnání s pavlače na průčelí chrámu. U portálu jsou staré broncové dvéře, které se za pozůstatek římsko-pohanského chrámu Saturnova, jenž in Foro Romano stál, udávají. Vnitřek chrámu spočívá na více než 300 sloupech. Oltář ozdoben jest 4 kovovými sloupy, které sem ze chrámu Jupitera Kapitolinského přenešeny byly. Oltářní obraz u sakristie jest od Michala Angela. Schovávají a ukazují se zde velmi mnohé starokřesťanské památky a pozůstatky, o jejichž pravdivosti my souditi nechtějíce, jen některé zde připomeneme: hlavy aneb lebky apoštolův Petra a Pavla, zub apoštola Petra; vlasy a roucho Panny Marie; skyva z toho chleba, jímž Kristus Pán 5000 lidí na poušti nasytil; plátno aneb zástěra, kterou učeníkům nohy po umývání utíral, červený plášť při bičování krví zbrocený; potní šátek, který ve hrobě na jeho obličeji ležel; stůl z voňavého dřeva, na němž Kristus Pán večeři Páně přisluhoval; sloup, na němž kohout při pádu Petrově zpíval; anobrž i hůl Mojžíšova, hůl Aronova. Nás nejvíce zajímal onen dřevěný kříž zde ještě r. 1729 na památku chovaný, který prý jakýsi

kající poutník, co pokutu sobě uloženou z Prahy do Říma donesl a který nyní více zde k naložení není, ant buď zhořel v ohni tohoto chrámu, buď se jináče ztratil. Kříž ten dle opisu nebyl veliký, vnitř prázdný a proto i lehký. Jméno toho poutníka nikde jsme vyzvěděti nemohli. Že to ale onen kříž byl, který Božetěch, Čech a poslední opat slavjanského kláštera v Sázavě roku 1038 sem byl donesl, o tom ani pochybovati nelze. Srovnej o tom obšírněji náš cestopis prvý strana 365. Čeští kronikáři sice výslovně píší, že Božetěch tento od biskupa Kosmasa, co pokutu sobě uložený kříž v Římě, ve chrámě svatého Petra složil; než pamatovati náleží, že onen první starší chrám Svato-Petrský, v XI. století pod papežem Mikulášem V. zbořen a na jeho místě pak nynější nový Svato-Petrský chrám vystaven byl. Před zbořením onoho starého chrámu byly nepochybně všecky starokřesťanské památky, svátosti a relikvie do Lateranského jakožto hlavního chrámu přeneseny. Vtipně udělaná prázdnota tohoto kříže jest novým důkazem důvtipnosti Božetěchovy.

Druhá Slavjana v tomto chrámě zajímající památnost jest modlitebnice aneb kaplice svatého Venancia, kterou papež Jan IV rozený Slavjan z Dalmácie ze Slany (Szalonna), syn svatého Venancia stavěti dal, potom jakž těla mnohých mučeníkův do Říma donesti dal. Ve zdejší tribuně vidí se stará Mozaika z 8 století, vypodobňující obraz tohoto papeže, a jeho nástupce Theodora I, který toto stavení dokonal. Deset krásných černomramorových sloupův a dva uměle ustrojené hrobové pomníky kardinálův ozdobují tuto Římsko-slavjanskou svatyni. V Sakristii nalézá se malba na dřevě, křest Páně představující, udajně ze VI století.

Třetí, pro náš národ a jeho dějiny památný, chrám v Římě, který jsme navštívili, jest chrám sv. Klementa; jest to jeden z nejstarších a nejpamátnějších chrámův v Římě, o němž již svatý Hieronym roku 392 zmínku činí. Leží levo na cestě mezi Coliseum a chrámem Lateranským, v sousedství zahrad a vinic, v nichž se mnohé rumy starořímských lázní a budov spatřují, které

někteří za zahrady a stavby Maecenašovy vyhlašují. Klemens XI obnovil zcela chrám tento, dal mu poslacenou podlahu, zakryl starší stěnomalby, rozšířil předdvoří, a t. d. Dle našeho zdání jest nynější basilika na oné starší stavena, z níž základy a znaky tu i tam ještě viděti se mohou. Chrám ten jest 125 střevícův dlouhý, 68 střevícův široký. Vnitřní uspořádání chrámu jest obzvláštní jakové se v celém Římě nenalézá, ono patrně ukazuje na obřad starokřesťanský a sice řecký, nebo k. p. ve středku chrámu nalézá se řeckým mramorem ohrazený a proti oltáři otevřený kůr se dvěma pulpity čili ambony, z nichž se lidu epištoly a evangelia čítaly, dvě řady stolic, dvě kazatelnice též z řeckého mramoru, jako posavad ve starověrských chrámech. Obrazy tohoto chrámu jsou od Consa, Chiariho, Ghezziho a jiných. V kaple s. Kateřiny nalézají se obrazy na stěně utrpění této světice představující od slavného Masaccia, obnovitele a reformatora v malířství. Jsou tam výborné hlavy, které sám Raphael často navštěvoval a študoval. Klášter při tomto chrámě náleží nyní Irským dominikánům. My jsme téměř za půl hodiny po celém chrámě chodili, než se nám poštěstilo zvoncem jednoho z těchto mnichův vyvolati. Na stěně proti oltáři čte se následující nápis:

Antiquissimam hanc Ecclesiam, quae pene sola evi damnis invicta priscarum urbis Basilicarum formam adhuc servat, eo ipso in loco ædificatam ac in titulum Sanctae Romanae Ecclesiae Presbyteri Cardinalis erectam, ubi S. Clementis Papae et Martyris paterna domus fuisse creditur a S. Gregorio Magno geminis hic habitis homiliis et Sacra Quadragesimali Statione condecoratam, Clemens XI. P. M. ipso anniversariae celebritatis eiusdem S. Clementis die Catholicae Ecclesiae regimen assumtus in argumentum praecipui sui in eum cultus instauravit ornavitque anno 1715. Pontificatus 15.“ —

Ve hlavním oltáři leží tělo s. Klementa, mučeníka, které někdy s. Konstantin aneb Cyrill r. 858 od Chazarův sem byl donesl, ano i sám tento náš apoštol Cyrill zde po svém apoštolování jako mnich žil a u

oltáře chrámu pochován byl. My však, bohužel! celý tento chrám co nejpilněji přešlíravše žádné šlépěje a nápisu o Cyrillovi najíti jsme nemohli. Na bocích chrámu, kde podle svědectví letopisců tělo Cyrillovo pohřbeno bylo, jsou nyní náhrobní pomníky a nápisy cele jiných novějších vlaských biskupův, a sice, na levici dvou, na pravici jednoho. Jak nás tato nevšímavost Římanův naproti Cyrillovi mrzela a bolela, každý z našich čtenářův sobě představiti může. Dobrý mnich, žlutobarvý a zimnicí utrápený, vodil nás po celém tom prázdném klášteře, jehož mnichové kamsi na venek se vystěhovali, ant právě téhož času v Římě Arencattiva (zlé povětří) panovala. Když s. Method v Římě byl, chtěl tejo bezdušné zde v tomto řeckoobřadním chrámě pochované tělo svého bratra Cyrilla odtudto v noci tajně vzíti a do Moravy přenesti, než papež a Římané zvěděvše o tom, tělo opět odňali, zpátkem do Říma nesli a ve chrámě tomto pochovali.

Čtvrtý, ze slavenárodního ohledu památný chrám jest s. Aleše, čili Alessio, proto že se v něm s. Vojtěch, biskup Pražský, co mnich zdržoval, potom jakž, nemoha prý snesti nezbednosti lidu českého, biskupství složil. Ve chrámě tomto ukazuje se studna a schody z domu s. Aleše, jakož i jeho mrtvé tělo.

Ve chrámě jesuitském s. Andrea de Monte Cavallo jest pomník výborný ačkoli něco podivný s. Stanislava Kostky, rozeného Poláka, zhotovený od francouzského řezbáře Le Gros. Představuje tohoto svatého, anť na žlutomramorovém lůžku mrtvý leží, hlava, ruce a nohy jsou z bílého mramoru, oděv ale jesuitský z černého. Kostka tento zemřel v 22. roku života. Byl biskupem v Krakově, poněvadž pak krále polského Boleslava II. pro jeho rozpustilý život káral, anobrž potom i do kletby dal a do chrámu pustiti nechtěl, Boleslav hněvem rozžícen jej vlastní rukou před oltářem roku 1079 zamordoval. R. 1622 byl v Římě od papeže Řehoře XV za svatého vyhlášen.

Pátý pro zpytatele slavjanských starožitností památný chrám v Římě jest Santa Maria in ara coeli,

leží na vršku vedle Capitolium, tak že se k němu po 120 stupních kráčeti musí. Při vstupování viděti na levé ruce hrobní pomník slavného Římského spisovatele Terentia, který ze své zahrady in via Appia sem přenešen byl. Chrám tento jest jeden z nejstarších v Římě, staven na zříceninách chrámu Jupitera Capitolinského. Jeho jméno: Ara coeli obdržel v XIII století od jednoho jemu darovaného oltáře, udajně od Augusta pocházejícího. Ve chrámě jest 20 pilířův, na jednom z nich stojí tento nápis: „A cubilulo Augustorum.“ Zde nalézal se někdy onen znamenitý obraz Raphaelův Madonna z Foligna. Nejpamátnější ale jest zde pro nás náhrobník Kateřiny královny Bosenské z patnáctého století s následujícím slavoillyrským od ní samé složeným nápisem:

„Katarini kralici Bosanskoj
Stipana hercega od svetoga Sabe
Od poroda Ielise i Kuće Cara Stipana
rodjenoj Tomáša kralja Bosanskoga ženi
koja živi godin 50 i 4
i priminu u Rimu na lito Gna 1478
na 20 i 5 dni Oktobra
spominak nje pismom postavljlen.“

Tato Kateřina byla manželka Tomáše krále Bosenského, potom jakž Turci Bosnu zaujali, a ona sama od poturčeného syna svého pronásledována byla, utekla se do Říma, kde ještě asi 12 let živa byla.

V kraji di Campo Marco nad Tiberem stojí chrám slavjanský s. Hieronyma, s. Girolamo de Schiavoni, jenž r. 1450 pod papežem Mikulášem V. od Slavjanův z Dalmatska a Illyrska před Turkem utíkajících vystaven byl. Tamť jest nyní illyrská tak řečená kongregacie, a několik mladých Illyrův ku stavu kněžskému se připravujících. Původcem a zakladatelem tohoto svatého ústavu byl slavný Dubrovničan Pavel Ovčarević, později Gozze zvaný, o němž učený Lipsius píše: „Centum locutus linguas.“ Jeho rukopisy schovávají se posavad ve Vatikanské knihovně. Všecko chladno a bez ducha národního tu jsme našli: o probuzení nového života slavjanského tu zhola žádné známosti nemajíť. Illyrsky sice

s námi mluveno, ale jen s jakousi ostýchavostí, a jest se čeho obávati, aby tento slavoillyrský kvítek na krátký čas v této vlaské půdě neuvadnul, tak jako se tu již skutečně podobnému českému zde český hospic zvanému od císaře Karla IV. založenému skutečně stalo, který, ačkoli bohatě nadaný, pro nedostatek chovanců a poutníků českých zrušen a s chrámem Sant Spirito spojen jest.

Poslední chrám a ústav našeho národu se týkající v Římě jest kostel a hospoda svatého Stanislava kmene polského, založený r. 1575 od kardinála Stanislava Hozyusa. Za papeže Piusa VI. prodali Francouzi ústav tento za 17000 scudův římských, po mnohém však pravotění opět Polákům navrácen byl. Ústav tento vydává nyní ročně jen 360 scudův, dílem na mladé duchovníky, dílem poutníkům.

Za Tiberem na tom místě, kde někdy za časů starořímských Taberna Meritoria, t. j. dům invalidův čili vysloužilých vojákův stál, stojí nyní chrám S. Maria in Trastevere (Trans Tiberim), první Panně Marii posvěcený chrám. Již počátek tohoto chrámu památný jest; když se totiž prvotní křesťané s některými pohansko-římskými krčmáři a hostinskými o grunt a místo tohoto chrámu dlouho mezi sebou pravotili, přišla pře až ku císaři Alexandrovi Severovi, který ačkoli pohan jsa, předce křesťanům plac tento přisoudil tím památným ortelem: „že lépe jest, aby zde nějakové božství, buď ono jakové koli, ctěno bylo, než aby tam krčmáři a opilci pelešili.“ Již na den narození Páně vypryštila se a tekla zde prý olejová studnice na tom místě, kde nyní hlavní oltář stojí; pročež čte se na jeho podnoží tento nápis:

Nascitur hinc oleum, Deus et de virgine; utroque
Oleo sacrata est Roma terrarum caput.

V pravo před oltářem vidí se na jednom omřežovaném kameni krůpěje krve s tímto připisem: Gutta sanguinis Divae Dorotheae, virg. et Mart. Ve výklenku jednoho sloupu jest kámen, jímž s. Calixtus v Tibeře utopen. Na pravici v oltáři s. Řehoře čte se tento ve-

říkými zlatými literami psaný nápis: Ogni messa celebrata in questo altare Gregoriano libera un'anima dal purgatorio, t. j. každá mše slavená před tímto oltářem Řehořovým vysvobozuje jednu duši z očistce. I malíř Cam. Franko zde pochován leží; na bohatě ozdobené podlaze chrámu jest obraz na nebevzetí P. Marie od Domenichina na mědi malovaný, arcidílo tohoto malíře, a co do barvitosti jedno z nejpřednějších v celém Římě. Ve vnitřku chrámu počítají se 23 antické sloupy, červeného a šedého mramoru, na jejich hlavicnách (capitäler) spatřují se podobizny rozličných dílem egyptských, dílem řeckých a římských bohův a bohyň, ku příkladu Isis, Serapis Harpocrates, Jupiter, Juno, a t. d. Když jsme se ptali, proč počet těchto sloupův ve chrámě nerovný jest? odpověděno nám, že prý onen 24 zde chybějící sloup od ďábla uchvácen a v povětří do Prahy přenešen byl. Když jsme r. 1818 v Praze byli, ukázal nám drahý přítel náš Josef Jungmann u Prahy na Vyšehradě ve chrámě s. Petra a Pavla mramorový na tři kusy zlámaný sloup, kterým prý ďábel ve hněvu zde tak o zem mrštil, že se ztroskotal. Příčina jeho hněvu byla prý opozdění se jeho příchodu, anť se mu jeden kněz tohoto chrámu pod tou výminkou odevzdal, jest-li ďábel mezi tím časem, když on mši čísti bude, sloup z Říma ze chrámu s. Marie in Trastevere do Prahy přinese. Tuto pověst viděli jsme v tomto chrámě a jinde v Praze často vyobrazenou. Kdo nám nyní poví, kdy a odkud tato bájka povstala? Nelze tajiti, že v onom římském chrámě, jakž jsme řekli, skutečně jeden sloup chybí a zde v Praze skutečně jeden sloup zbytečný, (ačkoli od římských oněch něco rozdílný a menší) se nalézá.

S. Maria de la Vittoria v okolí di Trevi na cestě Porta Pia náleží karmelitům. Před tím byla posvěcena apoštolovi Pavlovi, jméno její na Marii vítěznou proměněno potom, jakž jistý mnich karmelitský obraz P. Marie r. 1621 z Prahy sem donesl, který prý v bitvě na Bílé hoře proti kacířům veliké divy a zázraky činil. Tento obraz byl těmi nejdražšími dary a klénoty od

domu rakouského a jeho spojenců opatřen a ve hlavním oltáři vystaven. V klášteře a v jeho komorách ukazuje se zlatá koruna, kterou císař Ferdinand II. tomuto divotvornému Marianskému obrazu daroval, obložena skvělými smaragdy, rubíny, a jinými drahými kameny, mezi nimiž obzvláště jeden safír tak veliký jako lískový ořech. Bitva Bělohorská u Prahy vidí se tu na čtyrech velikých obrazech vymalovaná; zde jest i podobizna onoho karmelitského Domenico di Giesu Maria, který onen dotčený obraz Marie v českém městě Strakonicích, rodišti F. L. Čelakovského, tři míle od Husince nalezl, a sice ve zlém stavu, an ť prý kacíři obrazu tomu obě oči byli vytrhli; kterýž skutek ovšem, jest-li pravdivý jest, od žádného protestanta chválen býti nemůže.

Z ostatních římských chrámův, které jsme navštívili, též jen památnější připomeneme.

Santa Maria Magiore, leží na chlumě Esquilinském a jest největší mezi chrámy Panně Marii posvěcenými, odtud i jeho jméno Magiore. Spočívá na 36 bílých, co panny vyhlížejících sloupích v sousedství zbořenin chrámu Junony Lucinské. Jakémusi papeži snívalo se prý, že Panna Maria žádala chrám míti, místo pak, na kterém by státi měl, že bude ráno sněhem pokryto. To se stalo r. 352 dne 5. srpna. Stál prý ráno sníh zde na celém kopci; odtud se chrám tento i sněžným (ad nives) nazývá. Chrám tento plný jest hrobův, pomníkův a svatozůstatkův. V oltáři se ukazuje chomáč z toho sena a slámy, kde Kristus v jeslech ležel, a ty plénky, ve které zavinut byl. V jednom stánku jsou dřevěné jesle, v nichž Kristus v Betlehemě ležel, které prý s. Helena do Říma poslala; pět těl, z oněch nevinných dítek, které Herodes zamordovati dal. V kaplici Borghoské, nejkrásnější a nejskvostnější v celém Římě jsou sloupové, jejichž podstavce z drahého kamene agathu jsou. Mezi těmito čtyřmi sloupy visí obraz Madonny s dítětem od evangelisty Lukáše prý malovaný; jeho rám záleží z kamene Lazurového, a celý ten obraz blyští se co slunce perlami a diamanty. V žádném chrámě jsme tolik poutníkův před oltářem klečících neviděli

jako zde. Všickni měli vysoký hůl v ruce, široký klobouk na hřbetě přišitý, a na plášti všeliké mořské lastury a mušle.

S. Cecilie chrám, vystaven na tom místě, kde dům této panny varhaničky a mučennice stál. Zde se ukazují ještě i její lázně, v nichž se koupala, a to místo, kde trojím sečením sťata byla. Jeden obraz a jedna socha z bílého mramoru ji představují jako velmi krásnou. Její tělo leží ve stříbrné rakvi, která 4339 skudův stála. V její kapli hoří 90 lamp.

S. Mikuláše v žaláři chrám, prostý sice a nepatrný, ale památku jednoho krásného skutku zvěčňující a na tom místě stojící, kde někdy decemvir Appius Claudius žalář vystaviti dal. Tento žalář ještě posud stojí na levé ruce u dveří chrámu. S rozžatými pochodněmi stupuje se do něho. V pohanských časích byl zde jistý stařec zavřen, a odsouzen k tomu, aby hladem zemřel. Jeho dcera vyprosila sobě od žalářníka dovolení, aby ho každodenně navštěvovati směla, a to beze všech pokrmův a nápojův. Po každé byla přísně vyšetřována, aniž pak strážcové žaláře něco takového při ní najíti mohli, coby k jídlu náleželo, ale její dětinské prsy schovávaly mléko, které svému nemluvňátku doma v plénkách ležícímu ujalo; z těchto věrných prsou ssál sešlý otec nový život. Jeho soudcové divili se, že onen stařec hladu tak dlouho odolává; strážcové číhali a dívali se na něj malým mřežovým okénkem, přes které i já hleděl jsem; hluboké užasnutí a milosrdenství proniklo i soudce i strážce i katy jeho při tomto divadle, kde dcera otce kojila a chovala. Onen stařec byl na svobodu propuštěn. Konsulové C. Quintius a M. Atilius vystavěli na tomto místě chrám dětinské věrnosti. Před ním stál tak řečený mléčný sloup (columna lactarea), kamž nalezenci přinášeni byli. Škoda, že nám mnohomluvné dějiny římské jména těchto památných osob nezachovaly. Tento příběh vypisuje i Valerius Maximus, s tím rozdílem, že u něho místo otce, matka stojí. Vis L. V. 14.

S. Theodoro, chrám neveliký na tom prý místě stojící, kde někdy chrám Romula a Rema stál a kde

někdy vlčice Romula kojila. Chrám tento již v prvních stoletích křesťanského náboženství proměněn byl z pohanského na křesťanský. Do chrámu tohoto přinášeny bývají dítky nemocné, obzvláště kašel, zimnici a jiné choroby mající. Tento obyčej má svůj původ odtud, že staří Římané své dítky Romulovi též posvěcovali. Tak zde často a tak tuze splývá a míchá se u tohoto lidu pohanství s křesťanstvím. Chrám ten má nápis: „S. Theodoro militi et Martyri."

S. Maria del Popolo vystaven 1227 na tom místě, kde někdy hrob Neronův byl. Chrám zevnitřně nevelmi ozdobený, a však vzezření krásného a příjemného.

S. Pudentiana, tak jmenovaný od dcery Římana Pudensa a její sestry Praxedy, na jejichž prosby prý papež Pius I. r. 141 chrám vystavil. Zde dům jejich otce stál, v němž apoštol Petr hospodou byl. Byliť to původně dva chrámové, později v jeden předěláný. V jedné kapli ukazuje se oltář, kde prý s. Petr mši četl. V levo jest otvor studny, v níž prý kosti 3000 mučenníkův schovány.

S. Onofrio, za Tiberem na chlumu Janikulském, odkudž nejkrásnější pohled na město Řím. Ve dvoře a v přístřeší chrámu jsou tři stěnomalby od Domenichina, život s. Hieronyma představující. Co ale tomuto chrámu zvláštní cenu a půvabnost dává, jest hrob slavného básníře vlaského Torquata Tassa, který zde u dveří chrámu na levé straně pochován leží, zemřev r. 1595 v klášteře tomto právě u večer toho dne, ve kterém na zejtří na Capitolium korunován býti měl. U země na mramoru čte se následující nápis: Torquati Tassi ossa hic iacent, hoc ne nescius esses hospes, fratres huius Ecclesiae p. p. 1601. Obiit anno 1595. Na stěně stojí následující nápis: Torquati Tassi poetae, heu quantum in hoc uno nomine celebritatis ac laudum! Ossa huc transtulit, hic condidit Bonif. Card. Bevilaqua, ne, qui volitat vivus per ora virum, eius reliquiae parum splendido loco celerentur, quaererenturve. Admonuit virtutis amor admonuit adversus patriae alumnum, adversus parentum amicum pietas. Vixit annos 51. Natus magno Florentiae.

sec. bene ann. 1544. Vivet haud fallimur in aeternum in hominum memoria, admiratione, cultu. V tomto chrámě visí i obraz Hieronyma Dalmatského od Pelina Angeliního, jeden z nejušlechtilejších obrazův tohoto svatošlava, který jsem kdy viděl. Ve chrámě tomto má pomník i Jan Barclay známý novolatinský spisovatel v 17 století, rozený ze Škotska, a původce latinského románu: Argenis. Ze chrámu vedl nás kostelník jedním poschodím vzhůru do knihovny. Zde se ukazuje podobizna Tassova podle jeho již mrtvého těla udělaná. Dále jeden list vlaský, za sklem, jeho vlastní rukou psaný, jehož počátek v naší řeči takto zní: Přátelství nic lepšího jiným dáti nemůže, než samo sebe. Potom šátek jeho ze stromové kůry velmi strojně tkaný; černidelnice, posýpka, zrcadlo a jiné maličkosti. Vyznati musíme, že jsme se nemálo horšili nad tím, že Tasso zde v Římě, anobrž v celé Italii žádného vznešenějšího pomníku ještě nemá. Tyto malichernosti nejsou přiměřeny tak velikému duchu. Když jsem tyto své city správci kláštera zjevil, on mne tím potěšil, že právě nyní jistý řezbář Fabris ve Vinecnci o nádherném pomníku Tassově pracuje. Z kláštera kráčeli jsme přes vinici k dubu Tassovu, kde tento básník sedával a psával a v utěšeném pohledu na město Řím se kochával. Než bohužel dub tento r. 1842 dne 20 září náramným vichrem u pně zlomen byl; noví však již dosti vysocí výstřelkové opět se na něm zelenají. Jest to zvláštní druh dubu, quercus pubescens, od našich severních dubů něco rozličný. Poněvadž moje paní a Ludmilka podle zákona klášterního sem připuštěny nebyly, odlomil jsem dvě větve z tohoto dubu a přinesl jim čekajícím na mne před bránou kláštera. Zdejší mnichové jmenují se Hieronymitani.

S. Paolo fuori le Mura. Jeden z nejpamátnějších a někdy z nejkrásnějších chrámův. V levo na cestě ukazuje se kaplice na tom místě vystavená, kde se někdy Pavel před svou popravou s Petrem loučil. Tělo Pavlovo pochovala pobožná matrona Lucina v podzemních skrýších svých zahrad na cestě ostenské (via ostiensis).

Nad tímto hrobem vystavil potom Konstantin Vel. tento chrám, který potom v následujících stoletích zveličen byl.

Paláce a sbírky.

Jako ze chrámův římských jen některé hlavnější jsme podotkli: takto i s paláci, jejich sbírkami a pamětnostmi učiniti přinuceni jsme, neť některé z nich tak veliké jsou, že se celým městům aneb městečkům podobají, a tak bohaté na poklady, obrazy a starožitnosti, že by se o jednotlivých celé tlusté knihy psáti mohly. Chváliti zde musíme předběžně dobrotu tří mužův v Římě bydlících, kteříž nám vším možným spůsobem, dílem osobně, dílem listovně a skrze přátely při navštěvování těchto palácův nápomocni byli. Tito výborní mužové jsou Jeho Excellencí Rudolf hrabě Lycov, vyslanec císařskorakouský v Římě, rozený a horlivý Čech. Druhý velebný pán Alexander Campus, Maďarský poenitentiář v Římě, rozený ze Segedínu, v sousedství Svato-Petrského chrámu bydlící, muž učený, ušlechtilého srdce, vlídných a radohostinských obyčejův, který nám v Římě nejpodstatnější služby prokázal. Třetí muž, jemuž díky z tohoto ohledu dlužni jsme, byl sám bibliothekář a archivář Vaticánský Marino-Marini, který nejen svobodný přístup do všech knihoven a listoven nám otevřel, ale jednoho dne odpolední nám k vůli i společnost mnohých učených a spisovatelův římských k sobě povolál, kde jsme se při limonádě a jiných římských lahůdkách, kterými nás částoval, až do pozdní noci bavili. Tato přívětivost pana Marina Mariniho vynahradila mi z jisté částky škodu a bolest srdce mého, kterou jsem cítil nad tím, že má čáka o pokladech slavjanských, v bibliothekách i archivech Vatikanských, téměř docela sklamána byla. Kojil jsem v sobě nejisté nadějí, že tade najdu ne toliko původní listy Jana VIII papeže římského Methodovi r. 879 a Svatoplukovi r. 879 a 880 poslané, ale i některé slavopohanské starožitnosti k. p. hlava Svatovítovu a hlavu modly Triglav. Z oněch psaní papežských jsou zde jen opisy, krásně sice a

zřetelně psané, ale novější ani z 13. století pocházející. Jako někteří učení historici zde Tventaro místo Svatopluko v těchto opisech čísti, a odtud tolik daremných bádek a křikův nadělati mohli, nelze nám pochopiti, anť zde jméno Svatopluka zřejmě stojí, ačkoli ovšem písmenami již časem trochu otřenými. Pan Marino dal přinesti celou kopu starých listin od papežův, císařův a jiných osob pocházejících, na jejichž čtení my ostatní oči jsme cvičili a kazili, on pak je tak spěšně četl, jako jiné písmo. Při odchodu obdaroval mne jedním exemplářem svého nově vydaného spisu pod názvem: „Diplomatica Pontificia: Ossieno Osservazioni Paleografiche ed erudite Sulle Bolle De' Papi Dissertazione, di Monsignore Marino Marini Prelato Domestico di S. S. Gregorio Papa XVI E Prefetto Degli Archivi Vaticani Letta. Nell' adunanza della Pontificia Romana Accademia di Archeologia, il giorno 14 gennaio dell' anno corrente 1841. Roma Tipografia Menicanti." V této knížce nalézají se i tři vytištěné latinské listiny, mluvící o slavjanských krajinách a dějinách, tak na straně 60, jmenovitě list papeže Innocentia IV. Danielovi králi Rusie a Lodomerie od roku 1247; druhý list téhož témuž, též od roku 1247; třetí závazek Vladislava knížete polského a bratra jeho Jindřicha od r. 1235. Než pospíchejmež k samému Vatikanu.

Ohromný palác, někdy obraz náboženské vítězné moci Nového Říma, tak jako Capitolium někdy obrazem vojenské vítězné moci starého Říma bylo; odtud se sypaly blesky a kletby, před nimiž se císařové a celí národové a krajiny třásli. On sousedněje se chrámem s. Petrským; jeho počátek a první založení připisují někteří Konstantinovi, jiný papežům Liberiovi aneb Symmachovi roku 498. Již Karel Vel. v něm bydlel, v čas korunování svého ode Lva III. Následující papežové zveličovali a ozdobovali jej vždy více a více. Sixtus IV. připojil k němu knihovnu a Sixtinskou kaplu. Julius II založil skrze umělce Gramanta onen velikanský dvůr, a překrásné schody, jméno tohoto umělce posavad nesoucí. Klemens XIV a Pius VI a VII rozšířili, ozdo-

bili a obohatili znamenitě Vatikan tento, obzvláště jeho Museum. V celém tomto Vatikánu nalézá se asi 11000 síní, příbytkův a komor. Nade branou obydlí papežského čte se tento nápis: Sixtus V. Pont. Max. Aedes loco aperto ac salubri grato urbis aspectu insignes, Pontificum commoditati fecit. 1600. Již hned ze dvora samého jsou ku spatření pověstné pavlače čili logie malované od Raphaela a jiných, o nichž na svém místě obšírněji promluvíme, pospíchajíce nyní do Vatikanské knihovny a listovny.

Knihovna tato již z ohledu na její skvostné stavení, utěšené malování, vnitřní uspořádání a čistotu v ní zachovávanou nepochybně jedna z nejpřednějších na světě. Ona záleží z deseti rozličných sbírek a knihoven totiž 1. původní Vatikanské, 2. Heidelbergské od Tillyho násilně sem přinešené. 3. Alexandrinské od Kristiny královny Švedské. 4. Urbinské. 5. Ottobonianské. 6. Caponské 7. Palatinské, a jiných. Summa všech zde se nalézajících tištěných kněh obnáší asi 30,000; rukopisů pak asi 23,577, mezi nimi slovjanských 18. V předsíni visí podobizny těch kardinálů, jenž dohlédačové této knihovny byli. Odtudto vstoupí se do první asi 300 střev. dlouhé a 60 střev. široké, v prostředku sedmi pilíři na dvě lodě rozdělené síně, která při prvním pohledě nic podobného s knihovnou nemá, ani ani jedné knihy zde neviděti. Tyto zajisté v nízkých skříních se schovávají, tak že se v celé této bibliothéce žádného řebříka nepotřebuje. Nade skříněmi na stěně v pravo vyobrazeno jest 8 prvních církevních sněmův křesťanských s nápisy. Na levé stěně jsou obrazy nejstarších bibliothek, k. p. židovské od Mojžíše, babylonské od Nebuchodonozora, athenské od Pisistrata, Alexandrinské od Ptolomea Philadelpha, potom Jerusalemské a Římské od s. Petra prý založené. Jeden z nejkrásnějších a nejzanímavějších úkazův jest ten, že na oněch v prostředku stojících sedmi pilířích, čili sloupích, tj. moudří mužové vyobrazeni se nalézají, kteří svůj národ psáti učili, nové litery našli, aneb aspoň vynalezené rozšířili. Zde jest první Adam s nápisem: Divinitus edoctus primus

scientiarum inventor; potom dva synové Sethovi, Pythagoras, císař Claudius, Teuth a jiní. Srdce mi zplápolalo, spatřiv zde i obrazy a jména dvou Slavjanův s následujícími nápisy: S. Hieronymus litterarum illyricarum, glagoliticarum inventor, a pak s. Cyrillus aliarum litterarum illyricarum auctor. V posledním pilíři ukazuje se co památnost ruský kalendář. V prostředku této síně stojí na stole výborná veliká hetruská vása. Na konci této síně otvírají se v pravo i v levo opět nové dvě síně, čili pavlače, naplněné skříněmi a ozdobené vázami a jinými obrazy. Mezi řídkostmi, které se zde pocestným ukazují, jsou: Virgil, rukopis s miniaturami ze IV a V století, Terenc z VIII a IX století, v němž jsou škrabošky (larvy) starořímských herců; rukopis o 7 svátostech od Jindřicha VIII krále anglického, s následujícím vlastnoručním podpisem:

Anglorum rex Henricus Leo decimo mittit
Hoc opus et fidei testem et amicitiae.

Breviar Matiáše Corvina krále uherského od Florentinských krasopisců zhotovený; rukopisy od Petrarchy, od Danteho, od Boccaccia, Tassa a t. d. Mimo to nalézají se v této bibliothece mnohé starořímské a křesťanské památnosti, k. př. freskové obrazy z koupelí Titusových. Na konci pravého křídla této bibliotheky nalézá se tak řečené Museo profano, kde se množství pohanských bronzových obrazů bohův a bohyň se zlata a stříbra nalézají. První, co v této obrazárně jako slunce do očí svítí jest proměnění Páně od Raphaela, jeho nejposlednější dílo, které při jeho pohřbě za rakví neseno bylo. Mistr tento dostal zaň 665 dukátův od kardinála Julia, potomního papeže Klemensa VII. Jest obraz ten na dřevě malován a byl zhotoven původně pro oltář chrámu s. Petra in Montorio. Odlika obrazu tohoto a to zdařilá, od Lochbilera malíře v Pešti bydlivšího, z Kemptenu rodilého, nalézá se i v oltáři chrámu evangelického v Pešti, kde mi téměř každého týdne několikráte před očima stála; a předce, když jsem zde původník Raphaelův spatřil, zdáli se mi tu jako dva cele rozdílní obrazové. Tak veliký rozdíl jest mezi originálem a kopií. Raphael

zemřel v 37. roku svého věku; Michael Angelo žil 90, Tizian 99 let. Kamby Raphael byl ještě v malířství dospěl? ptejí se mnozí, načež my odpovídáme: Raphael již sebe samého více v dokonalosti převýšiti nemohl. Nalézají se zde ještě tři přeutěšené madonny od Raphaela, totiž Madonna di Foligno, korunování Madonny, a Madonna mezi kvítím. Po proměnění Raphaelově první a tak tehdy v celé říši krásoumy druhé malířské dílo jest zde zpověď s. Hieronyma od Domenichina. Výraz nebeského sebeobětování ve hlavě tohoto Svatoslavjana jest nevýmluvně krásně a pravdivě představen. Za toto dílo dostal Domenichi jen 50 tolarů. Škoda, že červené podšary plátna přes barvy prosvítají, a místy i stíny zatemňují, což se obyčejům chybným Bononské školy připsati musí. Dále jest zde vzkříšení Páně od Perugina. Tento mistr vyobrazil zde v jednom spícím vojáku svého mladého učně Raphaela; tento pak opět zvěčnil zde svého mistra v podobě bázlivého a utíkajícího rytíře. Chválí se zde i snětí Krista Pána s kříže od Angela Caravaggia: ale jakže možno v těchto ovšem znamenitých hlavách Krista a Panny Marie poznati tomu, kdo je již od Raphaela viděl! Sám Tizian měl za potřebné na jednom zde visícím obraze Madonny, své jméno výslovně vypsati, co jsme na Raphaelových obrazích nikde nespatřili.

Nejnádhernější okrasa celého Vatikana jest ale jeho museum, tato nikdy dosti slavenou a obdivovanou býti nemohoucí sbírka starožitností, která všecky podobné sbírky na světě daleko za sebou nechává. Tři papežové pracovali obzvláště o založení, rozšíření a obohacení tohoto museum, totiž Klemens XIV, Pius VII a Pius VIII, protož i jednotlivé částky tohoto museum podle nich pojmenovány jsou. Učení lidé vypočítali, že na římské půdě v městě a jeho okolí posavad 70,000 soch rozličných nalezeno a vykopáno, z nichž větší díl v tomto museum se chová. Myslime sobě, čím se Řím tedy býval, když všecka tata utěšená umělecká díla, v blesku své čerstvosti, jeho veřejná stavení, náměstí a ulice ozdobovala. Již sama budova tohoto museum jest veleskvostný

chrám umění. Praví se, když matka císaře Napoleona I po prvníkrát sem uvedena byla, že s úžasem zvolala: Já jsem se domnívala, že my v Paříži též něco máme, ale teď vidím, že nemáme nic. Co nejkrásnější časové řecké a římské krásoumy podali; cokoli ušlechtilého a dokonalého někdy římské chrámy, paláce, divadla, tržiště, koupele a t. d. ozdobovalo, jest zde šťastně sjednoceno a před zkázou ochráněno. Všecko zde jmenovati, nercili posuzovati nám nelze: jen to podotkneme, co se nám nejsilněji v paměť a v srdce vtlačilo.

V první dlouhé síni Galleria Lapidaria zvané nalézá se na obou stranách stěn výše 3,000 hrobních nápisův a kamenů z katakomb sem přenešených a na třídy velmi důvtipně rozdělených. Zde jsou k. p. nápisy a pomníky dítek, jinde rodičův, jinde bratrův a sester, jinde přátel, jinde kněží, jinde vrchnostenských osob atd. V této předsíni jest i sarkophag slavného Cornelia Scipia, ctihodný vysokou svou starobylostí; nebo Scipio tento byl konsulem roku 456 po založení města Říma. Tato rakev nalezena byla teprv minulého století v jednom vinohradě spolu i s několika kamennými tabulkami, na nichž se nápisy a verše ku chvále této rodiny nalézají. Mezi sochami v museum tomto nejpamátnější jsou: Laocoon, Apollo, Antinous, a takjmenovaný Torso. Tyto sochy nalézají se ve zvláštních okrouhlých podle nich pojmenovaných síncích.

S převelikou pilností hledali jsme zde slavjanské starožitnosti, zvláště Triglava, jehož zlatou hlavu Otto Bamberský ze Štětina do Říma Honoriovi II. r. 1125, a hlavu Svatovíta Rugenského, kterou dánský biskup Absalon papežovi Alexandrovi III r. 1160, podle svědectví Saxa Grammatika do Říma byl poslal. Ale bohužel ze slavjanských časův a starotin žádné šlépeje zde není.

K nejkrásnějším ozdobám Vatikánu anobrž k nejvýtečnějším výtvorům malířské krasoumy přináležejí takřečené loggie a stanze Raphaelské, ty první jsou vlastně chodby čili pavlače v rozličných poschodích ke dvoru Vatikanskému obrácené, a rozličnými fresky ozdobené.

V prvním poschodí jsou arabesky a vinuté úponky od Jana Udine; v druhém poschodí nalézá se tak řečená Raphaelova Biblie, t. j. 48 obrazův ze starého a 4 z nového zákona, od rozličných malířův a však podle kreslení a pod dohlížením Raphaelovým. Vypravuje se, že tento knīže malířův nikdy jináče na Vatikán nevstupoval, než v čele 50 umělcův, jako služebníkův a poddaných jeho genia, které jeho přívětivý charakter nerozlučně k sobě vázal.

Stanze Raphaelovy jsou vlastně 4 síně malbami Raphaelovými ozdobené. Toto největší dílo, které Raphael stvořil, naplňuje duši nejen uměleckým podivem, ale i jakousi radostnou nábožností. Sixtus IV dal tyto síně nejslavnějším umělcům svého času malovati: Julius II povolav Raphaela do Říma, uložil mu, aby vyobrazil hádku o svátosti, čímž mladý Raphael takového vítězství dobyl, že papež všecky jiné již hotové obrazy zničiti, a Raphaelovi síně tyto znovu malovati rozkázal. Toliko jeden strop od Petra Perugina malovaný nechal Raphael státi, jako na památku a z uctivosti, proto, že on byl někdy jeho učitelem. V první stanzi zosobněno a představeno jest bohosloví, mudrctví, básnictví a právnictví. Vyznačuje se zde obzvláště Parnas, shromáždění řeckých, římských a vlaských básnířův u Apolla a Mus. Potom škola Athenská t. j. mudrcové, v jejichž prostředku stojí Plato a Aristoteles; zde v pravo na straně viděti podobizny Raphaelovu a Peruginovu. Všecko zde dýchá velikost, ušlechtilost a nevýmluvné vděky, tak že se toto ne bez příčiny za nejdokonalejší dílo Raphaelovo vyhlašuje. Při vyobrazení práva padl nám rozkošně do očí obraz našeho Upravdy, čili Justiniána císaře, an Trebonianovi knihu zákonův odevzdává. V druhé stanzi jsou obrazy Abraham, Obětování Izáka, Jakub s žebříkem do nebe, Mojžíš vidí Boha v hořícím keři; Attilla, kterak napomínáním Lva I od boření Říma ustupuje.

V třetí stanzi jest městečko hořící roku 847; Vodařka (tento obraz od malířův nejčastěji bývá odlikován), korunování Karla Velikého atd.

Čtvrtá síň jménem Konstantinova měla též od Raphaela malována býti, ale bohužel právě když již byl k tomu přípravy učinil, zemřel. U prostřed těchto prací na konci svého života maloval ještě doma i jiné obrazy, k. p. Proměnění Kristovo, kartony, čili vzory k tapetům čili kobercům, na nichž se biblické historie mistrovně představují. V této síni jest křest císaře Konstantina; zjevení kříže na nebi, které se Konstantinovi v čas vojny ukázalo a t. d.

Odtudto vedeno nás do obrazárny Vatikanské, která, ačkoli množstvím obrazův se nevyznačuje, obsahuje však v sobě arcidíla nejslavnějších mistrův. I zde my s pozanecháním ostatních, jen po Raphaelovi jsme bažili, a teprv potom, když jsme se opětovaným pozorováním jeho čarotvorův nasytili, obrátili jsme naše zraky i na malby jiných mistrův. Když Francouzové za Napoleona v Římě a v Italii vojnu vedli, pobrali při návratu do Francouz ze chrámův vlaských ty nejkrásnější obrazy, které po uzavřeném pokoji z Paříže zpátkem vrátiti museli; papež nechtě, aby se obrazy tyto sem tam roztratily, zadržel je zde v Římě v jednotě, odkudž povstala tato neveliká sice ale výborná sbírka Vatikanská.

Pozn. vyd. Zde ukončen jest rukopis „Cestopisu Druhého", následuje jenom ještě tato báseň:

Píseň mladého Vlacha o slavjanském národu.

Ty kníže všech svatých v nebi nejjasnější,
Jejž co otce církve slavíme;
Ty Slávie synu nejvyvýšenější,
Slyš mne, svatý Hieronyme!
Tebe vzývám, nadchni ohněm tu mou odu,
Ve které chci zpívat chválu tvého rodu.

Od jakživa blízké svazky spojovaly
   Slavjanův i Vlachův národy:
Svazek sousedění, potupy i chvály,
   Svazek otroctví i svobody,
Národ oboj jedny roztrhaly zuby,
V obou svatoháje nasazeno duby.

A nejen sousedé, nýbrž bratři, rovní
   V charakteru nám jsou Slávové;
Veselí, laskaví a zpěvu milovní
   Jsou i oni, jak my Vlachové,
Reč obou národův rovně sladká, pyšná,
Svornost obou slabá, nábožnost přílišná.

Italii dala mnohé slavné syny
   Z lůna svého sestra Slávia,
Jenž ozdobovali naše Palatiny,
   Vatikany, Kapitolia,
Ba totožní byli nám sami předkové,
Svátky, obyčeje, hry, ovšem bohové.

Ital-Taljan, Volsk-Vloch, Etrusk-Toskanie
   Od slov tele-vůl-tur povstali;
Pole Apulie, Kopno Campanie,
   Lada Latium se přezvali:
Ve všech těchto jmenech líčí čistolidská
Povaha se Slavův, pastýrsko-rolnická.

Slavskéť celé dědův našich náboženství:
   Star Satur, jun Jan, jav Jovina,
Nepoton náš Neptun, pln s Plut v příbuzenství,
   Mor Mars, Kirt kron značí Quirina;
Z ženy Venus, z plátna Pallad, z žita Sito,
Z pory Parky, z jas ves Vesta, Vesuv slito.

Naše Palilia pálení Vajana,
  Naše Calenda to Koleda,
Naše Rosalia Rusadla, Morana
  V Tiber hází se co šereda;
Sám ritus zní obřad řídím v řeči české,
Caesimonie jsou čáry černokněžské.

Patřím-li na horní vlasti naší stranu,
  Tu nejstarší města stavěti
Ode Benátek až ku Mediolanu
  Započali Slavo-Veneti.
Janova, Mutina, Padova, Ravena,
Mantova a jiných sta jsou slavská jména.

A když po náramné Romě se procházím,
  Slavské zvuky všudy v uších mám :
Urbs, vicus, villa, v srub, ves žilo nacházím,
  Dvéře fores a dvůr forum nám;
Dům zděno, a templa toporem tepáno
Ara od hárání, porta od vrat zváno.

Kdože nám zákony a práva daroval?
  Slav Upravda císař římanský.
Kdože Rím před zkázou dvakráte zachoval?
  Belizar, ten vítěz slavjanský,
Jenž s Hadrianova Mausolea sochy
Mramorové řícel na Gothy zlobochy.

Krásná umění též spojují nás láskou,
  Hudba společná a básnířství,
Medola Schiavoni zvláštní slavovlaskou
  Školu u náš zřídil v malířství,
Sám Kapitolinský šermíř umíravý,
Nejkrásnější dílo řezby, jest syn Slávy.

Od severu k jihu, kde jsou věžné hrudy
Ledu, od východu k západu,
Všudy jsou Slavjané, kteří Muzám všudy
Krásnou vysadili zahradu,
Básnictví tam kvete, jak svaté, tak světské,
Jak prostonárodní, tak i umělecké.

Kdo nezná, jak Klement a Aldobrandini
Slavjanštinu u nás zdomácnil;
Kterak Assemani, Fortis, Appendini
Spisy moudrými ji ovzácnil;
A kdo ty, jenž slavských, od davného času,
Zvelebují písní i množství i krásu?

Glagolité svaté zpěvy v Dalmacii
Dřív, než my v své řeči zpívali.
Jméno Kačić a Vuk zní i v Italii,
Že národní písně sbírali,
A to písně, které toho hodny byly,
Že v Danta a Tassa řeč se přeložily.

A kdo z nás Palmotu aneb Gunduliče
Neobdivuje těch Illyrův?
Kdo v Rusku Puškina, v Polsku Mickiewiče,
A víc novoslavských básnířův,
Kteří padlý národ a literaturu
Sjednocováním se pozdvihují vzhůru.

Naše kraje zase útočiště daly
Často přemnohým již Slavjanům,
Tam proti Tatarům, co lid z kůže drali,
Tu zas proti běsným Osmanům:
Tak jsme si, kolikrát nás tlačilo hoře,
Ruky podávali přes Jaderské moře.

Vojtěch u nás bydlel, Cyrill u nás leží,
I kralice z Bosny bez trůnu,
Kostkovi stavěli pomník naši kněži,
Mečislav vzal od nás korunu.
I Srbsko a Rusko při různém věření
posílá umělce své k nám na cvičení.

Pročež ty brusiči ve Florenci slavné,
Přestaň již svůj kosák ostřiti
Na podmanitele lidu tvého dávné,
Aniž chtěj dél pomstou hroziti,
Proměň hněv na lásku ve plamenném zraku,
A obejmi Vlacha statný Slavo-Dáku.

Hle, již teď se i sám svatý papež stará
O váš národ a řeč velice,
Volaje do Říma z Vídně Kopitára
Ku zřízení slavské stolice:
Začež živ jej Pán Bůh! živ i Italii,
Živ a spřátel s námi i celou Slávii!

PAMĚTI

z mladších let života

JANA KOLLÁRA

sepsány od něho samého.

PAMĚTI.

ČÁSTKA I.

Mošovce.

(Od r. 1793—1805.)

§. 1.

Má vlasť. Moji rodičové.

Uprostřed Tater leží dolina, se všech stran na způsob zahrady vysokými horami ohraděná, řekou Turec svlažovaná a téměř na dvé rozdělená, Váhem pak na půlnočním kraji jako mimochodem navštívená a skrytě líbaná. Na jihovýchodní straně pnou se vysocí chlumové: Tlustá, Ostrá, Drjenok, Harmanec, za nimiž Baňská Bystřice a dále ku polední Křemnice leží. S této strany rozkládá se na povlovné výšince mezi dvěma řekama, starodávné výsadní městečko Mošovce. Tu byla již před rokem 1200 církev křesťanská; potom v 16. a z počátku 17. století gymnasium, jehož rektoři byli slavní: Mikuláš Kolaciaš, 1580; Vojtěch Huselius, rodem z Přévidě; Petr Malus čili Jablonovský z Liptova; Daniel Francisci, Matěj Palumbini, Jan Školník, rodilý z Mošovec (1675) a jiní. Roku 1617 dne 26 a 27 září byl v Mošovcech konán hlučný církevní sněm evangelický, na němž ustanoveno, aby se první jubileum reformacie slavilo. Mnoho učených mužů, kněží i spisovatelův pocházelo z tohoto městečka, které Šmál (in Syllabo Crud. Thurociensium), Valaský a jin

připomínají: Josef Gazur kněz v Čechách 1580; Jan Duchoň kněz ve Lstiboři 1582: Daniel Nakuš kněz v Žernové 1582; Josef Bascen kněz 1594; Jiří Tesák farář v Praze 1604; Eliaš Lani kněz, duchovní básnířř 1608; Matěj Gazur 1615; Jan Mošovský, kněz v Polsku 1616; Matěj a Florian Duchoň 1628; Michal Institoris 1654; Joh. Školník 1678; Matěj Polerecký 1706; Martin Nigrini 1727 a množí jiní, jichž domov a rodinná jména větším dílem až do dneška v Mošovcech trvají. Odtud se vysvětluje duch literní, posavad mezi obyvateli tohoto města panující, a náklonnost jich ke školám a uměním. V novějších časích oddali se školnictví z Mošovec Buliva, Kuzma, Rotko, Jan Košina, Michal Košina, Jan Kollár můj bratranec, Ondřej Soltis, Ranulay, Jiří Meša. V tomto městě narodil jsem se i já roku 1793 dne 29 července. Můj otec, Matěj Kollár, byl po mnohá léta města tohoto hned rychtářem hned notariusem: byl muž bystrého rozumu, neunavené pracovitosti, vážený rádce mnohých; v městečku Asodě v Pešťanské stolici naučil se byl něco latině ve mladosti, pročež i nevšední lásku k literním umění zjevoval a rád s učenými lidmi, s lékaři a kazateli, obcoval. Nebylo vzácnější svatby, kdeby nebyl starejším, nebylo poselstva k vyšším vrchnostem, kdeby nebyl řečníkem býval. Nábožnosti tak milovným byl, že nejen v celém domě, ale i v celé rodině a příbuznosti jako úřad kněze zastával, snad půl Biblie, celý Uranoscius a celý Poklad modlitební Jakobeiho z paměti uměl. Ranního a večerního času písně a modlitby sám všem domácím na kolenou za stolem kleče předříkával; ve dnech nedělních Postilly a jiné nábožné knihy čítával, do chrámu každou neděli celý dům, buď před sebou, buď za sebou vedl. Když si jiné děti ve dnech svátečních na ulici hrály, běhaly, křičely, my za stolem jsme zpívati a čítati museli. Vedle těchto výborných vlastností měl ale dvě veliké vady: jednu tu, že byl náramně prchlivý, nad surovau náruživostí hněvu panovati neuměje, a druhou tu, že byl velmi sobecký a tesklivý, prohlížeje k budoucímu starému věku svému,

kterého však nedožil, a obávaje se a pečuje stále o to, kdo ho ve starosti opatrovati a místo něho pracovati bude. Tato bázeň jeho způsobila, že své tři dítky, jednu dceru a dva syny, z nichž já prostřední jsem byl, považoval ne za samostatné a svobodné tvory, ale jediné za prostředky a nástroje k odpočinutí sobě ve starosti. Všecko domácí vychovávání, cvičení a do školy posílání téměř jen k tomu směřovalo, aby se dítky uzpůsobily k chování a podpírání rodičův, kdyby někdy pracovati nemohli. Matka má, Kateřina, tichá laskavá duše, byla z vesnice Jahodníků a pocházela ze slovůtné olejkářsko-šefranické rodiny Drozdovské čili Droždíkovské přezviskem i Trndovské, o níž šla pověst, že někdy tvrdé tolary a holandské dukáty vahanom měřila a mezi syny i dcery dělila. Z pokladův těch však matka má nemnoho zdědila, vyjmouc snad několik tvrdých tolarův, které tu i tam uschlou krví pokropeny byly, na památku, že jednou proti zbojnickým rukám na cestě, ač těžce a s ranami, předce šťastně, obráněny byly. Jeden z těchto tolarův dala mi dobrá máti na cestu do německých vysokých škol, který jsem já ale, pro zvláštní úctivost k jeho věku a příběhu, zpátkem jí donesl.*)

§. 2.

Dětinství mé. — Nebezpečenství života.

Z prvních roků mého dětinství jen to mi v paměti zůstalo, že mne můj hněvivý otec jako tenkráte ještě

*) V minulém století panoval mezi Slováky ten nenárodní obyčej, že latinsko-chvástaví učitelé ve školách slovenská jména svých žáků v latinská překládali, k. př Kovač na Faber, Liška na Vulpes Vulpini, Medvěd na Ursini, Vrabec na Passer Passerini, Vrána na Cornides atd. Tak prý i jméno děda mé matky Drozd Drozdík maďarizující zemané na maďarské Rigó, latinizující školmistři na Turdus, Tarda tlumočili, kteréž poslední v ústech obecného neumělého lidu změnilo se na Trda Trnda Frnda.

jednorozeného, velice miloval, na rukou nosíval, na vozy a koně posazoval pro zábavu a lahodění mně. Jednou koupiv 4 krásné voly ku hospodářství jarního času, dal je do vozu zapřáhnouti ke zkušení jich, jak půjdou a jak se jiným líbiti budou, otec posadil i mne na vůz; pohonič, jménem Barančok, honil tuze ta bujná hovada po záhumní, kde brázdy a jámy byly, až já malý ještě, sekáním a hekáním vozu padl jsem na zem, kde mi koleso přes pravici přešlo a ji zkřivilo čili přehnulo tak, že za několik týdnův ruku pováżanou jsem nosil. Ve čtvrtém nebo pátém roku dostav kdesi loptu (míč), vyšel jsem s ní na ulici a ve hře házel jí sem tam, až mi do studny před domem sousedovým spadla. Studna ta byla starými ztrouchnělými břevny obrúbena. Já šed k ní, chtěl jsem spatřiti mou loptu, opru se schýleným tělem o srub, anť srub spolu se mnou padne ve studnu, asi dva sáhy hlubokou a u spodku vodou naplněnou Na štěsti spatřil to jistý soused, jménem Jiři Kuzma, který na druhé straně též ulice bydlel, uchytiv rychle žebřík a běžel rychle ke studni, a našel mne prý tam, anť jsem jednou rukou to padlé břevno objal, ve druhé pak loptu nalezenou pevně držel. Když mne tento milosrdný Ruben z oné cisterny celého a zdravého vysvobodil, nebylo mi nic divnějšího, jako to množství lidu, které se tehdáž vůkol mne na diváky bylo zběhlo. — Asi v sedmém roku dala mi matka krásnou bílenou košili na slavnosti Svatodušní; odpoledne šlo nás několik chlapcův na louky černakopské púpavu a kvítky sbírat. Jeden z mých vrstevníkův přinesl tam klíč a ručničný prach ku střílení. Klíč ten měl u spodku dírku na způsob ručnice. Naplněný prachem dlouho nechtěl jemu vystřeliti, ač právě práchno čili troud tlící nad dírkou položen byl. Vezmeť jej ze země, my ostatní přiblížíme se k němu, a v tom okamžení zazže se prach a klíč vystřelí mi právě do levého lokte, tak že hned díra na oné nové košili byla vypálená, ruce však téměř docela nic se nestalo, proto že klíč jen prachem a papírem, nikoli brokem byl nabit. Dobrá matka, kterou jsem do sadu

skrze jiného přítele zavolati dal, zalomivši ruce při pohledu na mne v prvém strachu, radovala se potom, že se mi nic zlého nestalo, druhou košili mně oblekla a všecky okolnosti tak zpravila, že o příběhu tom sotvy kdo zvěděl. Ještě jednu nešťastnou příhodu, která mne asi v 8. roce věku mého potkala, nemohu mlčením pominouti. V našem ovocném sadě hned za domem byl mezi jinými i veliký hruškový strom, Rompa zvaný, který měl veliké a znamenité hrušky, jakových snad jinde v celém městě nebylo. Jednoho roku obrodila obzvláště hojně; krásné to ovoce vábilo zlodějův k sobě, kteří je i nezralé ještě ráněli anebo v noci vylezše na strom obírali. I vystavena pro noční stráž koliba pod ní, v které, dokudžby ovoce nedozralo a sebráno nebylo, každou noc někdo z domácích necleho- val. Já, ač malý ještě, schválně jsem se k tomu po- nuknul, když pak matka žertovně na to řekla: „že zloděj i hrušky i mne malého spolu s nimi ukradne, vyhledal jsem sobě pro větší bezpečnost dva společníky a spolustrážce, kteří, ant letního času krásná a teplá noc byla, rádi přišli. Poněvadž ale v kolibě pro tři lůžka místa nebylo, postláno nám slamou a peřinami před kolibou pod holý strom. Po všelijakých večerních rozprávkách sneme všichni. Asi o půlnoci jakési hrozné udeření na mé čelo mne probudí. Vstanu, a aj, krev z čela tekoucí zaleje mi celý obličej. Milý Bože! jak se lekla dobrá matka, když jsem byl od mých spolustrážcův do přebytku doveden. Prvé domnění bylo ovšem, že to nějaký lotr a zloděj noční učinil, chtěje krásti, ale po pilnějším věci vyšetřování nalezeno při mém lůžku kus dřeva na způsob polena. Toto dřevo bylo snad několik dní před tím vyhozeno od někoho na strom, a poněvadž o půl noci právě větřík ratolestmi hýbal a pohrával, spadlo a sešustlo se náhodou mně na čelo. Kdyby bylo do oka uhodilo, neomylně byloby mne zraku zbavilo. Tak hle při všem neštěstí bylo i štětí: při všech nebezpečenstvích mé mladosti předce bděl dobrý angel nad mým životem tak, že žádného podstatného úrazu jsem nedošel. Tato

rozličná nebezpečenství v mé mladosti byla již jako předchůdcem a obrazem těch utrpení, která mne v dospělejším věku stihala.

§. 3.

Skola; první učitelé: Jiří Hrúz. Jan Šulek.

Počátkům literního umění, totiž litery poznávati, skládati a čísti, naučeno mne doma. — První můj učitel veřejný byl Jiří Hrúz, učitel školy Mošovské, pod nímž jsem se mimo několik řečí Písma sv. a vzdechnutí za dobré a šťastné skončení „Přispěj, o můj Spasiteli" na konci ručního kancionalu stojící, sotvy čemu více byl naučil. Muž tento, vysokého věku došlý konec života strávil v Pešti, kdež jsem jej dle možnosti podporoval, začež on zpěvankami a národními rozprávkami, kterých hojnost znal, mne se odměnil, a posléze tamž ode mne i pochován byl.

Poněvadž škola evangelická v Mošovcech daleko jest, totiž venku za městem na horním konci, proto v jeseni a v zimním čase zdraví a život malých dítek často v nebezpečenství vystaven jest, obzvláště těch, které na dolním konci bydlejí, jako to se mnou bylo. Jednoho času v zimě v adventních dnech pod večer když se mrkalo, domů ze školy jdoucího strašná metelice s větrem a sněhem spojená na Humencích mne překvapila a téměř zasypala. Jiní starší žákové utíkali domů, já maličký nestačil jsem za nimi, proto boje se poblouditi aneb do potoku tam tekoucího zabřednouti, skryl jsem se za městské tam stojící humno, v té naději, že se tam někdo nade mnou smiluje. Aniž mne mé očekávání zklamalo; asi za půl hodiny šla má ubědovaná matka vedle onoho humna hledajíc mne, s bolestí jako někdy Maria v Jerusalemě, sluší-li malé věci k velkým přirovnávati: já vida světlo a lidí ozval jsem se, ač právě zuby mi zimou drkotaly, nebo celý sněhem zavát byl jsem. Přechladil jsem se při této příležitosti tak velice, že jsem padl na čtvrt roku do ne-

bezpečné nemoci a dlouho zase školu jsem vynechal. Již toho času, jako dítě, hněval jsem se na nerozum lidský, na nesnášelivost v náboženství a odtud plynoucí křivdu a nespravedlivost naproti jiným křesťanským stranám: „hle pastýrny, krčmy, jatky jsou zde u prostřed města, škola pak a chrám ven z města na vyhnanství!“ Pastýři krav, volův a jiných hovad bydlejí zde mezi živými, a pastýři duší tam mezi mrtvými u prostřed hrobů. Není-li to nerozum? myslil jsem sobě. V Mošovcech bylo za mé mladosti asi 30 neb 50 katolických duší, dítek pak asi 10—15, a předce těchto několik dítek mělo školu blízko v samém městě, Evangelíkův pak jest výše tisícův, a žáků nás bylo téměř na dvě stě, a my jsme dlouhou, obtížnou a nebezpečnou cestu do školy museli konati! Není-li to nespravedlivost? říkal jsem sobě i jiným.

Na místo odešlého Hrúza povolán byl do Mošovec r. 1801 Jan Šulek, muž vlídný, učitel znamenitý, znatel a milovník československé literatury. Za něho krásně kvetla škola. On založil československou knihovnu, z nížto knihy nejen žákům, ale i měšťanům k čítání dávány byly. Zde já již čítal první československé knihy světského obsahu, nebo nábožných: Biblie, Postill, Historie církevní od Jana Kocína atd. dosti jsem se již doma načítal. Příklady pro nezkušenou mládež od Tomsy, o pověrčivosti od Michálka byly obzvláště, které jsem s dychtivostí čítal. Ač právě Šulek velmi moudře mnohé užitečné nauky v mateřském jazyku pro školy sepsal a nás v nich cvičil, které já až posavád čistě přepsané na památku zachovávám: nic méně však i v latině tak nás cvičeno, že v srdci mém nejednou ta dětinská žádost a myšlénka povstala, jako by to dobře bylo, kdyby všecky jiné řeči zmizely a všickni lidé jen latinsky mluvili.

Pan Jan Šulek měl mladšího bratra, jenž ve Šťavničce učitelem jsa často do Mošovec na návštěvu přicházel a učení ve škole převzal. Byl mužík malého zrůstu, hrbatý ale veselý a žertovný, od něho jsem se mnohým školským pletkám a učeným hračkám naučil,

které nám on na tabuli psával, k. př. Kobyla má malý bok, což i zpátkem čtené týž zvuk a smysl dává. Pak slovenské výpovědi latinský zvuk mající: Kvikom pole kryje. Quare muchy do střechy? Poněvadž nemohou střechy do muchy. — Noster hoc habes erit se quod filum emet sibi tria judicia culpa, t. j. Náš Tomáš bude se ženit, koupí si tři sudy vína.

§. 4.

Nezbedná zvědavost. První staročeské knihy. První s jasnou povědomostí spojené čtení.

Moje matka měla v Jahodníkách, v Martině, v Sučanech a na Kalníku velmi obšírnou rodinu, od které navštěvována byla a kterou ona ročně opět několikráte navštívila, hned sama hned s mým otcem. Když jsem již čísti uměl, bylo o as mezi sedmým a osmým rokem mého věku, vypravoval mi můj otec, že v Jahodníkách můj ujček Darulja má velikou biblii se všelijakými obrazy a malbami; na Kalníku pak u svaka mého Smolníka, jenž mladší sestru mé matky za manželku měl, že viděl a čítal též jakousi velikou starou českou knihu, z níž mi následující historii vypravoval: „že prý jistá císařovna (vlastně jen matka císaře Konstantina) Helena připutovala do města Jerusalema a tam ten kříž, na němž Kristus pán visel, hledati a vykopávati dala. Na tom místě byl jest již prý celý kopec smetí a nečistot. Když tyto odstraněny byly, nalezeno v zemi tři dřeva čili kříže, poněvadž ale pochybno bylo, na kterém z těchto tří Kristus a na kterém lotrové viseli, proto že jeden kněz Jerusalemský dal radu, aby někdo nebezpečně nemocný k těm křížům přiložen byl. Pročež i hned jednu vysokého stavu paní v Jerusalemě, dlouhotrvanlivým a nezhojitelným neduhem trápenou přinesli tam a přiložili nejprvé k jednomu, potom ke druhému dřevu, konečně ke třetímu. Sotva že se tohoto dotkla, i hned povstala a ozdravěla. Po tomto prý onen pravý kříž Kristův zjeven a poznán byl.“ Tato legenda a zá-

zračná událost tak rozpálila mou obrazotvornost, že i hned povstala ve mně žádost k dostání a k čítaní té knihy, obzvláště když přidal k tomu otec můj, že se tam podobných historií i více ještě nalézá. Prosil jsem otce, aby mi ji zaopatřil, aby psal pro ni, ale on mne odpravil tím, že to ještě není pro mne, že takové věci lidé neradi z domu dávají atd. Přibližovaly se letnice, v nichž moje matka svou rodinu a sestry navštíviti chtěla a na cestu se ubírala. Ráno v sobotu před letnicemi prosil jsem otce i matku, aby mne též tam pustili, což mi však z rozličných příčin odepřeno. Okolo sedmé hodiny vyprovázel matku můj otec skrze sad a záhumní až do pole mezi obilí mne vedle sebe za ruku veda. Po rozloučení my dva opět zpátky navrátili jsme se, a otec mně do školy k pánu Šulekovi poslal. Já hroznou tužbou po matce i po knize trápen z cesty do školy obrátím kroky své zpátkem za matkou skrze nízkoplotý sad katolické fary, maje školskou kapsičku při boku a černý kabátek na těle, cválal jsem, co sem ducha popadal, nejprvé vedle tak řečeného kříže, potom vedle jízdárny a přes most černakovského potoka, až na vrch hradské cesty v blízkosti vesnice Karlové, volaje křikem velikým: „mamka, mamička!" Najednou spatřím osobu v bílém rouchu dolů hradskou zpátkem kráčeti mne v ústřetí. Byla to má matka, celá ulekaná a rukama lomící. Já udychtěný, upocený, až krůpěje potokem se mi cedily, uprášený a uplakaný vrhu se jí v náručí. Řekla mi potom, že sice často se ohlédala v mateřské bázni, ale vidouc v dalekosti cosi černého, že se prý domnívala, že to vrána letí. Byl jsem tehdy zajisté ještě značně malý, anť mne milá matka místy unaveného i odnášela. Na celé cestě teskllivě opakováno otázku: „Ach, což otec na to poví?" U mne však láska k matce a ke knihám již nyní větší byla, nežli bázeň před otcem Jak jsme do Jahodník přišli, můj první kročej byl k uječkovi Daruljovi, jenž vida mou dychtivost a účinlivost biblí tu mi aneb raději mé matce i hned na jistý čas zapůjčil. Druhého dne na slavnost letnic šla celá naše rodina ke

službám božím do chrámu do sv. Martina. Tam jdoucímu ukázala mi matka pleso aneb stojatou vodu řkouc ke mně: „Synku zapamatuj si toto místo a vezmi si ho v životě za výstrahu!“ Při čemž mi následující příběh vypravovala: „Když jsem já byla panna asi dvanáctiletá, šlo nás z Jahodník do Martina na velikonoční svátky mnoho panen do chrámu. Mládenci za námi jdouce koupali nás na cestě velikonočním obyčejem. Jedna z nás snad nejstarší a nejsilnější panna, poněvadž krásné a drahé šaty na sobě měla, nedala se jim okoupati, utekši od nás. Mládenci tímto utíkaním jako zahanbení dali se za ní. Dva z nich polapivše ji blízko tohoto rybníka uvrhli ji celou do vody. „Jaj, jaj, Bože muoj“ byla její poslední slova. Pod vodou čněl končitý kůl na který co rožeň tělo její se napichlo, tak že v okamžení mrtvou zůstala. Mládenci ti byli ovšem i žalářováni i biti, a koupání skrze stoličnou vrchnost přísně zakázáno, ale všecko to nic neprospělo, obyčej ten panuje až do dnešního dne.“ Navrátivše se z chrámu šli jsme ke svakovi svému do Kalníku, který zde veliké hospodářství, sad a včely měl, v zimě pak do světa, nejprvé co olejkář, potom co šefraník chodíval. Zde jsem navštívil dům rodičův pána Fizela, jenž tehdáž tuším v Levoči neb v Kežmarku s mým bratrancem Janem byl. I pan Smolník ochotně mi onu starou českou knihu půjčil. Druhého dne vida mou a matčinu bázeň před otcem, dav zapřahnouti do vozu sám nás do Mošovec zprovodil, napřed po záhumní do domu otce mého jda, za mne orodoval, čímž můj otec i skutečně uchlácholen byl. Já knihy ty obě pod páždím s vozu do příbytku nesa, za nejšťastnějšího na světě jsem se pokládal; čítával v nich ve dne i v noci, anobrž svých přátel a vrstevníkův pozvolávav a u stolu u prostřed nich se posadiv, činil jsem jim, co nějaký professor žákům prelekci. Bylať to kniha: „Historia církevní od Jana Kocina, vytištěna v Praze od Veleslavína roku 1594ho.“ Ona historie o Heleně ode mne tak často čtená nalézá se tam v druhém dílu na str. 75. Tuto knihu dal mi potom později můj svak darem

na památku. Čítával jsem před tím sice již biblické historie a náboženské knihy, ale to bývalo cosi mechanického aneb vynuceného. Tato kniha ale byla první, ve které jsem se dobrovolně a samostatně s jasnou povědomostí a s vlastním porozuměním obsahu přebíral. Ona druhá kniha byla biblie česká od Jiříka Melantricha z Aventinu léta 1552 tištěná. Již tehdáž obrazy její nevýslovnou radost mi způsobily, tak že mnohé z nich pérem na papíře jsem nápodobil a škratal. Mrzelo mne ale velice, že mnohá místa v této biblii jakousi všetečnou rukou černidlem vymazána byla, jmenovitě pak na str. 508: Závěrka Otčenáše, pak v předmluvách na jednotlivé knihy a obzvláště v obsahu na konci mnoho nešetrně vymazáno a poskvrněno bylo. Na konci biblie napsána jsou tato slova: Correxit, quae corrigenda scivit P. Ant. Konias S. J. Když jsem se otce ptal, co tento podpis znamená a on mně to vysvětlil, již tudy co dítě vzal jsem v ošklivost jméno tohoto ničitele a przničitele českých knih. I tato biblie dostala se konečně do mých rukou. Obě tyto knihy jsou podnes jako ozdoby mé československé knihovny. A kolikrátkoli je uzřím aneb do rukou vezmu, celý čas mé mladosti jako v zrcadle v nich se mi vyobrazuje.

§. 5.

Volení hlásníkův: obludy, strašidla, bázlivost.

Asi v šestém roku mé mladosti stala se příhoda v našem domě anobrž v celém městě Mošovcích, kterou bych za bájku vyhlásil, kdybych já sám nebyl jejím očitým svědkem býval, a kdyby tak znamenité následky nebyla měla v zápětí. Můj otec, jako rychtář města, obnovoval každoročně okolo nového roku všecky menší ouřady a služby, k. p. hajníky, hlásníky, zvonaře, hrobaře atd. On sedával s řečníkem, s notářem a s výběrčím za stolem jako předseda ostatních dvanácti boženíkův vůkol stola. Proměna a obnovování těch

všelijakých služeb městských protáhlo se někdy až do pozdní noci. Když již ostatní ouřady obnovené anebo potvrzené byly, volili se naposledy hlásníci čili ponocní, kteří dva bývali. Povinnost jejich byla střídavě na vysoké věži Mošovské ponocovati, každou hodinu verš: „Chval každý duch hospodina“ zpívati, a po zpěvu třikráte na malé hlásné píšťalce zapísknouti, která píšťalka schována zůstávala mezi hradami a břevny, na nichž zvonové visí. Věže ta stojí na výšině ne cele u prostřed města, před starým na husitský způsob vystaveným chrámem: oboje chrám i věže zdí a hradbou obehnány, zadek pak příkopem upevněn, který se posavád šiance čili šance nazývá. Za chrámem stojí zděná ač značně porouchaná kostnice, plná umrlčích kostí, hnátův a hlav. Staré otevřené okno poskytuje volný přístup. Jeden z hlásníků, Stacho, nedávno byl zemřel, druhý jménem Škeren byl ve službě potvrzen. Mezi čekanci na tuto službu byl zvláště jistý jménem Bašta, muž nízké a však pevné postavy těla. S čekancemi činí se obyčejně nějaká zkouška, zdaliž jsou totiž smělí a nebázliví v noci: tu zkoušku ukladá obyčejně starší a zkušený hlásník, jímž nyní Skeren byl. I povědět tedy Skeren Baštovi: „Ty jsi malý, ty se mi zdáš býti ku hlásnictví nezpůsobný, ty jsi strachoš a bázlivec.“ Načež Bašta: „Volno! ticho! uvidíme, kdo je smelší, či ty či já.“ „I iď tedy“, řekne Škeren, „jsi-li chlap a chceš-li hlásníkem býti, dones mi z věže mou hlásnickou píšťalku, tam a tam leží.“ Bašta bledě na Škerena řekne: „Hm! to je málo, já ještě vjac urobím, abych ťa přesvědčiv že sa nebojím.“ V tom Bašta odešel, a obecní úřad rokoval mezi tím, pokud se nevrátí, o jiných věcech a důležitostech. Asi po půl hodině zatluče Bašta na dvéře (což se vždy učiniti muselo, když ouřad spolu byl); když mu ohlas dal dovolení vjiti, vkročí do příbytku, zapísknuv odevzdá píšťalku Škerenovi, pak přistoupí ku stolu odestře svůj kepen čili plášť, vytáhne cosi z levé pazuchy (podpaždí) a položí přede všemi na stůl: „tu je znak mojej nebojázlivosti, umrlčí hlava z kostnice.“ Vicknì přítomní stáli

jako ohromeni a omráčeni; my domácí přiblížíce se ku stolu strachem jsme trnuli a téměř na zem padali. Tuto oněmělost a hrůzu rozmnožila ale nejvíce naše domácí kočka, bílá co sníh, jináče tichá a krotká co jehňátko, která sotvy že Bašta do jizby vkročil, s peci skočila, s vytaženýma nohama, se skřiveným na způsob oblouku hřbetem, s naježenou srstí a divným mručením a prskáním nepokojně sem tam skákala ohledajíc se ustavičně na onu hlavu na stole. První, jenž tu úžasnou mlčelivost přerušil, byl můj otec, pověděv jako zběhlý biblista: „Psáno stojí: nechejte mrtvého s mrtvými. A opět: Nebudeš pokoušeti pána Boha svého!“ Baštovi dán rozkaz, aby leb ten hned zpátkem do kostnice zanesl. Šel tedy. Ale aj, půl hodiny mine: Bašta nepřichází. Mine více: On nepřichází. Ach, snad se mu něco přihodilo? ptají se někteří. I vyslán Škeren se dvěma boženíky ku hledání jeho s lampášem, nebo bylo tma jako v rohu. Tito přibližujíce se k ohradě chrámu, slyšeli zvuk volající: „Ach, ach! jaj jaj! Kde som! běda! reta! Hory, hory, vysoké hory! Pane Bože pomáhej!“ Vyslanci ti poznali hned, že to hlas Baštův, i šli do ohrady chrámu a našli Baštu nedaleko kostnice zeď makajícího a na ni se rukama i nohama drápajícího, neb nemohl dveří najíti. Poslové ti přiblíživše se k němu, našli ho ale cele pomateného a sobě nepřítomného, pročež za ruce ho pojali, laskavě k němu se přimluvili a dovedli zpátkem. Divé oko, bledá tvář, zajíkavý jazyk, třesoucí oudy trvaly při něm za drahný čas. Naposledy, když se utišil, mluvil asi takto: Do kostnice jsem šťastně přišel, ale sotvy že jsem hlavu tam hodil, vítr bouřivý se strhl, v očích se mi měnilo a blýskalo, vysoké hory strměly přede mnou, tak že jsem se hnouti nemohl: křičel jsem hlasem o retu, a bylbych tam snad zahynul, kdyby mi tito páni nebyli přišli na pomoc!“ Příběh tento velmi škodlivé následky měl pro celé městečko; nebo bázeň před mátohami a strašidly už předtím dosti vkořeněná, rozšířila se nyní všeobecně: pověrčivé rozprávky o nočních viděních roznášely se vždy více. Ten viděl smrt s kosou na

zdi sedící, onen potkal večerním časem při lékárně, jenž proti věži jest, dvě ženské osoby v bílých plachtách, jejichž postavy hned nízké byly, hned do vysoka se táhly; jiného vodil světlonoš, jiného Tatoš atd. Málo kdo se naposledy, obzvláště z mladých lidí opovážil v noci ven z příbytku na ulici aneb jen na dvůr vyjíti.

Na štěstí poslalo moudré řízení boží proti této strašlivé nemoci v krátkém čase i lékaře i lékařství. Lékař byl učitel školy Jan Šulek, lékařství kniha od Pavla Michálka: „O škodlivosti pověry“ právě toho času na světlo vyšlá. Kniha tato celé Mošovce a všecky domy prochodila i veliký užitek přinesla. Já sám čítal jsem ji pilně: ona byla snad první kniha, kterou jsem pořádně a téměř bez přetržení od počátku až do konce přečítal. Přirozené vysvětlování čar a kouzel, mátoh a strašidel, světlonošů, zmoků a jiných oblud takové smělosti mi dodalo, že jsem se jako znovu zrodil. Učitel Šulek ne jen knihu tuto pilně rozšiřoval, ale i sám ve škole některé částky z ní čítal a vykládal, aneb i z vlastní zkušenosti nové příklady a důvody proti marnosti bázně před strašidly přednášel. Jednou prý sadil se jeden člověk se sousedem, že on půjde na hřbitov v noci; na znamení toho, že skutečně tam půjde, žádal soused, aby ostrokončitou hůl do hrobu vstrčil a tam jí do rána nechal. Onen smělec šel tedy pláštěm oděn a s holí tam, vecpal hůl do hrobu ale tak že hůl nenadále i skrze plášt prošla. Když chtěl od hrobu odjíti, zdálo se mu, jakoby mrtvý z hrobu za plášt ho držel. Strachem a šlakem poražen padl na zem, kde ráno od onoho souseda mrtev nalezen byl. Hle prý přirozená příhoda. Kdyby se ten nebyl umrlých bál, a nevěřil jejich zjevování se, nebyl by umřel. Anobrž nezůstal při pouhém toliko slovním poučování, než spojil s ním i skutečné cvičení. Škola evangelická v Mošovcech stojí venku za městem jako na vyhnanství. Výše školy asi čtvrt hodiny na levé ruce a na povýšeném místě jest nový hřbitov s domkem na způsob kostnice od mého otce vystaveným. Učitel Šulek povolal starších žákův k sobě do školy nočního času asi o

9—10 hodině. Každý žák měl v ruce hůl aneb kyj. Já, ačkoli ještě malý, předce již též k nim se připojil. Bylo nás tam asi dvanácte. Šulek vedl nás nejprvé všecky spolu v noci na onen hřbitov, procházel se tam s námi, seděl na hrobích a rozprávěl nám všelico, zvláště o hvězdách a hvězdářství. Vzav tam sebou velikou z papíru udělanou mluvní troubu (dalekomluv), provozoval jí zkoušky. Když jsme hřbitov opustili, asi na jedno, dvě, tři střelení, on hned podle abecedního pořádku, hned podle věku posílal se slibem nějakové odměny každého z nás samo jediného na onen hřbitov, aby přijda na hrob sobě sedl, tím kyjem na dveře onoho domku udeřil, aneb skrze tu troubu zavolal, na znak, že na hřbitově jest, a že se nebojí. Když jsme se vrátili do školy i odtudto nás posíláno na hřbitov, kteréžto cvičení ve smělosti a nepřestrašenosti někdy až do pozdní noci trvalo a častěji opětováno, aniž kdy nějakou překážkou přetrženo bylo, vyjma jeden, avšak přirozený případ. Mezi těmi žáky byl i jistý Šipka syn někdejšího panského úředníka, jemuž otec dávno před tím tuším ve Vesnici Štávničce, matka pak milovaná teprvé před několika týdny v Mošovcech byla zemřela a v tomto hřbitově pochovaná ležela. Šipka ale osiřelý, citlivý asi dvanáctiletý mladík přišed dle pořádku na hřbitov proniknut zármutkem a bolestí nad ztrátou své drahé matky, vrhne se na hrob v slzách, začne plakati a velikým hlasem naříkati, takže kvílení jeho my všickni jsme slyšeli. Případnost tato bylaby opět mohla nás i celé město novým strachem naplniti, kdyby učitel Šulek nebyl i hned s námi ozbrojenými tam šel, abychom se očitě přesvědčili, že to zajisté něco přirozeného jest. Na cestě myslili jsme na rozličné příčiny, buď že se někdo do kostnice skryl a Šipku přestrašil, buď že padl na zem aneb na skálu ve tmě a poranil se atd. Přišedše tedy tam, nalezneme jej na hrobě ležícího, hrob objímajícího a líbajícího s pláčem a hlasem tímto: „Ach mamičko, mamičko, drahá milá mamičko, kam se já opuštěný podějem! Či mi Pán Boh nemohov uš aspoň teba nechati, keď mi otca

vzav!“ atd. Toto pronikavé vlastníma očima spatřené divadlo nezmýlilo nás, ale ovšem znamenitě upevnilo v našem předsevzetí a vykořeňování pověrčivé bázně. Mezi tím ať pravdu vyznám, nežádal bych předce, aby se přirozený cit bázně ze srdce lidského cele vykořenil, aby se smělost proměnila na všetečnost se svatými a přirozeně strašnými věcmi si hrající jako jsou k. př. hroby, kosti zemřelých atd. Nejsem přítelem dětinské bázně, ale ani přílišné, nestydaté drzosti. Dva jsou světy, tělesný a duchovní, viditelný a neviditelný; čárku a hranice jejich nikdo nám nemůže ukázati.

§. 6.

Chyba, kterou jsem učinil ve Slovenčině. Nahlednutí do mluvnice.

Jednu příhodu mou s učitelem Šulekem v Mači při školních majalesích vypsal jsem již ve Výkladě ku Slávy Dceře, str. 229, kamž čtenáře odsílám. Druhé musím zde výslovně podotknouti proto, že veliký účinek měla na nastávající běh mého života tím, že byla prvním podnětem ku pravidelnému mluvení a učení se řeči mateřské. Ona mne nutila aspoň nahlednouti po prvníkráte do mluvnic slovenských. Šulek uvedl ve škole mezi starší žáky tak řečené signum linguae. Kdo slovensky mluvil anebo kdo chybu v latinské řeči učinil, dostal to signum linguae. U koho to signum linguae přes poledne aneb přes noc zůstalo, povinen byl asi 10—20 slov latinských s významem slovenským z Gedičkovy knihy se učiti anebo za hodinu u prostřed školy státi. Sigmund to měl jsem jednou i já, ale na cestě ze školy jistý spolužák můj Kulfan, nevím pro jakou chybu v latině, měl ode mne to signum dostati; on ale podávané sobě přijmouti nechtě, utíkal domů a skryl se. Já šed za ním nechal jsem signum tam. Na druhý den scházelo to signum, nebo Kulfan ho do školy nepřinesl, říkaje, že ho ani neviděl. Po dlouhém dohadování v lámané latině ptal se mne Šulek slovensky: Kollár, komu si ty

v jeho domě to signum dal? Já vstana odpovím Turčanským způsobem: „Dal jsem ho jeho staréj Mactě.“ Při těchto slovích směje, ba řehotá se dlouho celá škola i s učitelem nade mnou. Já v nevinnosti své stojím ohromený nevěda v prvém okamžení odkuď ten smích? Někteří starší žákové chtějíce mne napraviti říkali: „snad jeho starej matky, nebo u Kulfanů žádné mačky nemají.“ Učitel Šulek poví: ani to není dobře! snad jeho starej matce!“ Obecný lid v Turčanské stolice říká ve slovích ženského pohlaví na tka, dka, čka se skončujících in dativo a locali vždycky a všudy ctě, k. p. památka památctě, zahrádka v zahráctě, Anička Anictě, hračka hractě, žebračka žebractě. Podle tohoto způsobu mluvení matka a mačka jednaký dativ mají mactě. A tento dvojsmysl rozvázal tudy ta ústa ke smíchu. České koncovky tce, dce, čce, matce, zahrádce, hračce slovenským ústům těžko jest vysloviti; proto v některých krajích říkají in dativo: matke, zahrádke, Aničke v jiných stolicech, k. p. ve Zvoleňské říkají in dativo matky, zahrádky, nečiníce žádného rozdílu mezi genitivem a dativem, které ale zanedbání rozdílu mezi dvěma pády a odtud pocházející pochybnost a neurčitost ve mluvení Turčanům se nelíbí. V tomto zmatku mluvy chtěl jsem jistoty nabyti, jak se vlastně a pravidelně mluviti má, i hledal jsem nějakou slovenskou grammatiku. Šel jsem s prosbou k Šulekovi, který mne odeslal na svou slovensko-latinskou grammatiku, kde se na konci typus Declinationum Slavicarum, ale velmi krátký a pro počátečníka nezřejmý nalézá. Šel jsem k farářovi Baldovskému, ale tomu, jako vůbec evangelickým kněžím, o slovenských knihach a mluvnicích ani se nesnívalo: což již tehdáž velice mne zamrzelo. Slovenský kazatel — myslil jsem sobě — a nemá, ba snad ani nezná slovenské grammatiky! Jak že jest to? O Alcibiadesovi čteme u Plutarcha, že v první mladosti, když vstoupil do školy, žádal od mistra, aby mu Homera půjčil, ten to když pověděl že ho nemá, výťal mu Alcibiades polićek a odešel . . . . . .
Dobrý Alcibiadese! ruku by si sobě sedrati a polamati

musel, kdyby si naše učitele a kazatele navštívil, kteří, nedím Homera, ale ani žádné mluvnice a knihy slovenské nemají. Mezi tím naposledy poštěstilo se mi u Košina, jehož dva bratří toho času právě školy dokončili a pěknou bibliothéku měli, grammatiku Doležalovu sobě opatřiti, ale bohužel, tato mne v tomto pádu zanechala v pochybnosti. Nezůstala však bez užitku má známost s touto knihou. Její na konci tištěná Adagia slavico-bohemica, Phrases Slavicae a zvláště Komenského hexametry ve přeložení Catona, velice se mi líbily a jiskru lásky ke slovenské řeči ve mně doutnající značně rozsítily. Tak mne chyba vedla ke studu a stud ku pravé cestě. Z maličkých příčin plynou často veliké následky.

§. 7.

První spatření Maďarů a boj s nimi.

Jednoho roku za Šulkova školmistrování byla náramná a dlouhá zima, tak že sníh někde po střechy stodol byl a vrata našeho humna pro závěje sněžné nelze bylo otevříti. Bylať nouze mezi lidmi a drahota obilí a jiné živnosti. Najednou zavzní pověst, že přijeli Maďaři od Tisy s rybami na třech neb čtyrech vozích ku prodávání jich. Co nohy mělo, běželo na tržiště. I my žáci jdouce do a ze školy nikdy jsme tam nechybívali, a ačkoli jsme dolů humenci kratší cestu domů měli, předce zacházka náměstím, zvláště ve středu, jakožto v trhový den, kde mnoho příchozích a cizinců se shromáždilo, vždycky nám milejší bývala. Maďarské šaty na zemanech, tytýž i měšťanech, zvláště čižmarech turčanských k. p. mentýk, dolman, kučmu, pak maďarský tanec při verbunkoších, již i předtím viděl jsem; ale všechno toto bylo předce jen slovenské aneb zeslovenštěné od Slováků nošené a dělané. Opravdového ryzého Maďara aneb maďarského sedláka teprv nyní viděti a slyšeti příležitost jsem měl. K mému

etci, co rychtářovi přišedše se oznámiti a za dovolení prodávání prositi, přinesli dar několika ryb; a tu jsem slyšel, že jeden mezi nimi jmenoval se Vörös Janós. Pohled jejich opravdu podivně na mne účinkoval, aniž jsem chtěl v prvním okamžení věřiti, žeby to lidé byli v naší krajině bydlící. Veliké, černé, umastěné kožené bundy, košile krátké se širokými rukávy též černé, umastěné, tak i gatě, kučmy na hlavě vysoké, zvuky řeči posavad neslýchané; sami vozové, plachty a jiné voznické nářadí cele jiného způsobu než u Slováků. Poněvadž pak Maďaři tito neuměli slovensky, potřebovali tlumače. Ale tehdáž v celých Mošovcech nalézal se jen jeden jediný člověk maďarsky něco umějící; byl to jistý Liška čižmář, jenž v Miškovci na vandrovce co tovaryš byl a tam se maďarsky přiučil. Tento byl tedy jejich prostředníkem, tlumačem a zástupcem, pročež i od toho času a skutku dostal přezvísko Maďar aneb Vagyok (maď.: já jsem, kteréž slovo Maďaři často opakují), kteréž příjmění trvalo mu až do smrti a snad i na potomky se zdědilo. V první dny byli vozy těchto Maďarů lidstvem jako obleženy a prodali ryb dosti mnoho a draho. Než najednou počasí se proměnilo, aneb jak v Turci říkají, stal se z tuhého mrazu odměk a teplo; ty ryby předtím co kámen zmrzlé a ztvrdlé počaly jihnouti; strašný smrad rozšiřoval se po celém náměstí, ba téměř po celém městě, ač chudobní lidé pořád je kupovali, vařili a jedli. Vyskytlo se několik případů nákazy a onemocnění při takových, kteří polohnilé ryby tyto požívali, a tu se celé město zbouřilo. Kelini lékař, Šulek učitel, a Kollár rychtář, to byla trojice města Mošovec. Večer sešedše se u nás, radili se co tu učiniti? I uzavřeno, aby se níže města ještě té noci jáma vykopati dala skrze městské hrobaře, a ty ryby aby hned ráno tam uvrženy a zahrabány byly, aby se jejich smradem povětří a jejich jedením lid nenakazil. Když přišlo ke skutku, ti Maďarové se tomu všelijak protivili, ukazujíce na dalekou cestu, kterou konali a na velikou škodu, kterou by zakopáním těch ryb, z nichž ještě asi polovice pozůstávala, vytrpěti

musili. Někteří z chudobnějších Turčanů, jak obyčejně, tomu též věřiti nechtěli, žeby ty ryby byly škodlivé, a tito se připojili k oněm Maďarům. Odtud znikla nemalá různice dvou stran, na jedné straně rozumnějších a majetnějších, jejichž vůdcové byli soudce, lékař a učitel; na druhé chudobnějších a sprostějších, jejichž vůdcové byli Maďaři. Konečně však tito poslední přemoženi byvše ucouvli, načež můj otec koně zapřáhnouti a ty ryby na oněch maďarských vozech, s průvodem boženíků, k onomu hrobu sprovoditi a pochovati dal. Byliť tito Hetumogerů potomci asi z Boršodské neb Heveššké stolice, kde, jak známo, řeka Tisa tolik ryb nese, že odtud po celé krajině zvláště v zimě rozšiřovány bývají. Než příklad tohoto neštěstí na potom tak maďarské špekulanty odstrašil od dovážení ryb v čase zimním od Tisy aneb Dunaje do Turčanské stolice, že jsem více neslyšel nic o podobném podniknutí a navštívení.

§. 8.

První slovenské verše. Crudy. Burian.

V posledním roku mého u Šuleka učení se, navštěvoval důstojný superintendent a kněz Prešporku Daniel Crudy r. 1803 evangelické církve svého Před-Dunajského okolí, a přišel i do Turčanské stolice; když z Ivančiné do Mošovec přijíti měl, strojeny zde byly slavné přípravy k jeho uvítání. Žáci posláni do hájův a na louky k nasbírání kvítí, kterým se cesta od školy do fary a do chrámu pokryla: májové čili stromky na boku saděny; jezdcové jemu v oustrety šli, z moždířů stříleno, od školní mládeže písně zpívány atd. V tomto všeobecném strojení a chystání chtěly i panny, které školu již byly opustily, něco učiniti a superintendenta obzvláště přivítati. I uvily z vonného zahradního kvítí krásný věnec majíce úmysl na cínovém talíři takový emu podati. Ale s holým věncem styděly se před-

staviti, učitel Šulek byl v ten čas tak zaneprázněn (nebo on vedl všecky ty přípravy), že jeho za nějakové veršíky prositi se ani neopovážily. I radily se co te učiniti? Má sestra Zuzana znala, že já se čitáním slovenských knih zanáším, že jsem někdy již i svým mladým přátelům a spolužákům přání na jméno rodičů, na svátky atd. shotovil; sotvy že to tovaryškám svým vyrozprávěla, hned posláno ke mně panenské vyslanství ze dvou děvčat záležející Kateřiny Polerecké a Marie Babilonové. Onano, vysoká, považována byla za jednu z nejmoudřejších, tato, malého zrostu, spanilé tvárnosti, bystrých pohybů a obyčejův za jednu z nejkrásnějších děvčat. Při tancech s touto poslední zpívali mládenci obyčejně onu prostonárodní píseň, která stojí v 1. dílu Zpievanek str. 7 litera n. „Dievča peknuo, Dievča maluo atd.“ Když mi svou prosbu přednesly tyto dvě Mošovské bohyně (Mudřena a Lada), bořela mi tvář i stydlivostí i hrdostí. Bylot ráno asi o 8 hodině; mládež a zástupové lidstva stáli již okolo školy a chrámu; okolo 10. hodiny měl se přijezd ten slaviti. Přivítání to tedy muselo kratičké býti, aby se mu jedna z paměti naučiti mohla. Papíru, černidla, péra nebylo nyní v tomto zmatku k dostání. I odstraniv se tedy já z hluku toho do tišiny, totiž do blízké staroškolní zahrady, jenž velmi krásně za potokem proti kostelu, v úbočí vršku stupnivě v terasích se zdvihajíc ležela, v několika okamženích sklepal a slátal sem zde za stromem v paměti následující rýmy:

Důstojný pán biskup! my Mošovské panny
Neseme tu kvítí a věnec k vítání:
Nechže ráčá tento znak našej vděčnosti
Přijati s otcovskou od nás laskavostí.

Tyto byly nepochybně mé první verše. Nebo předešlá přání bývala, jak se rozpomínám, vesměs prostomluvou psána. I vraceje se k oněm, pod lipou při chrámě stojícím a bílým rouchem oděným panenkám, potkám ty dvě už toužebně na mne střehoucí, any mi v ústrety šly. Pojav je tedy zpátkem do oné zahrady, předříkal jsem jim je několikráte, ale bohužel po dlouhé

práci daremně bez prospěchu, až jsem naposledy jako onen římský švec při učení svého krkavce „salve Caesar, Victor Imperator!“ téměř zoufal a hněvivě zvolal: „Oleum et operam perdidi!“ Milý Bože! myslím, co to za příčinu? však tyto panny byly někdy tak dobré a způsobné žačky! Až konečně trefil jsem na příčinu jejich pomatenosti: totiž, místo nynějšího „Důstojný pan biskup“ stálo prvé „Pan superintendent“, kteréžto latinské nesrozumitelné pět sáhu dlouhé slovo moje slovenky jako řepa ani jen vysloviti s to nebyly, nercili v paměti je sobě zachovati. Místo superintendent říkaly hned: Jsou prey v ten den, hned Supetiteren, hned Súpre-ten den, hned Perisutenden, Šú-periny-v ten den, a kdo ví ještě jak. I vynechám toto, třeba i zákonem přikázané ale těžké a neznámé slovo a proměním je ve známé slovenské, a ejhle v několika chvílečkách uměly ty verše jako otčenáš. Proto pak se ty panenky obě tomu přání učily, aby, jestliby jedna v říkání veršů se zarazila aneb chybila, druhá jí pošeptati a k pomoci přispěti mohla. I šly a přivítaly jimi u dveří chrámových onoho vážného starce, který vejda do chrámu řeč měl před oltařem z textu u Jana 15. 14. „Přátelé moji jste, učiníte-li co jsem koli přikázal vám.“ Řeč ta, co do obsahu, se mi líbila, ne tak co do slohu, přízvuku, nebo Crudy (vlastně prý Surovec) ač rozený Slovák ze Zvoleně, dlouho již v německé církvi žil a pracoval.

Po odchodu Šulekově do Moravy za kněze 1805, třetí můj učitel byl Adam Burian, žák Kežmarské školy, rodilý z Liptova z Německé Lupče, hodný muž, kterýž hned zprvu více mým přítelem než učitelem býval. U něho uzřel jsem po prvníkrát Nejedlého české přeložení Homerovy Iliady v Praze r. 1802 s obrázkem. Milý Bože! jak divně působila na mne kniha tato, její bleskoškorněnci, Achaiští, běloramná dívka a těmto podobné československé, předtím neslýchané výrazy! Vzav knihu zašel jsem do pole, sedna na květnatou mezi u prostřed vysokého obilí o samotě a v tichosti okem i uchem divil jsem se novým těmto polosrozuměným polonesro-

zuměným českým zvukům a řeckým hrdinům, ačkoli s hexametrováním tím, tam užitým, již tudy sluch můj jaksi spokojen býti nechtěl. Tu již zniklo jakési temné předsevzetí u mne slavjanským spisovatelem býti.

Za Buriana stal se mi ještě případ, kterého zde dotknu. Když se vánoce přibližovaly, měly býti oblátky pečeny. To se rozumí, že při něčem takovém i já přítomen býti a účastenství míti jsem musel. Než železo k pečení oblátek chybělo: poslal tedy Burian mne ještě i s jedním žákem Ondřejem Baštem synem onoho výše jmenovaného hlásníka, do Rakše filialní k Mošovské církvi patřící osady s prosbou k tamnějšímu praeceptorovi čili učitelovi, aby nám půjčil jedno takové železo. Bylo to s počátku adventu právě v den sv. Ondřeje, kde již tuhá zima panovala. Tam jsme šťastně a dosti včasně došli; než potom hned strhla se sněžná metelice tak silná, že učitel Rakšanský toho dne spátkem pustiti nás nechtěl tím více, že prý mnoho vlkův v poli vůkol Rakše se ukazuje, z nichž právě toho dne několik bylo zastřeleno. Celý večer rozpráveno jen o vlcích. My včasně ráno vstavše ještě před svítáním šli jsme ven z dědiny úvozem čili hlubokou cestou. Sotva že jsme na jedno střelení od dědiny byli, zarazilo uši naše hrozné vytí. My nemeškavše dali jsme se v nohy opět tím úvozem nazpátek do vesnice. Mendík Bašta, který železo nesl, hodil je v útěku a ve strachu na zem. Já navrátiv se chytím železo a vleku je s hrkotem za sebou. Přišedše zadychčení k učitelovi vypravovali jsme mu příběh: on oznámil to masařovi (řezníkovi) a jiným lovcům a ve krátkém čase dva vlkové zastřeleni a do dědiny dovezeni byli.

§. 9.

Hry, obliby, způsobnosti mého dětinství.

Rozpomínaje se na své dětinství připomenouti musím ještě tři okolnosti, předně: mé nesmírné milování

holubův, které u mne téměř na holubošílenství se proměnilo. Vida holuba radostí jsem se třásl, každý peníz na to jsem obrátil, cesty do jiných měst a dědin, pod všelijakým zámyslem, k vidění aneb koupení holubů jsem konal, holubince a hnízda sám jsem dělal, za nimi na pole létal, často na nebezpečná místa za nimi se drápal, mladá holoubátka cvičil a naučil jsem za mnou létati jako někdy Mahomet. Aby mi koupení a na svobodu puštění holubi neuletěli, hledáno a užíváno všelijakých, často i pověrčivých, od jiných poraděných prostředků k. p. ta hůl odkoupená, kterou slepý žebrák vodě byl, pak položena, aby holubové na ni sedávali atd. Toto holubošílenství tak mne zachvátilo, že již i na mou mravnost škodlivě působiti začalo. Jednou uletěla mi krásná až z Valče přinešená holubice a přitovaryšila se k holubům střevíčkáře Reusa čili Revusa, výše nás v osmém domě bydlícího, tam nocovávala až i pářila se s jedním jeho samcem, který ji vždy odvábil, když jsem ji házením kamenů domů odehnal. Nemoha sobě poraditi, ant má ústní prosba oslyšena byla, vzal jsem útočiště své ku klamu a podvodu, jehož jináče velikým byl jsem nepřítelem. Totiž napsal a poslal jsem skrze nejmladšího boženíka a vrchnostenského posla Reusovi jménem otce mého jakožto rychtáře, městskou pečetí zapečetěný list, s tím rozkazem, „aby Reus tu holubici chytil a mně zpátkem vrátil,“ což Reus na druhý den i učinil. Na štěstí otec můj v ten čas nebyl doma jsa na cestách, za několik dnů v úřední důležitosti; zvěděv o tom jaksi po uplynutí několika dnů nic k tomu neřekl mimo zápověd pro budoucnost. Prchlivost jeho zajisté bývala jen okamžitá a přítomnými okolnostmi v bezuzdnou náruživost rozplameňována. Z tohoto holubů milování plynula i ona báseň, která v Básních v Praze 1821 vyšlých str. 75 vytištěna stojí:

Divno jak jest nestálé lidské pokolení!
Jak se často na odpor věk a srdce mění.
Malí, co jest malého, vůbec rádi mají,
O co, když jsou velicí, velmi málo dbají:
Se mnou však jest na opak, anť byv maličičký
Holuby jsem miloval, nyní holubičky.

Později když jsem čítal Karamzinovu Historii, silně mne proniklo, co on píše D. 1. Kap. 10. „Na dvoře starých Rusů byly holubince, nebo Rusové milovali tyto ptáky již od starodávných časů.“ Měl jsem sice oblíbení i v jiných ptáčatech; v zajících králíky jmenovaných; v poušencech (jinde koušencech) čili morských prasatech, ale toto se na tak velikou náruživost u mne nepromĕnilo.

Druhá dětinství mého památná vlastnost byla bystrá a lehká obratnost těla a údův zvláště ale snadné lezení na stromy, ačkoli má tělesná soustava více útlá než bujná byla. Příležitost k té gymnastické vzdělanosti zavdal sad mého otce hned za domem rozličnými vysokými ovocnými stromy ozdobený. V tomto umění převyšoval jsem všecky své vrstevníky a tovaryše mladosti. V okamžení bez namáhání byl jsem na chlumu nejvyššího stromu, aniž kdy způsobnost má mne opustila aneb do nebezpečenství uvalila: vyjma jednou, kde však ne osoba, ale starý, křehký, sladké slivky nesoucí strom příčinou pádu byl, ant se spolu se mnou svalil a však tiše a bez nejmenšího ourazu. Potoky a řeky dosti široké přeskakoval jsem od břehu na břeh jako pták. Ve výšce na věžích, kde jiný závrat dostávali, já stál aneb kráčel jsem bez bázně. Tato, zdraví výborně napomáhající, vycvičenost těla, bohužel, potom dlouhým seděním na školních lavicích téměř cele se ztratila. Naše školské vychovávání tak jest jednostranné, že obživováním jedné částky člověka druhou zabíjí. Moudřeji činili Řekové a Římané, cvičíce ve mladosti celého člověka, i těla i duši. Anglická pedagogika jest nyní ještě nejlepší, která dítky v zápasích, v rybaření, ve skákání, na stromy lezení a jiných obratnostech cvičí.

Třetí obliba a způsobnost mé mladosti týkala se technologie, a trvala asi do 12. léta. Nerad jsem robil a pracoval, nerad jednu a touž práci opětoval; ale nesmírně těšilo mě, když jsem mohl něco tvořiti, něco nového vlastního, obzvláště ze dřeva, udělati. Proto v jedné osobě spojil jsem mnohá řemesla: tokařství (soustružnictví), řezbářství, litectví, stolařství, bednář-

ství, knihařství. Udělal jsem sobě sám v sadě při tak řečené sypárně čili stodole tokárnu čili soustruh, dědkovu čili obručnou stolici a množství jiných příprav a nástrojů, měl jsem své sekerky, pilky, pilníky, kladívka, nebožiee, dláta, perlíky, hoblíky, klí, pres, a t. d. kterými jsem ustavičně něco stružlikal k. p. holubince pro holuby, koléska a vozíky ke hraní pro dítky, sáňky k sáňkování anebo i domácí hospodářské nářadí, hrable, kosy, cepy, pluh, a t. d. Několikráte pobral a skryl mi to otec, poněvadž jsem sobě tytýž i prsty pořezal, ale za krátký čas buď našel a vzal jsem sobě to, anebo i znovu zhotovil. Nikdy jsem neviděl knihaře, nebo nynější teprv později se v Mošovcech osadil, a všecky knihy a spisy školské sám jsem sobě vázal, ohledna prvé dobře knihu, jak asi se to dělá, beze vší těžkosti následoval jsem cizí práce. Z cínu a olova lil jsem všelijaké podobizny, ozdoby, nástroje. Tato schopnost a tvořivost technologická takovou slávu mi i u sousedů způsobila, že mluvíce o mně, zvali mne jen „Janko Majster“ aneb „Naturalista.“

§. 10.

Láska v mladosti ku přírodě a k poli.

Hospodářství moji rodičové pěkné měli a v letním čase jako vůbec všickni Slavjané, polní práce i sami oblibovali i nás k nim vedli, což v Turci není tak práce a robota, jako raději utěšená zábava, která se, obzvláště v čas žatvy, při zpěvu, žertu, nevinné lásce mladých lidí v čistějším oděvu, při stkvostnějších jídlech, anobrž hodech a hostinách koná. Čemu němečtí dějepisci jako něčemu nevídanému na onéno paní Slavjanské v Kamině v Pomořanech se obdivují a vychvalují (viz výklad ku Slávy Dceře zp. II. zn. 40) že totiž, ač právě ze šlechty byla a bohatství měla, předce v poli na žni vykasavši rukávy osobní podíl brala; to u Slováků zvláště v Turčanské a Liptovské stolici, posavád letního času viděti. Tu

doma, krom kuchařky a nemocných na lůžku ležících, nikdo nezůstane, byť jej i řetězem přivázal. Nejen šediví starcové, ale i dítky a nemluvňátka s matkami jedou anebo berou se do pole, a nemohou-li ještě pracovati a žíti, aspoň zde přítomny býti, klasy sbírati, s kvítím si hráti aneb v polních obzvláště k tomu udělaných kolébkách čili trbielkách, ležeti musí. Žeň je Slovákům až posud opravdivá národní slavnost. Tu život jako v Arkadii. Města, dědiny, domy jsou tu prázdné, na poli všecko se hemží, zpěvové rozličných rolí a chotárův míchají se v jedno moře zvukův až do oblakův se rozléhajících; větérkové donášejí z dolin, stromův a květův Tatranských libou vůni; studnice při rolích čerstvou vodou se pramenící uhašují žízeň. Časně ráno před svitem za rosy jdou na roli, asi o osmé hodině přináší kuchařka anebo domácí matka snídaní, při němž se asi půl hodiny odpočívá; v poledne přináší oběd, po němž se asi hodinu odpočívá aneb dřímá ve chládku pod stromem; asi o 4. hodině se olevrantuje (svačí); se západem slunce jdou ženci domů se zpěvem, doma sednou sobě buď ve dvoře na lavicích, buď před domem na nálepku rozmlouvajíce a žertujíce až do noci. V žatvě Slováci i zvláštní způsob pozdravování se mají. Jde-li někdo vedle ženců, neříká jako v zimě „Dobrý den, dobrý večer,“ ale říká „Pán Boh daj štěstia“ a při odchodu: „Pán Boh pomáhaj.“ Tu jsem měl již příležitost mnohé z těch Zpěvanek slyšeti a do zvláštní knižečky sobě zapisovati, které potom tiskem vyšly. Opojen těmito přirozenými úkazy a divadly, rozpomínám se, že jsem nejednou žádal a prosil Boha, aby léto a žeň stále trvala, jeseň pak a zima aby nepřicházela. Tuto lásku k tomuto nejpřirozenějšímu způsobu a stavu života roznítil i učitel můj Šulek, který nám slovenským jazykem sepsal a přednášel Umění hospodářské (Oeconomia ruralis) příjemně a užitečně. Já přepsal jsem sobě toto umění celé, znal rozdíl a povahu zemí, shromažďoval jsem druhy obilí, dal z Bystřice přinésti Jeruzalemskou pšenici, vyobrazení nově nalezeného pluhu. Sázeti, štěpiti, očkovati uměl jsem jako dobrý zahradník. Tuto lásku ku přírodě a k rolnictví

chovala ve mně i utěšená a nikde posud nevídaná poloha pole čili chotáru Mošovského, na tři krásné rovnoběžící třídy rozděleného a to sice rozděleného přirozenými potoky, a na těchto z obou břehův se zelenajícími lukami. Setba i žatva každého roku na jinou a jinou třídu padne. V prostřední z nich leží samo městečko. Na blízce města pahorek, Háj zvaný, v jehož středu skála s jeskyní, v níž podlé podání, chrám a a bůžek jakýsi pohanský býval. Rus Chodakovský, slavný zkoumatel starožitností slovanských, skutečně učí, že v blízku staroslavských měst a vesnic téměř všudy Háj se nalézá, kde modla stála, a odkud snad i Hajilky (písně v hájích zpívané) pošly, tak jako Rusalky, písně při Ruse, Rose, Riase, t. j. vodě a vodním bohům zpívané. Kdyby tyto Tatranské stolice nebyly tak příliš přelidněné, a kdyby rolnický stav zde svobodu, vlastní majetnost a práva člověčenství měl, pro toho, kdo má zalíbení v krásách a prácach přírody, byloby tam nejšťastnější živobytí, a já sám nežádal bych sobě jiným, než zde takovým svobodným slovenským Cincinatem býti. Ale čím rozkošnější zde příroda, čím spanilejší lid, tím politování hodnější jeho stav a otroctví. Jako v prvních létech mé mladosti k nevinným prácem polním a hospodářskému stavu zvláštní náchylnost jsem měl, kterážto náchylnost v žatevním čase až v horlivost a blaženost se ... nila, ant já již téměř za dětinství zpěvem slovenským a národní poesií očarován jsem býval: tak potom s rostoucí zkušeností a s poznáním svobodnějšího života měšťanského v Uhrách hasla vždy více u mne tato náklonnost a proměnila se na zošklivení stavu, na nenávist potlačitelů a drancířů, na lítost nad ubohým v těžkém manství lkajícím lidem.

§. 11.

Příležitost k poznání rozličných lidí za mé mladosti. Nedůvěra ku člověčenstvu, smíření s ním.

Bohaté a rozmanité divadlo života rozvinulo se před očima mé mladosti proto, že můj otec zprávcem a soud-

cem městečka byl, které se sv. Martinem k nejhlavnějším celé stolice přínáleží. Jako městský rychtář a hlava úřadu měl 12 boženíků, čili uředních přísežných osob a pomocníkův, kteří téměř každého dne u nás se scházeli. Před naším domem ležela na zemi kláda, do které přestupníci za nohy zavíráni byli. V našem domě bylo každodenně všelijaké lidi se všech stran světa, ze všech národů i ze všech stavů viděti, hned jako příchozí a pocestní, hned jako lapení a zajatí, hned jako obžalovaní a trestanci, hned jako ouřadující, a t. d. Tyto úkazy působily ve mně hned dobročinný hned odrážející dojem, hned láskou ku člověčenstvu, hned hněvem mé srdce naplnily. V Mošovcech bývají hrubé (velké) trhy a sice týdenní ve středu, roční pak čtyřikráte za rok. Pro zachování pořádku a policie posílán býval v čas těchto trhův od Turčanské stolice mému otci na pomoc obyčejně jeden stoliční husar, jménem Červeňák, muž kollossalní, červonovlasý a na celém těle pěhavý, opilství velmi oddaný ale jináče statečný a hrdinský syn Marsův. Přes den chodil po městě a trhu, přes noc spával u nás. Jednou ranního času, když on ještě v posteli spal, já vezma jeho o stěnu opřenou šavli, vytáhl jsem ji z pošvy. Jakový mráz kosti mé prohnal, vida její špici až na píď cele ubrocenou a však tak, že krev na ní již uschlá a tu i tam zrezavělá byla. Došed k otci vypravoval jsem mu tuto příhodu. I tázali jsme se potom my všickni Červeňáka, co to za krev na tom palaši; on prstem svým ukázav na čestný o kabát připevněný peníz, řekl: „tento peníz a tato krev na šavli jsou mé vojenské zásluhy a ozdoby, které jsem sobě v turecké vojně u Bělehradu vydobyl, sťav hlavu jednomu tureckému důstojníku, kterou jsem na špici této šavle do našeho táboru přinesl. Tuto krev nechávám na památku toho skutku.“ Tento Červeňák zpíval sobě a nám každého večera onu zpěvanku:

„Herská Katerina
Skrze Potemkina
Začala boj nový
Naproti Turkovi.“

On s pýchou a radostí vypravoval, kterak tuto píseň za jeho času celé z mnohých plukův záležející vojsko zpívalo, an jí k bitvě se rozplameňovalo a proto i vítězství dosahovalo. Proč za našich časův zmužilost slovenského vojska tímto výborným národním prostředkem chována a rozněcována nebývá?

Jednoho dne dovezena k nám z Bystřických hor, z Harmanec, mladá, dosti hezky vyrostlá ženština, z Oravy rodilá, vůz stál před naším domem, osoba pak tu seděla v něm, na způsob Vily, celá bílou plachtou zakrytá. I hned lidu množství k ní se shromáždilo, já přes okno hleděl jsem s velikou zvědavostí, co to za divadlo? Z vozu potom složená seděla v našem dvoře ve stínu; já, když se tíseň lidu odstranila, šel jsem též k ní a prosil jednoho při ní, co strážce, stojícího boženíka, aby mi pověděl a ukázal co to? Jeho odpověd: „že nesmí, že lépe bude, když já to neuvidím,“ ještě více dráždila mou zvědavost. Naposledy odestřel onu plachtu: a já strachem a bolestí téměř na zem padl jsem. Osoba ta, ještě živá, měla oči vyloupané, kůže z hlavy a z čela jí odřena! Byla do Mošovec k léčení přivezena a pak ku zprovození jí dále. Poněvadž ale lékař právě byl kdesi na dědinách, dokud domů nepřijel, u nás byla složena. Člověka tak strýzněného, dokatovaného a ukrvaveného ještě jsem nikdy před tím nebyl viděl: tímto pohledem chuť k jídlu na několik dnův jsem ztratil. Osoba tato byla na Dolní Zemi na robotách, kde sobě něco peněz získala; v Bystřických horách, kde samotná cestu konala, přikvačili ji od zadu vojenští úskokové, kteří jí, aby jich někdy nepoznala a nezradila, nejprve oči vyloupali, poněvadž pak se bránila, nožem jí kůži na hlavě prořezanou svlekše, nechali ji na cestě ležeti odpolu živou, jako onino lotrové u Jericha. Aj, co jest člověk? myslil jsem již tehdáž, tygr či beránek, ďábel či anděl? Tato rána v důvěru mou ku člověčenstvu ale opět zahojena byla za mé mladosti jinými dobročinnými a ušlechtilými úkazy života. Po skončení první Francouzské vojny táhla jízda Ruského vojska jmenovitě Kozáci přes Turec a Mošovce zpátkem do vlasti. V Mo-

čovcech zůstali odpočinkem asi den dva. U nás byli mnozí důstojníci dílem hospodou dílem pro navštívení. Rusové slují u nás Moskáli, a představují se jako surový, diví, ukrutní lidé, proto z počátku chránil jsem se jich a utíkal pryč. Ale slyše jejich veselé slovenským podobné zpěvy, přiblížil jsem se k nim a dal do jakové takové rozmluvy. Tu oni mne na ruce brali, líbali, hladili, peníze mi dali, ze kterých potom některé do českého museum jsem poslal. Rusové tito svým koňům, když je v běhu zastaviti chtěli, neříkali jako Slováci: ho hoho! ale brr brr! což mi podivně v uších znělo. U nás bydlel jistý kozácký hejtman Ivan Danilov a poručík Buguslav Morozinský. Když jsem tyto lidi poznal, hněval jsem se na Maďary a Němce, kteří v Uhrách o Rusích a Kozácích rozprávky jako o nějakých lidožroutech a ukrutnících rozšiřují. Ivan Danilov oděl mne po vojensku, připásal mi svou šavli, dal své kopí, posadil na svého koně a provodil všeliké šutky a šašky v sadě se mnou. Nebyloby se mi ani snilo, že ještě někdy někde něco o tomto Ivanovi uslyším, což se však skutečně stalo, o čemž svým časem a na svém místě.

§. 12.

Jan Kollár, můj bratranec.

Můj otec měl staršího bratra Jana též ženatého a hojnou rodinu majícího, v níž obzvláště syn jeho nejstarší též Jan zvláštní mou lásku sobě získal, proto že mou zvědavost nejvíce a nejúplněji uspokojoval. On byl asi o 5—6 let starší než já; chodil do školy nejprvé v Ivančině potom v Kežmarku. Když o prazdninách domů přicházel, vypravoval nám všelicos o žácích, profesořích, škole a školském životě. Vida že pozornějšího posluchače nade mne neměl, pojav mne nejednou do pole aneb na procházky, vypravoval mi nejen o žákovských čtveráctvích ale něco i z fysiky o vývěvě (Antlia pneumatica), kterak vrabec aneb jiný pták pod

její sklenný povětří prázný zvon položen, hned zemírá; o elektrické mašině, magnetu a jiných úkazích; což mou pozornost na nejvýš vnadilo. To i ty musíš viděti!!! myslil jsem sám sobě, a proto i ty musíš do škol choditi. Tuto náklonnost mou ku bratrancovi Janovi a tužbu po školách rozmnožila ještě následující případnost. Na Mošovské vysoké věži byly hodiny, jejichž ciferní, čísla hodin ukazující, tabule původně malá byla, i věkem již zprachnivělá, i deštěm a sněhem tak spláknuta, že čísla hodin na ní nebylo více znáti. Vrchnost městská dala tedy novou velikou, tuším v Kremnici, udělati. Tabule tato z velikých prken krásně zabarvená, přivezena byla též do našeho rychtářského dvoru. Vrchnost se shromáždila, pozváni k tomu zedníci, tesaři, zámečníci a jiní řemeselníci, aby radu dali, jak onu starou tabuli sníti a tuto novou tam připevniti možno. Dlouho o tom hádáno a rokováno. Jedni radili lešení, jiní vybití díry přes zeď věže, což vše i nákladno i nebezpečno i se ztrátou času spojeno. Jan Kompan (t. j. žák z vyšších škol, tak zván můj bratranec od Mošovčanů) poslouchaje dlouho mlčelivě tyto hádky, konečně se usmíval, řka: „to jsou pletky, nenačím k tomu mnoho ani nákladu ani času! já to zpravím za pár hodin!“ I šel do humna a vzal koš, veliký a silný, v němž se dobytku seno a sláma nosívaly, pak šel do sypárny, vzal několik tlustých pavuzníků čili provazů; onu tabuli, koš a provazy dal pod věž donesti, tyto provazy vynesa na věž, spustil jeden konec z nich oknem dolů tak, že se ten koš na zemi pevně jimi přivázati mohl. Na dno pro bezpečnost vložil desku, aby nohy tam státi mohly. Do koše vloženo kladiva, nebozezy, hřeby a jiné nástroje. Jeden mladý a obratný zámečník ihned vstoupil do toho koše; na dané znamení táhli mužové naboře ve věži k tomu nastrojení provaz vzhůru, až se zámečník ten šťastně ku žádanému místu dostal; starou tabuli odbil a novou přibil a to na dvou stranách věže. Po tom tak zdařile vyvedeném skutku myslil jsem sobě: ej věru, je to pěkná a dobrá věc, do škol choditi, a svůj rozum takto vycvičiti! — Má, krom toho

již od narození silná žádost po školách byla tímto nepřemožitelnou učiněna, a zvítězila nade všemi překážkami. Tento můj bratranec psával z Kežmarku listy svým rodičům, jeden z nich čítal i p. Jan Šulek, i psal tento Jan Šulek jemu odpověď, a poslal ji k nám s prosbou, abychom takový s jinými listy Janovi do Kežmarku zaslali. V rukou mendika Jana Vargy, anť prý klopýtna na cestě o kámen na zem padl, pečeť listu se zlomila. Poněvadž list týmž způsobem otevřen byl, dychtivost má vedla mne ke čtení, prvé než jsem je do našich listů zavinul a zapečetil. Toto se stalo jako návěštím božím. Nebo list páně Šulekův obsahoval samé ostré námítky a opravy chyb v mateřčině v listech Jana bratrance. Tam stálo mezi jiným: já se stydím, že jsem sobě takového žáka vychoval, který ani dobře Slovensky psáti neumí; není dobře: „ja som bol nemocny," — ale „já sem byl nemocen;" zle je, „přišel sem do Kežmarku ze dvema vojáci," —.ale „se dvěma vojáky;" zle je, „prozba," — ale „prosba" od prositi; „tých pár zlatý chitró se ztrovilo" — kolik slov tolik chyb — těch pár zlatých chytro (lépe ryche, skoro) se ztrávilo. — „Profesor Michalík mne bečeluje" — jest maďarismus místo miluje, rád má. Tyto námitky tak silně na mneoučinkovaly, že ten list tak živě v paměti mi zůstal, jak bych jej před některým časem byl četl; on byl jeden z nejsilnějších podnětův a ostnův k dokonalému se naučení mateřčině. Nejoblíbenější píseň Jana bratrance, kterou z Kežmarku přinesl a zpívával byla: „Já jsem pater minorita." Tento Jan Kollár byl potom učitelem školy ve Slovenském Pravně, když já do Pešti přišel jsem, nespokojen byv se svým stavem, chtěl ke mně do Pešti přijíti a lékařství se učiti, ale smrť jej v tom přepadla.

§. 13.

Volení jiných škol. Necpaly. Šmál.

Roku 1806, věku mého 12., ustanoveno dáti mne dále do školy. Tři školy byly k vyvolení mi předlo-

ženy: Kežmarská, Necpalská a Kremnická. V Kežmarku študoval toho času bratranec můj Jan, již jako tak řečený Primán asi 6—8 let mne starší, kterýž listy plné nářeku o tamnějším alumneum domů psával; to mne od Kežmarku odvrátilo. Jiní přátelé a učitelé radili do Necpal, vesnice asi dvě hodiny od Mošovec vzdálené, kde dosti dobrý ústav k vychovávání toho času kvetl. Já ale takovou ošklivost, ba ošklivost naproti Necpalům v srdci jsem cítil, že jsem o tom ani slyšeti nechtěl. Příčina toho zaslouží podotknuta býti. Moje matka z Jahodník, vesnice při městečku s. Martině ležící, rodilá, tichá a dobrotivá duše, vypravovala mi jako dítěti často rozličné rozprávky, mezi jinými i následující, jejížto za svého panenství očitým byla svědkem. Z počátku druhé polovice minulého století byly ve vesnici Ivančině nad řekou Turcem ležící, znamenité vyšší školy, do nichž mnoho kompanů (žáků vyšších) chodilo. Do též osady přišel i pluk jakéhosi německého jízdného vojska ležeti. Oficír, setník čili ritmistr z téhož vojska hrával rád v karty a k tomu cíli pozval k sobě několik tamějších kompanů. Mezi těmito byl jeden jménem Šmál, rodilý z Necpal, z jehož rodiny mnozí učení mužové ano i spisovatelé známi jsou. Mládeneček tento pěkného zrostu, pilného učení a jináče i dobrých mravů, byl však často v nouzi a nedostatku pro chudobu rodičů postaven. Setník tohoto kompana obzvláště zamiloval a častěji k sobě zvával. Při hře setník otevřev svou pokladnici, ukazoval spoluhráčům několik dukátův čili peněz asi 20 zlatých a prstenův, které měl. Večer téhož dne odešel setník kamsi do sousedství na návštěvu, kde až do pozdní noci zůstal. Šmál touto nepřítomností sveden, všel rozbiv okno do příbytku, a vzal ty peníze i prsten a odešel. Setník navrátiv se do příbytku uvidí okno rozbité a krádež spáchanou: mezitím na stole u prostřed pokoje nalezne bílý pokrvavený šátek, na němž vyšitá litera Š. I hned dle této počáteční litery jméno Šmál v podozření mu přišlo. Šmál chycen, prsty jeho při rozbití okna raněné a oním na stole zapomenutým šátkem utírané, jako i peníze u něho nalezené podezření

upravdili. Podle tehdejších zákonů žák Šmál v krátkém čase na smrt od stoličného soudu odsouzen byl, s tou výminkou, že jedině setník vojenský jakožto oškodovaný a uražený chce-li, život jemu darovati a nález čili sententii proměniti může. Na cestě k popravnímu místu, jež v stoličném městě s. Martině bylo, zpíval kompan Šmál pronikavým hlasem píseň: „Můj mladý život konec má.“ Mnoho tisícův lidu jej sprovázejícího plakalo žalostně a hlasitě nad jeho mladostí a krásou. Ke smutnému tomu divadlu přišel i onen setník osobně. Na popravišti ještě mladý Šmál padna setníkovi k nohoum na kolena, prosí za milost skroušenými a pohnutlivými slovy, ale tento vojenský tvrdocitný surovec zaskřípě zubami a odvrátě obličej, řekl: „er soll hängen der Kerl!“ načež i hned ortel smrti na něm vykonán. Obecný lid toto nemilosrdenství k mladému hřích svůj litujícímu tak těžce nesl, žeby byl onoho setníka roztrhal, aneb ukamenoval, kdyby vojsko tam přítomné, tomu nebylo překazilo. Tento příběh tak outlý cit můj zbouřil, že Necpaly, Ivančina, sv. Martin byly mně jako strašidla, ve kterých jsem se pro památku tak truchlivé případnosti ani jen dlouho zdržovati nechtěl, nercili tam bydleti, píseň pak: „Můj mladý život konec má“ čítával jsem dlouho nejináče, než s tím největším zármutkem a hněvem spolu. Krádež byla ovšem u mne veliký hřích, ale nelítost, nemilosrdenství, surovost, a ukrutnost srdce ještě větší a ohavnější. Již tu začal jsem sobě v tajnosti srdce mého Němců jako nemilosrdných a neoblomitelných lidí představovati.

Částka II.

Kremnice (od r. 1806—1808).

§. 1.

Štěpán Komary.

Téhož tedy léta přišel jsem s jistým vrstevníkem Ondřejem Košinem do Kremnice, bydleli jsme spolu tři roky u jedné vdovy Španikové, která nás co dobrá matka opatrovala. Kremnice, staré baňské čili rudní město, leží asi 3 míle od Mošovec; cesta tam vede přes Lazy čili hornaté roviny. Celé okolí Kremnické páchne baněmi, rudami a podzemními plodinami. Začaděné hutě, černé kopce trosek, dýmu a puchu plné povětří, zlá voda, špatnotvárný volatý lid, hrubé nářečí německé nepříjemný dojem na mne učinily, ale tento dojem mírněn a kojen byl opět krásnými staveními, uměleckými díly, vodostroji, rudnickými mašinami, velikánskými kolesy a provazy, viděním všudy zlatého, stříbrného aneb aspoň blyskavého písku. Ale nade všecko Kremnici milou mi učinil rektor tamnější školy a učitel můj Štěpán Komary, který dvě třídy pod správou měl, grammatiku a syntaxi. Tak veselého, žertovného a přitom důkladně učeného muže a šťastného učitele neviděl jsem. Byltě už stařec asi v 55 létech, nevysokého zrostu, pevného těla, širokých pleci, obličeje vážného, obočí dlouhého a vlasatého jako Attila, starosvětskou paroku na hlavě, třírožný klobouk a trstěnici v ruce, malé jiskřivé oči: latiník výborný, ve slovenčině, němčině a maďarčině zběhlý. Před lekcí přišel často do školy a hrál čili pískal utěšeně na píšťalu čili floutnu. Lekce své znal on tisícerými vtipnými nápady a anekdotami kořeniti, přičemž on, jakoby to nic nebylo, přísný zůstal, ať v žácích ustavičně veselého a ochotného ducha udržoval. Míchal při tom ve svých rozprávkách všecky řeči spolu. Jednu právě na paměť nám přišlou zde poznamenáme. Při náuce o štěstí a jeho rozličných významech říkal na př: „Já jsem znal jednoho Baču čili Ovčáka, který mi říkal:

Ej keby já bov královm, já bych som vždycky len nové krpce nosiv, na saméj vlně spával a loj ustavičně piv. Hle tak rozličné jsou žádosti a ponětí o štěstí.“ — Mezitím, ačkoli vyznati musím, že v Kremnici paměť má mnohými známostmi obohacena nebyla, nebo pod Komarym slyšel jsem toliko částky a zlomky některých věd a nauk na př. z historie přírody, z historie vlasti, z klassické literatury atd., předce Kremnice vždy mi milou zůstala, a silně působila na mou aesthetickou vzdělanost a krasochuť. Komary byl mistr v tak řečeném deklamování, v kterém nás každého týdne cvičil. Místům obzvláště z Cornelia Nepota učili jsme se a přednášeli je, při čemž on hlas proměňovati, ruky pohybovati, posuňky a celé tělo v moci míti, nás výborně učil, k čemuž potom dále nikde jinde ve školách příležitosti jsem neměl. K tomu měl jsem zde příležitost mnohých novějších latinských spisovatelů poznati, kterých Komary byl obzvláštním milovníkem, a které já od něho k čítání dostával jsem, na př. Erasmum, Bembum, Dantiscum, Sarbievium, Johannem Secundum, Muretum, Palingenium, Ovenum, Barelaum. Tito spisovatelé svými novoevropskými myšlénkami mně mladíku přístupnější a srozumitelnější byli nežli starosvětští způsobem myšlení i psaní od nás vzdálení Tacitové, Liviusové, kteréby každý teprv v dospělejším věku čísti měl, aby je dokonale čítal a jim rozuměl.

§. 2.

Demosthenesiada, čili litera r.

Čím ve větší vážnosti bylo deklamování v Kremnici, tím více mne mrzelo, že já zvučku *r* nečistě a nedokonale jsem již od dětinství vyslovoval, čili že jsem chřestal. Mošovský lékař Kelíni zpozorovav tuto chybu, přišel jednou k mé matce a namlouval jí, aby mi dala jazyk podřezati, že prý dokonaleji mluviti budu; ale matka, obávajíc se, Bůh ví zač by to nebyla dovolila. V Kremnici byla ta chyba již něco zastaralá; i Komáry mne

káral proto i žáci dráždili. Komary vypravoval nám často o Demosthenesovi, kterak se z chybně mluvícího velikým stal řečníkem, kterak literu *r* zle vyslovoval, plecemi neslušným způsobem potrhoval atd., a kterak k napravení těchto chyb hned ke zvučícímu moři šel a jazyk tam brousil, hned do podzemního pokoje na dlouhý čas se zavřel a v řečnictví se vzdělával. Tohoto příkladu on i mně následovati radil, i já následovati jsem sobě umínil; poněvadž ale moře v blízkosti nebylo, šel jsem k vodospádům, do dolin a hor Kremnických, anebo nezbývalo-li tolik času, aspoň k samotným mlýnům a stoupám, a tu opakoval jsem jazykem několik stokráte následující od Komaryho mně ke cvičení podané průpovědi:

„Es reiten drei und dreiszig Reiter über die Regensburgische Brücke."

A pak zase slovensky:

„A té vrabce na tom trní štrnk brnk do boriovča."

Po krátkém čase tak jsem napravil své mluvní nástroje, že celá škola se tomu divila. Na neštěstí přišli potom herci s divadlem do Kremnice, kteří všickni literu *r* schvalně tak chybně vyslovovali a v tom slávu zakládali, to mou horlivost k dalšímu v tom pokračování něco oslabilo, poněvadž měšťané Kremničtí mé vyslovování rádi slyšeli a mně se proto jako obdivovali. Malý znak a přízvuk onoho chřestání zůstal mi až do dospělého věku.

§. 3.

Rejsování a malířství. Hanus. Vierer.

Obzvláště příznivá okolnost v Kremnici bylo mně rejsování a malířství. V celém tomto městě panoval za mého času tento duch malířský nejen mezi žáky ale i mezi jinými měšťany. Vštěpil pak jej výborný učitel na tamnější rejsovní škole Pater Christophorus Šimay, stařec bělovlasý a dobrotivý. Na této škole však já malý podíl bral jsem, jen zřídka ji navštěvovav, proto že pro malířství učenníků sám správce nestačil dohlédati. Více

na mne účinkovali dva katoličtí mládenci a samostatní vyučenci této školy, jeden jménem Jan Nepomuk Hanus, druhý Karel Vierer. Onen byl Slovák, syn čižmářův, v tak řečeném Sohlergruntě bydlící, tiché a krotké povahy jako panna, bílého těla a obličeje, okrouhlých oudů, řádné postavy, pilný v učení, málo mluvící a připravoval se ku stavu kněžskému. Konečně byl učitelem kreslení při školách v Segedíně. Tento byl Němec, v dolní ulici při mostě bydlící, syn jakéhosi úředníka při báních již zemřelého, obličeje červeného, očí bystrých, postavy více tenké, mnohomluvný, ale při tom vlídný, připravoval se k nějakému úřadu baňskému. Oba tito Apellesové Kremničtí byli mezi sebou upřímní přátelé co do osob, ač právě sokové a řevnitelé co do malování a chvály. Hanusovy práce byly co do rejsování zprávné, souměr všudy nejpravidelnější, barvitost mírně rozdělena, oku blahodějná čistota a slavnost po celém díle rozlita. Viererovy práce byly lehké, povětrné, skvoucími barvami očarující, sladkost a rozkoš dýchající. Oba rejsovali a malovali nejen květiny, stavení, kraje, ale i lidské postavy, obzvláště pak obrazy k tak řečenému Betlehemu přináležející, které draze kupovány byly. V Kremnici téměř každý dům hotoví sobě a domácím před Vánocmi vypodobnění Betlehemu, kde se narození páně, jeskyně, jesle a Maria s Josefem, anděl, pastýři, ovečky, domové a příbytkové tím nejpodivnějším umělstvím představuje, drahým kamením, rudami z baňských dolů a nejkrásnějším malířstvím ozdobuje. Viděli jsme v nádhernějších rodinách Betlehem na tisíce nákladu stojící. Mistrové v malování takových Betlehemů byli tito dva, a od nich rozšířila se láska k malířství téměř mezi všemi žáky v Kremnici. Na písmo, na latinu, na jiné práce školské málo dbáno; ale krásný obraz celou školu, ba celé město zbouřil a k obdivování sehnal. Tímto duchem i já jsem byl zachvácen. Koupil jsem sobě rejsovní nástroje, štětky, barvy, příhodný papír, vzory pochodící od Hanusa a Vierera, a ve dne i v noci cvičil jsem se v tomto líbezném umění. Měl jsem znamenitou sbírku jak jiných tak vlastních maleb, z níž pozůstatky

až posavad se zachovaly. Divná věc, jak řízení boží napřed již o opuštěné pečuje. Rejsování a malířství vynahradilo mi později nedostatek otcovské pomoci a podpory ve vyšších školách. V Bystřici dával jsem hodiny v tomto umění mladým šlechticům Kubiniovským a dcerám professora Magdy; v Přešpurku pak synům jednoho zámožného železníka. Hanus a Vierer byli první lidé, které jsem skrytě ale upřímně miloval a jim se obdivoval; oni mne duchovně v celém životě sprovázeli. Díka vám šlechetné duše, vy opravdoví sokratičtí geniové mého života! díka vám za vaše sice neviditelné a od vás nezpozorované ale veliké působení v mé srdce, v můj vkus a celou vzdělanost. Vaše tiché, mlčelivé účinkování na mne více působilo než křiky mnohých slavných školometů.

§. 4.

Košina. Nábožnost. Nesmířlivost.

Ondřej Košina, můj spolubydlitel a spolužák v Kremnici, byl syn bohaté matky a vdovy v Mošovcech, o jejímž manželovi se rozprávělo, že našel při stavení svého nového domu v pivnici poklad peněz v zemi zakopaný. Jeho nejstaršího bratra Jana, výbornou hlavu, to neštěstí potkalo, že když se z vysokých německých škol navracoval, rozumu pozbyl, po ulicích mošovských sem tam chodil, světské písně zpíval, tancoval; v čas trhu neb jarmarku na střechu vyšel, a odtud kázání k lidu měl. Původ jeho nemoci byl prý tento: v Šqproně, kde v posledním roku škol svých študoval, měl v jednom domě známost s panenkami. Jednou, když byl u nich na návštěvě a domů se vracel, popadla ho tak prudká vichřice, že vítr vysoký kompanský klobouk z hlavy mu strhnul, po ulici sem tam v blátě válel, anť on za ním, chtěje jej lapiti, běžel. Panenky ty vidouce to, smály se tomu tak, že to Košina slyšel. Přišed domů byl prý celý od studu středený, zmatený, smutný, těžkomyslný, tak že zde aspoň počáteční jádro se položilo

k budoucí jeho vypuklé nemoci. K tomu přišlo i příliš pilné učení a mnohé čítání a napírání duše venku v německých školách. Ubohá matka dosti na jeho léčení vynaložila, leb mu otevříti dala, (!?) ale nic neprospělo, nemoc nepřestala a k ní ještě i hluchota přistoupila. V tomto politování hodném stavu žil on v Mošovcech mnoho roků. On i nás sprovodil na cestě do Kremnice, a když měl lucida intervalla, psával mi i krátké listy, z nichž se jeden náhodou na obálce knihy až posavád zachoval, takto znějící:

Amantissime Kollár !
S Ondriškom sa po žiacky snášaj
A s ním si v jedno vertuvaj,
A však ti on Cellariusa vypoiažič
Keď bude treba.
Měj se dobre !

První rok byli jsme s Ondřejem Košinou dobří přátelé. V Kremnici byli dva evangelické chrámy, slovenský zděný a nad ním německý dřevěný. Pro učení se němčině uloženo nám bylo vždy k německým službám božím chodívati. Nám oběma v nábožnosti slovenské vychovaným nechutnaly naskrze německé pocty božské. Ale obzvláště německý zpěv nejvíce se nám nelíbil proto, že žádného charakteru a vztahu k času a k obsahu písní neměl. Na vánoce zpívali Němci smutné melodie, v postě spívali často veselé. Košina měl malou slovenskou knížečku (tuším Perličku), kde se modlitby a některé zvláště nedělní a sváteční písně z Tranovského nalézaly. Abysme sobě nějakž tu ujmu slovenského zpěvu vynahradili, šli jsme ráno ve dnech nedělních do zahrad a úboči Kremnických, a tam mezi křovinami a po chodníčkach se procházejíce aneb sedíce zpívali jsme sobě nábožné slovenské písně, a pak teprv šli jsme do německého chrámu. Než tento slovenský duch v Košinovi dlouho nezůstal, on se již doma od bratrů několika německým slovům byl naučil, od nichž mnoho o Němcích a německé zemi, německých šatech a knihách byl slyšel, proto v rozmluvách našich Němce vychvaloval, slovenský národ i jazyk znevažoval. Odtud povstala jednou prudká hádka

mezi námi, ve které já řekl jsem: „Každý pták zlý, který do vlastního hnízda nečistí.“ On, hrdého ducha, obrátí se na to s hněvem a pověděl mi jakési urážlivé uličnícké slovo, a nízkou chlapeckou přezývku. Od té doby já cele od něho jsem se odvrátil, já s ním a on se mnou nemluvil přes celou zimu, ačkoli v jednom příbytku jsme bydleli, při jednom stolu jídali, anobrž i ve škole vedle sebe sedávali. Kam on šel, já tam nešel, kde si on hrál, já si nehrál; slovem jako mrtví byli jsme jeden druhému. Naše domácí paní, naši spolužákové dosti pracovali o našem smíření; vše na darmo! To byl hněv větší než mezi Achillem a Agamemnonem. Trval pak až do Zeleného Čtvrtku, kde mládež školská ku zpovědi a k velebné svátosti se připravovala. U Slováků panuje ten chvalibebný obyčej, že majíce jíti do chrámu k velebné svátosti, domácí doma se vespolek dříve odpytují čili za odpuštění svých vin prosívají. Když ten den přišel, naši domácí čekali, že i my to učiníme. Než já jsem se před ním, on se přede mnou uponížiti nechtěl. Srdce naše bylo sice již hotovo ku smíření se: ale počátek učiniti a mluviti po tak dlouhém mlčení, to byla težká věc. — Šli jsme ve středu ráno do školy, kde jsem já u přítomnosti všech učitelů a žáků řeč latinskou a odprošení od pp. professorů jménem školské mládeže říkal, odpoledne šli jsme do německého chrámu ku zpovědi a k rozhřešení: jak jsme šli, tak jsme zpátkem domů přišli. Přes noc pravda, při mém ostrém nábožnomravném citu, rozličná myšlení ve mně povstávala, ale vežd'y jakoby mne to představení ukojilo: „on tebe urazil, ne ty jeho; jeho tedy jest povinnost odprositi, aneb aspoň začíti.“ A však umínil jsem sobě svatě, že nesmířený na žádný způsob k oltáři se neskloním. Nazejtří v zelený čtvrtek shromáždili jsme se o 10. hodině ve chrámě. Košina pozíral tajně na mne, já na něho; v jedné stolici vedle sebe jsme seděli; jeho svědomí nepokojilo, i mé srdce hlasitě bilo. Přistupujeme k oltáři společně: nic! klekneme před oltářem ku přijímání — tu já pravou ruku vytáhna řeknu: „Košino, směřme se! odpusť mi, já ti odpouštím.“ On podáv mi ruku odpoví: „I ty

mně odpusť, já tobě odpouštím.“ — Od té chvíle opět jsme dobří byli a vespolek mluvili, rádi jsouce oba, že nás velebná svátost z toho trapliveho položení a oněmění vysvobodila. Tak dlouho jsem se nikdy v životě svém nehněval, ač právě vlastně říkaje to nebyl hněv, ale svéhlavost a domnělý cit poctivosti, nechtěvší se uponížiti před ublížitelem. Nad naším smířením radoval se celý dům a škola. Košina tento jest nyní mistr holič a měšťan v Kremnici.

§. 5.

Moje první i poslední opití se.

K upřímnému životopisu patří nejen poznamenání jasných ale i stinných stran života. K takové straně vedu nyní čtenáře, ať si ji připíše mládenecké prostopášnosti anebo svodným zevnitřním okolnostem. V Kremnici byl, a jest snad posud, obyčej, že řemeslničtí tovaryšové, zvláště masáři (řezníci), chtíce mistry býti a do cechu vstoupiti, museli arcidílo zhotoviti. To se stávalo nejobyčejněji o masopustě. Mého spolužáka jménem Jana Kastnera, příbuzný, jménem Roth, v dolní ulici bydlící, syn měšťanský, masařského řemesla, chtě býti mistrem provozoval stkvostné a nákladné arcidílo. Vůl veliký chován byl předtím k tomu cíli za několik měsíců, až hodně ztloustl. V den mistrovského díla ozdoben byl všelijakými stužkami, věnci a kvítím; rohy pozlaceny. Dva tovaryšové, z nichž jeden před, druhý za volem šel, vedli jej po ulicích města na dlouhých zelených provazích. Zvučná hudba, celý cech, množství tovaryšů a nesčíslný počet diváků provázeli toho zlatoroháče. Jemu po boku šel onen budoucí mistr, nesa v jedné ruce sekeru, v druhé řeznický nůž. Po průvodu veden vůl na jatku čili zabíjecí most. Onen masařský hrdina, chtěje se ukázati, odhodiv sekeru, a připraviv sobě na malík pravé ruky veliký prsten, pak vzav do levice nůž — v témž okamžení i prstenem čelo volovo udeří, i nožem lalok čili hrdlo prořeže, až

vůl padl. Na zemi ležícího sekerou ještě dorazil. — I voláno mu hlasité: Vivat! — Jináče vůl sekerou v čelo tepán bývá: nepadne-li na první ráz, za ostatní rázy musí mladý mistr mnoho peněz platiti. Večer strojil mladý ten mistr hostinu se všelijakými hrami a zábavami. Jan Kastner i mne a Košinu, mého spolubydlitele, k tomu povolal. Takových hodů sotvy jsem byl před tím viděl. Masař ten byl jeden z předních měšťanů a bohatý. — Ta nejrozličnější a nejvýbornější vína tekla zde, ať tak dím, potokem. Všeliké koláče, pečenky, lahůdky v té největší hojnosti. Nás s Košinou, poněvadž jsme byli přátelé Kastnerovi, všickni nukali, anobrž násilně do nás cpali a lili. Přišel jeden řka: mně k vůli! přišel druhý: jen okusiti prosím! přišel třetí: len trošíčku, ale věť to nebude škodit! Pomalu rozešlo mne víno tak, že jsem jako závrat ve hlavě dostal. Můj tovaryš Košina, silnější byv přirozenosti a vyššího věku, více vydržel než já. Pravda jest, nohy mne ledva udržely, a však dobře se rozpomínám, že při všem tom povědomost sebe samého vždy ještě jsem zachoval. Jak mile jsem cítil opojení to, hned domů jsem se ubíral nedůvěřuje dále sobě samému. Šli jsme v noci domů s Košinou po břehu řeky, vedle černé městské zdi a bašty, potácejíce se sem tam a často dobromyslně: Frater, Frater! vespolek sobě říkajíce. Asi za čtvrt hodiny šťastně jsme přišli do bytu. Přes noc jakž takž dobře spal jsem, ale nazejtří takové hlavy bolení mne pochytilo, že jsem, snad první kráte, v Kremnici školu zameškati musel. Komáry divě se mému neobyčejnému nepřijití, a slyše, že nemocen jsem, přišel po škole ku paní Španíkové ke mně jako na návštěvu. Já studem zmaten ledva jsem jemu do tváře patřiti mohl. On poučen byv nepochybně od paní Španíkové o mém stavu a vida mou lítost začal takto mluviti: „Slyš charissime Kollár! u Řeků, jmenovitě u Špartánského kmene, panoval ten obyčej, že rodičové a starší chtějíce dítkám a mladším lidem opilství zošklivíti, opojili své otroky a služebníky; a když tito povědomosti pozbyvše sem i tam se potáceli a váleli, přivedli k nim svou mládež ab z příkladů a pohledů

těchto ohavnost tohoto výstupku poznala a jeho vystříhati se učila. Nu charissime Kollár, ty buď sám sobě v této věci i Sparťánem i otrokem spolu v jedné osobě.“ Tato krátká otcovská pronikavá řeč více na mne účinkovala, nežli ten nejostřejší trest. To bylo mé první i poslední opití se.

§. 6.

Zkouška sítem při krádeži. Pověra nepůvěrčivá.

K mému rejsování a malování zaopatřil jsem sobě byl znamenitou zásobu malířskou. Koupil jsem sobě rozličné nástroje, kružidla, štětky čili penzlíky, škatulky rozličných barev, mušli čili korytnaček na tření barev atd. Ke schovávání všeho udělal jsem sobě z hrubého papíru škatuli, pěknou obálkou obtaženou, která, když jsem nemaloval, vždy v mé truhle skrytá byla. Jednou přišed ze školy chtěje malovati škatule nenalézám. Klíč totiž v truhle zapomněl jsem. I hned truhlu přehledám pilně: malovací škatule nikde! Věc přednesu paní Španíkové, ona a všickni žáci jdou ke truhle, aby se přesvědčili, že se krádež stala. Dlouho v domě sem tam hledáno, ostatní spolužáci vyslýcháni a vyšetřováni; všecko nadarmo. Tu paní Španíková, která mne ráda měla a dům svůj od zlodějův očistiti chtěla, donese síto a nožnice do příbytku řkouc: „Pojďte sem všickni řadou, já hned poznám, kdo to vzal, ale tomu jistě potom běda bude! Všickni jsme se postavili do kola, ona jako Libuše při soudu z otna zlata stále, držela jednu rukověť nožnic ve své ruce, druhou musil ten, koho pojmenovala, do ruky chytiti. Dva neb tři žáci šťastně obstáli, nyní přišel čtvrtý, jménem T...., který vůbec v největším podezření byl. Z počátku vzchopil se, smělým a nevinným se stavěl, ale sotvy začala paní Španíková „svědomí, pomstu boží, ďábla a peklo zpomínati“ zvrtne se síto a padne z nožnic na zem. Celý dům obořil se na něj s křikem: „ty jsi zloděj, ty jsi to ukradl!“ Když se jeho truhla a postel přehlídá, vstoupí jiný žák, můj

krajan v jiném domě bydlící do příbytku a ptá se, co hledáme: „mé rejsovné nástroje a barvy," řeknu já. Aha! já viděl takovou škatuli u jednoho ševcovského chlapce po ulici běhajícího, který mi pověděl, že on to koupil za několik grošů od jistého u paní Španíkové bydlícího žáka. Šli jsme i hned tam a byl to ovšem můj ztracený poklad. Zloděj a prodavač potrestán a opovrhován od toho času až do konce roku jako prašivá ovce. Bylť i jináče rozpustilé, ničemné chlapčisko. Nejsem milovník pověry a bobony: a však žádalbych, aby se mnohé pověrčivé obyčeje našich Slováků pilněji vyšetřily a vyskoumaly, a za to mám, že bysme při mnohých původ přirozený a základ čistě psychologický nalezli. Není všecko slepá pohanská pověrčivost u obecného lidu: mnohé jejich obřady mají hluboký význam. K takovým počítali bysme zkušování zlodějů skrze síto a nožnice. Když se síto na nožnice položí, a osobám ve zlodějství podezřelým do rukou se podává, síto při skutečném zloději kroutiti a točiti se začíná, a tím se zloděj zradí a pozná. Toto není pověra ale přirozená a mravná věc. Zloděj totiž, jest-li jen již cele porušený a zatvrdilý hříšník není, vida vůkol sebe lidi na něj hledící, a slyše při tom mluvené svatostrašné řeči, proniknut bývá těmito přípravami a okolnostmi, svědomí se v něm probudí, ruce a prsty jeho začínají se třásti a síto se tím pohybuje a kroutí. Snad i jiných podobných pověrčivostí počátek a kořen ve starobylých časech rozumný a přirozený byl a teprv časem zlým užíváním, přidáváním a proměňováním obyčej se v pověru obrátil.

§. 7.

Vojna mezi mladými Slováky a Němci.

Níže města Kremnice jsou huti, kde se topí ruda, a při nich celé vrchy trosek od mnoha století nahromaděných. V těchto troskových dolinách a rovinách hrávalo si žáctvo jarním časem v loptu čili míč, v tak

řečenou longa meta. Ke hře této potřeba dvou stran, a ke každé straně 4, 5 neb i více osob. Já prvního jara přišed tam ke hraní vybral jsem na stranu naši bez rozdílu hned Němce, hned Slováka, což tak i na druhé straně bylo. Mezi hraním udělal jeden Slovák z Oravy jménem Zimani jakousi chybu, tuším loptu pozdě podal, jistý Němec jménem Schvarz, přiběhna k němu udeří jej v líce řka: „verdammter Schlovak!" To byl meč do mého srdce. Já hned hru přetrhna svábil jsem všecky hráče do spolku, a asi v tato slova mluvil jsem. „Slováků nás je tu více, netoliko jeden, více nás je zde přítomných nežli Němcův. Ta přezývka a kletba dotýká se nás všech, jest ublížení našemu národu. Chybil-li ten Oravec, měla jeho osoba trestána býti a ne jméno Slováka při tom poskvrněno. Má žádost a mé domnění jest, aby se nám za tuto křivdu a potupu hned zde nějaké dostiučinění dalo, totiž Schvarz ať nás za to všecky odprosí a budoucně se varuje podobných útržek." Ta slova a takové myšlénky nebyly snad nikdy před tím v Kremnici slýchány. — Se strany Němců stal se, jak obyčejně, kde zmínka o národu slovenském byla, úšklebný smích a řehot. Několik Slováků (kněžovští synkové) přirazili se k Němcům, ostatní zůstali mně věrní. Vidouce Němci, že my na svém stojíme, opustili hru utíkajíce ještě tím zlobivěji a křičíce opakovali ona dotčená slova a jiná nectná jména proti Slovákům, házejíce mezi tím troskami na nás. — Poněvadž Němci ti, zvláště Schvarz, byli z nižší školní třídy pana Groszmanna, jenž tak řečený Donat učil, šli jsme někteří k němu se žalobou žádajíce dostiučinění a ubezpečení pro budoucnost. Všecko na prázno, nebo Slovákům ubližovati, to v celé Kremnici nikomu ani na um nepřišlo, žeby to hřích byl. Němci tím ještě smělejší učiněni byvše tím větší potupu a křivdu nám činili, mne na ulici i ve škole „Schlovaken-Patron" nazývajíce. Přednesli jsme tedy stížnost Rektorovi Komarýmu, který spravedlivě Němce potrestal tím, že každý vinník pod tak zvanou Černou tabulí několik hodin seděti musel. Ona Černá tabule visela ve tmavém a opovrženém koutě školy, provinil-li kdo něco, jméno jeho

tam napsáno bylo, a on pod ní na staré chatrné zčervótočené stolici seděti musel. Než trest tento zacpal sice ústa Němcům proti Slovákům, ale srdce tím více rozpálil. Slovák samotný neopovážil se jíti přes město, aneb na louky a na procházka; poněvadž němečtí žáci spojili se s tak řečenými Šlamčary t. j. mladými německými nádenníky při rudných dolech, stoupách, hutích atd. pracujícími, kterých celí zástupové nalézají se v Kremnici. Jest to chátra lidu divoká, surová, hliněného obličeje, Slováků nenávidící. Při potkání Němci Slovákům „Bindisch Kirpel, Schlovak," Slováci Němcům „Michel, Handrburei, Šváb" nadávali. K této německé rotě proti Slovákům připojilo se i množství mladých Maďarů, dílem pravých z tekovské, novohradské a hontské stolice, dílem lživých, totiž synkové slovenských zemanů a evangelických kněží, kteří již tehdáž po maďarčině a zmaďaření bažili. Že v tomto rozvášnění národností i všelijakých latinských, německých a slovenských satyr a veršů mezi syny Muz nescházelo, rozumí se samo sebou. Mezi jinými znikla a jak oheň po školách evangelických i katolických, anobrž po celém městě rozšířila se obzvláště následující makaronská básnička, jejíž opis mi teprv později Dr. p. Jos. Hlaváč, slovenský kazatel v Kremnici poslal, našed ji tam u jakéhosi měšťana:

„Nos miseri Deutscher nec Speck nec Butter habemus:
  Vivimus in Trübsal, leidimus omne malum.
Unser král Arnulf Magyaros rief contra Slovákos:
  Nunc stamus zwischen Hammer et Amboss wir da.
Sancte Vater Hermann bei der Heta ora pro nobis,
  Ut nos hinc ad Rhein ducat nach Hause zurück."

Tato makaronka vůbec mně se připisovala, zdaž a pokud právem, nepamatuji se více: dosti na tom, že ona náruživost odpůrců proti mně ještě více dráždila. Schvarz a jeho tovaryši strojili všelijakou pomstu proti mně. I stalo se jednoho dne, že jsem jako milovník přírody vyšel pod večer k zahradě a k majeru (dvoru) Jekelfalušimu, as hodinku od města vzdálenému ve krásném ouboči ležícímu, a rybníkem velkým ozdobenému. Schvarz, jenž tam po křovinách ptáčky na lep lapal,

zpozoroval mne zdaleka, ale sám na mne se obořiti sobě netroufal; za chvíli bylo šest hodin, kde Šlamiaři z práce denní domů se vracejí do blízkých vesnic. I naverbovav Schvarz asi 10 takových holomků hnal se za mnou. Já, mimo Eutropia, latinského dějepisce, ničeho v ruce nemaje, neozbrojen byl jsem. Mé štěstí bylo, že mne v největším nebezpečenství téměř nikdy přítomnost ducha neopustila, ovšem samo neštěstí povyšovalo mé síly těla i ducha. Sotva že jsem slyšel slova „tu si, verdammter Schlovak!" již jsem sobě tiše sedl do člunku na břehu rybníka a vesloval jsem do prostřed vody. Tuše ale, že ti Vraždislavové outěkem mým rozhněvaní kamením na loďku mou házeti budou, obrátil jsem rychle člun k besídce z desek u prostřed vody vystavené. Poněvadž mne do besedy vešlého a deskami ohraženého nemohli dosáhnouti, házeli kamením do člunu, aby jej od vodohradu toho odrazíce mně možnost k navrácení ku břehu odjali, ant i pavlač čili most k besedě vedoucí jimi obsazen byl. I plynul člun po jezeru sem tam, a já osamotněn a vodami otočen stál jsem jako Robinson na ostrově. To však mne nezkormoutilo, nebo vždy myslel jsem sobě s Davidem, jehož výpověd z biblických historií jsem sobě zachoval, že volím v ruce boží, nežli v ruce lidské upadnouti. Útočníci moji vidouce mne v tom nebezpečenství s tajnou radostí a ouškleben odešli. Já vida je dosti vzdálené, myslím na způsob vysvobození se z toho mořského vězení jako Napoleon na ostrově Heleně. K západní straně mostečkem jíti bál jsem se, ant tam ve skrytu na mne číháno. Na východ ke druhému břehu byla voda široká, hluboká a chladná, plovati jsem ještě dokonale neuměl, a v šatech oblečený ani nechtěl. I nezůstávalo nic než trpělivost. Pozdě večer vracel se majerníkův pastýř se sousedních hor s kravami z pastvy domů k dojení. Jaková radost pro mne, když jsem tohoto syna Arkadie nejen slovenským rouchem oděného viděl, ale i slovenské písně zpívajícího slyšel, jmenovitě onen pronikavý nápěv:

„Hej kde jso krávy moje? krávy moje?" Viz Zpě-

vanky I. 323. Ten zpívá, myslil jsem sobě, tomu se můžeš svěřiti. I zahvízdnul jsem tedy silně několikráte na prstech, kterémuž umění již v Turci od Bačů byl jsem se naučil. On ohledna se přišel ku břehu: já k němu slovensky, a on i hned ty barikady odstranil, tak že já šťastně a bez ourazu domů jsem se dostal. Zlobochové ti, časně ráno tady do roboty jdouce, domnívali se, že mne ještě tam najdou: i nemálo se podivili vidouce rozbořené a prázné to obležení. Tyto okolnosti a příhody tak mi můj hlavní cíl v Kremnici zošklivily, totiž Němčinu, že za dva roky já téměř nic jsem se německy nenaučil.

§. 8.

Zamilování němčiny.

V třetím roce rozešli se ti sahanové a nepřátelé Slováků buď na řemesla, buď do jiných škol, a národní nenávist utichla. Komáry učil latině a maďarčině, byv pak mnohými študiemi zaměstknán, postoupil učení němčině a počtům Grossmannovi, jenž rozeným byl Němcem a učitelem Donatu. K němu na aritmetiku chodila v touž hodinu i děvčata větší. Já v počtování byl jsem již předtím dobře vycvičen, znaje nejen prosté druhy ale i smíšené. Hodina ta byla mi jen hračkou. Grossmann byl ostrý, zpurný, skoupomluvný muž. V úterek odpoledne, kde počty byly, všecko se bálo, zvláště pěkná mladá pleť. Jedno děvče Karolina M., dceruška jistého kupce, sedávala ve druhém oddělení proti mně. Měla asi 12—13 let, spanilou tvářnost, angelskou nevinnost, příjemnou německou výslovnost. Otec její nedávno byl umřel. V bázni oné hleděla často lítostivým okem na mne, jakoby chtěla mne ku smilování pohnouti a vzala i slovně několikráte útočiště své ke mně se svými počty. Učitel přísně zakázal všecko pomáhání jiným a procházeje se mezi stolicemi pilně pozoroval. Co domů dal k vykonání, v tom jsem, milosrdenstvím hnut jsa, snadno

jí pomohl a do ruky ve dvoře před školou vstrčil; ale těžko bylo jí pomáhati u přítomnosti učitele a ve škole. Předce její bázeň a má lítost našly cestu. Danou úlohu početní pustila s papírem na zem a střevícem, neb nohou pomkla ji až k mým nohoum, kterou já zdvihna v rychlosti jsem zhotovil a touž cestou na spátek odeslal. Vděčné srdce děvčete hledalo příležitost za onu službu odplatiti; zjevivši věc své matce, prosila ji, aby jí opatřila soukromého učitele aneb žáka, kterýby jí doma v počtech obzvláštní hodiny dával a ji cvičil. K čemuž matka i hned přivolila a zvolen jsem byl já. Karolinka v několika týdnech tolik znala v počítaní, kolik já. Matka na konci měsíce cosi peněz, jako plat, mně do ruky vtiskla, kteréž já naskrze přijmouti nechtěl jsem, říkaje, že dosti odměněn jsem tím, že příležitost mám německy se učiti. Čítali jsme tedy s Karolinkou všelijaké německé almanachy, rozprávky a knížky. První má německá báseň, které jsem se z paměti i na klavíře od ní naučil, byla známá píseň z jednoho almanachu: „Freut' euch des Lebens." Pak jsme čítali „Märchen und Erzählungen für die Jugend von Musaeus." Ovšem i drobnější kusy od Kotzebuea. Nemohu vypsati, jak jsem snadno přišel k němčině; za tento krátký čas v tak libém tovaryšství a z tak milo štěbetných úst nejen řeč ale i přízvuk tak jsem sobě zde přivlastnil, že mne v Němcích za Sasíka měli. Matka Karolinčina pojala nás také i do divadla, jehož provozování od putujícího spolku zde po prvé jsem nejen uzřel, ale i rozuměl. Nový svět se mi tudy otevřel, obrazotvornost má dostala nová křídla. Svazek můj s Karolinkou nebyl svazek lásky dětinské, ani svazek lásky milenců, ale něco prostředního a však tak čistého jako byli Adam a Eva za času nevinnosti. Mé citlivé srdce nemohlo dlouho samotné státi, muselo míti již včasně předmět, k němužby se vinulo. Znamení toho že jsme se nevědomě rádi měli, bylo to jediné, že sedíce při stole, při obědě aneb při práci nohy naše tytýž na zemi se potkaly, dotýkaly a z ticha přitlačovaly, což bylo jen jako na památku oné noční aritmetické korrespondence ve škole. Já jsem jí na vánoce

k jesličkám maloval obrazy; ona pak darovala mi na tytéž vánoce utěšeně rozkvetlou ratolest z jabloně, kterou tuším prvního dne prosince v zahradě se stromu odřezala, do hrnečka vodou naplněného vložila, a v teplém příbytku za španielskou stěnou chovala, čerstvou vodou každého dne polévala: ve kterémžto čase asi čtyr týdnů ona větev jako na jaře puky a kvítky vyhnala, ano venku sněh a tuhá zima byla. Co do lásky a pohlaví byl jsem v Kremnici ještě tak neumělý a nezkušený, že jsem sotvy znal, jak se člověk rodí, a šesté přikázaní Boží vztahoval jsem v nejpřísnějším smyslu na všecky lidi nejen na svobodné, ale i na manžely. Předsevzetí mé bylo do škol choditi, tohoto sobě povědom, chránil jsem se pilně každého předmětu a spojení, kteréby mne od toho odtrhnouti aneb odvábiti mohlo. Ne nezřejmě dala mi matka Karolinčina na vyrozumění, žeby mne jako za svého syna vzíti a kupectví vyučiti dáti chtěla; ale já zbadav to zdaleka odžehnal jsem se navždy všelikého navštěvování toho domu. Genius můj dobře mi tu radil i z toho ohledu, že za několik roků dům ten smutné neštěstí potkalo.

§. 9.

Já, jako písař a tlumač tajné lásky. Soucit a předcit podobného osudu.

Proti domu paní Španíkové bydlela vdova, E..., jejíž manžel býval úředníkem při královské komoře, vážná vzdělaná osoba, vlastní dům i zahradu mající, která se vychováváním panen a slečen zaneprázňovala. Mezi jinými menšími krasenkami byla u ní i jedna slečna N. vyššího stavu z Hontské stolice, pěkně a dobře slovensky mluvící, aby se zde prý němčině a ženským prácem naučila. Ale vlastní cíl byl, že její otec sňatek její překaziti a ji oddáliti chtěl od jistého jemu nemilého zamilovance, aby mu zde odvykla a za něho se nevdala. Bylať již dospělejšího věku asi ve 20 letech: od pěstounky své a jiných strážců argusovýma očima ostříhána a přísně

držána. Její paní dala jednou v čas masopustní tak řečený dětský bál svým chovankám a panenkám. Zvědavost i mne tam táhla, poněvadž i Karolinka tam byla. Slečna N. ve kratochvíli té zhola žádný podíl neměla, smutná, zamyšlená, bledá z pokoje do pokoje chodila a samotu hledala. Jednou mne ve dveřích za ruku vezmouc na stranu zavolá a ptá se mne tiše: „či znajú dobře slovenský písat?“ „„Znám, ač právě ne ještě dokonale““ odpovím já. „Nech přijdú zajtra ráno, keď pani E. odíde do kostela, sem komně, ja mam komusi list písat, budem im předříkat: ale nech nikomu nic nepovedia!“ „Vděčně posloužím budou-li s mojím písmem spokojná,“ byla má odpověd. Odejda dosti jsem myslil, co to může býti za list, který já psáti mám, ant jsem věděl, že tak vzdělaná a osvícená slečna sama dobře psáti umí: i k čemu jí cizí ruka? Než dílem lítost a útrpnost nad jejím soužením, které se již v samém obličeji jevilo, dílem dané slovo a slib učinily rozpakům konec. Když paní odešla do kostela, šel jsem tam, ale komorná její mne do příbytku pustiti nechtěla, ant prý slečna od včerejšího bálu nemocná v posteli leží. Sotvy slečna mne mluvícího uslyšela, zacinká službce a rozkáže jí, aby mne nepouštěla pryč, že hned vstane. V několika okamženích otevře dveře a volá mne do pokoje. Papír, pero, černidlo již vše na stolku pohotově stálo. Ja jsem schvalně dnes onemocněla, abych nemusela jíti do kostela. — „Jen skoro — řekne — aby někdo nepřišel. „Já nesmím vlastní rukou písati, nebo mé listy na poště střehou a otvírají. I začne mi předříkati z paměti píseň:

Já milujem, ňesmiem povědati,
Moju lásku před nikým zjaviti.
Lebo mi je není dovolenuo,
Vždycky musím tajiti. atd.

Sotva že jsme 6. verš písati začali, zastaví se před domem nádherný kočár, v němž čtyři bujné parypy a husar v zadu stojící. Nebožátko slečna zbledla a třesouc se na celém těle řekne: „Ach mouj otec!“ Já skryv písmo rychle do klobouku, odešel jsem nezpozorován od jejího otce. Bolestný soucit mne pronikl, an jsem viděl

strach té slečny před vlastním otcem. „Ach — myslil jsem sobě — nás dva rovný potkal osud, i můj otec jest tak ostrý, tvrdý: i mne nastává podobný těžký zápas.“ Za několik dnů poslala mi slečna N. po své nohsledce lísteček zapečetěný, v němž ostatek písně stál, a prosba, abych to čistě přepsal, a pak po komorné nazpátek jí poslal. Já mezitím i sobě měl jsem příležitost tu píseň odepsati, kterou potom, ač právě jinými rukopisy rozmnoženou i mezi Zpievankami tisknouti jsem dal v dílu II. str. 250. Dosti spievanek slyšel jsem předtím, ale téměř všecky jen z úst obecného lidu: to byla první slovenská píseň, kterou jsem slyšel z vysoce vzdělaných úst, proto silný účinek na mne způsobila. Poslala mi slečna za to darem krásně pletený a vyšívaný pudilářík (tobolku, pugillar) darem, jenž mne po všech mých školách sprovázel. Slečna ta ukázala se mi asi po 15 létech v Pešťanském evangelickém chrámě, jsouc šťastná matka, paní a manželka toho, po němž dlouho toužila, a za nějž se teprva po smrti otcově vdala. I nyní ještě stiskla mi vděčně ruku za onu jí prokázanou službu.

§. 10.

První latinský chronostich.

Co mne v Kremnici v posledním tomto roku jakousi vážnost a slávu, a proto i přístup do vzdělanějších domů a snad i do srdce Karolinčina způsobilo, byla okolnost, které nemohu pominouti. V Banských městech a proto i v Kremnici jest obyčej při jménech vysokých úředníkův a jiných slavných příležitostech všelijaké pomníky, pyramydy, transparenty a illuminace licnými nápisy a chronostichy ozdobené, hned soukromně v domích hned veřejně na náměstích aneb před domy stavěti. Rakouský císař a uherský král František I. právě toho léta po třetikráte do manželství vstoupil s Marií Ludovikou Beatrix, dcerou Ferdinanda, Vévody Milánského. Tuto příhodnost chtělo i město slaviti rozličnými osvětidly a

nápisy. Školám a žákům uloženo vyhotovení chronostichů příhodných. Bylo nás pod Komárým asi 40 žákův grammatistův a syntaxistův, ku kterým posledním i já přináležel jsem. Nepamatuji, žeby nás kdy v dělání chronostichův byl cvičil. Uložil však nám, aby na pozejtří každý žák chronostich ke cti a ke svatbě krále vlasti donesl. Bylo nás u paní Španíkové asi 5 na hospodě, všickni sobě večerem až do pozdní noci hlavy lámali, já sobě nechal práci na zítřek, kde byl čtvrtek a přes celý den prázdniny. Ale obraznost má v noci a na posteli tak se rozžala, že bez černidla, bez papíru, bez světla v krátkém čase chronostich ve hlavě jsem ustrojil a teprv ráno vstav napsal na papír ani slovíčka v něm nezměniv. Zněl pak takto:

VIVat
Pater patrIae
FranCIsCVs reX HVngarIae!
VIVat
BeatrIX MarIa
ReglIna benIgna et pIa!
VIVant
VterqVe sanI
Anno toto praesentI
DeVs hos VIrtVte eXorna!

Komáry radoval se nad tímto chronostichem mnohem více než já, on jej hned na tabuli křídou napsati, zkoumati, a jemu se obdívovati dal, a pak jménem školy evangelické vrchnosti a umělcům k užití poslal. Jeho dlouhost a prostota líbily se velice, poněvadž jiné krátké nevyplňovaly pole a plochu. Chronostich ten i do diarium čili protokolu školního vepsán, i v den examenu na zvláštní pergamen krásně napsán a ve škole zavěšen byl. Práce tato způsobila mi v Kremnici mnoho závisti na jedné, lásky na druhé straně, oboje však dlouho netrvalo, ant se konec roku školského přibližoval. Na tento poslední, totiž třetí examen, přišel i můj otec za tím cílem, aby konec mému do školy chodění učinil.

§. 11.

Rozprávky. Chlumové. Ptáčkové.

Patřím-li zpátkem ještě jednou na celý můj mladý Křemnický tříroční život, tři věci ještě nalézám poznamenání hodné. Předně: má způsobnost rozprávky bez připravování se k tomu vymýšleti a přednášeti. U paní Španíkové bylo nás v druhý rok asi 10 žákův hospodou. Panoval mezi námi obyčej večerního času ve tmě aneb i v posteli v noci rozličné rozprávky sobě rozprávěti. Každý téměř ze žáků znal mnoho takových v mladosti slyšaných rozprávek; jenom já ne, ant v takových okolnostech vychován jsem nebyl, kde bych byl mohl na přádky aneb jiné schůzky mladých lidí choditi. Nic méně však nechtěl jsem dáti se zahanbiti a převýšiti. Vzal jsem tedy útočiště k mé vlastní obrazotvornosti; začal jsem vymyšlené, nikdy neslýchané rozprávky samovolně tvořiti nedaje na sobě znáti, žeby byly složené, nýbrž vydávaje je za staré. Spolužáci slyšíce ty nové věci, tvory, potvory, kraje, příběhy zanechavše své postele často mé lůžko obstoupili s velikou pozorností uši nastavujíce. Mimo titule některých rozprávek nic mi více v paměti nezůstalo. Tu já rozprávěl o jakési zelené kačici, o bezedném jezeře, jehož voda až na druhou stranu země sahá; o očarovaném zámku, a Bůh ví o čem ještě více, kam právě okamžení mou mysl zaneslo. To se rozumí, že to nemuselo býti něco okrouhlého, v logický pořádek sestaveného; dosti však na tom, že mi potom žáci pokoje nedali, a žádali vždy, abych rozprávěl: což jsem i činil, pokud se mi nezunovalo.

Celý čtvrtek každého týdne mívali jsme školské prázdniny. Já už za dětinství jakousi libost a sladkost cítil jsem v luně přírody. Tento den tedy letního času dělil jsem mezi malířstvím a přírodou. Neměl-li jsem co malovati, včasně ráno před východem slunce vycházel jsem ven a vystupoval na nejvyšší vrchy a chlumy. Jednoho dne na Kalvariu, druhého na Piark, odkudž Turec viděti; třetího dne na Kilianův stůl (Killian čili

Giliastiach), kde majálesy drżáno, atd. Jednoho dne šli se mnou i jiní na onen vrch, jenž jest mezi Kalvarií a Pierkem: tuším ke Kuneshaji vede. Když jsme s hůry dolů běželi, málo chybělo, že z nás aneb i více živý hluboký hrob tam nenašli. Nebo v úbočí vrchu nalézá se stará, nyní opuštěná báně čili důl přehluboký na způsob obyčejné studny. Na štěstí, když jsme běželi, předběhlo nás několik kaménkův nohami našimi pohnutých, jež do oné bezedné jámy padly. Jejich pád a udírání o boky té rudnaté jámy vydal zvuk na způsob zvonův. My slyšíce to zastavili jsme se, a uzřeli jsme se nad samou propastí. Vedle samé té neviditelné báně vede chodník; člověk opilý aneb v noci tady jdoucí může snadno tam se svaliti. Proč města aneb komora taková místa aspoň obradly neohradí? Báně ta jest prý od prastarých časů tam zanedbaná a otevřená. Že hluboká jest, poznati lze ze dlouho trvajícího zvění skal a kamenův do ní hozených, než na dno přijdou. Tato vlastnost duše mé sprovázela mě po všech stranách a krajinách, kde jsem bydlel. Neměl jsem pokoje, pokud jsem charakter a fysiognomii celého okolí nepoznal, v němž jsem přebýval. V Turci vylezl jsem na Zniovský vrch, na Vyšehrad, na Tatry; v Bystřici na Urpin, Baranovo, na Šturec, Kriváň, Lomnici, Choč aspoň zblízka viděti jsem musel, poněvadž v zimě nebylo možno na ně vstoupiti. Vůkol Prešpurku není kopce, a to i vzdálenějšího jako k. p. Děvín, na jehož temeni by noha má nebyla stála. V Jeně čítal jsem nejvýbornější díla na nejvznešenějších výšinách, jako k. p. Fuchsthurmberg, Kunitzerberg, Lobdaberg atd. V Pešti, sotvy jsem se usadil, byla má cesta na Blocksberg, Johannisberg, Adlersberg, Auwinkel atd. Kde jsem se zdržoval, chtěl jsem se hned ve všem orientovati, rozhleděti, všecko poznati; neznámost nejbližších mne obkličujících okolností, věcí, osob byla mi věc nesnesitelná naplňujíc mne jakousi úzkostí, kteráž zmizela jen se samovidným poznáním všeho. Přitom sám ten pohled s výsosti do dolin, na města, paláce, vesnice, domy, lidi, vzbudil ve mně jakési hořkosladké a předce blažené city. Zdálo se mi, jakobych měl na chvíli vševidoucí,

a všepřítomné oko; jakobych viděl všecky ty mnohé dobré i zlé myšlenky, moudrá i pohoršlivá slova, ctnostné i hříšné skutky, ty radosti i žalosti, smíchy i slzy, které se podemnou v tom okolí hemžily, rodily a mizely. Tu mi pamět poskytla odu Horacovu: „Non usitata nec tenui ferar Penna biformis per liquidum aethera Vates, neque in terris morabor longius, invidiaque maior Urbes relinquam.“ Tam bezděčně opakoval jazyk báseň Sarbievského:

Humana linquo: tolite praepetem
Nubes ventique. — — — — —
Jam radiantia
Delubra Divum, jam mihi regiae
Turres recessere, et relictae in
Exiguum tenuantur urbes.

Mé předešlé milování holubů sice ještě posavad nezhaslo cele a však osláblo a změnilo se na milování ptáčků, kterážto náruživost v Kremnici panující byla, a měla zde původ svůj v samém okolí Kremnickém, bohatém na hory, lesy, háje, kopce, na houště a křoviny, ve kterých se nesčíslné množství pernatých obyvatelů zdržuje. V každém domě v zimě v příbytku, v letě na oknech viděti několik kletek, v nichž rozliční ptáčkové zvláště kanálici, stehlíkové, čížkové, křivonosové, hýlové, červenky, sýkory, konopky, pinky, přepelice, škobranky atd. Mladí lidé na křoviny, stromy, potůčky a studně pruty s lepem kladou, kde se ta ubožátka lapají. A však tak pilné a čisté opatrování těchto věšňů v kletce nikde jsem nezpozoroval jako v Kremnici. I já jsem měl svého stehlíka a čížka; jaková radost byla to pro mne, když mi zpívali! Konopné semeno, čerstvá vóda jim každého dne bedlivě dávána. Po exameně vzal jsem tyto ptáčky s sebou do Mošovec; ale pro Bůh! k mé žalosti. Nebo matka má mající málo semence a vidouc po několika týdnech, že jí ho denně ubývá, rozhněvala se a vyhodila mi oknem ptáčky v kletkách. To bylo něco neočekávaného a posud neobyčejného od mé matky. Lítost má nad těmi nevinnými tvory a podivení nad nelítostí matčinou stiskla mi srdce až k slzám.

Když jsem z Kremnice přes léto na prázdniny domu

přicházel, chodil jsem k Mošovskému kazateli Baldovskému, který mně a jistému Tesákovi, jenž jeho pokrevným byl, hodiny a cvičení v latinské řeči dával. Sloh však tohoto muže vůbec byl velmi temný a překrucovaný.

Částka III.

Mošovce, Pravno (rok 1810).

§. 1.

Rodičů vláda nad dítkami, a její zlé užívání vůbec.

Dlouho jsem na rozpacích byl, mám-li tuto nyní následující kapitolu mého života vynechati a vše, co v tomto nešťastném roku se stalo, raději do moře zapomenutí uvrhnouti, čili upřímně a v celosti všecko vypsati? — Veliká má dětinská uctivost k rodičům obzvláště k otci třebas i ke mně křivdivému, radily prvému; láska ku pravdě a žádost mnohé rodiče na zlé užívání jejich práva pozorny učiniti, radily poslednímu. Žádný svazek v lidském tovaryšstvi není vážnější a světější jako svazek mezi rodiči a dítkami, a proto i žádná moc a vláda slušnější jako jest ta, kterou mají rodičové nad svými syny a dcerami. Rodičové mají veliká práva proto, že mají mnohé péče a práce, že mají veliké zásluhy o dítky. Kdože i jen pověděti může ty obtížnosti a starosti, které dobrá matka za svého miláčka snáší a podniká? Kdo dovede vypočítati množství a velikost těch rozličných vstávání a nákladů, které dobrý otec při vychovávání a opatření svých synů a dcer podstupuje? Proto strašně ale slušně praví Šalamoun v přísloví ch: „Oko, které se posmívá otci a pohrdá poslušenstvím matky, vyklubají krkavci a orlíčata," proto ve všech časích a krajinách propůjčovaly i samy světké vrchnosti a zákony rodičům velikou vládu nad dítkami.

Ale právě proto, že rodičové, jako takoví, v našich časích téměř žádnému vydávání počtů ze své vlády poddáni nejsou, že jsou co do zacházení a nakládání s dítkami téměř neobmezení, neodvislí a zákonů jako nemající; právě proto pravím, nic tak snadno ve světě zle užíváno býti nemůže, jako vládnutí a panování rodičů nad dítkami. V desateru božím přikázaní nic o povinnostech rodičů nestojí; ve školách a chrámích zřídka se o tom mluví; hříchy a křivdy dítek proti rodičům vrchnost, jakož ovšem i slušné jest, všudy přísně tresce, hříchy a křivdy rodičů proti dítkám nikde aneb málokdy se kárají. Odtud mnozí rodičové se domnívají, že s dítkami svými, co se jim líbí, činiti a jakkoli s nimi nakládati mohou; jedni mnoho svým dítkám povolují, všecko dítkám odpouštějí, měkce, rozpustile je vychovávají, práva svého málo užívajíce; jiní zase práva tohoto nadužívají, s dítkami zpurně, nemilosrdně, ukrutně zacházejí, tak že ne jméno rodičů ale tyranů a katů na sebe uvalují. Tohoto práva zle užívají rodičové, jest li od dítek, zvláště odrostlejších, ustavičně jen slepého a otrockého poslušenství žádají; jest-li, když malé a křehké dítky něco zavinily, prudkost a nelidskou vzteklost nad nimi provozují, po hlavě bijí, políčkují, záušknjí, dřevem aneb kamením za nimi házejí; jest-li rodičové jedno dítě více milují nežli druhé a tím k sobě důvěrnost umenšují, mezi dítkami pák závist a nenávist vzbuzují. Nejčastěji a nejtíž ale hřešívají rodičové, když dítky své k nějakému stavu a povolání přinutiti a přisiliti chtějí proti vůli dítek. V tom věku, když dítky do nějakého stavu vstoupiti mají, obyčejně se už rozum jejich vyvinovati počíná, anobrž každé dítě už od přirození má k temuto neb jinému povolání větší chuť a náklonnost, větší schopnosti a způsobnosti, kteréž udusiti aneb vykořeniti rodičové práva nemají. Raditi mohou svým dítkám jako zkušenější a dospělejší lidé při volení stavu, obchodu neb řemesla; mohou k nim říci: „vidíš, milý synu! tento stav není pro tebe, ty jsi k tomu nezpůsobný a sice pro tyto a tyto příčiny!“ nikoli ale rozkazovati, tím méně násilně nutiti říkajíce: „ty musíš tím aneb oním býti, já chci,

dyš byl kněžem, vojákem, kupcem, řemeslníkem, rolníkem — ničím jiným, jestli toho neučiníš, ani mi před oči nechoď, nejsi více mé dítě, vyženu tě z domu, vyloučím tě z dědictví atd.“ — Při volení stavu má se ohled bráti, ne na vůli a svéhlavost rodičů, ale na dary a síly dítěte, které mu Bůh v duši i v tělo vložil. K čemu dítě chuti a způsobnosti nemá, v tom nebude ani samo šťastné ani lidskému tovaryšstvu užitečné. Takoví svéhlaví a tvrdošijní rodičové hřešívají proti samému Bohu, rozličné dary a síly rozdávajícímu. Oni vštěpují v srdce dítek bolestnou citelnost proti sobě, která je v celém životě zprovází. Dítky nepřináležejí samým rodičům, ale i Bohu; Bůh jim je dal a propůjčil pod tou výminkou, aby s nimi dobře, vlídně, laskavě vládli.

§. 2.

Charakter mého otce: nábožnost a prchlivost.

Lituji, že právě toto veliké a hrozné neštěstí, o němž jsem v předešlém §. mluvil, mne potkalo za mého mládenectví, a to na vysokém stupni. Těžko jest na rodiče žalovati a naříkati! těžko nejkrásnější částku života v bolestech, v slzách, v zoufání stráviti. Mně se květ a jaro života změnilo nemilosrdným osudem v hořkost a žluč, mně se to nejdražší a nejmilejší jméno „otec“ obrátilo ve strašidla, které mne v celém životě mořilo nejen ve dne a při bdění ale bohužel i v noci a ve snách traplivých. Dlouho jsem nechtěl ani, aby se Bůh představoval pod obrazem otce. Myšlenka na otce naplnila mne hrůzou a úžasem i ve vzdálenosti. Plakal jsem tajně vida šťastné dítky pod ochranou dobrých otců. I nyní ještě, když toto píši, divím se nevýslovné trpělivosti a pokoře své, divím, že mne otec můj svým zlým nakládáním cele nepokazil a ve zlého syna a nějakého Absolona nepromněnil. Uctivost má a vážnost k rodičům tak veliká a neobmezená byla, že jsem se z počátku domníval, že to tak býti musí, a pokud možno bylo, sám

jsem ještě zlé nakládání otce mého se mnou před cizými zakrýval. V charakteře otce mého podivným způsobem splývala nábožnost s divokou nátruživostí, střízlivost s třeštivostí, krotkost s ukrutností, pracovitost s reptáním proti práci; sobství s napomáháním obecnému dobrému, přívětivost k cizým s dudlavostí (nevrlostí) k domácím. Byl dobrý biblista, ale zlý a jednostranný vykladač písem. Když výpověďmi písma svatého vůkol sebe házeti počal, bylo zlé znamení, nebo jimi prvé chtěl se jako ohraditi, skutky své ospravedlniti před sebou a před domácími, jakousi oslonou pobožnosti a oblak svatosti vůkol sebe rozestříti, z kteréhoby potom tím svobodněji blesky a peruny pouštěti mohl.

Už za útlého dětinství musel jsem často nevinnou obětí býti této přílišné prudkosti otce mého: z mnohých jen několik příhod připomenu. Matka mi jednou koupila a dala pěkný nožík s mosaznými střenkami, několik grošů stojící; já šel s ním mezi dítky za humno, kde právě petrenec (stožek) trávy a sena byl, vůkol něhož jsme se naháněli a hráli. Na neštěstí vypadl mi ten nožík jaksi do sena. Bylo v sobotu večer, ztrátu nožíka já matce hned oznámil jsem řka, že buď chlapci mi jej ukradli, buď že v té hromádce sena musí k nalezení býti. V neděli ráno zvěděl jaksi otec o tom; sotvy že obyčejná domovní nábožnost vykonána, šel za mnou rozlícený do sadu a řemenem z nohavic s nevídanou ukrutností mne zbil pro ztrátu toho nože. Mým nářekem přestrašená matka pospíchá ze záhumní, nesouc nalezený nožík v ruce, říkajíc: „proč ho biješ, ty kajan (katane)! však je tu nožík, našla jsem jej v seně!“

Když jsem začal do školy choditi, cvičil nás učitel ve psaní. Papír, černidlo a péra měl jsem, ale posýpka mi chyběla. Nastal jakýsi svátek jarního čili letního času. Den krásný a jasný; několik z mých spolužáků přišlo ráno ke mně; jeden z nich řekne: pojďme dnes na Kurací vršek na posýpku, na jahody a na ciperja. Kurací vršek ten leží výše města asi $^{3}/_{4}$ hodiny vzdálen, jest kopec z bílého co sníh písku a prášku záležející, na jeho povrchu roste jalovec, jahody a zvláště kvítí ciperia

jmenované, t. j. polní hřebíčky bílé i červené, které panny tytýž i v kytky a péra vpletávají. Šli jsme tedy tam zanedbajíce chrám a služby boží. Na poledne vrátě se s posýpkou i s kvítím domů, potkám sestru z daleka ke mně volající: „no však ti dá otec! už výše hodiny tě laje a s hněvem čeká.“ Pro strach celý ten den nešel jsem domů a zůstal i bez jídla; teprv v noci položil jsem se tiše do lůžka. Na zejtří musel on kamsi včasně dojíti a věc ta nyní tak zůstala.

Pro lež a krádež, pro oplzlé reči, pro ublížení někomu, pro lakoty a paškrty (mlsání) a jiné dětinské obyčejné výstupky mne můj otec nikdy netrestal, nemaje k tomu příčiny; ale pro hraní na loptu neb jinou hru, pro běhání sem tam, pro koupání se v potoce v letě, pro klouzání se v zimě, pro kolébání a kolísání se na řetěze, na břevně, na desce atd., tu hned skřipěl zubami, házel, co do ruky popadl, a neznal ani míry ani lítosti ani spravedlivosti. Matka má a já byli jsme ale obzvláště ty předměty, na které nejčastěji a nejhrozněji svůj hněv vylével. Stalo-li se někdy večer, že matka denní prací unavená při kuželi zadřímala, hned křik a třesk povstal v domě; anobrž nejednou nástroj aneb věc, kterou právě v ruce měl, na ni hodil, takže často v největším nebezpečenství života se nalézala. Jednou ona dřímala, nožnicemi do ní zdaleka mrštěnými tak ji ohlušil a ranil, že ostatní domácí jen s těžkou prací ji opět probrati a vzkřísiti mohli. A při všem tomto zpíval, modlil se, čítal písmo svaté, navštěvoval chrám i svátosti můj otec tak pilně a horlivě přijímal, že jsem jemu rovného v pobožnosti ještě neviděl. Měl celou knihovnu svatých a nábožných kněh: nejen takových, které obecně a vůbec užívané jsou, ale i řídké knihy zpěvu a modliteb. Někdy v samém nábožném zpěvu aneb hned za ním vypukl plamen jeho zuřivosti a zachvátil jej k strašnému skutku. Když jsem v pozdějších letech čítal zpěvy Rohoniho, kde prchlivého hospodáře str. 52. vyobrazuje, domníval jsem se, že mého otce před sebou měl při té básni. A předce v Mošovcech tato otcovská ukrutnost byla častá a jako v obyčeji a v modě, tak sice, že

některé dítky poutíkaly pryč ve svět od katanských otců a aby živnost měly, proměnily své náboženství, jako k. p. syn jistého Sumela. O by učitelé a kazatelé na podobné neduhy více pozorovali a na lid účinkovali.

§. 3.

Rok nejbolestnější mého života; k zoufalství blízký.

Už po skončeném druhém roku v Kremnici měl otec úmysl, mne více do školy nedati; ale bratranec, Jan a matka, vidouce vroucnou mou žádost a tužbu po škole, prolomili to předsevzetí. Bratranec Jan Kollár osobně mne do Kremnice zavedl a Komárymu odevzdal. Ale po skončeném exameně r. 1808 hned mi otec pověděl: „že už učení mé přestává, že on už nebude více na mne a na školy nakládati, abych sobě jiné povolání zvolil.“ Bylo mi tehdáž 15 roků. Mezi tím léto přešlo jakž takž tiše v letních zaneprázdněních, ač právě i tenkráte už nechybovalo na předběžných neřestech. Když se podzimek přiblížil, tušil jsem, jakový boj a zápas mi s otcem nastává. Školu před ním ani zpomenouti jsem nesměl; on mne napašmal (rozdráždil) a navnadil školami, jmenovitě Kremnickou, a pak nechtěl dopustiti, abych žádost vzbuzenou ukojiti a nasytiti mohl. Matku jsem prosil, ona ubědovaná nevěděla co počíti. Přišlo Michala, všech svatých, já ještě nikam nešel. Přišly vánoce, nový rok, já ještě doma byl. Otec každého dne ráno i večer na mne brojil, lál, křičel, dorážel a dobíjel tak, že se celý dům třásl. Tu bývalo láni, lermování, tepání, trápění a mučení jakové v Čachticech u Alžběty Bathorové jedině s tím rozdílem, že tam při jedné osobě tolíko na několik dnů a hodin, u mne přes celý rok trvalo; tam se jen těla, u mne i těla i duše týkalo. Obzvláště ráno, když jsem vstával, nejhroznější dobu jsem míval. „Ty daremník, ty darmožráč, ty sebevolník, ty neužitečník, syn zpoury“ — a Bůh ví jakových jmen mi nadával. „Proč mi nejdeš z hrdla,

proč nejdeš na řemeslo? Chceš pánem býti? nic nerobiti, po školách choditi? — Z toho nic nebude! Já ustárám, kdoby mne v starosti opatroval. Já jsem si zlou pomoc a podporu vychoval; já nedožiju na tobě potěšení a odpočinutí v šedinách — hůl má se zlomila, břečtan můj uschnul jako Jonášovi atd.“ Já na takovéto biblické drobty obyčejně ani slova neodpověděl jsem doufeje, že tichostí a krotkostí ho unavím a oblomím; ač právě několikráte na jazyku mi bylo to slovo: „a však jest ještě i sestra i mladší brat doma, kteří vás mohou opatrovati.“ Matka a přátelé to i v skutku opakovali; ale zhola to nic neprospělo. Matku jsem nejednou prosil, aby mu pověděla, že se zavazuji, když mi Bůh do stavu pomůže, oba rodiče k sobě vzíti, chovati a opatrovati. Všecko na prázdno, otec jedenkráte nechtěl na školy nakládati. Obyčejně s hurtem a hněvem ze sna mne budil v lehací komoře včasně ráno, kde toho ani potřeba nebyla; sotvy jsem skočil do příbytku, jedna řeč písma svatého za druhou z úst se mu sypala: dobře mluví moudrý Sirach v kapitole 30. „Kdož miluje syna, často jej mrská. Shýbej šíji jeho za mládí a oblomuj boky jeho, dokudž jest mladý, nedávej mu vůli za mladu,“ atd., a Šalemoun v příslovích kap. 13. „Kdo zdržuje metlu svou, nenávidí syna svého: ale kdo ho miluje, zavčasně ho tresce.“ Tu jsem téměř v nenávist vzal písmo svaté, ač právě znal a cítil jsem, že ono zde nevinné jest, ani se tato místa cele nevztahují na to, aby rodičové nutili ditky k některému jim nemilému stavu. Obraděn a jako roznícen takovýmito výpověďmi písma svatého, otec můj obořil se na mne tělesně a prováděl tu nejsurovější akrutnost. Výpovědi písma sv. aneb verše duchovních písní byly mému otci často tím, čím rokovitý konec lvího ocasu lvovi, jímž tento sám sebe šibe a k větší zuřivosti popazuje. Často jsem se v žalostném kvílení vševědoucího Boha dovolával; často na kolena padna naříkal jsem: Bože! proč jsi mi tak měkké, citlivé srdce a tak tvrdého tráplivého otce dal? Často jsem se skroušeně modlil, aby Bůh nějakým způsobem tento hořký kalich ode mne odvrátiti, tento kříž můj skončiti

ráčil; často jsem se slzavě tázal: nač mi Bůh tuto neuhasitelnou žádost a náchylnost k uměním a školám vstípil, a předce do svazku a okolností takových položil, kde jí nemožno dosti učiniti? často mluvil jsem k sobě samému: je-li do školy choditi tak veliký hřích? a však jiní rodičové semi své dítky vedou a ženou do školy, hněvajíce se, jest-li dítky do školy nechtějí, a mně můj otec školu tak hrozně zabraňuje, tak násilně mne od ní odtrhuje! často počal jsem sám o sobě v omyl a pochybnost přicházeti, k mé mravné povaze nedůvěrnost míti a sobe samého za v skutku zlého míti; než myslil jsem opět, jest-li mne všickni moji učitelé: Šulek, Burian, Komary tak rádi měli, trestu při mně nepotřebovali, mám-li těmto mnohým učeným mužům čili jednomu mému nedoučenému otci více věřiti? často žádal jsem sobě toužebně umříti; často, ant toto smutné divadlo téměř půl roku trvalo, zoufati a konec svému trápení i živobytí učiniti jsem chtěl; často do světa, kam mne dvě oči a nohy zanesou, jíti jsem chtěl; často do Pržnova na Moravu k Šulekovi, mému předešlému učitelovi, putovati a jeho prositi chtěl, aby mne do škol vypravil; ale vždy jsem naději měl, že předce snad to někdy vybouší. Než marná naděje, z týdne na týden hůř. Jednou v jeseni tak umordovaný, vyšed záhumním na louky v tak řečených Zástupích, stál jsem už v hrozném zaufání nad lávkou Čerňakovského potoku, ale řízení boží poslalo mi ještě angela strážce. Bratranec můj Jan šel právě tím chodníkem pěšky do Mošovec z Přibovéc, kde po skončených školách Kežmarských pěstounem u pánů Benických byl, nyní pak pozvání za školního učitele do slovenského Pravna dostal, které i přijal, prvé ale ještě rodiče své v Mošovcech navštíviti a o tom poučiti chtěl. Zhrozil se nad mým neštěstím, slíbil, že se mě ujme, jak mile do stavu a pořádku přijde. Tak přešlo půl zimy. Zeptá-li se někdo: proč jsem to všecko na způsob otroka tak dlouho trpěl? Vysoký pojem o jakési svatosti rodičů i při učiněných křivdách; hluboká uctivost a vážnost k nim mně přirozená a pak jaká-si bázeň, aby o této hanbě našeho domu svět nezvěděl,

byly toho příčiny. Anobrž k politování byl můj osud obzvláště i proto, že jsem v něm neměl žádného obrance a zástupce, nikoho, komu bych se mohl i jen svěřiti a požalovati, ant jsem z domu sotvy vykročiti směl. Kněží a kazatelů povinnost bylaťby ovšem, aby na podobné neřádnosti v církvi své pozor dali a je napravovali; ale Mošovský evang. kněz Baldovský, kromě na koledy na nový rok, nikdy jindy k nám nepřicházel, aniž kdy posluchače své navštěvoval, on pečoval více o střílení zvířat a ptáků než o štěstí lidí a dítek; žil od domů a rodin své církve odcizen a odstraněn, dosti měl na studeném odbytí služeb chrámovních, nestaral se o důležitosti skutečného života. U takového pastýře rady a pomoci hledati mně ani na um nepřišlo. Matka vidouc tyto každodenní různice a křiky v domě a musíc též pro mne mnoho trpěti, začala se ode mne odstraňovati, aby jednou už v domě pokoj byl: radila mi to a to řemeslo, toho a toho mistra; já ale zrovna jí i otcovi pověděl jsem „já od školy neodstoupím, já žádným řemeslníkem nebudu." — Otec na to s hněvem a křikem: „Keď chceš, ty daremník, ty tulák, choď: ale já na tebe nebudem nakládat: ani slyšet nechcem o tobě, ty nejsi hoden, ty neplníš přikázaní: Cti otce svého, a dítky poslouchajte rodičů svých." Tu vzal hůl v hněvě svém, šel opět proti mně — a v tomto okamžení mne má angelská trpělivost opustila po prvé, já chytím rukou tu hůl, řeknu: už je dost! už není více žádné palice pro mne, písmo svaté i takto praví: „vy otcové nepopouzejte k hněvu dítek svých," — dejte mi pokoj, poručeno pánu Bohu, já půjdu pryč, vy nebudete více na mne nakládat. V tu chvíli, ačkoli otec u dvéří se postaviv mne ven pustiti nechtěl, já předce odešel jsem k bratrancovi Janovi do Slovenského Pravna, kde on před krátkým časem za učitele školy pozván, a už i řádně do úřadu uveden byl. Vypravoval jsem mu krátce katování mého otce, prosil jsem, aby se smiloval nade mnou, mne buď někam do škol poslal, buď u sebe přes zimu podržel. Ač právě jako začátečník ještě tenkým byl hospodářem, předce několik týdnů u něho pobyl

jsem a pomáhal jemu ve škole dítky učiti, on pak někdy v latině mne cvičil. Učitel Mošovský Adam Burjan přišel jednou do Pravna na návštěvu, vida můj smutný los a maje mnoho dítek, vzal mne do Mošovec jako za pomocníka svého a opatroval mne až do příští jeseně, šel se mnou do Bystřice, by mi tam nalezl nějaké místo a odevzdal mne tamějším učitelům. — Co otec zahrozil, to i splnil, odvrátiv ruku svou cele odemne a jen ubohá, matka kradmo tytýž pomocí mi byla. Otec můj ne sice boháč a však předce více zámožný byl než chudobný. Díky mu činím za Kremnické tři roky, kde mne jakž takž choval, odíval, hospodu i učitele platil: ale dále nic! Otec se odvrátil ode mne, já od něho. V tomto roce zlomila se cele a proměnila povaha mého přirození. Sám sebe jsem sotvy poznal. Sklíčenost, tesklivost, nedůvěrnost, těžkomyslnost zmocnily se duše mé a obletovaly mne všudy jako osy a sršně. Obraz otce mého stál mi před očima jako mátoha; mé srdce se zbouřilo, když jsem pomněl na otce; ovšem nejednou i s opatrováním a řízením božím pravotiti jsem se začal, proč tak měkkému srdci tak tvrdého otce dalo? Ale co mi nejbolestnější bylo, bylo to, že i v noci ze spaní jsem se bezděky vytrhoval ve strašných a traplivých snách o otci; a toto neštěstí pronásledovalo mne téměř v celém mém životě, ač právě jsem se dosti všemožnými prostředky usiloval z paměti je vymazati. Přes prázdniny zůstával jsem raději ve školách a na tak řečených paedagogiích, aneb u bratrance, aneb u příbuzných k. p. v Niredházi, než abych domů šel otcovi před oči. Potom když jsem školy na vlastní náklady mé dokonal, obzvláště když jsem v Pešti úřad dostal, smířil se sice se mnou, na Budíši mne navštívil, ale směle a doufanlivě v oči jsme sobě pohleděti nesměli. Nepochybně cítil v probuzeném svědomí křivdy mně činěné a stud jakýsi. Já jsem sice mimo bratrance nikomu jinému ve světě tuto katastrofu nevypravoval, ale mnozí to předce věděli, nebo i domácí, i sousedé lítost se mnou měli. Z Pešti jsem mu několik zlatých jako pomoc darem posílati počal, ale nepotřeboval jich dlouho, nebo za

dva neb tři roky zemřel, nepochybně svou přílišnou prudkostí před časem do hrobu uvržen. Psal jsem toto všecko třesoucí rukou, ne z pomsty aneb ku zlehčení jináče dobrého otce, způsobného, obci i církvi užitečného muže; ale za příklad a výstrahu jiným, a k vysvětlení některých úkazů v mém životě. Bůh mu odpusť to pobloužení a dej mu slávu věčnou. — Vy pak šťastné dítky, o jejichž školy a vyšší vzdělanost dobří rodičové mnohými náklady pečují, važte sobě vysoce toho štěstí, ctěte rodičů, děkujte vroucně Bohu za to, nebo věřte, těžká, přetěžká věc jest státi opuštěným ve světě, býti i synem i otcem, chovancem i vychovatelem svým spolu.

§. 4.

Paní Burjanová. Baldovský.

Jako na jedné straně bolestné a škodlivé následky pro mne mělo to nakládání otce mého se mnou a jeho odřeknutí se mne; tak na druhé straně nezůstalo i bez užitku. Řízení boží umí i ze zlých příhod dobré následky vyvozovati. Sobě samému ponechán a od otce odstrčen naučil jsem se včasně na vlastních nohou státi, získal jsem jakousi samostatnost, smělost, doufanlivost k Bohu, k sobě a k dobrým lidem. Odepření pomoci zplodilo u mne myšlénku na vlastní pomoc a čím více se zúžil můj zevnitřní svět, tím více se rozněcoval ve mně svět vnitřní. Za mládí jako ven z lodě do moře vyvržen, přivykl jsem včasně s vlnami a větry zápasiti, a brzy byl tento můj boj nejlepší těšitel. U Burjana ve škole neprospíval jsem sice ve známostech ale ve způsobnosti jiné učiti, a učením jiných učíme sebe. Tesklivost a nedůvěrnost má k lidem, skutky otcovými ve mně vzbuzená, ukojena a mírněna byla zacházením s dobrými lidmi školu Burjanovu navštěvujícími, pak cestami a zábavami, které jsme spolu s Burjanem předsebrali. Časté navštěvování Teplic, lovení ryb a zahrada školská smutné myšlénky mé vyrážely a život i svět zase milo-

vati mne učily. Pojavše několik tak řečených mendíků, čili žáků a zpěváků od církve chovaných, šli jsme hned do Mače, hned pod Tlstú do dolin pstruhy lovit, které hned tam vařili neb pekli jsme a jedli. Nejvíce ale na rozptýlení myšlének a citů a na vyjasnění mysli mé účinkovala manželka Burjanova Naneta, rozená Drexlerová z Banské Bystřice, osoba mladá, čerstvá jako ryba, vtipná jako jiskra, životu se radující jako Francouzska, vzdělaná bez učenosti. Bohužel! tuto osobu potkala po porodu nemoc nezhojitelná, totiž nohy jí tak zkřehly, že více choditi nemohla. Dlouhé koupání a léčení nic neprospělo. Pročež čas nejvíce v posteli sedíc tráviti musela. Předce bystrost jejího ducha jí i v tomto těžkém kříži neopustila. Žerty, smíchy, satyry, hry, rozmluvy oblétaly ji ustavičně jako motýlové. Obzvláště ale já jsem byl nejčastěji brus jejího vtipu, proto že se mnou německy mluviti mohla, což mi nebylo nemilé, ant jsem příležitost měl zde nezapomenouti to, čemu jsem se z němčiny v Kremnici naučil. Zde jsem čítal prvé německé romany od Lafontaina, od Kotzebueho, od Meissnera atd. a sice obyčejně tak, že, co já jsem čítal, to jsem ústně Burjanovi a Burjanové zase vypravoval, co on aneb ona četla, to opět nám vypravovala, aby knihy z Bystřice poslané aneb od jinud půjčené dlouho u nás zůstati nemusely. U Burjana učil jsem se v tento čas i hudbě jmenovitě na klavíře, kdež tak jsem prospěl, že často i na varhany při službách božích jsem hrával i dosti dobře cokoli z not hrál.

Přirozená věc byla, že bydlo ve škole u učitele maje i na faru a ke kazateli Baldovskému často jsem chodil a tohoto podivného muže teprv nyní dokonaleji poznati příležitost jsem měl. Baldovský přišel do Mošovec tuším jen z Ožďanské školy v ten čas, když evangelíkům za Leopolda císaře svoboda služeb božích navrácena byla a tito pro mnohé v nově zniklé církve přinuceni byli neakademiků a menších študentů povolávati a posvěcovati. Michael Baldovský byl rodem z Března, ducha dosti schopného, učenost neprostřední maje; ale obyčej a charakter tohoto muže měl do sebe cosi mi-

mořádného. Jeho mluva s mnohými posunkami úst a obličeje spojena; jeho slovenský sloh podle latinské skladny utvořen, obecnému lidu málo srozumitelný; deklamování a přizvukování jednozvučné. Za farou na vršku teče potok, na němž mlýn stojí. Baldovský chodíval celé léto ráno v košili s vysoukanými rukávy tam se umývat. Byl z neženáčů. Lovec náruživý; hráč v karty, v kolky, vrhcáby mistrný; hledač a kopač pokladů neunavený; potom zlatoděj a konečně bankrotník nešťastný. Večerního času vycházíval s ručnicí do dolin a hor Mošovských na postřelku, někdy s jinými, nejčastěji samoten. Jednou se přihodilo, že podvečer na lov šel, snad něco s těžkou hlavou, zaspal na travnaté mezi, kde mraveniště bylo; o půl noci, poněvadž se nevracel, šla kuchařka se služkou hledat ho; i našlyť jej mravenci cele zakrytého a pokousaného. Přišli-li hosté k němu, znal tisíce loveckých historií a anekdot vypravovati přes celé dni a noci s takovou prosopopejí, že pozornost na nejvýš vábil. Jednu neb dvě nám právě napadlé zde sdělujeme, aspoň na ukázku toho, jak nepěkně se srovnávají tito úřadové v jedné osobě, kněžství a lovectví.

Jednoho dne v horách lov byl na medvěda; mezi lovci byl i Baldovský. Náhodou odstranil se příliš daleko od spolulovců svých, ant medvěd před ním! Baldovský strachem netroufal aneb nestačil do něho střeliti, skryl se za tlustý tuším jedlový strom. Medvěd zdvíhá se na zadní nohy, jde na způsob člověka za ním ku stromu; Baldovský ale točil se vůkol stromu tak, že onen macko pazněhty svými dosáhnouti a lapiti jej nemohl: když medvěd byl k východu, on byl k západu za stromem. Tak se naháněli zde dlouhý čas. Naposledy medvěd dudlavý a rozhněvaný rozestra své dlapy obejme strom, aby tak Baldovského za stromem stojícího dosáhl; v tom okamžení uchytí Baldovský rukama svýma ty dlapy, drží je silně a křičí na lovce. Tito přiběhše zabili to ohromné zvíře.

Jindy prý v tuhé sněhuplné zimě jsa na lovu v hoře uvidí velikého vlka před sebou. Střelil do něho a věděl jistě, že trefil. Šel k místu, kde vlk stál, než ani vlka

nikde viděti nebylo, ani stopy nikde na sněhu, žeby někam raněný utekl. Hledá dlouho v celé blízkosti patře na zem, kdeby ležel, vlka nikde! Jednou obrátí oči na jeden před ním opodál čnící stromový peň, a aj vítr tam jakýmsi ocasem pohrával; přistoupiv tam uviděl vlka v doupnatém tom pni hlavou dolů skrytého. Dlouho rozmýšlev u sebe, je-li živ tam čili mrtev. Konečně uchvátiv ocas vytáhne potvoru tu mrtvou. Velikou bolestí prý byl vlk ten tak vysoce a dalece zahozen a náhodou padl v díru do prázdného toho pně. Podobných rozprávek věděl Baldovský nekonečné pásmo a vypravoval je s takovou vážnomyslností, jakoby se štěstí církve křesťanské aneb slávy národa slovenského týkaly. Všichni posluchači se obyčejně smáli při tom; já, to dobře vím, oči stydlivě k zemi jsem obracel, přísný, němý zůstal při podobných na kněze a učitele náboženství cele se neslušících a svatý úřad zlehčujících výstupcích.

§. 5.

Hledání a kopání pokladův.

Baldovský dostal kdesi, tuším v Kremnici od banských úředníků, kámen velikosti vlaského ořechu, který on považoval za kámen poklady čili zakopané v zemi peníze zjevující. Kámen ten byla ruda, částečky zlata a stříbra v sobě obsahující; zavěsí se na niti asi loket neb dva dlouhé; horní konec niti drží se v ruce pevně, aby se netřásla, kámen pak vznáší se asi píď nad zemí. Aby vítr kaménkem a nití hýbati nemohl, pláštěm roztaženým se zakryje. Podle zákona přitažlivosti prý kov od rovného sobě kovu přitahován bývá, zlato od zlata, stříbro od stříbra, tak jako magnet od železa. Toto přitahování jest prý tak silné, že se volně visící kov tam k té straně táhne a chýlí, kde poklad leží. S tímto pokladnickým magnetem a kamenem chodil Baldovský sem tam po celém chotáru, a ve všech

horách Mošovských, hned sám, hned ve společnosti kostelníka, Ražka, navštěvovav a zkoumav obzvláště taková místa, o nichž pověst v lidu se nesla, že tam peníze schované leží ještě od časů Tatarské aneb Kurucké vojny. V Mači, na Hukovině, v Záboří a jinde byly jámy Baldovským a kostelníkem na sáh hluboko vykopané, které dlouho i otevřené a nezasypané zůstaly. Později přitáhl a zasvětil Baldovský ke svému tajemství i učitele Buriana a skrze tohoto i mne. Tak výmluvnými důvody předestřel nám možnost, anobrž nevyhnutelnost odkkrytí pokladův, že my z počátku ne jen o tom jsme nepochybovali, ale ve hlavě už i rozličné plány kuli, co všecko začneme a podnikneme s velikým tím bohatstvím. A zde vyzradil každý tajemnosti srdce svého. Baldovský říkal: „já sobě koupím kaštil (panský zámek), panství a zemanství, a držeti sobě budu mnoho lovců" atd.; Burian mluvil: „já mou neduživou manželku do Vídně zavezu, dám ji nejslavnějšími lékaři léčiti, koupím sobě dům v Bystřici, zaopatřím sobě zahradu a pěknou bibliotheku atd. „A já" říkal jsem, „když školy dokonám, založím jednu fundaci k napomahání takovým dítkám, které od rodičů křivdu snášeti musejí, nevinně od nich trápeny a pronásledovány aneb i z domu a z dědictví vylučovány bývají; druhou k podporování chudobných žáků ve školách, třetí k vydávání slovenských knih" atd. Byloť to na pavlači přede dveřmi farními, kde jsme stáli a toto mluvili. Baldovský slyše mé řeči, pouštěl hustý dým z pipky své a upřel pilně oči své na mne, nic více neřekna. Mezi farou a kostelem jest farní zahrádka; Baldovský chtěje nás o jistotě svého pokladozpytu přesvědčiti, vzal ze skříně své měšec tvrdých tolarů, kázal nám jej v oné zahrádce někde tak zakopati, aby on o tom nevěděl. My sme to učinili; on peníze ty kamenem svým sem tam hledaje skutečně vynašel, snad proto, že poznal nějak novèkopanou zem, aneb že znal celou malou zahrádku a i ta nejmenší proměna a pohnutí v ní v oči mu padnouti mohla. To nás potrdilo značně u víře k našemu divotvorcovi. Tu i my rozličné takové zlatoma-

gnétové kaménky sobě zaopatřivše při sobě měli jsme, je všudy nosili a zvláště večerního času, jdouce na procházku ke kapustním zahradám, průby a zkoušky ve hledání pokladů jsme činili, zem na způsob krtů všudy hrabajíce. Že však nikdy ničeho jsme nenalezli, naposledy důvěrnost k tomuto prostředku tratiti jsme počali.

§. 6.

Já mučeníkem umĕn nazván.

Dlouho jsem byl toho domnění, že o mém osudu a nástisku od otce málokdo ví, nejméně pak byl bych to věřil o Baldovském, anť zhola žádnou skutečnou účastnost na mém losu nejevil, anobrž soukromně se mnou o tom ani nemluvil. Kazatelé a otcové duchovní obzvláště, jestli sami dítek nemají, mohli by v podobných okolnostech mnoho dobrého působiti, tisíce způsobnějších duší od pluhu aneb jiných tělesných prací ke školám přitáhnouti; ale Baldovskému se ani nesnívalo, žeby něco takového k jeho povinnostem přináleželo. Jedno jediné nádherné politování mé osoby byla všecka pomoc, jak duchovní tak tělesná, kterou jsem od tohoto duchovního otce zkusil. Z počátku léta skládá se examen i v menších školách; k tomu examenu chodí úředně od senioratu vyslaný děkan. V Turci byl toho času takovým děkanem d. pan Holeci, kněz v Záturčí, muž velikánské postavy, obrovských oudů, stentorského hlasu; darober a jedák znamenitý; jináče člověk dobrý ale sotvy prostřední učenosti. Jezdil na malé kobyle z vesnice do vesnice; tato okolnost dala učitelům příležitost, že často svůj rektorský vtip na něm brousili, a rozličné veršíky o něm skládajíce roztrušovali, z nichž jeden takto zněl:

Hanibal, Hamilkar,
Turčianský kobylkár atd.

Holeci přišel v měsíci červenci i do Mošovec k odbývání examenu se školskou mládeží. V takový čas i jiní sousední a okolní páni faráři k examenu přicházejí buď jako

svědkové buď jako přátelé. Při našem přítomen byl d. p. Kolbenhayer Blatnický, Mojžišovič Příbovský, Topercer Ivančanský, Pán Pravňanský, slova božího kazatelé. Při vykonávání samého examenu já jediné co svědek seděl jsem ve chrámě páně. Mládež se v řečnictví a deklamování toho roku obzvláště vyznačila, ve kterémž já, jako učeník Komárýho, jsem ji byl cvičil. Po skončeném exameně a obědě na faře přišel celý ten zástup do školy aneb vlastně do příbytku Burianova na návštěvu k jeho manželce, k pochválení učitele za pilnost a odebrání se od něho. Tu teprv obrátí se d. p. Holeci ke mně ptaje se: „A kdo je tento kompan?“ Celé shromáždění dlouho mlčelo. Baldovský stoje opřen o skříni řekl latinsky: „Est martyr Musarum!“ To neočekávané slovo jako blesk proniklo hlubokosti mé duše, a potok tichých slz vyvalil se z očí mých bezděčně, jakkoli jsem se dosti snažil sebe a bolest mou přemoci. V tom začne Baldovský celou mou historii s otcem těmto pánům vypravovati tak podrobně a pravdivě, jakoby byl všudy sám přítomen býval. — Soudy a potěchy těchto pánů nemálo ukojily mou duši. Jeden řekl: „těš se, charissime, příkladem Ovida, kterého otec trestal pro skládání veršů.“ Jiný mluvil: „cítíš-li v sobě vnitřní povolání ke školám, Bůh bude o tebe pečovati.“ Třetí (Mojžíšovič) řekl: „moji tři synové studují v Bystřici, můžeš tam s nimi jíti.“

§. 7.

Zlatodějství Baldovského.

Mezitím Baldovský vzal sobě jednou do hlavy zbohatnouti neobyčejným způsobem; proto špatným výsledkem jednoho prostředku nedal se mýliti ve svém předsevzetí. Burian chodil často do Bystřice k testovi svému Drexlerovi, jenž byl pozamentýr, ale vzdělaný a soudný muž. Drexler přinesl si z německé země, odkud pocházel, jakousi starou alchimistickou knížku, kterou pod hradou

(trámem), prachem zapadlou choval. Ta kniha Burianovi v oči padla, který ale mnohým těm v ní se nalézajícím alchimistickým znakům, obrázkům a hakybakům nerozuměl; test mu však pověděl, že to jest kniha o dělání zlata. Navrátiv se odtud zpravil o tom Burian Baldovského. Tento jako u vytržení psal hned Drexlerovi prose jej, aby mu knihy té na čas půjil a do Mošovec poslal. Když kniha přišla, Baldovský ji celé noci opisoval, při světle čítával a študoval. — Po nějakém čase začne přípravy ku zlatodějství činiti. Ohniště v kuchyni obnoviti, pécky stavěti, malé měchy dělati, všelijaké kotlíky, sklenice, rúrky a jiné nástroje i nádoby za drahé peníze v Bystřici, v Kremnici a jiných sklených dílnách jednati. Zvláště dvě veliké okrouhlé sklenice stály na stole v jeho příbytku, o nichž pravil, že každá z nich sto zlatých stojí. Tyto věci tak před světem skrýval, že mimo důvěrnější přátely nikdo o tom zhola ničeho nevěděl. Stříkačka stála veždy na pohotově; nebo oheň tak tuhý vatřen (roznícen) byl v kuchyni, že komínem vysoko jiskry a plápol vyletovaly. Po skončení každé zkoušky v přepalování živlů zlatonosných nějaká chyba nalezena. Jednou se sklenice rozpukly přílišnou palčivostí, a mistra svého téměř zraku zbavili; po druhé se v komíně saze — chytily a padly do vařeniny; po třetí pozván byl náš zlatoděj ke křestu dítěte do chrámu aneb k nemocnému právě v tu chvíli, když jeho přítomnost nejpotřebnější byla tak, že lih a vzduch mu vyvětral. Na tyto věci dělal Baldovský dluhy jmenovitě v Socovcech u tamějších pánů a oudů jeho církve tak mnohé, že naposledy, nemoha spláceti, od vrchnosti návěští dostal, aby věci své zprodal a dluhy zaplatil. Baldovský tímto smutným výpadkem poděšen, upadl do těžké nemoci, ve které též sám se jakýmsi zázračným driačnictvím léčiti počal, ale lékař Mastix odstraniv to, jeho se ujal a šťastně jej vyhojil. Když z nemoci povstal, vzal pohár do ruky, přišel k nám do školy, my pak, Burian a já, zprovoditi jsme jej museli daleko široko po mošovském poli ku znamenitějším studnicím, z nichž on čerstvou vodu pil a od těchto dávných přítelkyň svých se takřka

loučil. Nebo v krátkém čase potom jeho věci byly prodávány, kde já též přítomen byl a asi dvě neb tři, dosti ničemné knihy jsem koupil. Nebo knihovna jeho byla velmi chudá z několika starých bachantů záležející; z novějších literních plodin nic tam nebylo. Kdyby i jen polovici toho na Slovenskou literaturu byl vynaložil, co na zlatodějství, bylby nesmrtelnou zásluhu sobě způsobil. Po takové příhodě dal se Baldovský jedné noci tajně na cestu poštou, nikdo nevěděl kam. Teprv později rozšírovala se pověst, že prý jel do Prahy. Čemuž i sktuečně tak bylo. Se zbytkem svého ještě jakž takž uchráněného jmění podnikl tuto cestu, nepochybně v té naději, že tam nejen svou hanbu zakryje ale i jako rozený Slovák v Čechách nějaký chléb a úřad najde, nepamatovav na to, že v české řeči a literatuře docela cizincem a nevědomcem byl. Co v Praze dělal a jak dlouho tam byl, není mi známo; dosti na tom, že se po roku nebo dvou, když věc ochladla, nazpátek zase do Mošovec navrátil. Baron Révay v Mošovech vzal jej do svého kaštíla jako lovce a spoluhráče. Než ta přízeň dlouho netrvala; Baldovský odebral se do Peště a stal se pěstounem dítek v domě p. Blažkoviče, který v letě na statku svém v Szent-Mártoně, v zimě pak v Pešti bydlel. Já přišed potom asi po 7—8 letech do Peště uzřel jsem jednou s podivením ve chrámě mezi ostatními posluchači obličej mně jako někdy známý. Pro Boha kdo jest ten člověk? myslil jsem sobě; světské šaty, ošedivělá hlava, neřestmi a starostmi znepodobněná tvářnost, mezera tolika roků učinily jej mému oku z počátku neznámým. Po skončených poctách božích přijde muž ten do mého příbytku a políbí mě řka: „Salve et vive martyr Musarum.“ I hned jsem poznal v něm Baldovského. Za několik týdnů však upadna do horečky a opět sám sebe jakýmisi kapkami léče umřel. Podivný osud! oba první moji učitelé, Hrúz a Baldovský, potkali mne ještě jednou na cestě života v Pešti; já jsem byl jejich posluchačem z mládi, oni mými ve stáří. Po smrti Baldovského přišel z Prahy list jemu napsaný od jakési vdovy v Praze

bydlící, který mne p. Blažkovic poslal, z něhož vysvítalo, že, ačkoli sám Baldovský v úzkosti byl, přece jí dobrodiní prokazoval, a ročně posílal, nebo obsahovaľ prosbu za spěšné poslání té podpory.

§. 8.

Cesta do Kláštera; Valentini.

Klášter jest městečko v Turčanské stolici pod pověstným vysokým zámkem Zniovským ležící, od Mošovce k západu asi 2 hodinky vzdálené. Učitel Adam Burian hledaje prostředky a léky nemocné manželce, dostal radu od některych lekařů, aby ještě elektrizování zkusil. Slyšeli jsme pak, že p. Valentini, katolický kněz v Klášteře, znamenitou elektrickou machinu má a elektrizováním se obírá; i hned cestu anebo procházku tam pěšky společně konati jsme uzavřeli, v jakýsi menší sváťek. Pan Valentini, ačkoli právě z těžké nemoci, tuším z poražení, povstával, přivítal nás s největší vlídností, laskavostí a téměř celý den u sebe zdržel. Byltě muž učený, latinský básníř vyhlášený, čehož důkazem jest jeho tiskem vyšlé dílo pohrobní; obzvláště ale jeho fysické práce, zkoušky a stroje k. p. elektrická machina, vývěva čili Antlea pneumatica atd. pozornost vzbuzovaly. Valentini stál právě na dvoře, když jsme přišli a jemu oučel našeho příchodu oznámili; i poprosiv nás za maličké postrpení, odstraniv se nechal nás na chvílku samotných. Navrátiv se vede nás do přibytku. Burian šel přední, chytě klíčku do ruky a chtěje dvéře otevříti, potržen a zaražen byl tak silně, že nazpátek couľl. Já jsem se domníval, že snad klání (píchání) dostal, aneb že mu něco zle přišlo. Potom kázáno mně dvéře otevříti; já nevěda co to, bez rozpaku lapím klíčku, an v tom okamžení jakýsi posud necítěný ráz tělem mým tak zatřese a pronikne, že jsem se ledva na nohou udržel. I tak uvedl nás p. Valentini sám do příbytku svého, ukázal, kterak ťa

klíčka prostředkem drátu skrze machinu naelektrizována byla. Provozoval tou machinou mnohé od něho nalezené takřka divy a kusy, k. p. zvonečky na stěně visící zvonily samy atd. To mně bylo nově odkrytým světem; nebo z fysiky nic jsem byl posavad neslyšel. Mimo to čítal nám Valentini i rozličné latinské básně a slovenské zpěvanky o tamějším slavném hradě Zniově, z nichž jedna i přepsána a tištěna jest v našich zpěvánkách dílu I. str. 31. Všecky tyto úkazy rozplamenily ještě silněji v mých ňádrách horoucí zvědavost a tím i oheň k naukám a uměním. Celou cestou trápil jsem Buriana otázkami o elektrice, o fysice, o školách, ačkoli on dosti hleděl pozornost a rozmluvu na jiné věci obrátiti. Táto cesta i z jiného ohledu ještě byla mi památná. Obyvatelé města Kláštera a nejbližších okolních vesnic vyznačují se obzvláště krásou a bohatstvím. Mošovské panny a ženštiny jsou krásné ale nevelikého zrůstu. Klášterské jsou krásné a přitom velké postavy, bujných úděv, skvostným drahým rouchem oděné. Původ bohatstva a majetnosti Klášterčanů vysvětlil nám Valentini řka, že se v jeho církvi mnozí šefraníci nalézají, čili kupci s hedbavným a jiným tovarem, z nichž některý téměř všecky kraje světa navštívili. Obzvláště prý do Ruské země někdy chodívali, kde samy císařovny Ruské od nich kupovaly, a tudíž s velikým ziskem s ruským vozíkem a koněm domů se vraceli. A v skutku viděli jsme tam mnoho ruských co uhel černých, bujných koní, kterým, aby zastáli, nevolalo se ho! ho! ale po rusku brr! brr! Tito kupci s hedbávným zbožím, odívali své manželky hedbávím a šarlátem. Ale původ oné výtečné spanilosti a krásy nesnadno nám bylo vyzkoumati. Při návratu našem potkala nás na silnici právě jedna z takových bohyň, která nepochybně buď v Ležáchově buď ve Slovanech aneb jiné vesnici na návštěvě byla u příbuzných v ten den sváteční. Byla to nevěsta, dle zdání nedávno vdaná; již zdaleka pableskové zapadajícího slunce na ni a její zlatohlav svítící, oči nám zaslepovali. Burian jsa v dobré vůli pozdravil ji a chtěje se s ní do rozmluvy pustiti, ptá se: „dobře-li jdeme,

cestou do Svaté Mary?“ Tato Klášterská Kleopatra pyšnostydlivý pohled na nás obrativši: „A však oni dobře znajú svoju cestu, netřeba ím ukazovati!“ řekla a dále pospíchala. V tom se přitovaryšil jeden známý Turčanský zeman, vtipný a žertovný muž, Burian ptal se ho i hned, co on myslí, odkud ten tak značný rozdíl mezi ženštinami v Klášteře, ve Valči, v Slovanech a jiných k tak řečené Državě přináležejících osadách pochází a kteráby mohla býti příčina krásy jejich postavy a těla, zda-li podnebí, či dobrá půda a voda, či obzvláště zdravé povětří? — „Nic z toho všeho“ odpověděl on; „podnebí, povětří, voda jsou téměř v celém Turci jednostejné. Klášter a jeho okolí někdy Jezuitům přináležel, proto se i Država jmenuje; Jezuité byli nejvíce mužové pěkné postavy; již pouhou přítomností svou účinkovali na oči a tím na formy těla a obličeje lidského (!), jako tam v historii biblické Jakobovy strakaté pruty na ovce. A proto prý, kdekoli bydleli lidé tohoto řádu, v tom městě a okolí obyčejně krásné tváře panují.“

§. 9.

Vycházka do Bystřice.

„Za živa v Bystřici a po smrti v nebi“ — toto slovenské přísloví a pak rozprávky o městě a životě Bystřickém ze štěbetných úst paní Burianové slyšané, vzbudily dávno ve mně žádost po spatření tohoto slovenského Eldoradu. Příležitost vítaná zavdala se k tomu. Paní Burianová nalezala se toho léta v Bystřici u rodičův jsouc léčena slavným tehdáž lékařem Gyurkovitsem. V prázdninách školských vydali jsme se tehdy s panem Burianem na cestu do Bystřice, dílem na návštěvu jeho paní manželky, dílem k ohlednutí se na tamější škole a na možnost mého tam opatření. Vznešenými city naplnila prsy mé cesta přes Hermanec a jeho švýcarské stráně, doliny a vodopády. Cesta do Kremnice vede přes Lazy, to jest, lesnaté jednotvarné dlouhochvílné roviny; cesta do By-

střice bohatá jest na romantické rozmanitosti a smělá díla přírody. Prvá má péče, když jsem někam přišel aneb něco slyšel, byla na původ slova a na počátek věcí se tázat. Tak bylo i s Harmancem čili Hermancem. Burian to i hned za německé vydával od Hermann jako prý Hermannsberg, s čímž já ale spokojen jsem nebyl již proto, že všecky sousední hory, doliny a řeky v nich slovenská jména mají. Snad to, řekl jsem, raději tolik jest, co Hrmenec., Hřímanec, vrch bohu hřímání, Hřímateli čili Perunovi svatý; nebo někteří Slováci říkaji i harmí, hermí, město hřmí. — Aha, řekne Burian, když jsme se přibližovali k Ulmance, hle zde jest nové potvrzení mé domněnky, nebo Ulmanka nepochybně pochází od německého Uhlmanna. „Milý Bože," povím já, „či nevidja tyto stromy tu hustě rostoucí, co jsou to za stromy? to jsou jilmy čili ulmy, od nich tedy má i ves Ulmanka čili Jilmanka tak své jméno jako od jabloně Jablonka, od topole Topolčany, od vrby Vrbovec." Burian se smál řka: „ul a jil to jest veliký rozdíl." Právě takový, odpovím, jakový mezi slovenským už, utro, jutro a českým již jitro atd. Přišedše do nejbližší ku Bystřici dědiny, opět mě Burian káral a škádlil říkaje: „nu ale toto jest předce německé jméno: Kostvielerdorf." A slovensky jak se nazývá? „Kostivár, aneb Kostiviarska." — Nu tu nepotřeba žádných důvodů pro slovenskost tohoto jména, povím, nebo samo za sebe mluví. S takovým etymologizováním přišli jsme večer do Bystřice. Na zejtří vedl mě Burian k rektorovi školy Bystřické panu Kochovi v Lazební ulici přebývajícímu a prosil ho, aby mě buď co buď do retoriky přijal, poněvadž nemohu nakládat, abych se dlouho ve školách baviti mohl. „Videbimus suo tempore," odpoví Koch. Vyznám upřimně, že hned prvý pohled na tohoto muže znelíbil se mi. Jeho tuze pudrované vlasy, jeho slovenčina s německým přízvukem, jeho školou příliš páchnoucí obcování, nepřitahovaly mě k němu. Ale co bylo činiti, když mi nezbývalo volení škol a učitelův. Zapsal mě tedy do počtu žáků budoucího roku. Burianovi se poštěstilo mně již nyní předběžně v Bystřici u jednoho měšťana i dítky k vyučování opatřiti, začež mi hospoda a večeře slíbena. Což vykonavše

opět nazpátek do Môšovec jsme se navrátili. Tato cesta ještě i z toho ohledu byla mi památná, že jsem na ní fajčení doháňu (kouření tabáku) přivykl, nebo pěšky jdouce kouřili jsme jako Turci, tímto způsobem čas a cestu ukrátit sobě chtějíce. Obyčej tento přidržel se mě potom několik rokův, a teprv v Pešti cele jsem mu odvykl.

Částka IV.
Bystřice (rok 1801—1811).

§. 1.
Učitel Koch. Ragyóci.

Počátkem měsíce září přišel jsem do Bystřice a ohlásil se i hned u tehdejšího rektora Bohumíra Kocha, abych zvěděl, do které třídy školské mě posadí. Dal mi do ruky ze své knihovny „Františka Tomsy nešťastné příhody k výstraze neskušené mládeži", nepochybně to jediná slovanská kniha byla, která se u něho nacházela. Jeden příklad musel jsem v jeho přítomnosti hlasitě přečítati a pak vzav mi knihu z ruky a dav mi do ruky péro, černidlo a papír, řekl: Teraz to tu přelož do latinské řeči svobodně. Přeložení to as dobře nevypadlo, nebo rektor Koch mě naprosto do rhetoriky přijmouti nechtěl, ale ještě do syntaxi odeslal. Dobré nebe ale jináče chtělo. Bystřičané žádali právě toho roku své školy na gymnasium povýšiti a dva nové učitele ještě povolati, aby tím Šťávničanům rovni byli. Horlivost a řevnivost měšťanův v tom byla bezpříkladná. Mimo Kocha povolán ještě i Rogyóci za učitele a Pavel Magda za rektora. Mládež nahrnula se ve znamenitém počtu do toho nového alumneum a gymnasium. Magda ale teprv později asi v listopadu do Bystřice se přestěhoval a já dva měsíce byl jsem žákem Kochovým a Rogyóciho. Poněvadž jsem od Komariho z Kremnice chvalitebné vysvědčení měl ze syntaxi, Koch, aby svůj krok, totiž odmrštění mě

ještě nazpátek do sytnaxe ospravedlnil, týral a trápil mě ve škole těmi nejvymyšlenějšími syntakticko-grammatickými otázkami, pohádkami a harabardami, při čemž sem tam skákaje chyby hůlkou, bitím dlaní trestal a napravoval. Jednou dal mi deklinovati: Hic gallus cantans, in arbore sedens, poma pira comedens, kikiriki dicens. Uslyšev, že já to co hračku dětinskou znal jsem, uložil mi jiné uzlovatější. V očích tohoto Němce byl jsem já jeden z jeho nejposlednějších žáků. Grammatiku Renissovu měl tento muž na pěti prstech, a kdo ji tak doslovně, jako on neznal, ten nebyl způsobný k uměním. V jeho škole se pleskalo, třeskalo na ruky, až se tyto červenaly jak růže. U druhého učitele Ragyóciho, který spolu byl i pěstounem mladých pánů Kubinich, počal jsem fysiku a hystorii vlasti poslouchati, ale ničemu jsem se tu nenaučil, leda že některým novým maďarským spůsobům zlořečení, které on zjevně a často opětoval k. p. eb az inge! Kutya fajta, teremtette. Žil totiž tento neženáč velmi volně, chodíval na bály a tance atd.; odtud povstávaly o něm tytýž v městě klevety, do jejichž potupování se on ve škole pouštěl. Slovem, toužil jsem po proměně a příchodu jiného nějakého učitele tím více, že jsem mnohých Kremnických spolužákův svých zde v Bystřici daleko přede mnou posaděných viděti musel. Pravda jest, že jsem já toto horké cítění při sobě tím mírnil, že já sám příčinou jeho nejsem, ale otčimský můj osud, který mi jeden celý rok na darmo uchvátil pod metlou tvrdého otce. Nic méně však předce měl jsem tu naději, že i ten nešťastně ztracený rok vynahradím a doplním při učiteli takovém, který nečítá u žáků roky ve školách prožité, ale váží pilnost a schopnost jejich. Aniž mě má naděje sklamala. Magda přišel, a prvá jeho práce byla přehled celé školy a všech žáků, pak pilné jednoho každého zkoušení a podle toho třídování. Má klassifikace u Kocha, nepochybně zlá, a moje Kremnické, od Kocha převzaté testimonium zbudily jeho zvláštní pozornost na mne. Dada mi několik otázek z rozličných věd a uslyšev ode mne odpovědi na ně řekl: Dilectissime, tu transibis in rhetoricam! To mi byla angelská slova, proto že mě

z kochovského žaláře a hakmatilkování, které jsem sobě již byl cele zošklivil, vyvedlo.

§. 2.
Magda.

S tou největší uctivostí a vděčností přicházím nyní k mluvení o mužovi, který nejpodstatnější zásluhy má o můj duchovní život. On byl jediný mezi mými učiteli v Uhrách, který všestranně vychovával, to jest, ne toliko paměť, ale i rozum, rozsudek, vtip, srdce, krasochuť, anobrž i tělo vzdělával; on byl nejen učitelem a vnášitelem ale i vynášitelem a vyvinovatelem duše člověka. Přísný strážce zákonů, spravedlivý soudce pilnosti, nepřijímač osob urozených a neurozených, k chudobným pilným žákům vlídný a důvěrný, lenivým zvláště bohatým ostrý a neuprosný, náružívý ctitel a milovník klassiků, nevelikou výmluvnost ale výborný dar poučování mající byl Magda. S počátku seděl jsem já pravda, jakožto ze syntaxe přenešený, tuším na posledním místě v jeho škole: ale to mě tak netrápilo, jako to, že jsem sobě neměl zač ty nové od něho uvedené knihy opatřiti. Magda totiž, jsa obtížen mnohými naukami a hodinami, nestačil všecko psáti a diktovati, uvedl tedy, kde možné bylo tištěné hotové rukověti, které vysvětloval. Měl zajisté i dvě třídy rhetorů i primanů na starosti. Několik týdnů ztrávil jsem v obzvláštní pilnosti, abych vynahradil mezeru zmrhaného roku a dostal péra na křídlech k poletování za učitelem a ostatními spolužáky. Magda ukládal nám rozličné práce k vyhotovení buď ve škole buď doma, k. p. syllogismy, chrie, oracie, básně atd., které jsme čistě přepsané jemu podávali, kamž on i hned svůj soud krátce napsal. Jednou dal na latinské verše toto thema: „Laudata virtus crescit,“ z čehož já asi pět, šest hexametrův udělal jsem. Magda napsal pod nimi: Egregie! čítal je veřejně ve škole a posadil mě na první místo prvoročních rhetorův. Podruhé dal při logice k následující výpovědi majorem hledati: „Lutherus est immortalitate nominis

dignus." — Když mnozí na tabuli své majores napsali, vyvolal i mě, abych i já napsal. Potom zeptal se Magda celé školy: no, quis rem acu tetigit? A hle! mimo mého očekávání zavznělo ze všech téměř úst jméno: Kollár. To mi způsobilo nejen vážnost, ale již i závist a řevnivost některých. Přišly fašanky (masopust), študenti Bystřičtí spojili se k uspořádání bálu, který i skutečně v hostinci u Rakov odbýván byl, při němž ale já pro nedostatek peněz a k tomu potřebných šatů býti jsem nemohl. Teprv po skončeném bále povstaly řeči o študentech v celém městě: nač to, a proč to a zdali to slušno, aby žáci podobné veřejné veselosti provozovali! atd. To všecko přišlo Magdovi k sluchu; pročež uložil nám thema k oracii: „Calumnia est vitium vituperatione dignum." V té řeči jsem já žáků zastával, utrhačů pak odsuzoval. Když Magda po několika dnech naše práce do školy přinesl, neposadil se, jak obyčejně, na katedru ale v prostřed školy na stolici řka: Kollár, ascende cathedram et perores orationem tuam. Já nevěda co to, zarazil jsem se a zdráhal říkaje, že ji neznám z paměti. Po opětovaném rozkazu a dostav rukopis svůj vyšel jsem předce, a začal jsem deklamovati. Již samé deklamování mé bylo, jináče neobyčejným, rukou tleskáním a vivat voláním od spolužákův tytýž přetrženo. Magda nemaje na tom dosti, kázal mi, bych též řeči z paměti dobře se naučil, a při blížícím se zimním exameně veřejně ji deklamoval u přítomnosti mnohých pánův a měšťanův Bystřických. Škoda, přeškoda, že se tyto Bystřické práce, které já v jednom svazku na čisto přepsané míval jsem, při častém přestěhování mém v Pešti po rozličných domích a hospodách kdesi ztratily.

§. 3.

Vycházka do Liptová a Oravy.

Patronstvo Bystřické všemožně se usilovalo, své nové gymnasium aspoň v sousedních stolicích v důvěru a slávu

přivésti a tím jemu i podpůrců a dobrodinců získati. Pročež ustanovilo přes slavnosti velikonoční, kde krom toho i škola asi dva týdny prázdniny má, dva vybranější žáky, z obou tříd rhetoriky a primy, do Liptova a Oravy jako apoštoly poslati, kteříby dílem o stavu a způsobu školy, alumneum a konviktu rodiče a pány poučovali, dílem i tamější mnohé zemanstvo k dobročinnosti a ku podporování toho mladého sadu ponoukali. Z primánů zvolen byl k tomu cíli Aleš Kmoško, sám Lipták ze Sielnice a zeman, z rhetorův padl los na mne, kteréžto volení se sebe střásti jsem nemohl pro mnohá dobrodiní, kteráž jsem požíval. A však na druhé straně nebyla mi to nemilá věc, an se mi příležitost zavdala cestovati a vlast obzvláště Tatry šířeji poznati, nežli posud. „Na vlastní outraty“ myslil jsem sobě, „nemůžeš podobné cesty po vlasti konati, a předce, buď co buď, nechtěl bys býti Kantem, jenž z Kralovce, místa svého narození, nad 7 mil nikde dále nebyl.“ Krom toho dal nám Magda rozličná psaní k tamějším přátelům, tak že nás všudy, jako Bystřické nováky, s neobyčejnou hostinností a štědrotou přijali. Tu jsem spatřil ponejprv slavné vrchy Šturec, Tatru, Choč, Křivaň, Lomnicu atd. Kdyby nás někdo byl slyšel, když jsme přes Šturec šli, byl by se domníval, že to nějakoví Římané jsou ze zlaté doby latinské literatury. Virgilovy selanky, o Včelách a Aeneida, pak Horacovy ody, kterým jsme se minulé zimy ve škole byli učili, rozléhaly se po stráních starohorských a úbočích tatranských takovým hlasem, s takovými hádkami o jejich krásách a přednostech, jakoby všecky ty jedle, buky a smrky byly ožily a jazyky dostaly. Já na nejvyšší chlum Oravského zámku vyleza s jeho oblaků do dolin u vytržení zvolal jsem s Alexandrem u Curtia tak, že mne i Kmoško pod zámkem stojící slyšel: „Nil tam alte natura posuit, quo virtus eniti non posset.“ Kmoško byl jeden z lepších žáků, ale neustupný svéhlavec, byť mu nepravda jeho zásad a potvrzování jakkoli na bílední před oči představena byla. Mezitím já jsem měl ten veliký prospěch, že jsem Liptov a Oravu důkladně a mnohostranně poznal a tamější slo-

venský upřímný a přírodomravný lid velice zamiloval. Pravda jest, že jsme v Oravě do Kubína jdouce téměř přes celý den ničeho jísti nedostali, proto že v hostincích téměř všudy špinaví židé byli; prvé tedy než jsme do Kubína přišli, v jakési chatrné dědince koupili jsme sobě ovesný chléb, který nám sice zuby kláł ale žaludku předce chutnal. Nespravedlivost jest to, že v jedné a též krajině Turec, Liptov, Orava, úzké prostranstvo majíce, tak lidmi a obyvateli přeplněny jsou, že nemají dostatečné živnosti, ant mezi tím v jiných stolicích v prázdných nepřehledných pustinách nerozumná hovádka v bujných úrodách se válejí. Ale sama tato tíseň užitečná jest Slovákům, jelikož ona řeč a národnost jejich zdržuje, kteréž při rozředění a rozsypání jich nepochybně by oslabla, a sousedy pohlcena byla. Můj průvodce Kmoško potom přišel do Budína ku sl. místodržící radě král. jako akcesista, kde do počtu mých církevníkův přináležel. Ale, bohužel, jak proměněného našel jsem ho zde! On byl jeden z nejzaslepenějších korifeův tehdejší maďaromanie, který to zjevně v jedné kavárně vyznal „žeby on i vlastnímu otci svému nůž do srdce vtasil, kdyby věděl, že jest přítelem Slováků a nepřítelem Maďarismu.“

§. 4.

Prvoroční zkouška. Pán.

Léto přišlo a s ním examen, který pro množství hostů a posluchačů ve chrámě odbýván byl. K tomu examenu přišel i Pán, evangelický kněz z S. Pravna, turčanské stolice; muž důvtipný a učený, ale ku škřepkám a hádkám velmi náchylný. Přes celý examen on hledal zádrapky (přičiny k sváru), kdeby svůj vtip mohl ukázati. Poněvadž já též Turčan jsem byl a z částky jemu již znám, metal zvláště na mne šípy své. Když nás z latiny examenováno, povstal on, a takto mluvil: toto jest všecko lehké a snadné, čemu jste se vy zde učili,

ale já vám dám jiný uzel k rozvázání: kdo mi vysvětlí a rozloží následující výpověď?

Rebare te fari scio, at fabare nescio.

Tuto výpověď on tak podivně rychle a bez rozdělení sylab a slov vyslovil, že se zdála jako spoluslitá z jednoho neb dvou slov a Bůh ví z jakové řeči záležela. I smích i úzkost pojala celé žáctvo při této výpovědi. Jedni mysleli při tom na rhebarbaru, jiní na rebra, jiní na bob faba atd. Magda vida ten zmatek, řekne, aby někdo tu průpověď křídou na tabuli napsal, a tím rozluštěn byl tento hvízď (prázdný ořech). Pán byl i znamenitým anekdotářem a rozprávkářem; když do nějaké společnosti přišel a dobré vůle byl, sypal ty nejsměšnější anekdoty jednu za druhou jako z rukávu. K tomu cíli kupoval a shledával knihy, vypisoval z nich všelijaké anekdoty, čítával je sobě často a obnovoval v paměti, až se tak v živý sklad podobných rozprávek proměnil. Než tento examen byl mi obzvláště pro to památný, že jsem v něm pro budoucí školský rok již mezi tak řečené primany počtěn a přeložen byl a tak v rethorice, kde jiní dlo zákona a pořádku dvě léta zůstávají, já toliko jednu zimu ztrávil jsem. Tímto vynahrazen mi byl aspoň zevnitřně onen nešťastný rok, který mi běh školského života přetrhl. Profesor Koch, který při této translokací přítomen byl, oči k zemi obrátil.

§. 5.

Druhý rok v Bystřici. Malířství. Plování.

Duch můj sklíčený počal nyní okřávati, důvěrnost v lidi zase rostla příznivými okolnostmi. Vysoce urozený pán Ondřej Kubini ve Vidíně, v Novohradské stolici bydlící, měl dva syny v Bystřické škole a byl jeden z nejslavnějších dobrodinců a patronův této školy. Magda chtěje den jeho jména slavně světiti, dal, tuším skrze jeho vlastního syna staršího, vyhotoviti latinské verše a pak ptal se ve škole, kdo umí mezi žáky malovati. I hned ukázáno na mne a jistého Čutku z Liptova rodilého.

Po hodině pojav nás k sobě Magda vyjevil nám žádost, žeby rád na ten arch, na nějž ty verše ke jmeninám přijdou, i něco pěkného a významného malovati dal; pročež abysme my dva vyrejsovali Bystřickou školu a chrám, nad školou pak vycházející slunce. Před školou odpodál obraz vysoce ur. p. Ondřeje Kubiniho, a vedle tohoto Minervu, ana věnec na hlavu jeho klade. To nám byla něco těžká věc, ant Čutka více jen tak řečený naturalista byl, a malířství pravidelnému se neučil. Mezitím učinili jsme, co možno bylo. Magda sám šel s námi na onen vršek, kde prachovna stojí, abychom s toho stojiště celý Uhrad se školou i chrámem odrejsovali. Ta byla má první původní práce v rejsování. Poněvadž den Ondřeje byl blízko, několik dní poručením Magdovým my dva ani do školy jsme nešli. A však pan Čutka, nyní notář a učitel v Mitné v Novohradské stolici, mne při té práci více na překážce byl než ku podpoře. Dílo bylo hotovo; mimo mne všickni byli s ním spokojeni. Tato práce byla mi více užitečná než slavná; nebo spůsobila, že jsem dostal několik hodin k vyučování jiných v rejsování a v malování. Sám rektor a profesor Magda svěřil mi své dvě dcery k tomu cíli, kterým jsem ve středu a v sobotu odpoledne hodiny dával. Tu opět obživila a mně láska k pěknému tomuto umění: tu mladí lidé a žáci, mezi nimiž i nynější zpytatel přírody p. Dobromír Petian byl, okolo mne se vinouti počali, mne navštěvovali, obrázky ode mne sobě k napodobení žádali a vypůjčovali. Mezitím malířství nyní bylo mi předce jen vedlejší věcí: hlavní náruživostí mou tohoto roku bylo čítání latinských klassikův.

§. 6.

Láska ke klassikům v zápasu s okolnostmi.

Ačkoli od rodičův (ledaže někdy něco kradmo od matky) téměř žádné pomoci jsem nedostával, předce i sám jsem se již opatřovati uměl tak, že tělesného hladu a žížně netrpěl jsem: ale duchovní hlad mě nyní

tím více trápiti počal, čím méně k jeho uspokojení mé síly postačovaly. Náramný oheň roznítil se ve mně po latinských knihách a jich čítání. Ve škole totiž slyšel jsem z nich jen zlomky, výtahy a kusy: to mě navnadilo k čítání celého. Kde a co jsem mohl, vypůjčoval jsem sobě: ale spolužáci buď neměli všecko, buď neradi dávali pro jakousi řevnivost. Vedle toho příbytku, kde jsme se učili, byla stará školská bibliotheka; rektor a professor Magda ustanovili mě za bibliothekáře a sice tak, že mi hned klíč dán byl. Jaká radost pro mne, když jsem klíč od takových pokladů v hrsti měl, po kterých ve dne i v noci vroucně, ale daremně, toužil jsem. Můj jmenovec Adam František Kollár sotva větší radostí a hrdostí naplněn byl, učiněn jsa ředitelem císařské knihovny ve Vídni, než já nyní. Než bohužel! při přehledu a popisu té knihovny zklamala mě napnutá čáka a radost se změnila v žalost a hrdost v mrzutost. Nebo ta bibliotheka, pozůstalství jakéhosi Bystřického kněze, neobsahovala v sobě nic, leda staré theologické bachanty, a mizerná díla zplesnivělá předešlého století. Mne pak nic jiného nezanímávalo, než toliko klassikové. Horace a Virgila, Ovida, Sallusta vyčaroval jsem sobě za obrázky, aneb za dělání period, orací a jiných prací školských od lenivějších žákův. Táto přílišná láska ke klassikům jako na jedné straně můj aesthetický cit jemnila a můj vnitřní svět oblažovala, tak na druhé straně činila mě nespokojeným s mým losem a rozkmotřila mou jinače pobožnou duši se zevnitřním světem. Jednou čítaje u Gettia životopis římského básníře Plauta, kterak pro chudobu v noci nádenničiti a mletím mouky sobě živnost a peníze na řecké knihy hledati musel: já rozbouřenými city co Lítícemi hnán, běžev kam mne nohy nesly, skryl jsem se v jedné hluboké dolině za Hamry a zde pod stromem, co Jonáš pod břečťanem, slzy vyléval a hlasitě naříkal jsem na smutný los chudých, opuštěných žákův, na ještě smutnější los dítek tvrdé rodiče majících, naříkal jsem již tehdy na nešťastný stav poddanstva v Uhrách. Přemýšleje totiž o příčině podivného chování se otce mého

ké mně, konečně hledal i našel jsem ji v tom, že chtěl, ve surovosti své na mně míti pomocníka a spoluúčastníka při těch tak mnohých panštinách a robotách. Nebo, ačkoli co rychtář od stoličních a krajinských poplatků a robot osvobozen byl, předce nikoli od panštiny a robot zemskému Revayovskému panství povinných, jehož drábové a kasnárové každého týdne několikráte, zvláště v letě, holí pod oknem klepali rozkazujíce: „zejtra na panstvo orat, kosit, hrabat atd.“ Kdo pak nepřišel, byl za jeden zanedbaný den, dvěma, třemi v nově naloženými dny pokutován, tak že můj otec pro tyto panštiny zvláštního sluhu držeti musel! Již nyní myslel jsem na prostředky, jak by městečko Mošovce slavné své ztracené svobody opět získati a dobyti mohlo, o nichž nám tehdejší katolický kněz tak mnoho a však jen tajně vypravoval, že on zná kde jsou, že je on viděl a četl; myslel jsem, jakby se poddaný v Uhrách z tohoto otroctví vykoupiti a vysvoboditi mohli. Co jsem měl z Kremnice německých kněh, zvláště od Kotzebua, to všecko dal jsem za jednoho Boetia, de Consolatione philosophiae, abych se tím v mém zármutku a mravném sirotství těšil. Na slovenčinu v Bystřici málo kdy pamatoval jsem, opojen a nadšen vyšším antickým duchem klassiků. Při procházkách, při hrách v mých váčkách (kapsách) vždy nějakého klassika nosil jsem; pročež důvěrnější přátelé moji potkavše mne obyčejně do vřečka mi rukou sáhali, aby zvěděli, jakou knihu nyní čítám. Tato náružívost tak prudká u mne byla, že i ve chrámě pod zpěvem a kázní já nějakého, do klobouka opatrně vloženého, klassika čítával jsem. Krásy, city, radosti po prvníkráte cítěné, které mi toho času zvláště Horác, Virgil, Cicero Quintilian způsobovali, nejsou k vypsání. Klassikové byli mé duši, v nejužším smyslu toho slova, novým světem. Nikdy žádný milenec do své milenky tak zamilován býti nemůže, jako já do těchto. Ovida však, kterého jiní pilně čítávali, já, ačkoli jsem cítil, že co do řeči nejlatinštější jest, předce nemohl jsem jej vystáti, pro jeho jakousi povrchnost, jednotvárnost a jednostrannost, která to činí, že kdo

jednu jeho báseň čítal, zná již celého Ovida. Z jiných kněh, které jsem v Bystřici čítal, které značně působily na běh vzdělanosti mé, byl zvláště Montesquieu Esprit des lois vypůjčený od professora Magdy. Tu jsem zkusil, že Francouzové netoliko smáti, žertovati a baviti se, ale i hluboce myslíti umějí.

§. 7.

Zábavy žákovské a láska ku přírodě.

K úplnému obrazu žákovského života za mého času přináležejí i ty zábavy a práce, kterými jsme se mimo školu doma zaneprázdňovali. V Kremnici býval obyčej u žákův, obroučky a prsteny z konské žíně plésti, a sice tak uměle, že i jména, růže a rozličné předměty tam vypodobněny byly. Bílá koňská srsť vařila se v rozličných barvách, čím se zelenou, červenou, žlutou atd. stala. Celá hniha kolovala u nás, kde vypsáno, jak která žíně zdvihnouti aneb složiti se má k vypodobnění liter aneb obrazů. Jeden z našich spolužákův při trhání této žíně kopytem tak raněn byl, že do dnešního dne jizvu na tváři nosí. Mimo to zaneprázdňovalo nás chování hedbávníků (hedbávných chrobáků čili červíkův) v papírových škatulích schovaných, a chování ptáčků v klétkách. V Bystřici přestaly již tyto malichernosti, aneb raději tyto dětinské hry, obrácely se pomalu ve přísnější, zvědavost a přírodozpyt. Vyřezávání náušnic z kvostek (pecek) morulkových však ješte i v Bystřici u žákův panovalo a mne mezi učením nejednou pohoršovalo. Moje malířství, ačkoli nikdy na mistrovský stupeň nevystoupilo a jen ochotnictvím u mne bylo, předc mezi Bystřickým žákovstvem, kde něco podobného nevídáno bylo, způsobilo mi jakousi slávu. Mezi těmi houfečky žákův, kteří mne proto navštěvovali, byli obzvláště dva, jenž velmi důvěrně ke mně se nakloňovali. Byltě to jeden pan Ondřej Drexler, syn Bystřického měšťana v mém sousedství bydlící; druhý pan Dobromil Šalamoun Petyni syn kněze Melovského. Oba

tito byli ještě jen v tak řečené grammatice, ale jejich novochtivost a zdvořilost tak se mi líbily, že jsem jim pořádané moje obrazy a nákresy půjčoval a vůbec v rejsování všemožně nápomocen býval. Oni se mi za to odplatili podivným neočekávaným darem, totiž několika prázdnými ptačími vejci, které pan Petyni již tehdy pilně sbíral, netuše, že na této cestě prvním ornythologem a zpytatelem přírody v naší vlasti se stane. V této sbírce vajec a hnízd i já jsem oblíbení našel a k ní poznenáhla připojil i sbírku motýlův a chrobákův (čili broukův) — anobrž i kovův a skamenělin, kteréž poslední obzvláště v Banských městech velmi snadno dostati lze. Tato láska ku přírodě zůstala mi věrnou až posavad, ačkoli pravdu vyznám, že mě nikdy tak neopanovala, jako láska k národu a ke krásoumám. Dle ujišťování přátel někdejších spolužáků mých, měl jsem v Bystřici i chválu dobrého loptáře čili hráče v mič; a to ovšem možno, ant já této hře již v Mošovcech a pak i v Kremnici nejen příležitost ale i zvláštní náklonnost míval jsem. Jména a způsoby takových her na mič byly: výrážka, vybíjanka, róta, vokoloko (snad vokolek ?), longa meta atd.

§. 8.

Školské vysvědčení.

Prvé psané vysvědčení bylo od Burjana učitele Mošovské školy, které Komáry v Kremnici zpět mi nevrátil. Druhé bylo od Komaryho, které u Kocha v Bystřici zůstalo a které, ačkoli jsem je vyhledával, nebylo mi navráceno. Ostatní testimonia všecka mám až posavad in Origine. Bystřické od Magdy, dílem tištěné, dílem psané takto zní: Johannes Kollár 18 annorum Aug. Conf. addictus, Mossotzino Thurocziensis, Slavus; Unius anni Primanus. Dotes animi egregiae; ingenium ferax, memoria fida, judicium sanum. Profectus in literis: Pertinaci cum diligentia sub mea institutione fe-

liciter tractavit: Theologiam Dogmaticam et Moralem, Psychologiam empiricam et Logicam, Historiam Universalem antiquam et mediam; Encyclopediam philologicam; Rhetoricam et Poesim; Selecta stili latini et soluti et ligati exemplaria, et Stilum utrumque et in hoc ita feliciter est versatus ut admirandos intra breve tempus sesqui anni faceret profectus; denique Graecae linquae Elementa et linguam Hung. In Classificatione inter 21 Primanos et 8 Eminentes tertium locum jure sibi vindicavit. In Moribus Eminens. Juvenis est optimus et honestessimus; quem aegernime amitto, Tibi quoque Lector B. certo spero, gratum acceptumque futurum. Datum Nevsoli 1812 27. die Junii. Paulus Magda m. p. Rector Gymnasii A. C. add. Nevsol.

§ 9.

Zpáteční pohled na Bystřici.

Ač právě od štěstí opuštěn byl jsem, nicméně však zplnilo se při mně to slovenské přísloví: „Za živa v Bystřici a po smrti v nebi.“ Rány od otce učiněné počaly celiti v dobročinném přívětivých lidí povětří. Srdce mé zaplašené opět se otvíralo a svět šířil se i ve mně i přede mnou. Hlava a oči předtím tajným želem bezděčně k zemi se nesouce nyní pomalu braly přirozenou postavu a zpřímily se. Samostatnost však a příroda i nyní mi velice milá bývala: bavení se mezi zelenými houštěmi a křovinami více mě blažilo nežli studentské spolky a jakákoli tovaryšstva. Prvý rok byl zde na učení i Jan Benedicti čili Blahoslav, u něhož však zhola žádného ducha slovenského nezpozoroval jsem. Když jsem ho několikráte večer navštívil, on nás učil maďarskému zpěvu: „Marsot fújnak Hadba hívnak“. Ve bližší anobrž přátelský svazek vešel jsem zde s Janem Rumanem, synem někdejšího Maškovského školmistra a nynějším knězem na Bánkách v Novohradské stolici. Jeho krotká duše, tiché mravy, neošemetné

obcování, pilnost v učení a rovná se mnou chudoba táhly mě obzvláště k němu. Nemohl jsem zajisté snésti to nádherné patření žáků, bohatých rodičů majících na nás opuštěné. Tito mladí pánkové ani nechápali, co to znamená hned v mladosti tělesně i duchovně o sebe pečovat museti. Oni jestli námi nepovrhovali, aspoň nás měli za zasmušilé světa radosti nenávidící lidi, proto že jsme s nimi po krčmách, hostincích choditi, v kolky a v karty hráti, tak pěkně se odívati nemohli jako oni.

Bystřice i proto památná mi jest, že jsem se v řece Bystřici plovati naučil. Nebo v letě chodívali jsme žáci pod večer koupavat se výše mlýna, kde voda tichá a dosti hluboká jest. — Bylbych neomylně i dále ještě v Bystřici zůstal, kdyby dobrý Magda tolikým břemenem nauk a tříd různorodých nebyl obtížen býval, a kdyby školský theologický běh v Prešpurku nebyl za tak mnohé roky trval, který předce celý podstoupiti jsem sobě umínil.

Částka V.

Cestování po Dolnozemsku v prázninách r. 1812.

§. 1.

Příčina cesty. Ambrozi.

Již z mládi slýchal jsem z úst otce mého, že my na dolní zemi rozličné příbuzné a pokrevné máme, kteří tam z Mošovec před časy byli se přestěhovali. Jakýsi Kollár byl prý lovec na Assodě, jiný Kollár tkáč (tkadlec) na Piliši, jiný Kollár na Velikém laku; Kollár kněz v Čerenčanech a bývalý profesor v Oždánech; Kollár učitel škol na Sarvaši atd. Obzvláště ale mnoho jsem slyšel o Miškolcim, jenž byl mým ujcem a mnoholetým notariusem v Nireďházi za Tisou. Těchto přátel chtěl jsem já dílem ze zvědavosti dílem proto navštíviti, poněvadž jsem si činil naději, že některý z nich snad bohatý, bezdětný jest a mně ve školách pomáhati bude. I vydal jsem se tedy na cestu do Dolnozemska s jakýmsi Ambrozim, též žákem Bystřickým, synem zemřelého kněze v Radvani, jenž měl též vlastní sestru v Oroszláni v Komárské stolici, za tamějšího evangelického faráře Turčaniho vdanou, kterou též navštíviti chtěl. I uzavřeli jsme tedy společně a vzájemně cestovati tak, že on se mnou za Tisu do Nireďházu a já s ním za Dunaj do Oroszláňu půjdu. Otec mého spolucestovatele proslavil se byl již vydáváním latinských církevních letopisů (Annales Ecclesiastici), proto kamkoli jsme přišli, vděčně nás vítáno. Sám tento můj tovaryš cesty byl postavy vysoké co Goliáš, mluvil maďarsky zběžně, ne tak zpozdilého vtipu jako chodu, málomluvný, veliký jedák a

však dobrého srdce. Z Bystřice šli jsme přes Novohradskou stolici, abychom tam některé známé a spolužáky navštívili. Prvý náš nocleh byl na hranici Zvolenské stolice v Mýtné u pana Čutka, mého spolumalíře. Odtud šli jsme, kam nás nohy nesly, nebo jen novochtivost a přátelství byli naši vůdcové. Kde co nového a památného viděti bylo, nelitovali jsme cesty. Tak jsme putovali přes Miškovec do Tokaje ku Tise. Nový maďarský svět zde se mi otevřel. Pecinou páchnoucí bělohlinovatá půda, bujná příroda, dlouhé maďarské míle, unavující pouště, zlá voda, ptákové nevídaní, hnízda bočanů na střechách domův, zamaštěné bundy a strašné obličeje maďarských pastýřův a sedlákův, pití vína jako vody — tyto a těmto podobné úkazy podivný účinek na mne působily. Za drahný čas bolela mne hlava od zápachů zemního a chuť k jídlu jsem ztratil proto, že jídla hnojovým dýmem čpěla. Místo dřeva zajisté pálí zde suchý hnůj, jako o těchto krajích básník Markovita zpívá:

Defectumque ligni pauper casa stercore supplet,
Ad fimumque bovis fercula cocta capit.

V Tokaji, kam jsme již pozdě večer přišli, vešli jsme na zdařbůh do jednoho, pěkně vypadajícího domu, jehož pán tamější měšťan, po předcích též z Turca pocházející velmi přívětivě nás přijal, maje sám syna kdesi ve školách. Častoval nás Tokajčinou, kterou jsem zde ponejprv opravdivou pil, ale jen velmi skrovně proto, že mi kremnické opilství vždycky před očima bylo. Můj tovaryš naproti tomu tak se podpil, že nevěděl o sobě, jenom ráno. Já pak mluvil jsem dlouho s naším hostitelem a sice slovensky, nebo v Tokaji více se slovensky mluví než maďarsky.

§. 2.

Nireďház. První kázeň.

Vyšedše z Tokaje naši jsme cestu na dvé se dělící a právě chybnou zvolili jsme, a bloudili po ní několik hodin. „Pro pána Boha kam tu jdou mladí páni,“ — řekne

k nám jeden pocestný; masař — „nechže nejdou tam do tej čárdy nebo tam se zlí lidé nalézají, téj noci tam jednoho obloupili a zabili. — Hle tam visí též jeden oběšenec a tam druhý, teprv před několika dny jich oběsili." — Tyto u Horňáků neslýchané rozprávky zbouřily ve mně krev. Šli jsme tedy s tím pocestným na zpátek, který nás na pravou cestu do Nireďházu přivedl. Milý Bože! jak dlouhochvilná a ošklivá byla mi ta pouť od Tokeje až do Nireďházu, kde ani pro oko ničeho k vidění, ani pro ucho ničeho k slyšení ani pro hrdlo ničeho k jedení a k pití nebylo. Přišli jsme konečně do Nireďházu, a nevědouce, kde bydlí pan notarius Miškoci, šli jsme do obecného domu, kdež jsme ho i skuteóně našli. Velmi vděčně nás přivítal a těšil se mi krajanu a příbuznému svému s radostí. Byl on již stařeček vážný šedivých vlasů, tlusté postavy, laskavého obcování, měl vlastní dům a pěkné hospodářství, ale i dítky syna a dceru. Asi čtyřidcet let minulo, co byl z Turca vyšel a více tam nebyl. Sotvy že jsme se poznali, zjevil mi tento ujec můj svou žádost, totiž, abych mu tu radost učinil a nastávající neděli ve chrámě Nireďházkém kázal, že on prý půjde k tamějším pánům farářům a dovolení k tomu vyprosí. Já jsem se dosti vymlouval, že jsem v kostele jestě nikdy nekázal, že je to pro mne začátečníka krátký čas atd.; ale uctivost k tak vážnému starci naposledy ponukla mě, abych žádosti jeho zadost učinil. Když jsme navštívili pány faráře Nagy a Šaleka, tento poslední právě na posteli nemocen ležel, a prosil mě sám, abych byl v neděli jeho pomocníkem a náměstníkem v kázání. Ujček můj vzav bibli a papír vedl mě do zahrady za domem, kde byla beseda, abych tam pracoval. Bylať 7. neděle po S. Trojici o nasycení 4000 lidu. Z onoho verše „rozpustím-li je lačné domů, zhynouť na cestě, nebo nekteří z nich z daleka přišli" vzal jsem příležitost k považování křesťana na cestě že on: 1) Doufá v ochranu a opatrování boží (jako ten tři dni cestujicí zástup v Krista doufal), 2) Rozšiřuje své známosti (slyšení božských známostí byl cíl tohoto zástupu), 3. Hledí bližním sloužiti

tečným bytí (jako zde Kristus cestující a jeho učedníci, kteří posluhovali zástupu). Pro Pána Boha! jak jsem se strachem třásl přijda v neděli do kostela, který tak plný byl, že jsme se dvojctihodným pánem Nagyem sotvy do sakristie a k oltáři přes lid protlačiti mohli. Níredház jest jedna z největších evangelických církví, myslil jsem, a ty se opovažuješ po nejprv v takové církvi kázati! Má kázeň byla sice dosti krátka, a naučil jsem se jí větším dílem zpaměti; ale na kazatelnici pohled na ten nikdy před tím nevídaný dav a zástup posluchačů ták mě pronikl, že jsem kázeň schválně větším dílem čítal, jen aby oči raději na papír než na to nesčíslné množství lidí hleděly. Že jsem v té kázni vysoko češtil, nových nesrozumitelných slov užival a čítání nových knih ukázati chtěl, držáno mě za vysoce učeného slavistu. Nejlepší užitek, který ta kázeň přinesla, byl nepochybně ten, že mi církev jako kážícímu studentovi asi 20 zlatých darem dala, ku kterým potom i ujec svůj dar připojil, což všecko se mi na Prešpurskou školu velice dobře hodilo. Ostatně před večerem chodili jsme téměř každého dne k jezeru Niredházskému, kde jsme se koupávali mezi vysokou třstinou.

§. 3.

Debrecín. Úklad loupežnický.

V Niredháze opatřil nám pan Miškoci příležitost až do Debrecína, na kteréž cestě mimo množství neobyčejné velikosti volů nic památného jsme neviděli. Tím památnější bylo nám samo město Debrecín. Něco velikánského má do sebe pohled na toto město: ale sotva dva dni v něm trvati jsem mohl, trápen žízní a nemaje vody k uhašení jí. Navštívili jsme zde slavné collegium reformatské s jeho červeno-oděnce čili togaty. Vedené nás do bibliotheky, největší kterou posavad jsem byl spatřil. Jakýsi velebný cit pronikl mě při vchodu do této knihovny, jako vůbec kolikrátkoli vstoupím do chrámu,

do knihovny, do lékárny a na tichý hřbitov, svatovznešený cit mě pojímá. Seznámiv se poněkud s několika togatami, žádal jsem oněch jednovokalních veršů a kázně od Varjasa, bývalého profesora v Debrecíně uviděti a čítati, ve kterých se žádná jiná samohláska nenalézá než toliko e. Ne toliko s e, řekli nám nýbrž i s jiných těžších samohlásek máme verše v maďarské řeči, jako k. p. v Beregszassiho díle str. 212, se samohláskou ö ő, takto:

Lövöldözök szököm, nöttöm nő örömöm,
Ölöm ökröm, töltöm szölő tő özönöm;
Örömömből ötször, söt többször köszönöm,
Bövönn öntött gyöngyöd, örökös ösztönöm.

Toto zde považováno za osmý div světa, za nejstkvoucejší vítězství maďarčiny, a divili se tito lidé tomu, jak to možno, že mně to nechutná. Z Debrecína nastoupili jsme cestu do Slovanské Palestiny, totiž do Békešské stolice. Vezli nás pak dva Maďaři, z nichž každý ve voze 8 volů zapřažených měl. Já byl na jednom, Ambroži na druhém voze. Můj vozič, dobrý muž, neuměl z hola žádné jiné řeči, já pak dosti málo maďarsky; nic méně předce jakž takž lámavě smlouvali a rozuměli jsme si. Mezi tím příležitost ta nešla daleko s námi a my opět pěší putovali jsme. Tento byl jediný den, v němž nás jistý strašného vzezření, v zamaštěné bundě kyji a jinými nástroji ozbrojený maďarský gondáš všudy až na jedno dvě střelení sprovázel čili raději z boku pronásledoval. Nepochybně netroufal se v nás pustiti, ač on jeden a my dva též jakž takž ozbrojeni byli jsme; snad chtěl vyzvěděti jen to, kde asi nocovati budeme, aby tam na nás se svou bandou přijíti, a nás oloupiti mohl. Což mi šípice (tušíce) v nejbližší vesnici nešli jsme schválně do hostince ale na faru k reformatskému knězi, který nebožák statečný, ale tak chudobný byl, že my jeho hostili jsme. Když jsme do Békešské Čaby přišli, bylo v neděli; ale tamější chrámovní kázeň čili disciplina tak se nám zalíbila, že hned dále na Sarvaš pospíchali jsme. V Čabanském starém chrámě totiž chodili mezi kázaním asi čtyři dlouhými tenkými palicemi čili pruty ozbrojení strážcové sem tam vedle stolic, a když viděli některého posluchače

šeptajícího, dřímajícího aneb vůbec nepozorujícího, takového prutem tím i hned udeřili. Mně bylo přitom i ku smíchu i ku hněvu!

§. 4.

Sarvaš. Kollár. Tešedík.

V Sarvaši byl nejvyšším učitelem školy Jan Kollár, rodilý z Turčanské stolice z Blatnice sousedné asi hodinu od Mošovec vzdálené dědiny. Vlastně prý psali se jeho rodičové Prasička, poněvadž ale toto jméno nelibě znělo, proměnil je syn na Kollár. Tento Kollár byl dobrý muž toho času ještě neženatý. Chtěje nám kratochvíl dolnozemskou udělati, vyvezl nás na lov tuzokov, (dropů), velikých ptáků. Pták takový stoje na rovině nebojí se vozu okolo něho jedoucího. Vůz ten tedy s koňmi ustavičně v jednom okresu se kroutí ale tak, že vždy více a více k tuzokovi se přibližuje a běh okresu vždy užším se stává, až střelec na voze sedící tak blízko k němu přijde, že ptáka zastřelí. Pták ten očima všudy následuje běh vozu a domnívá se, že vůz vždycky v jedné vzdálenosti zůstává. Promyslný čili industrialní ústav dvojíctihodného p. Tešedíka toho času již zakvital a vadl. Nebyl založený v duchu národním Slovenském, bylo to něco poloněmeckého, polomaďarského, poloslovanského, proto v lidu samém kořeny nechytilo. Aniž něco takového jinorodého a příliš světského, s úřadem duchovním se srovnávávalo. Vůbec té zkušenosti jsem nabyl, že kde se kněžstvo s řečí a s literaturou neobírá, upadá na zcestí, zaneprazdňuje se prácemi duchovnímu stavu nepřiměřenými.

Co p. Helebranth János, notár Sarvašský, z Boce liptovské stolice rodilý, o Sarvašských Slovácích píše ve svém maďarském Popsání Sarvaša 1822. v Pešti u Trattnera. na str. 21. „Obyvatelé Sarvašu podle rodu a původu jsou Slováci, ale ani jednoho není mezi nimi, kterýby spolu i maďarsky neuměl (to je lež!). Všickni pak na tom jsou, aby se pomaďařili (to je druhá lež). Městské služby i jejich úřední knihy a účty všude se

v maďarčině vedou (ovšem, když musejí)." Pan Hellebrandt byl jeden z těch, kteří zdejší Slováky o řeč a národnost obloupiti hledí, ale později mu vypadlo jeho Maďarošálenství. — Ubohý lid náš nemá veřejného hlasu; proto co jeho představení chtějí, to lidu kladou do úst, jakoby toho lid žádal. Pravda jest, že zdejší Slováci, co do řeči, nejsou tak čisti jako jinde, některé maďarismy vplazily se do jejich mluvy, k. p. idem po rétu (louku), na gát atd. aneb: to syra, to chleba; ale co jest těchto 5—10 maďarismů ve slovenčině na proti tisíci slovakismův v maďarčině? —

§. 5.

Veľký Lak (Nagy Lak). Morulky.

Ambrozí můj tovaryš měl Velkolackému kazateli dv. p. Heblovskému listy odevzdati, i museli jsme tam cestu do Peště zaměřující nakřiviti. Tam však toliko přes noc zdrželi jsme se, včasně ráno odšedše i bez snídaní. Cesta vedlá přes utěšené a úrodné vinice. Den byl jasný a rosa perlila se ještě sluncem na listech révových a stromových. Široko daleko nebylo ničeho ve vinohradech viděti ani slyšeti. Vinice byly hlubokým příkopem (což u slováků garad zovou) s obou strán cesty obehnané. Ovoce všelijaké mezi révovím se blyštělo. Asi v prostřed cesty té přes vinice vedoucí stál morulkový čili meruňkový strom, z něhož mnoho zralých, velikých, červenožlutých morulí do jámy čili příkopu napadalo. Ambrozi, lačný byv obezřel se sem tam, zdali někdo v těch vinicích není. Poněvadž byl vysokého zrostu a dlouhých nohou, skočil rychle do příkopu a sbíral do klobouka ty pádely čili padlé ovoce. Sotvy deset morulek měl v klobouku aj zachramostí cosi v ratolestech a houštěch, a v tom okamžení stál před námi hájník těch vinic ozbrojný ručnicí. Začne i hned maďarsky nemilosrdně zlořečit, tak že Ambrozimu jeho kořist z rukou na zem vypadla. „Zpátkem do města!" zahřměl na nás. Já ačkoli sám cele nevinný

jsem byl, předce tovaryše svého v nebezpečenství opustiti jsem nechtěl. „Nu nedbám, poďme!“ řekl jsem já maďarsky směle a nepřestrašeně, „a však on to ovoce netřásl, ani netrhal, ale jen padlé zbíral, což není takovým přestoupením, anť by to ovoce na zemi bylo zhnilo!“ Maďar ten hleďě divým zrakem na mne poví: „s Vámi nic nemám, ale s tímto! vy jděte svou cestou!“ „Já a tento jedno jsme na této cestě! my jsme pocestní a já to dobře vím, že pocestným zvláště dalekou cestu konajícím, něco podobného dovoleno jest. Ale poněvadž by nám to jen ztráta času byla, anť my ještě dnes tam a tam přijíti chceme, tu maš zlatý za ty morule.“ On žádal 5 zlatých od nás ubohých, kteréby jemu Ambroži i skutečně byl dal, kdybych já nebyl hněvivě zkříknul: „nos, gyerunk tehát viszsza várostba!“ (t. j. nu pojďme tedy zpátkem do města).“ Naposledy hodil jsem mu 2 zlaté papírové, a on zdvihna je mlčel a my odešli dále s pokojem. V horních krajích mezi Slováky jdou pocestní liďé přes sady a zahrady sbírajíce a třesouce ovoce, a nikdo se neopováží proti právu pohostinstva takovým ubližiti. Z Békeské stolice šli jsme přes Čongrad, Kecskemet atď. nikde se dlouho nezdrževše do Peště.

§. 6.

Pešť. Oroslán. Houby.

Oko mé nasytilo se cele pohledu na ty uprášené pouště, bídné vesnice a chalupy maďarské; proto zaradovalo se nemálo uzrevši Pešť. Byli jsme hospodou u Zlatého kříže na Josefovském náměstí. V neděli šli jsme do chrámu evangelického, kdež jsem Molnáře právě Slovenské služby boží konajícího ponejprv i na posledy slyšel. Nebylo by se mi toho času ani snívalo, že já někdy v tomto chrámě pracovati mám. Lidu přítomného bylo dosti málo. Slovenčina Molnárova nepříjemně zněla, dílem proto, že nekázal s radostí, neznaje dokonale ani řečí ani národu, jemuž kázal, dílem že některá slova

hned německy hned maďarsky přisvukoval, což na čisté slovenské ucho nepříjemně působilo. Odpoledne navštívili jsme Molnára v jeho příbytku; on sotva nás přivítav šel ku bibliothece, vzal tam jakéhosi latinského středověkého spisovatele o kupectví píšícího, podal ho do ruky Ambrozimu, s jehož otcem prý někdy do školy chodíval, „aby mu ten tam poznačený period čítal, rozebral a přeložil." Byl ten period téměř na celou osmercovou stranu dlouhý; oprevdová matlanina, kterou on nemoha já potom nevím či vysětlil či více ještě pomotal jsem. Nejpamětnější okolnost v Pešti byla mi ta nyní, že jsem zde ponejprv slyšel srbskou řeč. Do hostince toho přicházeli totiž nejvíce Srbští kupci z Bačské a jiných stolic. Když jsme ve dvoře obědvali, slyšel jsem tato slova: „kako se imate? danas, sutra atd.", což se mi podobné se slovenským býti zdálo. V pondělí však, navštívivše universitni knihovnu a hvězdárnu, odešli jsme za Dunaj do Oroslánu, do jehož sousedství se nám příležitost naskytla. Než v Orosláni pro veliké přátelství málo chybovalo, že jsme smutnou smrt nenalezli. Pan Turčáni a jeho paní manželka chtěli nás totiž na druhý den slavně a skvostně hostiti. Povolali k obědu i tamějšího učitele pana Holiče, a jistého Prešpurského žáka, Sedlák zvaného, jehož rodičové zde bydleli. Vařeno, škvařeno, pečeno od rána do poledne. Aby hovězí polévka byla chutnější koupila paní farářka houby od jedné ženy, která je prý v háji nasbírala a po dědině prodávala. Ty houby i pan Holič viděl a zkoušel, zdali dobré jsou; zevnitřně prý byly i pěkné i voňavé. My mezitím šli jsme s panem Turčánim do vinic a do pole na procházku. Okolo dvanácté přišli jsme domů, s dobrým apetitem. Jedli i pili jsme chutně a dobře. Po obědě, poněvadž veliký slunečný zpar byl, rozešli jsme se všickni ku spaní, jeden do světnice, druhý do komory, třetí pod přístřeší. Já pak šel jsem do zahrady pod strom. Sotvy že jsem začal dřímat, dostanu jakousi nikdy před tím necítěnou těžkost a náchylnost k dávení. A ve skutku! já první byl jsem, který jsem všecky pokrmy při obědě požité s velikou bolestí vyvrátil. Paní domácí a ostatní při-

běhli mně ku pomoci s Hofmanskými kapkami; ale tudíž pochytí dávení i tyto mé pomocníky a všecky téměř obyvatele domu. To byl smutnosměšný pohled, každý kout měl paciente, o každý sloup byla nějaká hlava opřená. Největší bolest cítila nepochybně sama paní domácí proto, že se styděla za své kuchařství, ačkoli ona cele nevinná byla. Nebo nyní vyšlo na světlo, že ty houby byly jedovaté. Aby se nám to vynahradilo, nechtěli nás pán a paní Turčáni pustiti až budoucí neděli, kdež to já ve chrámě též kázati jsem musel. Byla X. Trojiční, kde Kristus bičem vyháněl kupce a prodavače z chrámu. To mi dalo příležitost ke mluvení „o svatém hněvu: čili o hněvu pro svaté božské vznešené věci.“ — Z Oroszlánu šli jsme přes Komárno, každý do své vlasti; já do Turce, on do Radvaně tím spěšněji, že se již září a s ním i počátek Přešpurských škol přibližoval.

§. 7.

Ohlídka na toto cestování.

Nedosáhl jsem sice na této cestě mého hlavního cíle, totiž pěstouna a dobrodince mezi přáteli a pokrevnými takového, kterýby nakládal na mé školy; nic méně však předce velmi užitečná byla mi tato cesta. Meze světa se přede mnou rozprostranily; vlast svou jsem mnohostranně poznal, všelijaké lidi viděl i zkusil; duše má dostala nové perutě k samostatnému létání. Nežebrali jsme nikde, ale kdo nám co na cestu dal, vzali jsme vděčně, tak že já asi 50—60 zlatých pro Přespurek jsem sobě uspořil a shromáždil dílem od známých a přátel, dílem za ony kázně. Bohatých rodičův synkům snadno jest z podobných cest žákům se vysmívati! Já sice nestydaté žebroty, kollekty a albizacie sám nenávidím; ale pokud není jiných prostředkův k napomáhání opuštěným a předce chuť i dary k učení majícím žákům, každý takový posměch a zákaz považuji za hřích proti člověčenství.

Po celé této cestě nosil jsem s sebou jednu latinskou knihu, totiž: Johannis Secundi Poëmata, exemplár na velině, krásně zvázaný, který jsem sobě od Štefana Komárybo, již do Bystřice přestěhovaného, byl vypůjčil. Večer, ráno, přes poledne, ve stíně stromů, často i jda cestou čítával jsem.

Žádost a radost má největší byla chlumy navštíviti, sprovodila mě i na této cestě. Nejednou jsme se proto s panem Ambrozim pohádali, který nechtěl si zacházeti, ale nejkratší cestou všudy jíti. Abych se tedy s ním nemusel hněvati, vystoupil jsem na Tokajský vrch časně ráno tak, že jsem ho navrátiv se domů, ještě v posteli našel.

Částka VI.

Učení v Prešpurku od r. 1812—1815.

§. 1.

Duch školy. Profesorové.

Cestu do Prešpurku konal jsem se Simeonem Lehotským z Laclavé rodilým, bývalým mým spolužákem v Bystřici, s nímž jsem i první rok v jedné hospodě bydlel. Na cestě přes Nitranskou stolici navštívili jsem schvalně Bošany a Čachtice. Tam v hostinci bydlela mladá pro svou krásu široko daleko rozhlášená židovka, u níž jsem oběd měli. Celé roje mladých šlechticův přicházeli sem na vozích i koních, obletujíce vůkol ní. Sličnější a přívětivější israelitky ještě jsem nikde neviděl. V Čachticích bydlela někdy maďarská dračice Alžběta Bátory; posavad se ukazují ty peleše a pivnice podzemní, kde slovenské panny vraždila.

První rok cele byl jsem sobě v Prešpurku zanechán, a kdybych nebyl měl peněz, v prázninách uspořených, byl bych buď zahynul, buď školy opustiti musel.

Plat školní učitelům patřící za alumneum napřed ihned složit jsem musel, pročež velmi tence a skoupě žíti přinucen byl jsem. Chléb a voda bývala má večeře, anť jiní možných rodičů synkové u Saliho (hostinského) pečénkami a vínem se častovali. Toto však mě tak velmi netlačilo, jako duch a způsob škol Prešpurských. Jaký to rozdíl mezi Bystřicí a Prešpurkem! Tam málo žákův, tu množství nevídané; tam samočinnost ducha a rozumu, tu hnusná passivnost a ustavičné na zpamět se učení; tam láska a důvěrné obcování učitele se žáky, tu nádherné odstraňování se. Čtyři profesorové byli tehdáž moji učitelé: Fabri, Stanislaides, Gross a Bilnica. Štěpan Fabri, Slovák z Gemerské stolice z Hrušova, byl jeden z nejpamátnějších učitelův; vysoké, tenké postavy, chudé (hubené) tvářnosti, měděné barvy v obličeji; ode 30 roků v suchotách postaven, strašně kašlával, při všem tom však zvučným pronikavým hlasem mluvíval. Vykládal nauky filosofické, žerty, smíchy, vtipnosti obletovaly ho ustavičně na katedře; někdy však tak, že Vděky a Milostky hřbet ukázaly. Daniel Stanislaides, učitel bohosloví, muž učený, charakteru váženého, ale zpozdilomyslný, těžkomluvný, zpurnotvárný. Jeho latinský sloh byl hledaný, skroucený, nepřirozený. Gross měl jemný vkus, krásný latinský sloh, ale výmluvnost šeplavou a temnou. Bilnica byl spolu i kazatelem Slovensko-maďarským; muž prostředních darův ducha, a předce obtížen těmi nejjinorodnějšími vědami, anť mathematiku, fysiku, jus naturae, theologiam pastoralem a Bůh ví ještě, jakové jiné nauky vykládal. Lekce od každého odříkány bývaly v prostřed školy; kdo nejlépe z paměti svá študia znal, ten byl eminens. S počátku těžko mi padlo toto učení a mučení paměti, zavíral jsem se do prázné školy, do vinohradních domkův atd., abych o samotě se lekcím učil. Zahrady Palfiho a Erdödiho byly obzvláště takové gymnastiky pro pamět; tu vždy plno bývalo študentův procházejících a učících se. Poněvadž mi způsob tento školského učení nechutnal, obrátil jsem se ku čítání knih a hleděl sobě tímto onu duchovní ujmu vynahraditi. Dílem od profesorů a žáků, dílem z knihovny Trenčanského, dílem od knihkupce Land-

essa, u něhož jsem se na měsíc předplácel, bral jsem knihy k čítání. Díla Iflandova, Wielandova, Klopstokova; vyznání Reinhardova, Barth, Niemayer o vychovávání atd. zaujímaly mě. Tyto dva poslední tak pilně jsem čítal, že i výtahy z nich jsem udělal, které až posavád mám. Barthovy spisy a Cervantesova Don Quixota již též zde čítal jsem. Druhý školský rok a půl byl jsem v ústavu sirotčím ředitelem, kde byt a skromný plat měl jsem; půl roku potom byl jsem pěstounem dvou mladých šlechticův Dezöfich, z Novohradské stolice, a tehdy bydlel jsem v domě Sakmazich též v panenské ulici; posledního roku byl jsem pěstounem synův p. Braumüllera, bydle v jeho domě v sousedství akademického stavení.

§. 2.

Obraz žákovské neřestí a výtržnosti.

Prvního roku byl jsem se Simeonem Lehotským hospodou u p. Lista, bývalého kupce v Plechokloboukové ulici, anť jeho paní sestrou byla mošovské lékárnice paní Kolbenhajrovy. Příbytek byl čistý, ale právě pod námi přebýval jistý špendlíkář, který nám ustavičným tlučením a boucháním překážku dělal v učení se z paměti, což v prešburských školách tehdáž hlavní věcí bylo, anť tam jakovési modlářství s pamětí a s memorisováním panovalo. Tato okolnost přinutila nás jinde byt hledati. I našliť jsme jej při Michalské bráně u jistého vinohradníka, a sice tak, že asi 6 Turčanů nás tam spolu bydlelo. Chýže byla veliká a zima tuhá, tak že na oknech téměř celého dne led a szín viděti bylo, anť naše domácí paní jen tak zvaným viníčím t. j. suchým viným révím pec nám topila. Pro náramnou zimu obyčejně vždycky vůkol pece stáli aneb seděli jsme a právě proto nám prsty a ruce větším dílem pomrzly, ačkoli činže za hospodu dosti vysoká byla. Přes vánoční a novoroční slavnosti zima nejvyššího stupně dosáhla; dříví bylo drahé, naše hospo-

dyně skoupé, a předce několik dnů neobyčejná teplota i v peci i v chýši naší panovala. Já úkaz tento řídký vysvětliti sobě nemoha, pozoroval jsem pilně na příčinu toho. Jednou večer, když já při svíci četl jsem, asi o desáté hodině slyším v pitvoře (v síni) a kuchyni jakýsi hřmot; vyjda ven uzřím vysokého muže, an pod pláštěm v náručí množství červeného dříví přinesl a na zem házel. Tato dřeva byly samé kříže, rakve, hrobní pomníky a obrazdy, a muž ten byl jeden z našich spolužákův a spolubydlitelův p. Tomtsányi, který s jakýmsi druhým v sousedství bydlícím žákem, pokud ona tuhá zima trvala, každého dne pozdě v noci na hřbitov chodili a odtud palivo pro naši pec přinášeli. Já a ostatní moji spoludomácí užasli jsme nad touto výtržností, složili jsme peníze spolu a koupili jsme sobě dříví k topení. Na štěstí netrvalo dlouho mé v této kasárně přebývání, an jinam povolán a přeložen jsem byl.

§. 3.

Já ředitelem ústavu sirotčího.

Na konec školského roku letěli jiní žákové s radostí domů: mne domů nic netáhlo, proto zůstal jsem i přes prázdniny v Prešpurku. Církev evangelická má zde v tak řečené ulici panenské ústav pro dítky osiřelé, v němž asi 8—10 dítek chováno, odíváno, vyučováno bývá. Profesor Stanislaides slyše, že já přes prázdniny neodcházím, uvedl mě do ústavu tohoto za ředitele a učitele. Tomuto ústavu mnoho co děkovati mám. Zde byl můj živel, totiž samočinnost, proto byl jsem šťastný; zde se pustil jazyk můj do německého mluvení, zde spisy o vychovávání, zde ústavy vychovatelské poznal jsem. Salzmanna, tehdáž ve Schnepfenthale kvetoucího, obzvláště oblibovál a následoval jsem. Ústav ten byl před tím cele zanedbán a mechanicky veden. Chovanci bledí a neduživí. Ústav ten nalézal se posud v rukách lidí, jejichž rozum nic jiného není než dlouhý obyčej. Má první práce byla

opatření a vymožení od dohlédače ještě i druhého pokoje pro chovance, anť před tím všickni spolu, co nasolené ryby v sudě, v jednom úzkém pokoji bydleli i spávali i jídali; a pak obrátil jsem zřetel na posilnění těla a zdraví, proto uvedl jsem tělocvik, procházky na zdravé povětří ano i kratší cesty. Pořádek a čistota taková panovati musela v postelích, ve spaní a stávání, v rouchu, ve stravě atd., že proto z počátku nejednou s hospodyní a s p. Dabaym, dohlédačem ústavu od církve ustanoveným tuhé pře a hádky míval jsem. Uvedl jsem vedle školního učení i hudbu, zpěv, rejsování a jiné prostředky aesthetické vzdělanosti. V letních prázdninách provozování divadelních her od Weisse pro dítky. V tomto ústavě, při této výchově mladíků takové slávy a důvěry jsem došel, že i cizinci jmenovitě vojenští oficíři, lékaři, a jiní rodičové své dítky sem k vychovávání dali. Ale bohužel litoval jsem ve krátkém čase tohoto vychovatelského radohostinství, nebo dostala se jedna prašivá z cizího ústavu jsem přišlá ovečka aneb raději kozlík, do tohoto ovčince, který by snad byl celé stádo nakazil a zprznil, kdybych časně té pacholetské ohavnosti na stopy nebyl přišel a nešlechetníka, i hned vyloučil a vzdálil. Vyznám, že co nezkušený v takových věcech nechtěl jsem pokus a práhu činiti s jeho polepšením a volil jsem raději jednoho ztratiti, než snad mravnost a zdraví mnohých v nebezpečenství uvésti. Na štěstí svod a příklad ten, v prvním zniku udušený, žádných škodných následkův v ústavu tomto neměl. Vyjma tuto jednu skvrnu, byl tento ústav můj malý svět, kde jsme se víc než kde jinde rosprostraniti a svobodněji tvořiti mohli.

§. 4.

Památné osoby a předměty viděné v Prešpurku.

Po vítězství tří spojených mocnářů nad Napoleonem u Lipska doprovozeno do Prešpurku veliké množství zajatých Francouzův, jak důstojníkův tak i sprostých vojákův.

Poněvadž k jejich usazení nikde jinde místa nebylo, vehnána tato otrhaná, poraněná, větším dílem mladá ubožátka do Primasovské jízdárny, která jimi tak přeplněná byla, že tam sotva pohodlně jeden vedle druhého státi mohl. My žákové majíce lítost nad těmito nevinnými, házeli jsme jim přes okna krejcary, groše a jiné peníze, které oni zpátkem nám opět vyvrhovali křičíce: du pain, de l' eau! (chleba, vody)! I šli jsme tedy a nakoupivše žemlí, rožkův, na vračku mezi ně házeli jsme. Tu jsem po prvníkráte spatřil strašné divadlo vojny a porážky. Po krátkém čase na to odbýván byl ve Vídni slavný sjezd mocnářův evropských, odkudž ty nejpamátnější osoby časté výběhy do Prešpurku činily. Mezi nimi obzvláště čtyry pozornost mou na sebe táhly: Alexander, císař ruský, tehdáž právě v nejlepším květu života, vozil se v obyčejné drožce po ulicích a po vůkolí Prešpurském; bylť muž přívětivého a vlídného obličeje, očí jasných, vlasův načervenalých. Druhý byl Wellington, vůdce anglický, muž postavy nízké, tlusté, ramenaté, obličeje širokého; pýcha a samoláska zdály se býti základní tahové jeho charakteru; vedle něho jezdil Blücher a jiní důstojníci, kteří na mne zhola žádného dojmu neučinili. Třetí byl francouzský minister, kníže Talleyrand, jenž v paláci knížete Kražalkoviče bydlel, po pavlači se tak nádherně procházeje, jakoby menuet tancoval. Čtvrtá památná osoba byla Bedřich August král saský, který se v Prešpurku v čas kongressu roku 1815, jako v zajetí a u vyhnanství nalézal proto, že před tím s Napoleonem držel. Bylť právě postní čas, tuším před velikou nocí, anť jsme jej všudy pěšího se dvěma komorníky jdoucího, po chrámích Prešpurských putovati viděli. Nábožný tento stařec padl na kolena jako jiní obecní lidé a modlil se s nejskroušenější vroucností. Zde jsem spatřil ponejprv korunovanou hlavu na kolenách před Bohem. To tak pronikavě na mne účinkovalo a sprovázelo mě v celém životě, že jsem plnost citův a myšlének mých o tom v pohřební památce Františka císaře vylil a jim průchod učiniti musel, v onom kázaní: „Pobožnost jako největší ozdoba knížat a panovníkův."

§. 5.

Nebezpečenství života.

V sousedství vod a teplic narozen i vychován, od mladosti veliké zalíbení jsem měl v koupání a plavání. V Bystřici a ve Hroně byl jsem jedním z prvních plavcův. Než potom v Prešpurku asi dvě léta minula, kde žádného cvičení ve plavbě neměl jsem. Teprv roku 1813 jednoho dne o prázninách divná náhoda! — bylť to právě den mého narození, totiž 29. července, šel jsem s několika přáteli do tak řečené Mühlovy as půl hodiny od Prešpurka, kde jedno silné několik sáhů široké rameno Dunaje teče. Zde se již koupalo drahný počet žákův a jiných mladých Prešpurčanův. I já slvékna oděv vstoupím v Dunaj a vida jiné přeseň ke druhému břehu plovati pustím se i já a sice něco nížeji než ostatní. Sotvy prostředku dosáhl jsem, silný proud vody mě uchvátí a nese tak náramně dolů, že již o pomoc volati sem počal. Ale nikdo se tam neopovážil. V tomto zápasu s vodou nohy dolů obrátím, a aj na štěstí šlápnu nohou na jakýsi stromový pod vodou čnící peň, o nějž já silně se opřel, zde nových sil nabyl a pak napnutými silami do plování ku břehu se dal, až i šťasně k němu jsem se dostal, kde druhé narození v tomto dni jsem slavil, od té doby ve klamném Dunaji více jsem se nekoupal; ale toto druhé darování mého života přicházelo a přichází mi posavad každoročně v týž den i bezděky na pamět. Sladkýť jest život, krásný i libý jest zvyk bytí a působení na zemi.

§. 6.

Škola ve škole, čili soukromné doplňování vědeckých mezer.

V běhu celého posavádního mého živobytí, neměl jsem příležitosti ku slyšení těch nejpotřebnějších nauk, totiž

mathematických a přírodopisných; anť evangelické školy toho času bez soustav, bez souvisu a pořádku byly. Tato mezera mé vzdělanosti tak tlačila ducha mého, že jsem neměl pokoje, pokud jsem ji nevyplnil; to se stalo rozličnými způsoby, dílem vlastními a mou domácí pilností dílem cizými a mou zvláštní pomocí. Z přírodních nauk nejvíce mě zanjímalo rostlinářství a hvězdářství, obzvláště ve školských prázdninách. V botanice začal jsem sám takřka od abecedy, měv vůdce Linea a Ditricha. Mrzelo mě, že neznám toho, co mě každodenně obkličovalo ano i těšilo; nebo od mladosti již byl jsem květův milovníkem. Proto činil jsem hned sám hned se svými chovanci výlety do dolin a hor Prešpurských, a znamenitou sbírku usušených zelin, bylin a květův mezi papíry choval jsem. Tato láska ku květeně sprovodila mě i napotom, tak že i v Jeně botaniku, a to dvakráte slyšel jsem pod Okenem a Voigtem. Něco tíže šlo to s hvězdoslovím pro nedostatek nástrojů a dalekohledův. Tu jsem se obmeziti musel jen na knihy a na jasné noci. Udělal jsem sobě již sám vlastní rukou, z hrubého papíru, jak zeměkouli, tak i nebekouli, z nichž jedna posavád se udržela. Již nyní jméno Koperníka s jakousi hlubokou uctivostí a národní hrdostí jmenoval jsem. — Mathesis se ve vyšších školách Prešpurských nikdy neučilo, o vlastní pak ujmě jí se učiti zdálo se mi býti věcí nejobtížnejší, myslel jsem tedy na prostředek, jak by tomu lze bylo vyhověti. Byl téhož času v Prešpurku jistý z Německa se navrátivší čekanec, jménem Samuel Zsigmundy, pěstoun mladých pánů Ostroluckých, muž nevšední učenosti. Já navštíviv jej, prosbu předložil jsem, zdaliby maje dosti času nechtěl vykládati několik hodin v týdni mathesim, buď soukromně v příbytku svém buď i veřejně ve škole, že za to naši vděčnost prokázati chceme, anť mám naději, že i více posluchačů se nalezne. Pan Zsigmundy velmi ochotným v tom se býti proukázal. Já nyní z domu do domu, od přítele k příteli chodě zvábil a sverboval jsem asi pět nebo deset posluchačů, mezi nimiž byl Jan Rumann, Jan Valéntenyi, Šeler, a jiní. Z počátku to panu Zsigmundovi, co bohoslovci, jakž jsme pozoro-

vali, těžce šlo: ale neunavená jeho pilnost vpravila se v to s týdne na týden tak, že celou mathesim dosti dobře nám předložil, neopustiv ani těch nejsubtilnějších Newtonských, Libenicovských úloh. Poněvadž toto vyučování v jednom ze školských veřejných příbytkův bývalo: ostatní profesorové vidouce p. Zsigmundiho přicházeti a odcházeti, lépe se s ním seznámivše svěřili jemu pomalu i učení řecké řeči. Po dvou létech onemocněl profesor Fabry, a Zsigmundy za jeho náměstníka zvolen byl. Tak já prvním původcem toho jsem byl, že Zsigmundy profesorem v Prešpurku se stal; ant by snad jináče někde v církvi byl kněžoval. Jedno však se mi nelíbilo při tomto mužovi. On byl kandidát, my žáci; nevěda tedy, jak s námi mluviti, či nám vykati, či onikati, čili tykati má, neříkal ani jednoho ani druhého ani třetího; ale mluvil: scimusne lectionen? quare non fuimus heri in schola? habemusne paratum exemplum? což tak nelibě na mé uši působilo, žebych raději byl slyšel classické římské Ty, než to dvojmyslné My.

§. 7.

Řeči. Mateřčina. Cizí jazyky.

Ačkoli mnoho lét před mým příchodem do Prešpurku byla zde stolice a profesura Slovanské řeči p. Palkoviče, a ačkoli já téměř pět let zde jsem se zdržoval: předce bohužel jsem toho štěstí neměl, abych i jen jednu hodinu čtení o česko-slovenské řeči a literatuře byl slyšel, ant p. Palkovič přes celý ten dlouhý čas žádných hodin nedával, navzdor našemu častému navštěvování a prošení ho. Tím pilněji čtěn byl od nás ve škole jeho „Týdenník.“ Abych sobě tento nedostatek jak tak vynahradil, opatřil jsem sobě některé české knihy, jmenovitě: Nové básně od Puchmajera, Tablicovy poezie, Jungmannův ztracený ráj od Miltona, Rožňajův Anakreon a jiné, které jsem na tak řečených knížecích procházkách (Fürstenallee), když si jiní moji spolužáci v loptu hráli, čítával. Bohužel ale

mezí celým žákovstvem Prešpurským nalézali se jenom dva tehdáž mně v tom ohledu rovní milovníci řeči a literatury československé. Jeden byl Jan Jelšík, můj krajan z Turčanské stolice z Necpál, jenž právě theologické vědy dokončil a pěstounem u nějakého zámožného žida byl; druhý byl František Palacký, Moravan v nižších školách študující. Oba tito přicházeli tytýž ke mně do sirotčího ústavu, kde jsme se kochávali ve sladkých zvucích a plodech naší mateřčiny. I do jiných slavjanských nářečí jmenovitě do srbského a staroslavjanského měl jsem již zde příležitosti poněkud nahlédnouti. Což se stalo následujícím během. V některých vědách a hodinách jmenovitě při anglické, francouzské a vlaské řeči sedával vedle mne jistý mladý Srb, skromný, panenského obličeje a vlídných mravův. Byl to p. Pantaleon Živković, potom Biskup řecké nesjednocené církve v Budíně a Temešváře. Milý Bože! jakové city pronikaly srdce mé, když jsem zde z jeho úst ponejprv církevní staroslavjanskou řeč slyšel, a s ním se nejináče smlouvati chtěl, zvuky a slova srbského jazyka mnohá již předtím byl jsem slyšel a znal. Ale církevní staroslovjanskou řeč slyšeti zde ponejprv příležitost měl jsem. V celém životě rozpomínali jsme se oba s p. biskupem Živkovićem na toto naše školské slavjanské přátelství. Nevěda a jen přirozeným pudem já již tehdy k tomuto srbskému slavobratrovi více a srdečně jsem se nakloňoval, než ku kterému koliv němci aneb maďarovi. Již tehdy proletělo temné tušení a cítění mé srdce, že to v Slavjanstvu jináče býti musí, že my všickni jeden národ jsme. Pan Živković a p. Palacký byli první dva moji národní přatelé a zůstali takými až posavad, ant Jelšík bohužel později v národnosti ochladl, aneb aspoň pasivným toliko jejím milovníkem se stal.

Mimo mateřčinu hleděl jsem sobě v Prešpurku i jiných vzdělanějších evropských řečí a literatur známost opatřiti. Byl toho času mimořádným profesorem francouzské, anglické a vlaské řeči jakýs pan Selecký, který i malou mluvnici francouzskou sepsal a vydal. Bylo nás asi deset posluchačův, kteří jemu za každou

hodinu jistou sumu platili jsme. Frančtině já v krátkém času až ke mluvení jsem přišel, ant ve Braumüllerském domě rozeného, jiné řeči neumějícího Francouze měli jsme. Větší obtížnost mi působila angličina a vlaština. K té první zajisté jako k řeči pro její nelibozvučnost nikdy žádné vnitřní lásky jsem necítil, ačkoli klasiky anglické pro výtečnost jejich myšlenek vždy vysoce jsem ctil. S p. Seleckým překládali jsme z Goldsmitha „Vicar of Wackefield,“ sám pak pro sebe počal jsem později čist některá kázaní od Blaira. Z francouzské řeči do vlaské překládali jsme Telemacha od Fenelona. Měl p. Selecký velmi snadný a příjemný způsob v učení řečem. Tato známost cizích vzdělanějších řečí, ačkoli nevstoupila na vysoký stupeň, nic méně však užitečnou se mi stala k poznání vlastní naší národní řeči, jmenovitě pro srovnání etymologie, grammatiky, skladby atd.

Co do maďarčiny vyznám prostosrdečně svou vinu a lenivost. Bůh vidí mé srdce, že já nenávistníkem žádného národu nikdy jsem nebyl, ale jako v jiných řečech snadné a zdařilé pokroky jsem činíval, tak ku maďarčině žádné schopnosti v sobě nikdy jsem nespatřil, ač jsem se k ní sám sobě často takořka nutil. Již v Kremnici cvičil nás p. Komáry dvě hodiny za týden ve středu a v sobotu v maďarském čtení a překládání; v Bystřici p. Magda, horlivý Maďar, vykládal maďarskou mluvnici; v Prešpurku vida její potřebnost já sám schválně spolužáka a přítele mého Jana Rumana nyní Sl. B. kazatele v Novohradské stolici k tomu přiměl jsem, aby mi hodiny dával v maďarčině; vše nadarmo, až k dokonalému znání a mluvení maďarčiny nikdy a nikdy jsem nedospěl. Možno, že snad větším dílem divoké a surové mravy maďarských študentův Slováky obyčejně opovrhujících, v Prešpurku na mou duši působily; možno, že samy tvrdé a k vyslovení těžké samohlásky maďarčiny ü, ö a některá příliš dlouhá slova do mých rtův se nehodily. Buď co buď, mezi všemi řečmi zůstala maďarčina u mne téměř nejposlednější. Ze starých řečí učil jsem se hebrejštině od Stanislaidesa, řečtině dílem od Stanislaidesa, jenž nový zákon, dílem od Zsigmundyho, jenž

Xenofontovy paměti; dílem od Daňkovského, jenž Homéra a Anakreonta vykládal.

§. 8.

Študentská řevnivost a stranictví.

Ve Prešpurských školách byl obyčej, že žákovstvo ke jmeninám profesorův básně tisknouti dávalo, kteréž jim pak ode dvou vyslancův do domu posýlány bývaly. Většinou hlasův aneb i společnou důvěrností jiných žákův volen býval básník, který ty verše udělati musel. Jednoho dne ráno přišel ke mně pan Tizel, můj krajan, senior v alumneum a nejstarší mezi posluchači bohosloví, s tou zprávou, že má uloženo od bohoslovcův, aby mě požádal ku složení veršův ku blížícím se jmeninám prof. Stanislaidesa. Když má báseň již hotová byla, osloví mě ve škole jakýs mladší tehdáž tuším ze Šťávnice přišlý posluchač bohosloví jménem Boleman: „jeli to prý pravda, že já báseň ke cti p. Stanislaidesa dělam?“ „Ovšem, řekl jsem já, a již jest i hotová na požádání p. seniora a jiných theologův.“ S jakousi urážlivou drzostí osopí se na mne p. Boleman, „že on prý nepopustí, ant prý o mně slyšel, že já sice v Bystřici v řečnictví vynikal jsem, nikoli ale v básnictví.“ Toto nestydaté osobování a nepovolané soudcovství tak mě zbouřily, že já požádav zpátkem od p. Tizela mou báseň na kusy roztrhal jsem ji a p. Bolemanovi žádné odpovědi nedal Aby mě ostatní spolužáci ve slušné rozhořčenosti mé ukojili, přišli v hojném počtu ke mně při druhé příležitosti, totiž v ten čas, když škola i s pány profesory k velebné svátosti večeře páně přistoupiti měla. Den před tím sejde se celé žákovstvo do školy a jménem všech má jeden řeč připravovací a odprošovací. Když já dlouho jsem žádostem žákův odpíral, dal mě starý Fábry sám k sobě povolat a řekl mi ta slova: „Charissime fac hoc mihi in gratiam!“ I složil jsem tehdy latinskou řeč, která jest mimo přímluvu při bohosloveckých hádkách

jedinký plod samostatnosti ducha mého v Prešpurských školách; všecky ostatní práce byly jen břemena pro paměť a nádennické roboty pro ducha. Můj zisk z Prešpurských škol při této převrácené jednostranné methodě učení nebylby žádný aneb velmi chatrný býval, kdybych nebyl usiloval, vlastním, soukromným způsobem a jako kradmo i ostatní síly a schopnosti ducha mého, jakž takž vyvinovati a vzdělávati. — K básnění však neměl jsem v tomto prosaickém povětří ani příležitosti ani chuti, jináče to bývalo v Bystřici u Magdy, kde nejedny latinské veršíky a básničky sklepal jsem, z nichž obzvláště dvě lituji, že se ztratily, jedna „Životopis mé mladosti," druhá „Chvála malířství" elegickým veršem psané. Nic méně však předce národnosť, poezie a malba, tato trojice mého ducha a života, nikdy mě neopustily, ani ve školách ani ve chrámích, ani doma, ani na cestách, ani ve štěstí, ani v neštěstí, ani ve mladosti, ani ve stáří; a kde se nemohly jeviti činně vyvozováním vlastních, jevily se aspoň stradně milováním, požíváním a obdivováním cizých plodův.

§. 9.

Vkročení do společenského měšťanského života.

V Prešpurku byl vůbec nedostatek toho, coby aesthetickému zraku blahočinilo; nebylo tu ani obrazárny, ani uměleckých sbírek, ani stavitelských arcidil, ovšem ani veřejné knihovny. Jako však školy Prešpurské mně neužitné byly tak, že drahný čas mé mladosti v nich ztratil jsem: tak jiné okolnosti a svazky, do nichž zde vstoupil jsem, příznivě na mne účinkovaly a blahodějné následky pro celý život měly. Skrze tak řečené paedagogie, které jsem zde měl a hodiny, které jsem ve kreslení a malování dával, otevřely se mi dvéře do nejpřednějších domů a k nejvzdělanějším rodinám jak evangelickým tak i katolickým, které mi často nejen ke stolu ale i k jiným domácím besedám, radovánkám a jiným

příležitostem zvaly. K takovým rodinám patřili následující: List, Dobaj, lékárník v Michalské bráně, Kramer, důstojník vojenský, jehož však paní a synové v Bictidavě se zdržovali, Pauer železník, jehož syny a dcery ve kreslení a v malířství jsem cvičil; Braumüller a jeho test Siegel, kazatel při německé církvi; Crudy, nadzíratel; a profesorové Fábry a Stanislaides, a jiní. Klein byl znamenitý hudebník a učitel hudby i zpěvu při akademii Prešpurské, jenž jedinkou dceru, výbornou zpěvkyni a herečku měl; tito bydleli v témž domě, kde i já s mým sirotčím ústavem. S náruživostí zamiloval jsem zde hudbu a zpěv, cvičil se v nich ve dne i v noci; opisoval tlusté knihy, partitury, melodie, zvláště pro fortepiano, ku kterémuž nástroji jakousi zvláštní lásku jsem cítil. Pan Klein dával hodiny ve zpěvu i vyšším žákům, které i ja pilně navštěvoval jsem. Aby se má aesthetická vzdělanost všestrannější stala, sebral a svábil jsem několik známých přátel i k učení se tanci. Nejslavnější tancmistr toho času byl jakýsi Steinboch, německé jméno ale francouzské zvyky mající. Za hodinu platilo se 1 zlatý stříbra, byli jsme 4 v hodině a učení trvalo asi dva měsíce, třetí měsíc bylo cvičení bez platu. Nemohu vypsati s jakovou radostí jsem tyto hodiny navštěvoval. Cíl můj při tom byl dvojí, předně: míti podíl v domácích bálech a zábavách, potom cvičení těla a nabytí lehkého pohybování oudův někdy na katedře neb kazatelnici. Jen jedenkráte navštívil jsem redutu Prešpurskou s panem Lehoczkým ve skrabošce domino; i to více ze zvědavosti než pro tanec a obveselení. Divadlo však více a častěji mě k sobě táhlo. Jakási Cibulková, Češka, slynula tehdáž co zpěvkyně a prima donna, obzvláště ve Švejcarské rodině. Nejsmělejší schůzky, společnosti a zábavy bývaly v Braumüllerovském domě, kde já posledního roku mého Prešpurského přebývání pěstounem byl jsem dvou synův Ludvíka a Edvarda. Doma i v zahradách dávány koncerty, hostiny, hry, tance, při nichž často hrabata a hraběnky, důstojníci vojenští a jiné osoby vyššího stavu přítomny bývaly. Jako květl tento dům za mého času, tak jej potom neštěstí za něštěstím stíhalo. Ludvík umřel

na souchotiny, Edvard co kadet ve Vídni, jezdě na koni divokém svržen a o kámen usmrcen. Konečně celá rodina Prešpurk opustila. — Toto seznámení a obcování s rodinami měšťanskými a osobami vyšších stavův a ušlechtilejších mravův chránilo mě od účastenství v študentských schůzkách, bandách, kartách, v krčmách, hostincích a jiných místech, začež i nejednou od spolužákův námitky a přezdívky mnicha, obzvláštníka, atd. slyšeti musel jsem, což však rád jsem přetrpěl. Nyní, ovšem již tady, když jsem se z university vracoval, větší částka z těchto rodin a domův buď vymřely, buď klesly, jako vůbec celé město Prešpurk tím více klesá, čím více se Pešť zdvihá, kupectví a obyvatelstvo k sobě táhne a střediště krajiny se stává.

§. 10.

Bohoslovecké hádání. Zkouška kandidátská.

Mezi mými školskými papíry z Prešpurku zachoval se ještě náhodou i jeden list obsahující latinskou ode mne složenou přímluvu při závěrce tak řečených bohosloveckých hádáních (Disputationes theologicae). Sama věc takto se má: Pan Daniel Stanislaides míval obyčej a však jen tytýž a v některých rocích se staršími posluchači bohosloví hádky tyto činiti, aby se cvičili v myšlení a ve mluvení z patra. On sám byl jejich ředitelem. Čas k tomu určený býval v sobotu od 10 do 11 hod. Na každou hodinu vyvolil dva odpůrce ze žákův, z nichž jeden byl namítač a druhý obrance (opponens, defendens). Látka k hádání byla buď od něho uložena, buď na cedulích napsána a náhodou vytažena, aby se napřed k tomu doma nikdo připravovati nemohl. Roku 1815. byl jsem i já k takové hádce jmenován, a sice za obrance. Můj soupeř aneb namítač byl p. Jan Roy nyní starší bratrstva Nitranského. Byly dvě otázky. Jedna z věrouky: o svobodné vůli člověka, jak by se s boží vševědoucností sjednotiti mohla? Druhá byla z mravouky

které by bylo její největší pravidlo čili princip? Při oné mrtvosti ducha a modloslužbě s pamětí škol Prešpurských uchopil jsem se s nesmírnou radostí této příležitosti k samočinnému ducha pohybování a vyvinování.

Poslední rok můj v Prešpurku byl mi rokem opravdivého mučení a trápení paměti. Připravoval jsem se totiž tehdáž k odbývání tak řečeného candidaticum, kterého každý odbýti musí, kdo do německých universit jíti a stipendium dostati chce. Vědy a nauky, mým drobným písmem psané, totiž: věrouka, mravouka, výklad písem svatých, pastorální bohosloví, dějepis církevní atd. obnášely vesměs více než sto archův. Dlouho jsem se zpíral proti této herkulesské robotě, ale konečně usnadnil jsem sobě práci. Nezačal jsem totiž od paměti k rozumu a rozsudku, ale na opak od tohoto k onéno. Učinil jsem sobě na velikém archu logickým pořádkem rozestavené výtahy a skelety ze všech těchto nauk, a tak analytickým pořádkem pokračoval jsem od hlavních pravd a zásad ku podrobnostem. Tímto způsobem já za měsíc před samým examenem candidatickým tam jsem dospěl, kam jiní moji přátelé sotva celoročním memorirováním a slov do paměti vtloukáním přišli. Tento šťastný nález zůstal i později mým obyčejem v kazatelském úřadu při vypracování a memorirování mých kázaní a řečí. Můj examen candidatický nad očekávání dobře vypadl, a ačkoli p. Stanislaides nejednou hlavou kýval, že to není tak, jak v jeho rukopise stojí a jako to jiní říkali, nic méně, poněvadž věc přece tatáž byla, ačkoli jinými slovy pronešená, konečně spokojen byl a s chvalitebným svědectvím mě propustil. —

Školské tištěné vysvědčení od Prešpurských profesorů mi dané zní takto: „Joannes Kollár, annorum 20: Mossotz Thurocziensis; Pater Mathias, Civis. Frequentavit Scholam Philosophico-theologicam annos tres; Profectus in literis: In Theologia Dogmatica, Morali, Dogmatologia et Historia Ecclesiastica Eminens; in Lingua Graeca et Ebraica Classis prima Eminens. In Logica, Metaphysica, Ethica, Jure Naturae et Gentium Eminens. In Physica, Theologia practica Eminens. In Studio Classicorum Romanorum et

in Stylo Eminens. In Examine Candidatorum pro Academiis Germaniae dignus judicatus est, qui eas adire possit. Stephanus Fabri Profess. et h. t. Rector m. p. Daniel Stanislaides Profess. mp. — Paulus Bilnitza Profess. mp. Samuel Zsigmondy Profess. mp. Posonii 29. Junii 1815.

Paedagogica a Esthetica od prof. Grosse a Mathesis od Zsigmondyho jako též i řeči od Seleckého a jiné zde proto nestojí, že byly jen dobrovolné a jako mimořádné nauky a hodiny.

§. 11.

Přátelství školské.

Při závěrce tohoto školského života musím ještě svůj i čtenáře zřetel obrátiti na život srdce a citu mého, čili na rozličné přátelské svazky. Přátelství jakové takové, bylo mi od jakživa tím, čím voda rybě a povětří ptáku. Osamotnělé nikde dlouho mé srdce státi nemohlo; ale bohužel duší se mnou ve všem stějně smýšlejících a cítících velmi málo jsem nalézal. Jednu obzvláštní vlastnost mého srdce a přátelství nemohu zde nepřipomenouti, totiž tu, že sobě v každé straně života, v každé třídě umění a vzdělanosti a řeči, jistých ne tak přátel jako miláčkův volilo. Mělť jsem přátel a miláčkův v národnosti a řeči, jiných opět v malířství a v hudbě, jiných ve čtení klassiků, jiných v mudrckém a bohosloveckém hádání, jiných v náboženství, jiných ve společenské obcově a měšťanské vzdělanosti atd. Již v Kremnici přináležel k takovým Košina, jenž byl mým přítelem v náboženství aneb raději v poctách božích. Nebo poněvadž pro učení se němčině přikázano nám bylo jen německé služby boží navštěvovati, my dva v hájích v dolinách kremnických před anebo po německých službách slovenské nábožné knihy zvláště nový zákon jsme čítávali a písně slovenské pro jejich utěšené a pronikavé nápěvy zpívávali. K malířským mým přátelům v Kremnici přináležel z evang. mladíkův Medecký a Jakub Goldberger, z katolických Hanus a Verer. V Bystřické škole měl jsem již více přátel, dílem takových,

ku kterým jsem se já, dílem takových, kteří se ke mně nachylovali. Nejbližší byli mi zde Jan Ruman a Jan Mojžišovič, jejichž přátelství nejdůvěrnější bylo a nejdéle trvalo. Ke vzdálenějším přátelům a známým v Bystřici přináleží Jan Benedikti, nyní profesor Kežmarský, August Vimmer, Adam Hlovík, Šimon Lehocký a Vilím Lišovíny. V Prešpurských školách ve směsici rozličných krajanův bylyť více kotterie nežli přátelství. Z mých Bystřických přátel tři mě jsem následovali a věrnými zůstali, totiž: Jan Ruman, Jan Mojžišovič a Simon Lehocký. Ti dva první snad nejvíce působili na vzdělání mého charakteru: anť já u prostřed mezi nimi jako mezi dvěma úhly jsem se chvěl a co dobrého bylo, i od jednoho i od druhého přivlastniti jsem si usiloval. Jan Ruman, syn rektora Maškovského v Novohradské stolici, byl tichážek a domomil, mravův čistých přísných; v rozmluvách a ve vzájemném se navštěvování mnohé tiché blažené hodiny spolu jsme strávili. Ale bohužel že se mi nepoštěstilo tichou jiskrou lásky k národu Slavjanskému v horlivý účinlivý plamen proměniti, později naše přátelství ustydlo. Jan Mojžišovič, nejstarší syn Přibovského kněze v Turci, byl ustavičným tovaryšem a přítelem mého života. Již co pachole bylť on čerstvý a obratný, jakási přirozená, nenucená hladkost mravův, zdvořilost v obcování, přívětivé posunky, laskavá a libozvučná řeč nakloňovaly mu srdce všudy, kamkoli přišel. V těžších školských prácech brával obyčejně ke mně útočiště, kde já, pokud to svědomí dopouštělo i milerád nápomocen jsem býval. Naproti tomu i já jemu za mnohé poklady co děkovati mám. Má osamělost, ostré a zpurné nakládání otce mého s mou mladostí, nedostatek pomoci a podpory ve školách učinily mé citlivé srdce nemálo bázlivým, nedůvěrným, ba nejednou tesklivým a smutným; když Mojžišovič ke mně přišel, na všecko jsem zapomněl, jeho vtipná nevinná žertovnost, jeho usmívavá veselost a radost života sdělila se i mně neviditelným způsobem. V Prešpurských školách mi Mojžišovič cestu klestil do vzdělanějších domův a krásoumných společností, anť p. Ruman na druhé straně opět mě jako tajně upomínal,

abych se příliš do světa nevpouštěl, bych se tam nestratil. Pan Jan Mojžišovič žil pak i v Pešti se mnou v přátelském svazku, kde advokátem byl. Já jsem jej i sobášil (oddal) i pochoval ve květu mladosti s nemalým želem srdce mého, i tři jeho dcery křestil a konfirmoval. Do druhé třídy přátel a známých v Prešpurku náleželi Martin Suchány, později lékař v Pešti, Hellenbrand (Jan) nejprvé bohoslovec, potom notár na Sarvaši.

§. 12.

Vycházky a cesty z Prešpurku.

Krásné Prešpurské okolí tak mě okouzlilo, že již v prvním roku všecky jeho vrchy a doliny, řeky a ostrovy, hrady a zbořeniny navštívil a poznal jsem, stráviv celé dni v květnatých dolinách a hájích tak řečených Potzenhäuslách. Přes výroční slavnosti a o prázdninách předsevzal jsem však i delší cesty hned sám, hned v tovařiství jiných. Jednoho léta putoval jsem pěší, s několika chovanci do sv. Jiří, Pezinku a do Modré, odkudž kořistí botanických hojně nazpět přinesli jsme, dílem ze zahrad tamějších rodičů a přátel, dílem z okolních luk a vinic. Na této cestě nic tak hnusně a hrozně na mne neoučinkovalo, jako spatření šibenic blízko cesty, anť má mysl v ústavu tomto Basedovským a Salmanovským filantropismem cele naplněna byla. Druhou cestu konal jsem z Prešpurku do Šomořína s paní Kramerovou, a jejími dvěma syny, jejichž otec, co vojenský důstojník, s plukem Somariva tam ležel. Bylať tam jakási vojenská hostina, a já ponejprv v nevídané posud společnosti generalův, hejtmanův, plukovníkův, setníkův stkvěle ozbrojených sebe spatřil jsem; jak to na mne, syna tichých muz, podivně účinkovalo, nemohu vysloviti. Pan Kramer, muž veliký, smělý, hurtovný, a však prostosrdečný, svou paní s jedné, mne se syny svými s druhé strany stolu posadil. — Třetí moje vycházka byla z Prešpurku do Vídně, kam nás paní Járošička, vdova někdej-

šího professora Štávnického Járošího, se svým synem, v mém ústavu se nalézajícím pozvala. Slavena byla totiž ve Vídni téhož času památka vítězství spojencův u Lipska nad Bonapartem a Francouzi. A však kdybych to napřed byl věděl, sotvy bych se v to nebezpečenství života byl vydal. Nebo dav a tíseň nesčíselného množství lidstva, v tak řečeném Práteře a Augarten tak veliká byla, že já celý zmačkán a uhmožděn domů vrátil jsem se. Přípravy a divadla přitom provozované byly ovšem znamenitá pastva očím. Tu pod jasným nebem chrámy a baldichiny z drahého kmentu a šarlatu, pod nimiž císař s rodinou při službách božích přítomen byl s nepřehledným počtem nejen rakouských, ale i pruských a ruských vojenských důstojníkův a vítězův. Pyramida, jako nejvyšší věže, vystavěna ze samých děl; mosty přes Dunaj ustrojeny ze samých ručnic a kopí tak silně, že hromady lidstva přes ně bezpečně kráčely. Asi deset dlouhých stolů, skvostně připravených těm důstojníkům a vítězům, jenž podíl měli v oné bitvě. Mezi nápisy a transparenty líbil se mi pro krátkost, prostotu a příhodnost obzvláště následující!

FVIt DeCIMa oCtaVa oCtobrIs.

Paní Járošička vedla nás téměř do všech Vídenských divadel; mezi všemi provozovanými kusy nejsilnější na mne dojem učinil „Král Lear“ od Shakespeara. Vsecko, co jsem posud divadelního viděl a slyšel, zmizelo mi z paměti při velikánské této hře, která nový netušený svět přede mnou otevřela, a mé utroby jako zbouřila. Velikost města Vídně, slavnost Lipského vítězství, blesk dvoru ba i sama Štěpánská věže zdály se mi chatrné maličkosti proti tomuto duchovnímu výtvoru nesmrtelného básníře. Mimo Schönbrunn, navštívil jsem ve Vídni i mnohé obrazárny. Ach jak splesala a ožila duše má při spatření těchto pokladů, kterých tak dlouho pohřešovati musela, ant v Prešpurce malířství a krásoumy málo ctěny, a ještě méně pěstovány byly ku veliké škodě vzdělanosti.

Poslední moje vycházka byla v posledním roku z Prešpurka do Holiče a Skalice. Tato dvě města bývala ode dávna měšťanům Prešpurským jako akademie Sloven-

činy, kam své dítky k učení se naší řeči posílávali. I já tam se svými chovanci k jedné příbuzné rodině jsem vyslán k nalezení a objednání takového místa. Nechav pak zde chovance cestoval jsem pěší přes Skalici do Moravy, abych Brno a jiné kraje spatřil. Divná věc, tato byla nejstrašnější cesta mého života; neboť ustavičné, náramné bouřky a neslýchané před tím hromobití pronásledovalo mě téměř po všechny noci. První noc strávil jsem v jednom velikém samotném hostinci, jehož jména více nepamatuji. Proti hostinci asi na dvoje dostřelení stál náramně veliký ovčinec zděný a tuším slamou pokrytý. O půl noci v bouřce uslyším hrozný třesk a v tom okamžení celý ten ovčín v plameni stál, tak že i sám hostinec u velikém nebezpečenství se nalézal, a my všickni ven vyjíti a pod širým nebem v lijavci dlouho státi jsme museli. V Brně byl jsem v jednom z předních hostincův u prostřed města ubytován, a tu opět o půlnoci tak strašlivé blýskání a hřímaní vzniklo, že mi hřmotem jedna sklenná tabule v okně se roztřískala, načež já skočiv s postele na sklepníka zazvonil jsem, ale Bohu díky, to nebylo udeření hromem! Já ale přece celé té noci více jsem nespal. Ve dne však zdála se mi býti naše Morava jako krásný ráj, anť ji pořadné silnice, okrouhlé povlovné kopce, šťavnatost, zelené doliny, mnohé řeky a rybníky utěšeně ozdobují. Tato bouře na obloze přírody zdála se mi býti předběžným obrazem oné bouře, která i na obloze národní, ku přečištění porušeného povětří, potřebna jest. Z Brna cestoval jsem přes Vídeň a Šoproň do zadunajského okolí k poznání a navštívení našich tam přebývajících Horvatů, Vindův a Slovákův. Ale bohužel mimo pana Machala Barla v Saladské stolici, jenž mi rukopis Vindického, od něho začatého a pak i vydaného zpěvníku ukazoval, ani duše jsem nenalezl na celé té cestě, ve které by jiskra národnosti byla doutnala. Tak ještě tehdáž všecko ve hlubokém snu spalo!

Částka VII.

Pěstounování v Bystřici od r. 1815, až do r. 1817.

§. 1.

Příchod do Bystřice.

Hned po zkončené kandidatské skoušce povolal mě k sobě profesor Fabry, zdali bych prý tak rečenou paedagogii (pěstounství) přijmouti nechtěl, anť právě ze dvou míst za to požádán byl, totiž z Bystřice od D. P. Rožnayho pro p. Ludvíka Kolbenhajera a z Banátu kdesi při Temešváře od jakéhosi zemského pána. Já uslyšev jmeno Bystřice a Rožnayho, beze dlení toto vyvolil jsem. Poněvadž ale ještě jsem tam cestovati a vlasť Uherskou samovidně poznati jsem chtěl, dojel jsem do Bystřice teprv koncem července aneb počátkem měsíce srpna. Již co žák dvě dosti šťastná léta zde jsem ztrávil, nyní opět co pěstoun půl druhého roku v ouplné spokojenosti a blaženosti zde jsem prožil. Jako plavcové, když se dlauho v lodi po moři plavili, i když na pevnou zemi vystoupí, pořád ještě po několik dnův se potácejí a vrávorají, aneb jako když kdo na zvonici uprostřed zvonění po delší čas se nalézal, i když odtud jinam odejde, v uších dlouho znění má: tak já po dokonaném školském běhu v Bystřici po několik týdnův a měsícův školu jsem zapomenouti nemohl a pořád mi ve hlavě hučelo. Konečně ale očistil se i tu potok života a obloha ducha mého se ponenáhlu vyjasnila. Bylť to přechod ze školského do skutečného života, doba plná duchovních bojův a zápasův s myšlénkami a city, plná kvašení a bouření zásad a principií. Já sice již posledního roku v Prešpurku školu se sebe pomalu jsem vyzul; nicmeně však přece i v Bystřici dosti práce jsem měl při smíření školy se životem a tohoto s onou, k doplňování mezer a ke stavení mostu mezi oběma. Díky Bohu, že Bystřice byla k tomu velmi příhodné místo. Všecky okolnosti

pomáhaly mi šťastně toto dílo vykonati. Nebo přišel jsem do známosti a svazku s takovými osobami, které mi k vítězství sice neviditelně ale mocně ruky poskytovaly. Dům a rodina Kolbenhajerovská jest sice jen měšťanská, avšak jedna z nejstarších a nejbohatších rodin v Bystřici. Ludvík Kolbenhajer barvířský mistr a spekulant v Bystřici bydlel v horní ulici, kde dva vedle sebe stojící domy měl, přináležel toho času k nejbohatším měšťanům; u něho se shromážďoval květ celého Bystřického světa, ano i stoliční páni. Dům vedl stkvělý a stkvostný. Měl jediného syna Ludvíka, zpanilotvářného a krásné postavy mládenečka. Jeho prvním vychovatelem byl Samuel Rožnay. Matka tohoto mého chovance, paní Theresia Kolbenhajerová, byla rozená Lübechovská z Pezinku, dcera tamějšího lékarníka, osoba nad svůj stav vzdělaná, jemného vkusu a tak bystrého ducha, že celý dům řídila. Můj chovanec Ludvík dostal vychování nad svůj budoucí stav a povolaní, vysoké a nádherné; laskavá matka tomuto jedináčkovi snad příliš mnoho popouštěla a dovolovala; odtud pošlo, že Ludvík s cílem života svého se minul a mnoho radosti nevolným rodičům nespůsobil. Mimo vědy a nauky byl cvičen v hudbě, v tanci, v řeči francouzské a v jiných uměních. Já nejednou s ouzkostí patřil jsem do jeho budoucnosti, vida odpor mezi jeho vysokým vychováním a měšťanským stavem, kterému určen byl. A však povolání svému dosti učiniti, za svatou měl jsem povinnost. V krátce přidáni byli mi ještě dva jiní chovanci, synáčkové pana Cilchesta, jménem Karel a Robert. Tato okolnost příznivá mi byla z dvojího ohledu. Předně ku držení se jakési prostřední cesty při vychovávání a vyučování a pak k dosažení mého hospodářského cíle totiž k zaopatření sobě peněz na cestu do vysokých škol německé země. Za domem a dvorem byla hezká zahrádka a květnice, v jejímž letním domku já téměř přes celé léto hodiny jsem odbýval. Zkoušky odbyl jsem s chovanci dvakráte, ku kterýmž příležitostem obyčejně mimo pány kazatele i mnozí jiní páni a přátelé pozváni byli. V Bystřici vůbec panoval za mého času ten obyčej, že ve přednějších domech měšťanských při každé příležitosti stkvostné hody

a hostiny, bály, tance a koncerty téměř ještě častěji než v Prešpurku konány byly, ku kterýmž já téměř všudy byl jsem pozván. Můj chovanec Ludvík Kolbenhajer poslán byl potom do Prešpurských škol, po zkončených školách stal se v Bystřici mistrem a spekulantem, při čemž dílem utratil, dílem promrhal celé dědictví po rodičích, vstoupil pak do stavu vojenského, odkudž uskočil, až naposledy zmizel, dle některých ve Francouzsku dle jiných ve Švýcarsku. —

§. 2.

Trpké ovoce přátelské důvěrnosti.

Sotva že jsem se v Bystřici usadil a blaženost školské neodvislosti cítiti začal, ztrhla se neočekávaná bouře a hřímanice nad hlavou mou. Asi po uplynutí tří měsícův sedě jednoho dne uprostřed kvítí v zahradě, dostanu s pošty od listonoše psaní; sotvy jsem svým očím uvěřil vida, že nápis listu rukou profesora Stanislaidesa psán byl. Já otevřel list a jej s napnutou pozorností čísti začal: ale jak se zhrozím již nad prvním punktem tohoto listu. Bylyť tam výrazy, nercili surové aspoň neváženě a náruživé. Pan Stanislaides vytýkal mi nevděčnost, neuznalost, pomluvu, klevetnost, a Bůh ví co, anobrž hrozil mi na konci, že bude hledět, abych z Prešpurského stipendia, když půjdu do Němec, vyhostěn byl, anť já prý v listě komusi psaném o školách, profesořích a methodě Prešpurských škol nepříznivý soud vynesl jsem, který list prý jemu poslán a sdělen byl. Já stál jsem dlouhou chvíli co zkamenělý dílem proto, že jsem sobě nebyl povědom v prvním okamžení, kdy a komu bych cos podobného byl psal; dílem proto, že jsem od tak vážného muže jako Stanislaides takové přenáhlení se a malicherné jednání neočekával. Konečně psal jsem i já jemu odpověd, na kterou následovalo sice kratičké, ale cele jináče znějící psaní. Přišed já pak do Prešpurku dotíral jsem ústně na zjevení mi jména onoho zrádce, p. Stanislaides prosil mě, abych mu tuto nepříjemnost uspořil; načež ta mrzutost

s jeho i mé strany pochovánа. Bylať pak věc tato následující: Pan Martin Sucháňy již rok přede mnou opustiv Prešpurské školy, stal se učitelem církve v Juttě v Novohradské stolici. On mně odtud a já jemu z Prešpurku tytýž dopisoval. Zpomínám si dobře, že v jednom listě při konci mého školského života žaloval jsem a naříkal na nešťastnou methodu Prešpurskou, jmenoval jsem Prešpurské školy jen gymnastiky páměti a žaláře vtipu, rozsudku a jiných schopností duše, tamější učení nazýval jsem papouškováním atd. Psal jsem to s upřímným srdcem a nevinným cílem, co mi vlastní bolestná skušenost do pera kladla. List tento přišel po nějakém čase bohužel Stanislaidesovi do rukou; jakým spůsobem a skrze koho posavad nevím. Když jsem ve Vídni p. Martina Sucháňyho právě tam lékařství študujícího na ulici potkal, anť já do Německa cestoval jsem: onť upíral o té zpronevěřilosti přátelské ničeho věděti nechtěje. Tato zkušenost však učinila mě nemálo opatrnějším v dopisování.

§. 3.

Kandidátská zkouška v Bystřici.

Kdo chce od superintendencie Baňské stipendium na německé university a po návratu i úřad v jejím okolí obržeti, povinen jest i u jejího nadzíratele examenu se podrobiti. Hlásil jsem se tedy i já u důstojného superintendenta Aďama Lovicha, který mi odpověděl, že se v tyto dni i. p. Samuel Ferjenčík v tom ohledě u něho hlásil, abysme tedy k ukrácení času spolu se srozuměli a v jeden den to učinili. Já maje u pana Kolbenhajera povoz k mému rozkazu, na druhý den jel jsem do Zvolena k p. Sam. Ferjenčíkovi a ustanovili jsme odbývání zkoušky této na den hromnic. Toto navštívení ve Zvoleně bylo mi velmi důležité, nebo zde se začalo přatelství mé a dopisování s p. Ferjenčíkem, které trvá až posavad. U pana Ferjenčíka našel jsem úplné a krásné vydání Labyrintu světa od Komenského, který já předtím jen zběžně a povrchně

četl a znal jsem. Vypůjčiv sobě tuto knihu od něho, kochal jsem se v ní ve dne i v noci s velikou rozkoší. Poněvadž již tudy myšlénky o libozvučnosti česko-slovanské řeči mě zaneprázdňovaly; zpočítal jsem v první a v druhé kapitole Labyrintu světa všechny samohlásky i souzvůčky, abych jejich rozměr a poměr k libozvučnosti vynajíti mohl. Našel jsem tehdy v první kapitole: a 102; e, é 91; č 34; i, í, y, ý 124; j (g) 15; o 76; u a ů 22; ou 4; součet všech samohlásek tedy 344. Spoluhlásek zpočítal jsem: b 20; c 14; č 8; d 34; h 9; ch 10; k 33; l 52; m 58; n 58; p 32; r 20; ř 12; s 65; š 3; t 54; v 50; z 19; ž 9; v sumě souzvučok 568. Míchánim, střídáním a rozpoložením těchto vokálů, jejich rozmanitostí a sestavením hledal jsem zprostředkovati cestu k libozvučnosti; ale později přesvědčil jsem se, že k této libozvučnosti nevede tak mechanická cesta, jako raději jistý vrozený aesthetický cit a sluch.

Ke zkoušce té uložena nám byla kázaní, která jsme před zkouškou ve chrámě odbývali. Obsah mého kázaní byl „o tom štěstí, že my ne mezi pohany ale mezi křesťany narozeni jsme.“ Při samé zkoužce nejprvé tato kázaní tříbena, potom z jiných věd a nauk zpytování činěno. Jakový to rozdíl mezi kandidatskou zkouškou v Prešpurce a v Bystřici! Tam papouškování, zde vlastního to rozumu užívání, tam točení cedulek a otázek, zde libovolné létání po celém poli každé nauky.

§. 4.

Samuel Rožnay.

Jedna z nejspanilejších slovanských duší, s kterou jsem se v životě setkal a nad jejíž časnou ztrátou i později nejedenkráte slzy jsem vyléval, byl Sam. Rožnay. On náležel do počtu těch mužů, které upřímně milujeme a ctíme, prve nežli jsme je viděli a dokonale poznali. Slovem on byl Slovenský Mladoň, tělem, duší a celým

životem národu svému oddaný. Hlava výtečná, vzdělanost klassická, cit a vkus nejjemnější, skromnost a pokora ozdobovaly každé jeho slovo a každý skutek. Pocházel rodem ze Zvolena, učil se v Prešpurce, navrátiv se z Německa byl pěstounem mého chovance Ludvíka Kolbenhajera, odtudto povolán byl za kazatele do Mičiné, kde však jen kratičký čas zůstával, anť od Bystřičanův za kazatele zvolen byl. Mělt hojnou zásobu nejen českých ale i jinoslavianských knih, anť on snad první byl mezi Slováky, který i na jiná Slavjanská a jmenovitě polské a ruské nářečí zření své obrátil. Tohoto angela dal mně Bůh za přítele, ale nastojte jen na několik měsícův, neb kosa smrti nemilosrdně roztala srdečný svazek našeho národního přátelství. Rožnay zemřel ve květu života dosti rychle a nenadále, anť teprv přede dvěma týdny poslední kázaní o nesmrtelnosti duše měl, s jakýms prorockým tušením svého konce. Rožnay byl první, který mně rozuměl a já jemu: co mě nejvíce těšilo, bylo to, že jsem již více sebe osamělého ve světě neviděl, s mými národními myšlénkami a žádostmi, nalezna duši rovně hluboce se mnou smýšlející a cítící. V zahradách a dolínkách jsme i plakali i radovali se z jeho budoucnosti. Objednali a čítali jsme spolu české Vídenské Noviny a prvotiny tehdáž od Hromádka vydávané. Přeložil Anakreona, Homerovu Žabomyšoválku a Myšiadu Krasického. Započal překládání Homerovy Iliady, Pindara a jiných klasikův. Pak satyrické epos o rozšiřování maďarčiny, z něhož první zpěv před několika léty do „Květův" jsme k vytištění poslali.

§. 5.

Adam Lovich.

Nechci zde snad životopis znamenitého muže podati, jen to podotknu, kterak on působil na můj charakter a život. Osoba jeho velikého zrůstu a mužské postavy účinkovala již blahodějně a vážně na každého, kdo se k němu blížil, neobyčejná síla charakteru, samostatnost náhledův o světu

a životě, nepřestrašenost proti všem nepřátelům táhli mě magickým spůsobem k jeho osobě, ačkoli opět některé křehkosti a vlastnosti jeho charakteru nelibě srdce mé urážely. K těmto posledním přináleželo jeho příliš ostré anobrž někdy vypínavé a osobovičné nakládání s mladými bohoslovci; potom přílišně zahloubil se do mathematiky, kde de quadratura circuli a perpetuum mobile jeho libůstky byly, které několikráte našel a opět ztratil a při nichž nesmírně mnoho času zmařil. Já u počátku mého v Bystřici se zdržování požíval jsem nemalé přízně u něho, kázával jsem hned slovensky hned německy místo něho, než najednou tato přízeň proměnila se ve chladnost. Příčina toho byla zvláště následující. Jakás měšťanka Bystřická jménem Gočerová poručila byla asi před padesáti lety v poručení svém, znamenitou summu 1500 zlatých na vydávání Slovenských nábožných kněh, která jistina při církvi německé na úroky složená, později na vydání německého zpěvníku vynaložena byla. Já a p. Rožnay chtěli jsme tuto věc při církvi Bystřické na světlo vyvésti, poněvadž ale důstojný p. Lovich, co vydavatel onoho zpěvníka, peníze ty ztrávil, odtud povstaly hádky a konečně i záští mezi námi. Až posavad bohužel tato jistina není Slovákům vynahražena a cíli svému svatému navrácena. Jináče p. superintendent Lovich miloval svůj národ a literaturu: důkazem toho jest jeho znamenitý a srdnatý ouřední list, který co obranu Baňské slovenské společnosti psal tehdejšímu generalnímu dohlédači Petrovi Baloghovi, anť již tudy všudy též maďarčinu vtíral. On na mou prosbu vypracoval i některé články pro Čítanku, jmenovitě první článek o člověku, dal na tisk této knihy polovic útrat, rozšiřoval je všemožně ve své superintendenci, anobrž byl i jedním z hlavních údův Baňské slovenské od Tablice založené společnosti. Pro tuto horlivost a účinlivost a obzvláště proto, že se směle slovenského sboru v Pešti ujímal a jej mocně i neohroženě před nepřátely zničiti jej chtějícími bránil, musel i mnohé útržky a urážky již ve svých šedinách od našich protivníkův snášeti. Já sám byl jsem očitým svědkem, kterak proto muž tento ve svých šedinách na

jednom generálním konventě od některých mladých Maďarův a Němcův mučen a křižován byl jako onen muž boží Eliseus v Bethel od oněch pacholat, na něž dvě medvědice z lesa vyskočivše, je roztrhaly.

§. 6.

Matěj Zmeškal.

V domě pana Kolbenhajera hned v mém sousedství bydlel jakýsi pan Matěj Zmeškal, zemský pán, rodilý v Leštíně a bývalý výběrčí hlavní vojenské kasy v Oravské stolici, který chtěv tam hlavním županem býti a cíle nedosahnuv od několika rokův v Bystřici soukromný život vedl a r. 1818 zemřel. Muž tento téměř každého dne mě navštěvoval, zvláště v zahradě a ve večerních hodinách. On byl tak řečený naturalista čili svobodověrec, jeho knihovna záležela ze samých takových knih, které psány byly proti náboženství, aneb aspoň od tak řečených mudrcův přírody pocházely. Zde byla větší částka spisův Voltairových, Roussových, Baylových atd., které pak knihy sám neměl, vypůjčoval a přinášel je od jiných známých a přátel. S každou novou knihou přiletěl dychtivě ke mně, řka: „zase máme něco nového k čítání.“ Tím se stalo, že jsem se já za tohoto půldruhého leta, skrze pana Zmeškala, téměř se všemi atheisty, naturalisty, deisty a Bůh ví ještě s jakovými isty seznámil. Četli jsme hned spisy hned životopisy následujících nejslavnějších mudrcův a mudrlantův, z francouzských: Marquis Dargence, Petr Bayle, Diderot, Dolet, Freret, Marivaux, Rousseau, Servet, Voltaire; z anglických: Charle Blound, Bollinghbroke, Hobbes, Morgau, Findel, Voolston; z vlaských: Bruno, Vanini atd. S největší popozorností četl jsem díla Spinozova a pak Volneyho dílo „Ruine.“ Tito dva spisovatelé nemálo přispěli k tomu, že se obloha mého ducha, na níž posavad ještě tu i tam mračna a bouřky vznikaly, vyjasnila. Ostatní filosofové a jejich zásady více zvědavost mou vnadili, než aby do

hlubin ducha mého byli pronikli. Pan Zmeškal nejednou se hněval a horšil na to, že se mu nezdařilo ze mne proselytu učiniti, anobrž divil se, jak já po čtení tak mnohých knih přece tak chladný a neproměněný jsem zůstal, a nejednou ostře proti výtržnostem těchto spisovatelův jsem bojoval v hádkách s ním. Mnohé z těchto spisův četl jsem já v původní francouzské řeči, jménovitě Voltaira a Rousseaua á více s panem Lavaletem učitelem francouzské řeči při mém chovanci. Lavalet tento byl mladík teprv asi šestnáctiletý, rodilý Pařížan a přináležel k onomu pluku mladých vojákův a Francouzův, kterých Napoleon v nouzi své téměř násilně byl sebral. Po skončené vojně zůstal on v Uhřích a dostal se jaksi do Bystřice a Radvani. On mimo frančtinu zhola žádné jiné řeči neuměl, proto i já i můj chovanec přinuceni jsme byli s ním ustavičně froncouzsky mluviti. Bylť on chovancem jakéhosi vojenského ústavu v Paříži a znal téměř celou Valtairovu Henriadu z paměti. Já uchopil se této příležitosti a s dychtivostí četl s ním jen tento epos; ala bohužel studenými allegoriemi, v celém díle vějící epickou nuceností a nepřirozeností stalo se mi to, co s Klopstockovou Messiadou, že dva, třikráte čísti jsem začal a ani jedenkráte ke konci nepřivedl. Anobrž některá díla Voltairova, jako k př. „Poëm sur les oles astre du Lisbon, La princes du Babilon“ atd. již při počátku s nevolí a s ošklivostí odvrhl jsem.

V Bystřici bydlel téhož času i jiný památný muž p. Vavřinec Parasky původem z Paraštině, vesničky v Turčanské stolici. On v historii odvodil všecky národy z maďarského národu a v etymologii odvodil slova vždy jiných řečí z řeči maďarské, někdy s velikou vtipností ale i směšností. Slovenská slova v maďarčině vydával za původně maďarská, která prý Slováci od Maďarův vypůjčili k. p. oblok, ablak pochodí prý od eb-bjuh psí díra, anť prý tady psové vycházeli. Latinské cerevisia odvodí od ser viz atd.

§. 7.

Pilnost v mateřčině. Spisovatelské pokusy.

Opustiv dětinskou Mošovskou školu jmenovitě Šuleka a Buriana, potom bohužel v celém svém školském živott neměl jsem více příležitosti něco ve školách od učitelův v milé mateřské řeči slyšeti, v té řeči, ve které jsem předce přes celý dospělejší věk úřad konati, národ vzdělávati, slovem jí větší polovici života obětovati měl! Není-li to převrácené školometství? Není-li to nerozum a hřích do nebe volající? Může-li mi kdo na zlou stránku vykládati mé vzdychání anobrž mé nářky a žaloby na Prešpurskou školu, kde nás ani mysliti ani mluviti neučeno? K čemu všecka moudrost a všecky poklady učenosti v paměti bez nástroje a prostředku, kterým bychom je do života přesadili? Na čele však našich škol v Uherské krajině měl by státi ten klassický velikými literami vyrytý nápis: „Non scholae, sed vitae discendum.“ Abych tuto štěrbinu ve vzdělanosti své vyrovnal, vrhl jsem se hned po skončených školách s jakýmsi nedočkavým chvatem na studium mateřčiny a sice nejprvé na poznání mluvnic a slovníkův, pak na překládání a posléze na vlastní pokusy a plody. Bylť jsem zde ovšem sobě samému zůstavený samouk, a jako ptáče bez matky jen u země křídla jsem zkušoval a létati se učil. Překládal jsem z německého, z francouzského a z polského. Krasického bájky ve slabikáři a v čítance vytištěné přináležejí do této doby mých prvotin, nebo již nyní to přesvědčení a předsevzetí jsem měl, že se u nás na Slovensku co do národnosti jako od abecedy začíti musí, proto sbíral a hotovil jsem již zde látku pro takovéto knihy a učinil plán k jejich vydání. K tomu cíli složil jsem již i ty modlitby a písně pro mládež, které se v čítance nalézají. Do této doby přináležejí vyjma dvě neb tři i ty písně duchovní, které pod mým jmenem ve zpěvníku tištěny jsou, z nichž některé napodobené a přeložené jiné původní, jsou. Z francouzského přeložení zachovala se posud jen jedna kratičká báseň od Voltaira. Voltair totiž měl již co stařec jednou

ten nestydatý nápad, že jsa v Berlíně u krále Bedřicha, jedné královské kněžně následujícími veršíky lásku svou projevil:

Často tvářnost pravdy míchá,
V lež a ve zdání se lichá:
Mně se této noci snilo,
Že mě nebe králem učinilo
A tu jsem Vás zamiloval.
Proč pak bych se rozpakoval
Pravdu vyznati Vám tiše,
Že po mém probuzení
Nic ztraceno více není,
Jenom říše?

Tato zamilovaná donquixotiada přítahla mu netoliko opovržení u kněžny, ale i potupu celého dvoru a nemilost královu.*)

Ale nejen v mateřském mluvení, než i ve vlastním myšlení cvičil se duch můj v Bystřici, jako vězeň když z dlouho trvanlivého žaláře na svobodu propuštěn bývá, cvičí se v potřebování svých očí, svých nohou, své svobody. V mém denníku z toho času zachoval se ještě toho důkaz pod následujícím nápisem: „Moje myšlénky jedné noci 27. Října 1815. Důvodové, že žádný způsob trestu smrti dovolen není, nechby vina jakkoli veliká byla:

1) Nikdo nemá práva k životu, jedině ten, kdo jej dal, Bůh. Následovně jest to všetečná opovážlivost sahati in jura dei. Bůh nám sice dovolil trestati, ale nikoli usmrtiti.

2) Cíl jedné každé pokuty musí býti pokání a polepšení; kdo ale odpraven aneb utracen bývá, nemá více k tomu času. Jest to tedy proti mravné povaze trestu.

3) Lidská společnost ručí i za bezpečnost života vinníkova, aniž mu napřed ty výminky oznámila, pod kterými to činí, ant mnozí z nižších stavův ku slyšení a poznání zákonův ani příležitosti nemají.

*) Nepochopno nám, jak tato Voltairova básnička mezi původními ruskými básněmi slavného A. Puškina v Petrohradě vydanými státi může.

4) Lidské a měšťanské tovaryšstvo škodí sobě tím samo zbavujíc se úda, který ještě jemu užitek přinášeti a pracovati mohl.

5) Nespravedlivost a křivda se tím páchá, v tom případě, jestli otec byl proti vdově jeho a ubohým pozůstalým sirotkům, které se živiti nemohou.

6) Škoda se usmrcením nenahrazuje, zavražděný skrze smrt vražedlníkovu k rovnému životu se nenavracuje, którýby vlastně sám měl právo tohoto odsouditi. —

7) Hodnost a přednost lidské přirozenosti jsou tak veliké a vznešené, že mrtvé věci k. p. krádež žádným spůsobem trestu váhu a právo dáti nemůže k usmrcení života. Život jest věc nejdražší a nejvážnější.

8) Jen lidé suroví, divocí, žádného vychování nemající mohou vražedlníky a zloději býti. Aspoň řídci jsou příkladové jiných lidí. Může-li on ale něco za to, že z takových rodičův v takových okolnostech v takových společnostech narozen a vychováván byl? Jak za to trestán býti může, že takového vychování, takové známosti a vzdělanosti neměl jako jiní? Onby snad nebyl vrahem, ale snad lepší nad jiné.

9) Sama příroda a ústrojnost těla lidského vštěpují mnohým náklonnosti k jistým výstupkům. Jsou mnozí narození zlodějové. Jistý panovník a kníže Savoyský tak od přirození krádeži oddán byl, že kdekoli a cokoli v příbytku uzřel, vzal; naposledy vlastní svůj šátek položil na stůl a pod zámyslem krádeže tajně jej uchvátil. Nadzíratel církve Daniel Krudy v Prešpurku vypravoval nám, že v Bystřici poprvé jednoho mladíka zprovázel, který krádeži tak oddán byl, že mu ještě pod šibenicí vyznal: Dvoj. Pane, já bych se rád zdržel, nemohu, kdybych prý tyto kameny ukradnouti mohl, vzal bych je, já prý jináče nemohu. Nadzíratel Lovich znal chlapce, který jemu 50 zl. a jiným ještě více peněz ukradl a z nich prý ani haléře sobě nezadržel, ale všecko jiným rozdal. Lebozpytec Gall a jiní objevili zvláštní místo a nástroj v lebce ku kradení. Odsouzenec tu tedy za dar a vinu přírody trestán bývá.

10) Zákony občanské jsou vrtkavé a proměnitelné,

nebo co k. př. před stolety trest smrti zasloužilo, to nyní žádné pokuty nezasluhuje, anobrž co pověra považováno bývá, k. př. strigy, čáry a kouzla, kacířské soudy atd.

11) Hrozní příkladové tak mnohých nevinně odpravených, jejichž nevinnost teprv po smrti na světlo vyšla k. p. Rodina de Collas ve Francii, jejíž nevinnost Voltaire objevil, bojují též proti trestu smrti.

12) Proč je kat a šerba našim očím tak ošklivý a děsný? Proč toto zlopověstné řemeslo neprovodí každý člověk? To jest hlas přírody, který ale přemnozí lidé potlačují a ohlušují.

13) Říká se, že poprava a smrt působí na mravnost jiných lidí a slouží jim za výstrahu skrze příklad. Odpověd: Nikoli. a) Na vnitřní mravnost nemá poprava žádné moci, ona jest jen veselá smutnohra a krvavá lázeň pro čásný (všetečný, zvědavý) lid; b) kdo má právo od zločince žádati, aby on byl obětí k výstraze jiným sloužící? tak by odsouzenec za budoucí hříchy jiných lidí, které tyto ještě ani nespáchali, trpěti musel; c) mnozí jsou tak tvrdého srdce, že příklad jiných na jejich mysl zhola žádného účinku nepůsobí, oni zůstanou i potom, čím byli před tím.

K těmto mládeneckým cvičením mysli zavdalo mi bylo příležitost čtení Voltairových spisův, jmenovitě onoho, kde o rodině de Collas píše, a pak poprava jakéhos mladého člověka buď v Lubětově buď ve Hor. Lipči.

§. 8.

Chceš-li ztratit přítele, půjč mu peníze.

Při ev. církvi Bystřické jmenovitě u důst. p. nadzíratele Lovicha byl tehdáž kaplanem p. Jan Jelšík, můj krajan z Necpalic Turčanské stolice, syn ubohých (chudobných) rodičův a obyvatelův Necpalských, hlavy důvtipné, známostí obšírných, ale charakteru křehkého a slabého. Byl na universitě v Tubinkách asi za rok, odkudž do Bystřice přišel. Sotva že zde posvěcen byl na úřad, přišlo na

pana nadzíratele Lovicha úřední psaní od university Tubinské, kde tato žalovala a žádala vyplacení dluhu, který pan Jelšík tam učinil a nezapravil. Pan Jelšík, kterému já i mimo to již dříve často a všelijakým způsobem co příteli nápocen jsem býval, utekl se jednoho večera ke mně, prose mě, abych jej jakž řekl z této hanby a z tohoto neštěstí vysvobodil. Ochotně jsem to učinil, dada jemu 20 zl. stříbra, avšak pod tou výmínkou, aby mi je buď s počátkem mé cesty do Němec navrátil, buď aspoň v prvním půlletí za mnou do Němec jistotně poslal, ant vidí, že já též jen sobě samému zůstaven jsa každý peníz na vysoké školy bolestně a mozolně sobě zasloužiti musím. Ont i hned písebný závazek k tomu napsaný mně doručil. Když já na vysoké školy jsem se strojil, on právě povolání dostal za řádného kazatele do Jače v Peštanské stolici, psal mi tedy do Turčanských Teplic, že mi nyní peníze složiti nemůže, ant prý nové hospodářství a domácí nářadí sám potřebuje, ale že jistotně v krátkém čase a to prý zvýšenou summu do Němec mi pošle, jen abych mu co nejdříve psal, kam půjdu a kde budu? Přešlo půlletí, já psal Jelšíkovi, přešlo i druhé půlletí, já psal druhý, třetí list, přešlo třetí půlletí, já psal list důstojnému panu Lovichovi a dv. p. Kološvárymu jakožto nejbližšímu sousedovi Jelšíkovu jsa toho domnění, že snad p. Jelšík mezi tím zemřel. Oba tito páni Jelšíkovi tyto listy doručili, a přece já ani lístečku odpovědi ani haléře peněz nedostal jsem. Mé postavení v Jeně druhého roku zvláštně před nastoupením zpátečné cesty bylo k zoufaní, ant posud peníze očekával jsem, ale nadarmo. Navrátiv se do vlasti jda do Peště, navštívil jsem osobně Jelšíka; kdo vysloví mou bolest, když jsem ještě hrubianské námítky a výčitky od něho slyšeti musel proto, nač jsem prý důstojnému p. sup. a dv. p. Kološvárymu o tom dluhu psal a jej před těmito muži očernil? Ani nyní, ač jsem byl cele vyprázdněn a ochuzen, těch peněz od něho vyrvati jsem nemohl. Přislíbil mi svatě, že za dva týdny do Peště mi je pošle. Přešly dva týdny, přešly dva měsíce, já psal paní manželce Jelšíkové, že peníze ty na šaty potřebuji, ant v Pešti od dv. pana Molnára

povolán jsem. Za několik dnů vstoupí pan Jelšík, co litý drak do mého příbytku s námitkou, proč prý já v jejich manželství roztržitost dělám a na něho jeho manželce žaluji? Já na to nic neodpověděv, žádám složení mých peněz, on s odpovědí, že když bude míti, takové mi vrátí, odešel. Konečně já nasycen jsa těchto mrzutostí, ačkoli sám nanejvýš potřeben jsem byl, vezma péro a papír, napsal jsem list řediteli ústavu hluchoněmých do Vacova, do něhož závazek ten zavinu, peníze ty k ústavu tomuto postoupil a daroval jsem. Asi po několika týdnech stál skutečně tento dar v Budínských Novinách ohlášen, což znamením bylo, že pan Jelšík ty peníze složiti musel, a to sloužilo k mému uspokojení.

§ 9.

Vycházky a cesty z Bystřice.

Kamkoli jsem přišel, všecky okolnosti mému vzdělání příznivé poznati a jich použiti jsem chtěl. K tomu cíli konal jsem i cesty hned bližší hned další. První má cesta byla z Bystřice do Mičiné k. vys. Urozen. Panu Ludvíkovi Brnickému. Jeho utěšený romantický, na okrouhlém kopci stojící hrad, jeho výborná a hojná bibliotheka, jeho sbírka starožitností a přírodnin, a obvláště jeho vlídnost a ochotnost k ukázání a propůjčení všeho tohoto, vystavěly mu v mém srdci oltář památky a vděčnosti na celý můj život. Druhá cesta byla přes Slovenskou Lupči a Lubjetovou do Března, kde jsem se u pana Tesáka, tamějšího lékárníka a příbuzného paní Kolbenhajerové několik dnův zdržoval. Odtudto vedla nás cesta přes Djel, kde někdy surovec pelešil, do Tisovce na Muránský zámek a do Jelšavy, kde jsem starého Valaského poznal a navštívil. Nevyrovnané výhledy Muránského zámku a historické pomůnky očarovaly tak duši mou, že celý den tam jsme ztrávili. Třetí cesta, kterou jsem s chovancem a panem Kolbenhajrem konal, byla přes Turec, Liptov, Kriváň do Spiše, kde v Kežmarku a Levoči u přátel a pokrevných

se pozdržovavše Košice a Prešov jsme navštívili. Velebné Tatry naše stály tu po prvníkráte před mým žasnoucím zrakem a třesoucím se srdcem, a ačkoli nebylo času na nejvyšší chlumy výstoupiti, předce mnohé jejich doliny a menší pahorky navštívili jsme. Nelze vypsati, jak toto cestování a tato samostatnost účinkovala na mou duši. Co člověk nevidí, to sobě cele jináče představuje. Já aspoň před věcmi a osobami, které jsem vlastníma očima nespatřil, vždycky jakousi tajnou bázeň jsem cítil, která zmizela, když jsem je měl tváří v tvář.

Částka VIII.

Život na vysokých školách německých.

§. 1.

Cesta do Jeny.

Nyní přicházím k takové době mého života, která přátelům a čtenářům mým více méně z jiných mých spisův již známa bude, pročež zde jen na ty věci a příběhy se obmezím, které tam buď cele nepodotknuty, buď ne dosti vysvětleny jsou. — Poněvadž lhůta mého od slavné rady královské mi daného pasu do Němec téměř již byla vypršela, přinucen jsem byl obnovení pasu a prodloužení lhůty pohledávati a tak přes Budín do Prešpurku cestovati. Zde v tentýž den přišel i jistý bývalý spolužák můj Prešpurský Mažári, rodilý z Assodu, Slovák, ale již s silným Maďarským přízvukem. Nechtěvše času mařiti, hned následujícího dne odjeli jsme do Vídně, kde již mezi mnou a Mažárim maličké různice pro čas povstaly, proto že já i nyní aspoň některé obrazárny jsem navštívil, ku kterýmž věcem on zhola žádné chuti neměl. Odtud jeli jsme až do Prahy s obyčejným dostavníkem. V Čáslavi v děkanském kostele hledali jsme hrob a kosti Žižkovy; ale jakási barbarská ruka

je již byla vyvrhla a spálila. V Praze mé první navštívení byl dům Jungmanův a při prvním uvidění se byli jsme již jako na věky svoji. Pan Jan Nejedlý přijal nás s obyčejnou svou nádhernou vlídností, u paní vdovy Krameriusovy potkala nás zvláštní nehoda. Po vlídném přivítání nás zeptala se: „Kde pak zůstávají?" já této otázce neporozuměv, byl jsem dlouho na rozpacích a nevím, co jsem odpověděl. Po chvíli opět se ptá: Kde pak zůstávají, abych mému synu pověděti mohla, když se domů vrátí? Načež já: „zůstávati" nám Slovákům v tom smyslu jest nejen nesrozumitelné, ale i nesnesitelné. Spatřivše dobrotou našeho Mentora Jungmana památnosti Prahy a předeslavše věci naše poštou do Drážďan, schválně jsme z Prahy až do Teplic pěšky putovali, abysme českou zemi lépe poznali. Já na této cestě ve váčku nesl a kde možno bylo četl jsem právě tehdáž z francštiny přeloženého a vydaného, „Papouška" od Kinského. Z Teplic do Drážďan již nás místy sychravice a chumelice sprovázela. V Drážďanech poštěstilo se mi Mažáriho potud získati, že asi tři dni mým krasoumným libostem a radostem se spolu se mnou obětoval. Slavná noc od Coreggia, Madonna Raphaellova a Amor od Mengsa, tak se mi v paměť vtiskly, že se mi i nyní ještě zdá, jakobych je teprv včera byl viděl, jako některé charakteristické osoby a obličeje, tak i některé obrazy po prvním uvidění jich jsou na věky naše, jakoby nám vždycky před očima stály. Sbírka řeckých antik a starožitností v Herkulaně vykopaných neobyčejný dojem na smysly mé učinila. Prvního dne ráno vyšedše k ohledání města, nic jsme doma nesnídali, pročež ptali jsme se, kdeby byla kafírna? Dva nás potkavší minuli nás. Třetí řekl: moji páni; vy jste zajisté cizozemci. Kafírna jest tu podezřelé místo, kam poctiví lidé nejdou. V Drážďanech navštívili jsme i slavného theologa dvorního kazatele p. Krištofa Bedřicha Ammona, pak českého kazatele pověstného Štephana a chrám českých vystěhovanců. Pan Ammon, muž vážný téměř Göthemu podobný, smlouval se s námi dlouho a s jakousi zvláštní láskou k uherským protestantům. Ale hněv a žel rozrýval duši mou při naštívení p. Štephana, který o národnosti

a řeči ani slyšeti nechtěl: osoba to nepatrná, ryšavých vlasův, málomluvná, v příbytku jeho panoval jakýsi nepořádek, ať nedím nečistota. Při takových okolnostech není div, že česká církev v Drážďanech klesla a klesá pořád. Z Drážďan do Lipska asi třinácte mil jeli jsme opět poštovským kočárem se třemi Rusy, přes Míšeň, Vrčín atd. Noclehovali jsme několik hodin v jakési chatrné vesnici, kdež však pohodlný hostinec byl. Pan Mažári maje v řemenném opasku své stříbrné peníze, přes noc takový z těla sňav pod podušku kladl. My včasně ráno vstavše odjeli jsme s pokojem. Před Lipskem můj Mažári zbledne, rukou mě trhne, řka: „zle je, zle je!" Po čase jazykem téměř šlakem poraženým, řekl zajíkavě: „moje peníze, moje peníze, zapomněl jsem tam, kde jsme nocovali." Já vida tovaryše cesty bez přítomnosti ducha, najmu v nejbližší vesnici lehký vozík a celou noc obětovav nazpátek vrátil jsem se do onoho hostince. Ještě nebyl jsem ve dvoře, již statečný hostinský maje opasek v ruce mně v ústrety běžel. „Tu jest opasek a peníze" pravil. Aniž když jsem jemu odměnu podával, jí vzíti chtěl. Na druhý den našel jsem pana Mažáriho položivého polomrtvého v Lipsku. Při večeři byli v našem hostinci mnozí knihkupci ze všech měst a krajův Německa, ant právě tehdy čas ročního trhu (Michaelis-Messe) v Lipsku byl. Tito nám vypravovali, že Göthe v ty dny při tomto stole knihkupci Tubinskému Cottovi jakýsi nejnovější rukopis za několik tisíc tolarův k tisku prodal. Z Lipska do Jeny, opět naše věci do Vímaru napřed poslavše, hned pěšky, hned s vozíkem cestu jsme konali, abysme tím volněji okolí a bojiště Lipských bitev, r. 1631 pod Gustavem Adolfem, jehož krůpěje krve ve Weissenfelse se ukazují, a r. 1813. pod Napoleonem a spojenci vedených navštíviti mohli, až dne 8. Října ráno o desáté hodině do Jeny šťastně jsme přišli. Jeden z mých bývalých spolužáků rodem Spišák byl zde na universitě na učení, on nás vodil po městě a ukazoval jeho památnosti. Ústav Lužických Srbův jen povrchně viděli a navštívili jsme, ant tehdáš akademické prázdniny byly. Když jsme se na zdejší slavné procházce pod lipami procházeli, potkaly nás dvě

hezky oděné a již letité panny, z nichž jedna tlustý svazek jakýchsi rukopisů v ruce nesla. Na otázku: kdo to? řekl náš vodič: jedna jest dcera zdejšího knihtiskaře Brockhausa a nejhlavnější redaktorkyně známého konversačního slovníka; druhá jest její přítelkyně Luisa Brachmannova, pověstná básnířka, která zde své básně tisknouti dává. Zde in facie loci, dílem pod lípami, dílem na břehu řeky Plisy znikl první zárod a počátek onného mé ballády „Původ Lipska,“ která však teprv později dokončena a v Budínské Zoře tištěna byla.

§. 2.

Dva Karašovići, Rusové, a jejich průvodčí.

Prvé než bysme něco o Jeně a o Jenském životě řekli, musím přátely mé ještě naspátek na cestu Drážďansko-Lipskou vésti, kde mě jedna z nejpřekvapivějších událostí života mého potkala. V Drážďanech totiž sedli na poštovský vůz spolu s námi ještě tři jiní cizozemci, ustavičně vlaskou řečí švatlající, ačkoli znáti bylo z vyslovení, že nejsou Vlachové. Dva mezi nimi byli mládenci mezi 16 a 20 roky, synkové, jak viděti bylo, vyššího stavu a bohatých rodičův. Jejich rodinné jméno bylo Karasev (čti Karašov). Třetí jejich vůdce a tovaryš cesty byl muž obstárný, bradatý, vojenských jizev a šrámův plný. Sotva že jsme sedli do vozu, spozoroval jsem i hned že toto nejsou Vlachové. Mezitím předce prošlo téměř půl dne v jakési nejistotě a němé mlčelivosti. Konečně já prolomiv hrázi nás loučící řeknu: „Moji páni, odpusťte, že si tu svobodu beru, podle vašeho přízvuku ve vlaštině a němčině, a podle všech vašich zvukův soudím, že vy našimi bratry a Slavjanskými syny jste, totiž Rusové.“ Načež onen stařec otevra oči, řekl: „Charošo, charošo, my Slavjané jsme a brati Rossjani.“ I vyšlo z další naší rozmluvy, že průvodčí těchto mladých Rusů znal osobně onoho kozáckého hejtmana, Ivana Danilova, který v mé mladosti po první francouzské vojně, tušín pod Suvarovým, vraceje se domů přes Turec

jel a v našem domě několik dnův na odpočinku byl a hospodoval, který mi v noci tolik o Kozácích a Rusích vypravoval, který mě co pacholíka na koně bral a se mnou po záhumní jezdíval atd. Josefa a Jakoba nepronikla větší tklivost, když po mnoholetém rozloučení opět v Egyptě se spatřili jako mě nyní při spatření tohoto známého a přítele mého, nezapomenutelného Ivana Danilova. Nekonečné množství otázek a odpovědí s obou stran ukrátilo nám cestu a svázalo nás i pro akademický život uzlem nerozlučitelným. Šedivec tento vážný, ačkoli již více starcem než mužem byl, byl ustanoven od bohatého ruského šlechtice Karaseva ne tak za učitele, ant učenosti mnoho při sobě neměl, jako za vůdce, strážce a rádce jeho dvou synův, kteréž on s ním na cestování po Evropě vyslal. Zdržovali se tito Karaseviči nejprvé asi přes rok v Italii, pročež ustasičně ještě i nyní vlasky nejen mezi sebou mluvili, ale i s otcem svým sobě dopisovali. Z Italie přešli do Jeny, kde též asi dvě léta baviti a učiti se měli, poněvadž ale jeden z nich, starší, tragický konec měl, odebrali se odsud před časem. Umluvili jsme se již na této cestě, že sobě v jednom domě v Jeně byt najmeme, že to ale nemožno bylo v prvním čtvrtletí, aspoň v nejbližším sousedství jsme bydleli, oni u paní vdovy Cennerovy, já v kopšovském domě, potom však skutečně naše žádost se vyplnila, ant já v témž domě hned vedlé nich hospodu dostal jsem. Tento Mentor Karasevský byl i můj první učitel v ruském nářečí. Koupeno Vaterovu Grammatiku a Chrestomatii, překládáno ody od Lomonosova, Deržavina na Boha, čteno „Drevnija Ruskija Stichotvorenija,“ které darem od něho na památku dostal jsem. On navštěvoval i čtení na universitě spolu se mnou, obzvláště Ludenova, Friesova a Ockenova, ačkoli v němčině nevelmi zběhlý byl. Byli jsme spolu přítomni několikráte i při staroslavských službách božích ve Vínařích, kde velkovévodkyně Maria Pavlovna, ruská kněžna, sestra císaře Alexandra, za velkovévodu Bedřicha provdána byvši, zvláštní kapli, kněze a zpěváky měla. Ale v jeho chovancích, těch Mladorusích, bohužel, nebylo nám možno jiskru národ-

nosti a slavjanstva roznítiti, jejich duše musely již v mladosti pocizeny a od národu odvráceny býti, nebo mimo vlaštinu, frančtinu a němčinu o ničem jiném slyšeti nechtěli. Zde jsem nejednou zalkal nad nenárodním vychovávánim ruské a vůbec Slavjanské šlechty. Jeden z těchto mladých pánův, starší totiž, byl vysokého zrůstu, štíhlého těla, okrouhlého spanilého obličeje, přitom prudké náružívé letory. Mladší byl nízké postavy a chladné krve. Jednou v létě večerního času zavzní mezi žákovstvem Jenským šeptání: „Karasev raněn, Karasev raněn nebezpečně!“ V krátkém čase doveden aneb raději od německých buršův donešen byl starší Karasev domů s ubroceným krví ramenem. Dal se Rus tento ohnivý na souboj se synem profesora práv a dvorního raddy Aspherusa v Jeně. Souboj vykonán v tak řečené drsné dolině (Rauhthal), prohnáno mu kordem levé rameno a žíla krvní prosečena tak, že na druhý den Karasev ducha vypustil. Jeho bezdušné tělo bylo nočním časem při světle pochodní na hřbitov vyneseno a slavně od celého žákovstva sprovázeno. Mladší Karasev spolu i se svým průvodčím brzo na to Jenu opustivše, do vlasti se vrátili.

§. 3.

Okolí Jenské.

K dokonalému poznání některého člověka musíme znáti jeho přátely, sousedy a jiné zevnitřní okolnosti, ve kterých se nalézá; k poznání některého města potřebna jest známost jeho okolí a sousedství, v Jeně pak to tím více, že všecky místnosti okolí Jenského široko daleko v universitském životě se soustřeďují. Nový nikdy před tím necítěný dojem učinila Jena a její okolí anobrž celá cesta přes Sasko na mou duši. Všudy slavjanská jména a neslavjanští obyvatelé. Jáť slyšev taková jména vlastním uším věřiti jsem nechtěl, proto kdy a kde jen možno bylo, sám jsem osobně cestu do nich konal. Samé jméno Jena aneb jak prostý lid posavád říká, Jana,

pak říčka přes Jenu tekoucí Lutora, později Lutra, Slavjanská jsou. Toto poslední nepochybně od ljutý t. j. prudký, bystrý. Pak blízké vesnice a města: Gospoda, Kunica, Březnice (Priesnitz); Velnice (Wölnitz), Loboda (Lobeda), Remda, Klosvice, Celnice, Radegast (asi míle od Jeny), Driznice (snad trýznice aneb treznice), Geschvitz, Podlvitz, Vinary, nezčíslné jiné jsou ještě pozůstatky Slavosrbův zde bydlivších, ale v jejich domích a ulicích neslyšeti více sladké zvuky Slavjanské, leda že z úst zde velmi rozšířených a oblíbených Lužičanův a Lužičanek větším dílem v nějaké službě se nalézajících. Ku procházkám Jenským přináležejí v blízkosti: Příkopy vůkol samého města; Ráj čili Paradies mezi městem a Sálou a pak Chod mudrcův pod městem; v podálí mlýnská dolina (Mühlthal), Olejna (Oehlmühl), Travnatý mlýn, Pila (Schneidemühle) a pak blízké vesnice Wenig, Jena, Kamsdorf, Ziegenhain, Borstendorf. V poslední této vesnici stálo ještě za našeho času do stromu vřezané jméno: „Crudy.“ Zahrady v Jeně a vůkol Jeny znamenitější jsou: Knížecí zahrada (Prinz-Garten), která někdy Griesbachovi náležela, botanická zahrada na příkopě, Harasovská zahrada, kde krásné myrthy a jiné východní rostliny; Šillerovská zahrada a jiné. O Vímaru přesvědčil jsem se nejen z nejstarších listin ale i vlastní očívidností, že se toto město původně Vinar, Vinary jmenovalo od vinic a vinařův víno tam vyvodivších a prodávavších. Tato částka města posavad se ukazuje, a „Weinberg,“ „Weinplatz“ jmenuje. Pravdu tohoto potvrzuje i latinské jmeno „Vinariensis.“ Sala vedle Jeny tekoucí propůjčuje život celému městu. V zimě tak tato zamrzne, že sta žákův a měšťanův na ní se klouzají trepky na nohách přivázané majíce. V letě opět zvláště večerního času provodí se na ní člunkování se zpěvem aneb koupání a plování. Jednou při takovém koupání utopil se mladý, naděje plný profesor Stark, dostav křeč do údův, a ač jen dosti kratičký čas ve vodě byl, přece z ní vytaženého nijakž více k životu přivésti jsme nemohli. O prázdninách konal jsem vycházky do všech okolních, vzhledem na Slavjanskou historii aneb mythologii památných měst. Radegast

jest dosti chatrná vesnice s obličeji slavjanskými. Nejvíce znělek prvního zpěvu Slávy Deery povstalo na těchto mých vycházkách a procházkách, v těchto hájích, lukách a zahradách okolí Jenského.

§. 4.

Akademický čili buršovský život v Jeně.

Přišedše do Jeny ubytovali jsme se na čas v hostinci u litého medvěda, v němž někdy i Luther a Melanchton se zdržovali, a však již druhého dne ráno přestěhovali jsme se. Celá Jena rojila se již zástupy žákův, kterých se tehdáž na tisíce bylo shromáždilo. Na druhý neb třetí den vedlo nás veliké množství do Kunice, kde první komers držán býti měl. Jestiť to vesnice nad Salou níže Jeny asi hodinu cesty a ode dávna slavná kunickými praženicemi (Eierkuchen). Již na cestě přes luky zpíváno pro mne nové a nikdy neslýchané písně akademické, k. p. Ich lobe mir das Burschenleben atd. V Kunici i hostinec i sad přeplněn byl žákovstvem. Najednou stalo se utišení veliké a tu važným důstojným a velebným hlasem zpíváno píseň „In dieser feierlichen Stunde.“ Potom bráno pivem naplněné číše do rukou a po okamžení líbalo a objímalo se všecko vesměs jako bratrstvo a od té doby všickni zde přítomní jsme sobě jen tykali. Opět zpíváno, hráno, až pozdě večer domů jsme se vrátili. Takovíto komersové odbývali se potom i v Jeně v hostinci u růže tak hlasitým zpěvem, že večerního času celé město se ozývalo. Náměstí Jenské čtverhranné jest, po něm se hemží ustavičně hromady buršův. Někdy ve dne a zvláště večer udělají studenti řetěz chytíce se za ruce od jednoho konce ke druhému pocházejíce tak vzhůru dolů a zpívajíce národní písně zvláště onu „Was ist des Deutschen Vaterland?“ Rapír má téměř každý burš, a často i na náměstí šermují. Vůkol Jeny jsou blízké vesnice a v nich téměř všudy plesovny v háji aneb v sadě; tu ve dnech svátečních a nedě-

nich všecko plno, studenti, vesničané a vesničanky míchají se tu obyčejně ve svorném a pokojném spolku. Jináče jest to s měšťany, kteří zde v řeči buršovské filistery slují. Já však měl jsem přístup v Jeně i do takových domů. Stolař Mošovský Starke pocházel z Jeny a psal rodičům svým skrze mne listy. Měšťan v Jeně jest věru bídné před buršem se ponižující a od něho visící stvoření, proto v Jeně vlastně říkaje žádného měšťanského života není, an pohlcen jest od života akademického. Znikají-li ale předce někdy rvačky mezi burši a měšťany aneb tovaryši a řemeslníky, zavzní i hned strašné „Bursche heraus“ po celé Jeně a v tom okamžení celé město se třese, nebo žákovstvo ozbrojené táhne tam a jistotně zvítězí. Při zniklém ohni na př. aneb při vyobcování burše každý burš má v ruce tak rečený „Ziegenhaimer“ t. j. hůl sukovitou opálenou z tvrdého dřeva, jenž při vesnici Ziegenheim roste. Tímto kyjem bije o dlažbu, což strašný podzemní zvuk a ohlas po celém městě se rozléhající vydává. Buršové sestřeďují se na náměstí a pak táhnou, kam potřeba velí! Milovným a ctěným profesorům činívají zvláště na den jména aneb narození, aneb i při jiných příležitostech zastaveníčko s hudbou, při kteréž příležitosti řeči konány bývají. Koho ještě více vyznačiti a poctiti chtějí, tomu ke cti zasazují před domem, na některém menším náměstí aneb i jinde na pohodlném místě mladý strom, obzvláště dub na památku pokřestěný jménem toho muže, a to s velikými úpravami a obřady. Tak za mého času učiněno Okenovi a Friesovi, že byli na Wartburgu. Každý burš prvního roku jmenuje se liškou (Fuchs) s jakýmsi opovržením. Oděv buršovský byl černá aksamitová čepice, která na čele stříbrnou ratolest dubovou aneb aspoň list přišitý měla. Kabát obyčejně též z černého sukna až po kolena (deutscher Rock), téměř tak jako attila, vlasy na hlavě dlouhé poutcem na dvě strany rozdělené, nestříhané, brada neholená volně rostoucí; v letě zřídka kdo z buršův chodil po městě se zakrytou hlavou. Strava byla dost sprostičká, větším dílem telecí maso s nějakými zeleninami, které nám z počátku ne vždycky chutnávaly, anť se k. př. křen, petržel co příkrm

vaří a jí. Večer málo kdo myslí na jídlo, ant místo toho káva, čaj a chléb s máslem se požívá. Jednou tehdy napadla nás Slováky choutka po slovenských jídlech z těsta, proto složili jsme na to peníze. Sotva se pověst o tom roznesla, připojilo se k nám množství německých buršův a přátel. U pana Rumana činěny k tomu přípravy. Když jsme poselkyni pro mák poslali, přinesla nám z lékárny aneb z krámu tak málo v papíře zakrouceného máku, že od toho upustiti a na to místo sýr aneb tvaroh vyvoliti jsme museli. Pan Jiří Ország, bývalý oekonom Prešpurského alumneum, byl kuchařem, ale bohužel žádná z Jenských kuchařek a služek těsto mísiti a udělati neuměla, ant tam podobná těstová jídla neobyčejná jsou. I přinucen byl tehdy náš pan kuchař ruce čistě umýti a celou tu práci na sebe vzíti. Naše domací paní tam přítomné nemohly se tomu dost nadiviti. Z počátku ptali se Němci, zdali prý možno něco takového jísti a ztráviti, potom však pomalu i oni dali se do toho, a tak jim to zachutnalo, že nás častěji prosili za opakování takových hodův. — Cestování takovýchto akademiků, anobrž i jiných profesorův a vzdělancův v Němcích jest velmi snadné, laciné a pohodlné. V Uhřích, když kdo na druhou třetí vesnici cestuje, tu již musejí býti koně, vůz, pohonič, truhly, kufry a Bůh ví jaková zavazadla. Německý pocestný vezme na hřbet strojný ranec, v němž nejpotřebnější věci sám sobě nese, putuje od východu na západ, spokojen s dosti prostičkou živností. Čímž se stává, že v Němcích vzláště ve mladosti všecko cestuje do Švýcar, do Vlach, k Baltickému moři atd.

§. 5.

Profesorové a vědy v Jeně. Gabler.

Svoboda tělesná i duchovní universitského života v Jeně přivedla ducha mého do stavu jakési nejistoty, těkavosti a povšechnosti. Všecko jsem chtěl slyšeti, všecky vědy poznati a vyčerpati, všech profesorův po-

sluchačem býti. Proto navštěvoval jsem v prvním půlletí i pytvu a to jak lidskou tak i zvířecí. Později však cítil jsem, že tato těkavost a roztržitost nevede k cíli, ztáhl jsem plachty na korábu mého učení, obmeziv se na theologii, filosofii, historii, přírodovědu a filologii. V theologii byli moji profesorové p. Jan Filip Gabler, Schol, Danc, mladý Stark, ve filosofii: Fries, Oken, Bachmann; v historii: Luden; ve filologii: Eichstadt, Hand a Reisig; ve fysice Voigt otec; v botanice Voigt syn, v mineralogii Lenc, ve státních vědách Lüder. Mrtvina Prešpurská co mumie v paměti mé ležící, teprv zde dostavši život, začala hýbati se a dýchati. Gabler byl před tím v Altendorfě kazatelem. On byl biblický rationalista, svobodomyslný a však články náboženské a víry s tou největší uctivostí a útlostí přednášející a rozjímající i tam, kde je on za zastaralé aneb nepravě pojaté vydával. On byl tvůrcem nové vědy, totiž theologie biblické, kterou od theologie církevní přísně odděloval. Biblickou theologii vážil on jedině ze studnic písma svatého, jakž ono podle stupně vzdělanosti našich časův a podle zdravé kritiky vysvětlována býti má. Církevní theologie byla mu nauka od církevních otcův a učených mužův v předešlých stoletích sepsaná. Onano vynášela smysl ven z písem svatých, tato jej vnášela do nich, onano předkládala to, co sám Kristus a jeho apoštolé bezprostředně učili a mluvili, tato obsahovala v sobě výklady lidské o tomto učení Krista a apoštolův. Pan Gabler vydával i theologický denník čili journál, který ale na tak veliký počet svazkův zrostl, že já jen některé z něho sobě jsem vybral a četl. Co jest opravdový protestantimus, tomu jsem se teprv od tohoto muže naučil, který vždy jakési šťastné zlaté cesty výborně držeti se uměl.

§. 6.

Harms. Boj theologický.

Muže tohoto já sice osobně neznal jsem, že ale za mého času náramný vplyv měl na theologický svět,

následovně i na mne, nelze mu zde odepříti místa. Byl on kazatelem ev. církve v městě Kiele. V mladosti co syn chudých rodičův řemeslu se vyučil a teprv později, jako náš Doležal, spisovatel československé mluvnice, školám se oddal. O jeho obzvláštním způsobu kázaní mnoho slyšel jsem od jeho krajanův, očitých svědkův. On povstal co nejsilnější ozbrojenec proti panujícímu tehdáž rozumenství čili nationalismu. Při příležitosti třetího jubileum následovav v tom příkladu Lutherova vydal na světlo 95 theses plných soli, louhu, tu a tam i bláta, kterým nemilosrdně metal na ty nejslavnější protestanty a rationalisty. Nás pět aneb šest Uhrův: Ferjenčík, Rumann, Benedikti, já a nevím ještě který jiný, sešedše se spolu, čítali jsme tyto theses s tou největší pozorností a účastností. A skutečně ony mnohé křehkosti církve a náboženství toho času nám odkryly a před oči živě a nezapomenutelně představily. Ony způsobily to, že církev protestantská téměř z novu ze sna povstala a z rationalistických vrtochův a závratův na zlatou prostřední cestu se vrátila. Poněvadž spisek ten Harmsův řídký jest, zde kladu některé články z něho, které se mi tak líbily, že jsem je do denníku svého vepsal.

Člán. 21. Odpuštění hříchův stálo v 16. století mnoho peněz, a v 19 století může se darmo mít, nebo každý sobě tím sám přisluhuje.

Člán. 27. Podle staré víry stvořil Bůh člověka: podle nové víry tvoří člověk Boha.

Člán. 32. Tak řečené rozumné náboženství jest obyčejně buď rozumu buď náboženství aneb obojího pozbavené.

Člán. 52. Přeložení bible do živé řeči musí se po uplynutí každého století obnovovati, aby v životě zůstala.

Člán. 71. Rozum v evangelické církvi se vzteká; strhuje Krista z oltářův, mrská slovo boží dolů s kazatelnice, hází blátem do křestní vody.

Člán. 75. Někteří žádají nyní luteranskou církev jako chudobnou děvku skrze oddavky (sjednocenost s reformaty) bohatou učiniti. Nespáchejte toho skutku nad kostmi Lutherovými, on tím ožije a pak běda Vám!

Člán. 93. Katolická církev jest výborná církev; ona se přidržuje a vzdělává obzvláště svátostmi: ona je člověku jako tělesné bytnosti nejpřiměřenější. Reformatská církev jest výborná církev, ona se přidržuje a vzdělává obzvláště slovem božím: jest člověku jako rozumné bytnosti přiměřena. Výbornější než obě jest církev evangelická luteranská, ona se přidržuje a vzdělává i svátostmi i slovem božím.

§. 7.

Němečtí nábožníčkové. (Pietistae).

Prvního čtvrtletí přijda do Jeny bydlel jsem s Mažárim u jistého Kopše měšťana a ševce na blízku universitského chrámu vlastní dům majícího. On bydlel v přízemí se svou rodinou, nám dáno první podnebí, kde jedna prostranná světnice k bydlení a jedna komora ku spaní byla. Dal nám pan Kopš tuto světnici něco laciněji pod tou výminkou, abysme mu ji každou sobotu večer na jednu neb dvě hodiny odstoupili; anť se prý k němu v ten čas stateční lidé a křesťané scházejí. Několik týdnův já na ty schůzky ven z domu vyjda nedbal jsem. Jednou ale zvědavost mě zvedla, i chtěl jsem zvěděti, co ti lidé tam dělají, pročež zůstal jsem schvalně doma. Nejprvé okna záclonami zakryto, pak množství svíc rozžato, stůl co oltář upraven. Okolo sedmé hodiny sešlo se asi 20 někdy i třidcet rozličných osob obojího pohlaví; já domácího hospodáře zeptal jsem se, zdaliž mi dovoleno tam přítomnu býti? „I ovšem za čest sobě to pokládati budeme!“ Jeden z nejstarších měšťanův začne tichým a však vážným hlasem píseň zpívati, za nímž potom celé shromáždění zpívalo. Na to vstali všickni a modlili se s takovou vroucností, že to jakosi zázračně na mne účinkovalo. Na to ale bohužel následovalo čtení těch nejnechutnějších zastaralých německých nábožných knih, kde o samém dědičném hříchu, o ďáblích a pekle, o ranách a krvi Kristově a těmto podobných věcech, zmínka byla. Na to následovalo svobodné

smlouváni a jako řečňování o věcech náboženských, až se konečně s požehnáváním a křesťanským políbením rozešli. Já schvalně při všem tom jen mlčenlivým účastníkem jsem byl. Ze všeho toho viděti bylo jakési toužení po jiné vroucnější nábožnosti, než byla ona chladná pouze toliko rozum zaneprázdňující, jaková toho času ve všech chrámích německých panovala. Přece já hned na prvníkráte nabažil jsem se na vždycky navštívení tohoto spolku, a jen tu prosbu a to želání odtud s sebou jsem přinesl: „aby něco podobného v našem národu nikdy nestalo, aby mezi kněžstvem a lidem, mezi chrámem a domem takovýto rospor nezniknul.“

§. 8.

Jindřich Luden.

Tři professorové v Jeně nejsilněji účinkovali na mého ducha: Luden, Oken a Fries. Luden měl mezi všemi professory nejprostrannější posluchárnu a největší počet posluchačův. V létě taková tíseň a tlačenice byla, že jsme sotva dýchati mohli a pot z čela se nám cedil. Okna plna byla hlav posluchačů z venku ze dvora do posluchárny obrácených, kteří ve dvoře na řebřících o stěnu opřených stáli. Takový řebřík, buď kdo chtěl přinesti sobě musel, buď pedelovi obzvláště zaň zaplatiti. U Ludena slyšel jsem já spolu s Benediktim nejen celý všeobecný dějepis ale obzvláště i dějiny německého národa. Již v onéno první zpozoroval jsem tu i tam nějakou strannost při Ludenovi, ale v dějinách německého národa proměnila se tato strannost na zmatek germanských a Slavjanských živlův, jmenovitě mythologie obou národův. Luden totiž nespokojen těmi řídkými a suchými studnicemi, z nichž Němci znamosti o pohanském naboženství svých předkův važejí, totiž: Tacitem a Caesarem, u nichž se krátké zprávy o germanských modlách nalézají; chtěl toto pole ku prospěchu svého národu rozšířiti, proto vzal útočiště své k Adamovi Bremenskému, Saxovi Gramma-

šikovi, Helmoldtovi, k Ditmarovi a jiným, a co tito o Slavjanech vypravují, to on potahoval, aspoň z větší částky i na Němce. Ohradil se pak asi následujícím způsobem: že tyto krajiny byly dříve německé, že Vendové tyto modly a obřady od Němcův zděditi aneb vypůjčiti mohli, že kdo v stavu jest přísné meze určiti mezi tak pomíchanými národy a t. d. Já po zkončené hodině nemoha se déle zdržeti, šel jsem na přátelskou soukromnou rozmluvu k Ludenovi a přednesl jemu vlídně mé slavjanské o tom domnění a jako protestovaní. To byl snad první živý hlas pozdvižen od Slavjana tváří v tvář proti křivdám Němcův. Já již tudy měl jsem výtahy a dílem i sama díla z těchto spisovatelův, mythologii Slavjanskou opisujících, pročež nemluvil jsem na zdař Bůh, řka: „vždyť tu všudy výslovně stojí Slávi, Vendi, Obotrite, Pomerani, Polabi a t. d. anobrž sama jména těchto bohův: Svatovit, Radegast, Svatobor, Henil, Hmil a t. d. jen ze slavjanské, nikoli z německé řeči vysvětlovati se dají. Pan Luden dlouho byl na rozpacích a vymlouval se všelijak, konečně však uznal, že on slavské řeči tolik povědom není, že budoucně na tento článek své historie bedlivější pozornost a kritiku obrátí. I stalo se v samém skutku, že pan Luden v tištěném svém dílu „Geschichte des Teutschen Volkes. Gotha 1829 Sv. I. strana 555, kde o mythologii staro-germanské píše, ani zmínky o slavjanských modlách a spisovatelích slavjanské mythologie nečiní. Byl-li to následek této mé rozmluvy s ním aneb jiných okolností, to zanechávám nerozhodnuté. Dosti na tom, že když jsem jej podruhé z Pešti roku 1835 navštívil, a několika sklenicemi Tokajčiny se mu zavděčil, s úsměchem mi za to děkoval a mě „mein slavischer Lehrer“ nazýval.

§. 9.

Ludvík Oken.

Druhý mně památný muž v Jeně byl Oken, ačkoli náboženství katolického, však jeden z nejvolnomyslnějších mudr-

cû. U něho slyšel jsem filosofii přírody a historii přírody (přírodopis). Dlouho jsem se nemohl vpraviti do jeho způsobu mluvení a myšlení; byltˇ mi opravdivým sphinxem plným pohádek, ale pomalu vyjasnila se obloha mysli a očí mých a spatřil jsem na něm v samém skutku jednoho z nejhlubších zpytatelův přírody a z největších mužův našeho věku. Luden byl muž světa, uhlazených mravův, vlídných poklon, zprávné libozvučné řeči: Oken byl muž školy, nedbalých mravův, nevytřelé řeči, často zanedbaného roucha. Jeho kathedra zdála se býti sud Diogenův a přece snad nikde větší tichost a pozornost nepanovala, jako v jeho posluchárně; jen škoda, přeškoda, že nás tak málo Uhrův mezi jeho posluchači bylo, antˇ větší počet jen na tak řečené chlebové nauky a vědy se obmezil. Dvě hodiny ale obzvláště mi u Okena nezapomenutelné zůstanou. Jedna, ve které nám vykládal stvoření světa a obzvláště povstání naší sluneční soustavy s jejími planetami a měsíci, a pak povstání člověka z vody u břehu mořského. Zdálo se mi, jakobych byl očitým svědkem tvůrce býval v tu dobu, když tyto věci tvořil. Arci že při tom i mnoho poesie a fantasie bylo, mně ale právě to se líbilo, že v zrcadle těchto tak vznešené věci tak krásně a zřetelně vysvětlovati uměl. Druhá hodina u Okena byla na botanické procházce pod širým nebem: „Moji páni, řekl," já vás nechci botanickými soustavami učených škol a knih obtěžovati, pojďtež sem a hleďte na tento před námi stojící strom; tu máte i nejdokonalejší a nejvěrnější rostlinářskou soustavu. Tento strom záleží ze čtyr hlavních částek, totiž z kořene, ze pně, z ratolestí a z listův; pročež musejí se i jen čtyři hlavní třídy v říši rostlin nalézati, nebo strom nic jiného není, nežli soubor (complex) a zrcadlo všech rostlin, neb rostliny nic jiného nejsou, než rozpytvaný a po zemi rozložený strom. První nejnižší třída rostlin musí tedy býti kořenovitá, kamž přináležejí houby, hřiby a jim podobné; druhá třída rostlin musí býti pňovitá, kam přináležejí rozličná dřeva a stromy; třetí třída rostlin musí býti ratolestovitá, kam přináležejí keře, křoviny, houště; čtvrtá třída rostlin musí býti listovitá, kam přináležejí trávy a rozličné zeliny. Do

těchto čtyr tříd metaly se již potom samy sebou všecky nám známé rostliny."

§. 10.

Jakob Friedrik Fries. Malá příčina, velké následky.

V prvním půlletí mého akademictví znal jsem toho muže jen z některých jeho spisův, čtení však jeho ještě neslyšel jsem. Šťastná náhoda však přivedla mě do bližšího svazku s ním. Fries měl vlastní dům se zahrádkou, z níž dvéře na příkopy vedly. Ja jednou procházeje se na příkopích uzřím hlubokého tohoto myslitele s jeho pěti neb šestiletým synáčkem přede dveřmi oné zahrádky státi. Mezi zahrádkou a příkopem totiž byla ještě voda a bláto z roztopeného sněhu. Dobrý otec vzav tedy synáčka v náruč nésti jej chtěl přes vodu a bláto. Já přiskočiv k němu řeknu: „Pane dvorní rado, račte dovoliti, ať já to učiním, já jsem mladší," a vzav chlapce toho přenesl jsem jej na příkopní procházku. Fries poděkovav se za tuto pozornost a připojiv se k mé procházce ptal se mě na vlast a jméno. „Já jsem Kollár rodák z Uherské krajiny" odpověděl já. „Já Uhry obzvláště vždy rád jsem míval a mám, oni se na našich universitách obyčejně chvalitebně zpravují." „Odpusťte pane, že Vás ale tu na jeden v Němcích hustě panující omyl upozornit musím; tato chvála patří ale ne tak Maďarům jako Slovákům, nebo téměř všickni ti Uhrové, kteří na zdejších aneb i jiných universitách thelogii studují, jsou Slováci. I já nejsem Maďar ale Slovák národem a jazykem Čechům a Moravanům příbuzný." „Nu, tedy jste můj krajan," řekne Fries, — „a to ve dvojím vztahu, duchovním i tělesním. Duchovním proto, že já a můj otec ku bratrské v Čechách zniklé církvi přináležíme, v tělesném pak proto, že má matka Kristina Žofie Ježková z Čech aneb vlastně z Moravy pochází. Já jsem se totiž v Bořiboji (Barby) roku 1773 narodil: moje pak matka připutovala v polovici minulého 18 století

s česko-moravskými bratry a vyhnanci nejprvé do Horních Lužic a odtud do nynějšího Saska Pruského. A v skutku p. Fries byl horlivým údem církve této Česko-bratrské. Chválil ji veřejně i ve svých čteních i ve svých knihách co vzor křesťanské pobožnosti; jmenoval česko-moravské bratry svými otci, k. p. ve spise: Von deutscher Philosophie, Art und Kunst, str. 96. Po skončené procházce u rozmluvě o rozličných věcech pozval mě pan Fries na návštěvu do svého domu. Od této doby byl jsem již jeho a on můj. Slyšel jsem jeho filosofická čtení a aesthetiku, co duchu mému potom velice vhod přišlo, nebo čím mi Harms byl v bohosloví, tím byl mi Fries v mudrctví. Sám Gábler zajisté více bořil než stavěl v thelogii. Jako Harms mé theologické zásady a zápasy mezi supernaturalismem a rationalismem do rovnováhy uvésti pomáhal: tak Fries urovnal a smířil mé mudrcké náhledy, které se dlouho chvěly mezi Okenským materialismem, Šellingovským a Fichtovským idealismem a Kantovským suchým materialismem. Jeho hlavní cíl a snažnost, kteráž se mu i výborně zdařila, byla: náboženství, mravnost a krásoumu jednou vidou spojiti, totiž vidou krásy duše. Jeho spisy, jmenovitě: znání, věření a tušení účinkují tiše ale hluboce a blaze na každou čistou duši. Jeho posluchárna bývala přeplněna. Při vysvětlování předříkaných článkův tak vysoce, uměle, správně, ve dlouhých a předce okrouhlých periodech mluvíval, že to hned tak tištěno býti mohlo, jak z jeho úst vyšlo. On byl i miláčkem i přítelem buršovstva německého. Pro účastnost na jubilejní Vartburské slavnosti musel mnohé nepříjemnosti podstoupiti, až konečně i veřejné učení mu zapovězeno, ačkoli úplný plat od Vinarské vlády až do smrti mu dáván.

§. 11.

Wolfgang Göthe.

Sotvy že jsem se v Jeně osadil a poohledl, první má práce byla uviděti a poznati nejen profesory ale

i jiné slavné tam žijící muže, aneb aspoň jejich pomníky a domy, kde bydleli a pracovali. Náhoda pak tomu chtěla, že p. Wolfgang Göthe nedaleko od nás bydlel, jemu tedy bylo prvnímu moje navštívení obětováno. Byl jsem tam nejprvé s Mažárim potom častěji sám. Ponejprv nechal nás v předním pokoji něco čekati, pokud se prý oblekl a připravil. I předstoupil před nás tento německý Jupiter s nádhernou zdvořilostí a s odměřenými kroky i slovy. I pan Göthe byl toho domnění, že v Uherské krajině pouzi Maďarové bydlejí, pročež i nás za Maďary měl. Když já ale proti tomu protestoval jsem, řka: „Pane, já jsem Slovák aneb chcete-li Slavjan, tento pak můj druh jest polomaďar poloněmec“ zasmál se p. Göthe hlasitě nad touto mou upřímností, pročež obrátiv se ke mně, důvěrně prosil mě, abych mu několik slovenských národních písní opatřil a přeložil, ant prý slyšel mnoho i o jejich mnohosti i o jejich kráse. O maďarské prý prosil a psal již mnohým, ale že posud žadných dostati nemohl. „Ich höre die Magyaren sollen ebenso sanglos sein, wie unser Deutsches Volk.“ Tak jsme se rozešli. Asi za měsíc potkal jsem pana Götheho v knížecí zahradě na procházce, i hned ke mně kroky obrátě vylál mi: „Co dělají Slovenské Zpěvanky?“ Já vymluviv se nedostatkem času s počátkem roku universitského, slíbil i zplnil jsem to, jak mile se první nahrnuté práce umenšily. Některé z nich od něho metricky přepracované vyšly v časopise od něho vydávaném. Při druhé a následujících návštěvách složiv již Göthe cele se sebe ministra a dvořana zdál se více býti patriarchou a otcem. Göthe obyčej míval téměř každodenně v kočáru, v němž dva bělouni zapřaženi byli, vůkol Jeny se projížděti, a při tom se svým kočím, jako se svým nejdůvěrnejším přítelem hlasitě mluviti neb se hádati. Náš přítel, pan Sam. Ferjenčík, znamenitý zpěvák a guitarista, ještě častější a domácnější obcování míval s Göthem, proto že jeho ballády a romance Erlkönig, der Sänger, Fischer atd. výborně zpívati uměl. V Němcích jest obyčej, že na vánoce v tak řečený štědrý večer rodičové dítkám stromek stužkami, svícemi ovocem atd. okrášlený darují. Jednou na štědrý večer pozván i Göthe

k takovým domácím radovánkám ku professorovi Lossbachovi, který jedinou, již dospělou dceru maje, této též ve vedlejším pokoji takový krásný vánoční strom s jablky a jinými dary připravil. Ve druhé chýži mezi tím hráno, spíváno, kartováno, rozmlouváno s Göthem. Ale v ten čas vkradnouce se jinými dveřmi dva dovádiví kompáni a čtveráci do onoho vedlejšího zavřeného pokoje, celý strom ovoce jablek a ořechů oloupili a opět do společnosti, jakoby nic nebylo, se vrátili. S udeřením 7 hodiny přišel domácí otec s dcerou po boku do společnosti, otevra dvéře zval společnost do onoho pokoje k vánočnímu stromu. Jakové zaražení a ustrnutí při všech, anť strom prázdný a holý u prostřed příbytku stál! Göthe stana před strom s rukama na prsích složenýma mlčel a myslel. I stalo se v celém tovaryšstvu utišení veliké v očekávání, co z toho bude, co Göthe na to řekne. Tento otevra ústa žertovně přísným hlasem zvolá: „Eva verziehen sei dir! es haben ja Söhne der Weisheit Rein geplündert den Baum, welchen der Vater gepflanzt."

Radostný rukotlesk, smích a žert ozval se se všech stran při těchto vtipných verších, a osladily utěšeně celý ten večer do pozdní noci. Když slavná vlaská zpěvkyně madame Catalani po Evropě putujíc do Karlových Var přišla a tam koncert dávala, byl tam i Göthe přítomen. Při vlaském zpěvu Catalanině byl Göthe tak studený a nedbalý, že téměř žádné pozornosti na tuto zpěvkyni neobrátiv, rozmlouval s jinými o jinorodých věcech. Když Catalani zpěv vlaský zkončila, začala zpívati, na žádost obecenstva, manželka rakouského vyslance v Drážďanech. Při prvních zvucích vztýčiv se Göthe z místa svého zvolal povýšeným hlasem: „Diesen Tönen sind wir näher verwandt, es ist das Deutsche Herz, das uns entgegen klingt," čímž paní Catalani tak se uraženou cítila, že za krátký čas po svých táhla. — Jednu krásnou vlastnost Gőtheho musíme i zde zvelebovati, totiž tu, že kdekoli bydlel, a kamžkoli přišel, všudy všecky oddanosti, kraje a svazky života okrášliti a jim jakýsi vyšší ušlechtilejší pohled a význam dáti hleděl. Krásný park ve Vinařích jest nejvíce jeho dílo. U Jeny za Salou, jak se do

Velnice jde na levé ruce, byla u spod vrchu nepatrná díra, kterou on ve krásnou tajemství plnou jeskyni, jakoby v ní Callypso přebývala, přetvořil, tak že v ní Vinařský dvůr nejednou jmeniny neb narozeniny a těmto podobné radovánky slavil. Mezitím jakkoli veliká byla úcta Göthemu v tovaryšstvích proukazována, předce byla ona více vynucena a chladná, než dobrovolná a srdečná. Vynutil ji jeho genius, ochladil ji jeho život u těch, kteří jej v podrobnostech znali. Göthe žil v bezmanželství aneb raději v mimořádném manželství, které jen později a jako z přimušení řádným se stalo; syn Göthého byl pijan a výstupník. Ja bych všecko byl muži tomuto odpustil; ale že v Sensenheimě jednu nevinnou duši, Frideriku Brionovu, dceru pastorovu, nejprvé nešťastnou učiniv a pak ji seděti nechal a do zoufaní uvalil, to vždy těžce na srdci mi leželo. Při velikých mužích nerádi největší velikosti, totiž mravnosti, pohřešujeme; křehkosti a lehkomyslnosti, kterýmiž snad jen sobě samým uškodili, jim promíjime, nemravnosti, bychomť i chtěli, prominouti a za nic držeti nesmíme. — Šiller ve Vinařích pochovaný, bydlel a psal samu Marii Stuartku v Jeně v jedné dosti malé zahrádce. Wieland má pomník v Tieffurtě, několik hodin od Jeny. S jeho synem Ludvíkem, vydavatelem novin polit. „Patriot,“ byl jsem dobře znám a podal jsem mu, na jeho žádost, několik článkův Uherska se týkajících, které tam beze jmena tištěny.

§. 12.

Jan Benedikti. Příprava k souboji.

Ne beze studu přistupuji k tomuto článku a výstupu akademického života; avšak mlčením pominouti jej ani nemohu, anť všem mým akademickým druhům krom toho znám jest, ani nechci, anť k úplnosti života a k upřímnosti duše přináleží. Jako malíř podobizen nejen vznešené tahy, příjemné posunky a sličnou barvu ale i chyby a bludy přírody, bradavice, jízvy a skvrny na obličeji

představiti a malovati povinen, chceli aby obraz jeho chválu věrnosti zasloužil; tak i životopisec obě stránky svého života, i bílou, černou, i světlo i stín, i cnosti i výstupky svědomitě líčiti musí. Napřed však vyznati musím, že já i předtím i potom souboj zatracoval jsem a zatracuji, co bláznovství, a však zkusil jsem předce, že se nalézají doby a poměry v životě lidském, kde pěstní právo, jediné právo, a vlastní dostiučinění jediné možné dostiučinění jest. K tomu nenáviděl jsem od narození hluboce všeliké před jinými se uponižování a červíčkování. Jsou svazkové a společnosti, kde chabost největší potupa jest, kde naši čest hájiti a bezpečnost sobě opatřiti jináče nemůžeme než skrze osobní smělost a neohroženost, skrze kterou i skutkem hotovi jsme to dokázati, že nám čest a hodnost lidská dražší jest nežli sám tělesný život. V takových okolnostech postaven jest, aspoň za mého času postaven byl, každý mladík v akademii Jenské. Již předtím v Uherské krájině ve školách osobovali sobě někteří kněžovští, bohaté rodiče mající synkové jakousi nádhernou přednost nad jinými theology a patřili jakýmsi pohrdavým okem na chudobnější zvláště tak řečené alumnisty, že nemohli rovně jim peníze na všelicos rozsypati aneb i tak jak oni, se šatiti. Neznali takovíto šťastnouškové, kterým všecko takřka s nebe padalo, co to znamená sobě samému ve světě zůstavenu býti, na svou vlastní útratu žíti, a o vlastní ujmě školy i začíti i dokonati. Pana Jana Benediktiho já již v Bystřici znal jsem a však jen obdalečně, ant on tam v syntaxi u Kocha, já pak již v rhetorice a v primě u Magdy byl jsem. Bylot nás za mého času v Jeně študujících Uherských kandidatův 30. První půlletí, poněvadž konvikt již obsazen byl jinými 12 Uhry, my ostatní měli jsme stravu v soukromném domě, kde i mnozí jiní němečtí akademici stolovali. Příbytek byl dlouhý ale úzký tak, že odcházení z místa mezi stolicemi a stěnou obtížné bylo. Já jednou seděv napřed u stolu a maje jakousi pilnou práci doma, hned po obědě vstanu a vedle stěny ke dveřím jíti chci. Asi na třetí neb čtvrté stolici ode mne seděl Jan Benedikti, který něco později k obědu

přišel. Já přijda k jeho stolici řeknu: „pusť mě, já musím domů.“ On obrátě obličej napolo, jakýmsi ouškleбným polhaubkem řekne: „Wenn ich Kollár wäre!“ a povstati nechtěl. Já zaražen tím neočekávaným i výrazem i přízvukem, ptám se na místě. „Co pak tím chceš a rozumíš?“ On opět dvojsmyslným hlasem: „Rozuměj si tím co chceš.“ Při těchto slovích všickni přítomní hosté oči na nás obrátili. Já vrátiv se zpátky vyšel jsem druhou stranou stolu ven. Doma s uraženým citem celého půl dne čekal jsem a zbouřené srdce kojil. Večer jak obyčejně vstoupí do příbytku mého můj přítel Clemen, Němec z Lippe-Detmold, spanilá duše (viz o něm ve výkladu ku Slávy Dceře) i vypravuji jemu mou příhodu. „To nesmíš tak nechati,“ řekl on. „To není jen neucta tobě a tvé osobě, ale neucta celému buršenšaftu učiněná, jakož první zákon jest: jeden za všecky a všickni za jednoho.“ Načež já: i co mně do vašeho buršenšaftu, já sám pro mou osobní čest a bezpečnost toho tak nenechám a nemohu nechati, proto prosím tebe jdi včasně ráno k. p. Benediktimu s poselstvím ode mne, že chci a žádám, aby se zřetedlně vyjádřil, co oním urážlivým výrazem mínil.“ Clemen včasně ráno vyřídil co mu bylo uloženo, ale přinesl tutéž odpověď, abych sobě prý já to vyjádřil a vyložil jak chci. V tom okamžení poslal jsem ho nazpátek, aby sobě p. Benedikti vyvolil buď odprošení mne, veřejně u přítomnosti všech těch kteří tam přítomni byli, buď obyčejné akademické dostiučinění po dvou týdnech. Pan Benedikti na to prý žádné odpovědi nedal. Já tehdy odhodlán byl na všecko, mysle, že to poslední sobě vyvolil. Dva neb tři dni strávil já již ve cvičení se v šermířství. Jednou v neděli přijdou ke mně dva krajané, p. Ruman a Orságh co vyslanci ode všech Uhrův v hospodě a pana Jacka shromážděných, abych prý i já do jejich spolku přijíti si neztěžoval. Že prý oni toho nedopustí, aby věc tak daleko přišla, ale že porovnání zprostředkovati chtějí tím více, an p. Benedikti přislíbil, že mě odprosí. Já tehdy hned s nimi šed při otevření dveří najdu plný příbytek. Jistý p. Turčany, nyní professor v Rábě převzal slovo, načež pan

Benedikti řekl, že jestli mě urazil, prosí za odpuštění. Museli jsme sobě ruce podati na znamení smířlivosti, a tak pře tato se skončila. Podivná věc, že jsme potom s panem Benediktim skutečně dobrými přátely se stali, obzvláště proto, že mezi všemi Uhry v Jeně jenom my dva opravdoví milovníci a pěstitelé literatury česko-slovenské jsme byli. On a já zarazili jsme tak řečené besedy česko-slovenské v jeho příbytku, čítali jsme šestidílnou biblí in 8., kterou on měl, přinášeli jsme práce všeliké a vůbec cvičili se jaks taks v mateřčině. Ale bohužel nedlouho trvala u ostatních Slováků tato horlivost, zůstali jsme konečně téměř jen my dva čítajíce také i polské a ruské knihy. S p. Benediktim byl jsem já posluchačem Ludenovým. Jednou dostav od Šafaříka z Prešpurku opisy a zlomky právě tehdáž skrze pana Hanku nalezeného rukopisu Kralodvorského, doručil mi je v obálce zapečetěné mezi vyučováním. Na obálce ale nalézal se přípis od pana Benediktiho, v němž mi nejprvé vypravoval cosi o těchto nalezených pokladech, ku konci pak napomínal k věrnosti a k setrvalosti v lásce k národu, zakončiv naposledy psaní to jakýmsi důtklivým veršíkem, v němž jakoby o mé národnosti byl pochyboval. Já vzav péro v tom okamžení poděkoval jsem se mu za zdělené poklady, a přislíbil že za krátký čas přečtěné jemu je navrátím. Zkončil jsem psaní následující závěrkou:

„Což pak příteli ten hadový chce na konci ocásek:
Buď ty jenom věrný národu — já vždy budu!"

Ani toto nás předce v přátelství našem nemýlilo, poněvadž nás stejnost náklonnosti k národu spojovala. Já s Benediktim cesty konal de Vinarův do tamějšího divadla, kolikrátkoli se nějaký klassický kus provozoval, odkudž ještě v noci nazpátek jsme se vracovali, někdy jako myši umoklí, jen abysme hodiny a vyučování nepromeškali, anobrž i do Lobdy p. Benedikti se mnou chodíval, kde jsme spolu mnohé blažené hodiny strávili. Toto přátelství trvalo ještě i v prvních letech mého v Pešti přebývání, kde ještě p. Benedikti horlivým a účinlivým Slavjanem byl, u mne se Šafaříkem a Palackým

o plánu ku sbírání a vydávání narodních zpěvův a jiných knih pracoval. I v Kežmarku ještě pracoval on na poli národnosti a literatury naší, a získal sobě tu velikou záslulu, že on byl první, který řádnou slov. společnost v Kežmarku zřídil a mladíkům ducha národnosti vštěpoval, odkudž potom tento duch i do jiných škol přešel a podobné společnosti ztvořil. Bohužel že p. Benedikti uprostřed cesty tak chvalitebně začaté státi zůstal. Coby byl tento muž pro náš národ, obzvláště v těchto našich nešťastných časech, mohl vykonati. Muž tento zemřel r. 1847 asi 19. Listopadu v panující tehdáž nemoci typhus. O jeho smrti psal přítel Ferjenčík ode dne 18 Pros. 1847 toto: „Náš spoluakademik J. Benedikti odešel k otcům. Několik dnů před onemocněním, když večer u stolu seděl, dostal strašlivou návštěvu. Sova (pták Minervin) rozbivši okno letěla přímo na něj, posadila se mu na prsy, kde pazoury tak vpeřila, že jen po zabití jí lze bylo, jí od něho odtrhnoutí. Již to by dostatečné bylo k uvržení člověka na neduživé lůžko."

§. 13.

Lichtenhain. Bachusiada.

Že při tak svobodném živobytí a mezi tak mnohým žákovstvem i výstupky a neřády se nalézají, to leží v povaze věci. V Jeně byla mezi buršovstvem zvláštní obec pijanův, která od knížete až do nejnižších stavův všecky úřady, titule a důstojnosti v sobě obsahovala. Vesnice Lichtenhain jest pověstná výborným pivem, jehož dobrota se čisté tamější ze studnice hojně se pramenící vodě připisuje. Jednoho dne odbývala tam tato pijanská obec svou roční slavnost a obnovu úřadův. Zvědavost i mne tam s několika přátely zavedla. Ai divadlo, které pérem vypsati nelze! Celý veliký sad a všicknì stromové plní pijanův a nosičův nápoje, celí sudové v sadě, každý pijan při sobě měl džbán při každém stole, při každém stromu stál strážce s černou tabulí a křídou,

na kteréž poznamenával, kolik kdo džbánův piva již vylokal. Hrdinové tito z nejvyšších stromův dávili opět za krátky čas, co do sebe vlili, jiní se potáceli, jiní leželi chrápajíce slovem opradová říše sybaritismu. Kdo největší počet džbánův vyžral, byl konečně za kníže a krále vyhlášen, korunován berlou a jablkem ozdoben, rouchem panovnickým přioděn. Ti, kteří v počtu džbánů nejbližší byli, byli jeho dvořané a rádcové. Na to následovali vojenští, důstojníci, setníci, desátníci, a sprosté vojsko. Večer odtud do Jeny slavný průchod s hudbou a zpěvem konán, a tato říše opilců trvala potom po celý rok až do nové restaurace. Kdo předtím opilství v ošklivosti neměl, zde při tomto pohledu lidské zhovadilosti musel je v ohavnost vzíti.

§. 14.

Společnost Okřání. Louisa Brachmanova.

Professorové, kněžstvo a jiní vzdělanci zarazili v Jeně společnost pro odpočinek a okřání po práci, pro čtení časopisův a knih, pro hudby, plesy a jiné nevinné zábavky. Tento spolek má svůj zvláštní dům v městě, za nímž ale hezká zahrada na příkopy vybíhá. V zimě bývají schůzky v příbytku, v letě v zahradě. Každý úd platí ročně jistý příspěvek, za čež noviny a časopisy čísti právo má. Řádní údové mohou tam i několik známých a přátel přiváděti. Pan professor Hand byl tehdáž jeden z představených tohoto spolku. Potkav mě jednou na příkopích procházejícího se, pojal mě s sebou tam, anť prý dnes jednu znamenitou hostkyni, a sice básnířku očekávají. Schůzka byla nejprvé ve světnicích pak v zahradě. Mezi četnými hostmi nalézal se i Göthe. I vstoupilať jistá již dosti zešlého věku osoba ženská, kterou i hned s poklonami všickni vítali. Já z postavy a obličeje soudil jsem hned, že jsem již tu osobu kdesi viděl. I bylať to Louisa Brachmannova, kterou jsem v Lipsku na procházce pod lipami s pannou Brockhausovou byl spatřil

s poznal. Po několika rozmluvách, zpěvích a hudebních kusích vytáhla ze své kabelky jakousi brošurku řkouc: „zde přináším literní novotinku z Lipska.“ Byl to spis od professora Kruga. „Gespräch unter vier Augen mit der Frau von Krüdner“ Leipzig 1818. který tam i hned veřejně čten byl. Tato svobodná paní Juliana Krüdenerová putovala tehdáž téměř po celé Evropě, jak říkalo skrze pouště vzdělanosti, hned co prorokyně, hned co nábožnůstkářka, hned co divotvorkyně, hned co dobroditelkyně chudých. Kamkoli přišla, tisícové lidu obecného ji obkličovali a zprovázeli, tak že od města k městu skrze policii doprovázena býti musela. Sám císař Alexander navštívil ji a okouzlen byl jejím mystickým jednáním. Mne více zanímala Louisa Brachmannova, ant již před tím některé výborné básně její četl jsem. Schiller ji obzvláště ctil, anobrž i Göthe všemožnou pozornost jí prokazoval. Osoba tato politování hodna narozená v Rochlicích u Lipska roku 1777, již roku 1810 vrhla se v městě Weissenfels s vysoké pavlače domu svého otce za příčinou neštastné lásky na zem, a však opět vskřísena byvši, zdráva zůstala a pořád básnila. Než roku 1822. dne 17. září též pro nezdařilou lásku učinila sama konec svému živobytí ve vlnách Sály v Halle, jako někdy řecká Sappho.

§. 15.

Wartburk. Třetí jubileum reformace.

Sotva že jsem se byl v Jeně usadil a rozhledl, již se přípravy všudy strojily ku svěcení třetí stoleté památky obnovení církve, která na den 18. Října r. 1817 připadala. Akademie německé usrozuměly se již napřed o tom, že ji skrze vyslance in facie loci slaviti budou, totiž na Vartburku, kamž roku 1521 Jan Bernevička, Moravský Slovák, Lutera v nebezpečenství života vězícího co jezdec zakuklený doprovodil. Že při takové řídké příležitosti i já buď co buď přítomen býti jsem musel,

to leželo již v podstatě mé přirozenosti. Šlo nás tam šest Uhrův, totiž p. Ferjenčík, p. Ruman, p. Hoznek, jistý Michaely Zadunajčan a já. V městě Isenachu viděti bylo ještě mnohé stopy onoho hrozného neštěstí, které je tuším r. 1809 bylo potkalo, kde se v něm francouští vozové ručničním prachem obtížení náhodou zapálivše, veliký díl města v rum obrátili. Onen měšťan, u něhož já hospodou byl jsem, ukazoval nám ten dům, v němž v okamžení onoho vystřelení prachu dva mladoženichové na kanapi sedící, z příbytku v povětří spolu i s kanapem na ulici vynešeni a bez úrazu na sem položeni byli, což se jako div považovalo. Poněvadž navrátiv se odtud já co očitý svědek p. Palkovičovi pro jeho Týdenník obšírnou zprávu o této slavnosti v mateřském jazyku sepsanou zaslal jsem, kteráž tam dne 13. února v čísle 6. roku 1818 na straně 5. až do 79. vytištěna jest, mám zato, že nejlépe učiním, když onu zprávu aspoň ve výtahu zde podám. Zní pak takto: „Svěcení památky obnovení církve skrze Dr. M. Luthera, čili jubileum třetího století, které se 18. října 1817 na Wartburku slavilo, netoliko v Němcích náramně pohnulo péry zvláště novinářskými, ale i k veřejným evropským hádkám, ku pravým a nepravým soudům příležitost zavdalo, tak že tím i samých mocnářův pozornost vzbudilo. Tuším tedy nebude našim milým krajanům nemilé, jestli jich o tom krátkou, ale ze samého pramene váženou zprávou, podělíme, předložíce jim, beze vší strannosti a ošemetnosti, toliko pouhou pravdu beze všech příměsků, aby každý čtenář po libosti vlastní svůj soud o tom pronésti mohl.

Jak zmíněno, světila se slavnost tato na Wartburku asi $^1/_2$ hod. od Isenachu, dva dni pořád a sice již 18. a 19. října z té příčiny, že se s ní tím časem i památka onoho stkvoucího vítězství při Lipsku dosaženého spojiti, i přetržení akademických čtení, která hned s třetím listopadem začátek vzala, předejíti se mohlo. Připutovalo pak žákovstva asi 700 ze všelikých krajů a vysokých škol německých, jmenovitě z Berlína, Erlangu, Jinu, Getingu, Dobrosoli, Hajdlberku, Jeny, Kielu, Lipska, Marburku, Roztoku, Tubingu a Wirceperku, mezi nimiž i čtyři

professorové přítomností svou radost zrýšili, totiž Fries, Oken, Šweicer a Kieser.

Utěšený bylť pohled, jak se tato čacká chasa s veselým výskáním po houfech přes hory a oudolí, nejvíce pěšky k onomu památnému místu braula, na rameně strojně připravenou tobolku, v srdcích pak plnost vděčných a horlivých citů nesoucí.

Z příznivého nařízení J. kn. V. Velikého Výrody Vímarského přijali měšťané Isenačtí příchozí žákovstvo do hospod s zvláštní ochotností a přívětivostí. Již 17. večer hemžily se na Isenackém placu všudy valné hromady příchozích těch, vítajíce a pozdravujíce se vespolek srdečným líbáním, objímáním a ruky podávaním, jako bratři jedné vlasti, až srdce plesalo.

Na branách města přibité návěští pokazovalo každému ulici do hostince Rautenkranc řečeného, kdež hlavní schůzka a úřad hospodní ustanoven byl. Zde jedenkaždý své jméno a přijmění, vlast a vysoké školy, v nichž študuje, zapsati, a něco peněz k zapravení obecných outrat obětovati zavázán byl. Komissí Jenského žákovstva hlavní všech okolností řízení a správa byla svěřena. Svornost hlasů zvolila k zachování slušného řádu a pokoje, vůdce, panoše, dohlidáče, zbrojnoše, korouhevníky a jiné úředníky. Tří z nich odebrali se do blízkého háje, aby svěžího větvoví nalámali, kteréž přinesše, mezi zástupy metali, a oj všickni dubovými kytkami úhárně ozdobeni stáli.

Ráno o 6. a 7. hod. zvěstoval temný zvuk všech zvonů počátek velebné slavnosti. Tudíž se na náměstí celé množství na třídy rozdělilo, mezi kteréž zpěvy, básně neb verše a řeči rozmanitého obsahu, předtím k tomu cíli v Jeně vytlačené po řadách rozdávány byly. O hod. 9 hnul se průvod volným krokem, vzhůru na chlum, kdež onen staroložitný rytířský hrad v rozsedlinách skalných vysoce strmí. Příkrostí stezky a přílišnou palčivostí slunce oudy upocené občerstvovaly jednak stinné záslony houští a křoví nad hlavami unavených poutníků s obou stran ratolesti rozmilé spojujícího, jednak líbezné hlaholy muziky, které se v rozložitých sousedních úbočích příjemným ohlasem

odrážely; jednak rozkošné hry chvějících se praporců; mezi nimiž se obzvláště jeden stkvěl, který na červeno-černém poli zlatem prošívaný, dílo a dar společnosti Jenských panen byl.

Čím blíže se k onomu tajemství plnému sídlu přicházelo, tím větší neukojitelností srdce po čemsi bažilo, tak že se nedočkavá dychtivost i proti samému pořádku vytrhnouc, drze sobě i přes ty nejdrsnatější chrasti a strminy průchod klestila.

Když se všickni v jedné, podzimním kvítím, obrazy, erby, sloupy, oblouky nádherně okrášlené síni náležitě usadili, služby Boží s vroucí nábožností konány byly, zpíváním totiž známé vznešené písně Lutherovy: Hrad přepevný jest pán Bůh náš, a přednášením některých pronikavých řečí od žáků, k nimž také i pan professor Fries, jednu, sic krátkou, ale jadrnou připojil.

Po vykonané poctě, ukazovány jsou soukromě některým zvláštním divákům památné toho zámku starožitnosti, k. p. zbrojnice rytířská, v níž věkem zrezavělé kordy, hroty, tulichy, pavézy, brnění, přílbice a jiné ostatky šermířů; chrám a kazatelnice, Lutherův pokojík, v němž biblí překládal, čelední stůl jeho otce, a jiné památné ostatky; mezi tím se jiní, pokud stůl přichystán byl, na vysokých zdech a lešeních v přeutěšených výhledech široko daleko, kochali, anebo ve větších i menších rojích po dvoře se procházeli, stáli, seděli, rozprávěli, ano samé počasí k všelikému vyražení lahodně ponoukalo.

Hlas trouby zavzní o hod. 12. Všecko se hnedky k tabulím snažně přistrojeným na určité místo shluklo. Při veselých hodech střídaly se zpěvy s hudbou a pokřikování s připíjením za ty, které na paměť přivésti místo a příležitost velela.

Asi o hod. 3. průvod zpátky s vrchu dolů do městského chrámu spěchal, kdežto vážné, skroušené kázání tamějšího generalsuperintendenta Neve ty nejšlechetnější ounysly u všech posluchačův vzbudilo. V kterouž právě dobu třetí pluk Pruské pěchoty přes město přecházel, a na heslo, že se služby Boží dějí, setník jeho i hned

bubnům a píšťalám umlknouti poručil, anobrž slyše, že se u dveří chrámových almužny k napomožení chudým sbírají, i on sbírku 75 zl. k témuž cíli ochotně poslal.

Potom se žákovstvo v obdélném valném kole s krajinským vojskem na náměstí spojilo. Teď se opět při slavném zvučném „živ buď!" volaní díky a žádosti za mocnáře, vlast a čelnější vlastence, za vítěze a padlé bojovníky u Lipska — obapolně rozlíhaly, po čemž se veřejně posvátné chvalozpěvy a všeliké národní písně s tak důstojným libozvukem zpívaly, že se celé město toliko jednou svatyní býti zdálo. Poslední odraživše se táhli s janičařskou hudbou na sousední vrch Wartenberk nazvaný, kdež ohně rozdělati, žákovstvo pak až do soumraku na prostrané dlažbě kratochvililo, a v šermování se cvičilo, hry, zápasy běhy o závod a jiné podobné provozovalo.

Večer o 7 hod. žákovstvo s hořícími pochodněmi — až celé město v blesku plynulo — rovněž na Wartenberk vstupovalo, kde již veliké jisker a plamenů kotouče z hranic do povětří létaly. Každý pahrbek, každý kopec celého toho okolí podobal se skvostnému oltáři zápalných obětí. Měsíc a hvězdy se na jasném nebi třpytěly, jakoby se celé přirození s radujícími radovalo. Budky, stány, krámy a besýdky jsem tam rozbité, hned lahůdkami svými laskominy dělaly, hned k outočišti loudivě kynuly proti ostrému půlnočnímu větru, který na holém vrchu tom arci až do živého týž i týž províval. — Hry, plesy, střelby, ohnostroje, zpěvy a nesčíselné zábavy mísily se vesměs na tomto převysokém, rozmanitém divadle na pravo i na levo, že ani oko ani ucho nestačilo.

Mezi tím se jedna částka jinochů kdesi na stranu utoulila, kdež navalříc ohně, některé obecnému dobrému škodlivé spisy do ohně metala a zpálila. Tu však žádného professora viděti nebylo, a není pravda, co někteří o takové nějaké přítomnosti roztroubili; ba ani původové té odvážlivosti, jakž se vyrozumělo, akademici nebyli. — Skutek tento jakkoli rozhlášen jest, předce na oko žádného pohoršení a podezřelého úmyslu do sebe míti se nezdál; štěstí vlasti, čistota

mravů a vyplěnění ošerdné pověry byl jest, jakž sami předstírali, tehoto podnětem, jakž se ale kamenem úrazu státi mohl, — ať jiní o tom píší: nám vůbec do toho všeho nic není, nebo Uhři i kteří tam byli, ač nemnozí do takových pletich prstů nestrkali. — Zpáleny pak tam byly následující věci: Jedna vlásenka, šněrovačka a kaprálská hůl; potom knihy a spisy od Ancillona, Coellna, Crona, Dabelova, Hallera, Janke (Constitutions Geschrei), Kotzebue (Geschichte des Deutschen Reiches), L. T. Kosegartena, Kamptze (Codex der Gendarmarie), V. Reinhardta, Schmalze, S. Aschera (Germanomanie), Benzelsternaua, Wernera (Weite der Kraft a Söhne des Thals), Wangenheima, Immermanna, Wadzeka (Gegen die Turnkunst), pak některé časopisy k. p. Allemania atd.

Na zejtří před polednem shromáždilo se opět veškeré žákovstvo na Wartburku, kdež o některých akademických obyčejích rokováno bylo, jako: o zrušení krajinských spolků, o obmezení soubojů a těm podobných důležitostech. Jeden žák mluvil ve své řeči mezi jinými i toto: Každý žák má býti nejen člověkem a vzdělancem ale i Němcem, má vyzvléci ze sebe egoismus, provincialismus, dialektismus a povýšiti se na stupeň celého národu. Hanba jestiť vzdělanému žáku ničím jiným nebýti než Sasíkem, Hessem, Frankem, Švabem, Prusem, Rakušanem, Bavorem, Hannoveránem, Švejcarem atd. Nechať budoucně zmizí tato pytva národní mezi námi, a buďme jedno tělo, jeden národ německý. Po polední sšedše se téměř všickni v chrámu Páně, na rozžehnanou svátost oltářní s vážnou uctivostí přijímali. Až naposledy děkování upřímné měšťanům za přízeň a pohotinství učinivše, každý z náručí loučících se přátel pokojně domů se ubíral.

Za dlouhý čas vše v hluboké tichosti zůstávalo, aniž kdo na příští následky myslil. Rázem cosi pokoutně šeptati se začne; novináři pak hned milerádi pověsti křídel půjčili, anobrž kterým dostatečných důkazů scházelo, i všelijaká zdání, zlá vykládání atd. přidati se nerozpakovali. Slovem, povyku tolik naděláno, že naposledy i samy zemské správy pozornost svou na to obrátily.

Rakouský vyslanec u Pruského dvoru, J. E. hrabě Zichy v skutku prvé do Veimaru, pak do Jeny k vyšetření té věci přijel, kterýž však krajany své Uhry nevinné naleza, se zvláštní laskavostí je i další ochraně a náklonosti správců a učitelů vysokých škol těchto poroučel.

A totoť jest krátké a pravdivé vypsání podstaty a způsobu onoho památného národního svátku, kdež tak svorně náboženství s vlastenectvím, mládež s sešlým věkem spolu se loučili, v němž se tak spanile radost s nevinností, přirození s vtipem, vděčnost k nesmrtelným záslubám s dobročinností k chudým, téměř každého okamžení přejímaly.

Tato slavnost na Wartburku zbouřila jak známo celou Evropu. I nám do Jeny z naší vlasti Uherské od pánův církevních dohlédačův a nadzíratelův psáno listy a otázky, co to? jak to? proč a nač to bylo? Či *i my* podíl na tom jsme vzali? Anobrž zakázáno nám nejprvé cesty někam z Jeny konati, potom pak i samu Jenskou a Göttingenskou universitu navštěvovati. Pročež sešli jsme se jednou všickni Uhři na radu o tom, co tu činiti k poučení a k upokojení? Ustanoveno tedy, aby se jménem všech Uhrův v Jeně listy psaly všem čtyrem distrietualným inspektorům a nadzíratelům s prosbou, aby takové na konventech přečteny byly, k uspokojení našich vlastenců̊v. Mně uloženo psáti Sv. pánu Jesznákovi do Prešpurku jakožto dohlédači předdunajského okolí a Prešpurských škol. Opis toho listu zachoval se též mezi písmy Jenskými.

§. 6.

Schnepfenthal. Gotha. Erfurt. Vínary.

Navracujíce se z Wartburku zaměřili jsme cestu do Schnepfenthalu chtíce uviděti vychovatelský ústav Salzmannův, který mně v Prešpurku při sirotčím ústavě aspoň ve mnohých věcech za vzor sloužil a o němž tak mnoho jsem byl čítal. Ředitel jeho byl nyní syn Salzmannův,

který se nám přívětivě propůjčil i k ukázání všeho i k radohostinství. Pan Gutsmann provodil zde tělocvik se svými chovanci. Lenz nám ukazoval své zkoušky s hady. Ve chrámku, kde chovanci nábožnost vykonávali, visela na stěně veliká černá tabule, kde jména lenivých aneb neřádných žákův napsána byla. Při obědě chovanci rozděleni na tabule podle tří řečí, francouzské, anglické a německé, tak, že při každém stole jinou řečí se mluvilo. Mezi jídlem a jídlem zpíváno písně národní a školské. Konečně navštívivše hrob Salzmannův a požehnavše kosti tohoto Komenského Němcův rozloučili jsme se s tímto od světa odstranněným a v lůnu hory ležícím ústavem. Město Gotha ničím jiným památné mi nezůstalo než navštívením superintendenta Brettschneidera a skvostného téměř ze samých zrcadel složeného knížecího paláce. V Erfurtě navštívili jsme onu cellu klášterní, ve které Luther co mnich přebýval, pak na hlavní věži dva zvony, z nichž jeden ohromnou velikostí, druhý stříbrný zvaný proto památný jest, že v jeho zvonovině mnoho stříbra slito jest. Nejdéle jsme se bavili ve Vinarech, kde mezi jinými i ruského popa navštívili a poznali jsme. Když nás po rezidenci velko-vévodské komorník zprovodil, stál v jedné světnici malý drahý stolík, na němž stříbrná černidelnice, vedle níž papír ležel, na kterém již několik řádkův napsáno bylo, který velko-vévodkyně právě při obědě jsouc zde s tím přesvědčením nechala, že tomu ve Vinarech nikdo nerozumí, ant to ruskými písmenami psáno. Komorník vzav ten list řekl: „hleďtež milí páni, jak krásně kaligraficky naše velko-vévodkyně píše. Nejen kaligraficky, řeknu já, ale pokud z prvních slov a řádkův vidno, i správně a orthograficky. Komorník lekna se toho, položil papír na stůl řka: „Taktéž se i v Uhřích rusky píše a mluví?“ „I arci pane,“ odpovím já — „my jsme Slováci, a všickni Slavjané snadno sobě rozuměti mohou.“ —

---

§. 17.

Třetí poslední půlletí v Jeně. Filologická společnost. Odměna.

Mé předsevzetí bylo aspoň dvě léta v německých akademiích zůstati, ale prostředky mé k tomu byly nedostatečné a drahota v Jeně toho času veliká, anť více tisíc akademikův toho času tam se nalézalo, jakovýž počet předtím ani potom nikdy nebýval.

Stipendia jak Prešpurské tak i Bystřické byla velmi chatrná, anť se mezi třiceti. tehdáž v Jeně se nalézajících Uhrův rozděliti museli. Peníze moje, Jelšíkovi půjčené, kteréby se mi nyní tak dobře byly hodily, ač jsem často o ně psal, nepřicházely: čímž se stalo, že ani déle v Jeně zůstati ani na cestu domů pustiti jsem se nemohl. Pln tedy péči a úzkostí musel jsem mysliti na jiné prostředky a studnice, které mi dobrotivé nebe i skutečně otevřelo. Dvorní rádce Lüder, professor státních věd, měl dva syny již téměř dospělé, ale v latině a v klassicích zanedbané. I hledal tehdy ne tak učitele jako vůdce a pomocníka klassických studií těmto svým synům. Můj přítel Clemen byl pokrevný rodiny Lüderské a již před tím do jejího domu byl mě uvedl. Pan Lüder znaje, že Uhři v latině obzvláště sběhlí jsou, prosil mě, zdaliž bych jemu tuto službu neprokázal. Převzal jsem tédy ty hodiny, které i mně samému nemálo užitečné byly. Čítáno a předkládáno zde klassiky latinské a řecké: Virgila, Horace, Senecu, Tukydida, Herodota, Homera a jiné. Trojí užitek odtud mně vyplýval, předné: pokračování ve vlastní mé klassické vzdělanosti; za druhé příležitost ke slyšeuí politických a státních věd od p. Lüdera přednášených, k nimž všem volný přístup jsem měl; za třetí znamenitá, materialní pomoc, která spojená ještě i s jinými to umožnila, že jsem v Jeně dále zůstati mohl. Professorové Eichstädt a Hand byli učitelé filologie řecko-latinské. U onoho slyšel jsem o latinském slohu a o řečnících Ciceronovi a Demosthenovi, u tohoto slyšel jsem Eurypida, Sophoklea, Propertia. Tito dva pro-

fesorové byli střídavě představení společnosti filologické, jejíž údem i já stal jsem se. Každého půlletí ukládány byly svobodné práce, které potom ode všech údův společnosti čteny, posuzovány a odměnou korunovány bývaly. S dychtivostí uchopil jsem se této příležitosti tak vítané. Přemyšlováno pak nemálo o předmětu mé práce; vyvolil jsem konečně jeden z nejchoulostivějších. Povstal jsem totiž co pídimužík proti obrovi slavnému Eichstädtovi, jenž právě minulého roku 1817 ve zvláštním programmě, jímž se čtení universitská ohlašují, povstal proti první ódě Horacově, obzvláště proti předposlednímu verši jejímu: „Quodsi me lyricis vatibus inseres," vyhlásiv to za cizololožné později tam vstrčené a Horácovy Musy nehodné a za skvrnu celé té ody. Tento programm nosí sice na čele jméno tehdejšího prosektora university, slovútného lékaře p. Jana Christiana Starka a celého senátu; a však z jistých a dobrých studnic to známo bylo, že původce jeho byl prof. Eichstädt. Proti tomuto progrmmu již tedy psal jsem pojednání aneb obranu této ody pod následujícím ohlašením: Vindiciae carminis Horatiani primi, tum integritatis totius, tum authentiae singulorum versuum, susceptae a Johanne Kollár. Kterážto rozprava to štěstí měla, že odměnu onu filologickou získala, a mě tak nejen delší v Jeně setrvání ale i po skončeném akademickém běhu, cestování s přítelem Clemenem po některých vendicko—německých krajích možným učinila, o čemž viz Slávy Dceru a Výklad Zn. 86 zp. II.

§. 18.

Kotzebue a Sand.

V prvním roce mého v Jeně zdržování-se bydlel A. F. Kotzebue v otcovském svém rodišti a domě ve Vinařích, kde litterní Týdenník ode mne v Jeně pilně čtený vydával. V divadle Vinařském a na ulici v Jeně

několikráte jsem jej viděl, ale navštíviti jej nikdy žádné tužby necítil jsem, ačkoli jeho díla již tehdáž mi dosti známa byla. Roku 1816. stal se v Petrohradě státním rádcem při zevnitřních záležitostech; roku 1817 přestěhoval se do Němec se znamenitým platem od císaře ruského tím cílem, aby odtud zprávy o literatuře a politice zasýlal. Jednou taková zpráva (čili bulletin) francouzsky sepsaná ležela na psacím stolku v jeho nepřítomnosti; dva z professorův Jenských navštívivše jej uzřeli, četli a tajně odepsali tu zprávu, která pak skrze professora Ludena poznamenáními opatřená, co Němcům nebezpečná, v časopisu, „Přítel lidu" od Ludvíka Wielanda vydávaném tištěna byla, a hrozný povyk v celém Německu obzvláště pak mezi buršovstvem způsobila, anobrž i hlavní a poslední příčinou vraždy Kotzebuovy se stala. Zahořel totiž národní nenávistí k muži tomuto jakýsi Karel Lud. Sand, čekanec bohosloví, mladík to tichý a krotký ale zádumčivý, do sebe uzavřený, málomluvný a ve svém učení přepilný. V konviktě velko — vévodském v posledním půlletí sedával hned v sousedství našeho uherského stolu a byl tam jako správcem a strážcem pořádku; provolával jménem senatu aneb žákovstva všelijaká nařízení, přilepoval na dvéře cedulky, když někdo se študentů něco ztratil aneb nalezl, atd. Při konci akademických čtení odebral se maje při sobě evangelium Sv. Jana a ostrou dýku do Manheimu za Kotzebuem, kde dne 23. března 1819 o hodině 5 po polední tohoto i zavraždil, načež on sám dne 20. května 1820 života odpraven byl.

§. 19.

Botanika. Květomilenství. Příroda.

Každý člověk má od přírody vštěpenou zvláštní k jistým věcem náklonnost, kteráž se oblibou, miláčkovstvím, dětinským koníčkem atd. nazývá. Avšak i tato vášeň a náruživost s věkem člověka proměny aneb stupňování

trpí. Já již co dítě, uvida květ, nevím jakousi radostí za ním třásl jsem se. Jednou vraceje se s otcem na velikonoční slavnost ze chrámu a uvida nenádálo naši rompu (hrušku) za domem v plném jejím rozkvětu zastavil jsem se nejprvé v némé radosti, pohřížen div že mně na vrch neuchytilo při pohledě na tuto vznešenou stromovou matronu v její bělostkvoucí říze, a pak zbíraje po ulici mladé i staré vedl jsem je k tomuto divadlu, nemoha chápati, jak oni při tom tak necitelní býti aneb mé radosti smáti se mohli. Měl jsem v sadě mého otce zvláštní zahrádečku, ve které květy vyvodil a pěstoval jsem. Tato dětinská hračka utuchla v Kremnické a Bystřické škole, ale v Prešpurku opět se zjevila saukromným učením se botanice. Květnaté doliny Tater Prešpurských byly moje chrámy a paláce, jejich louky, stráně a kvítky moji každodenní tovaryšové v letě. V posledním roku v Prešpurku nakoupil jsem si semen a kořínkův těch nejznamenitějších kvítkův a vzal je i s sebau do Bystřice, kde v zahradě Kolbenhajerovské jednu z nejutěšenějších květnic měl jsem. Hollandské tulipány a hřebíčky, pařížský strakatý, veliký mák, růže atd. Hřebíčky čili klínče pokřestil jsem milými mně národními, aneb jinými jmeny: jeden se jmenoval Veleslavín, Komenský; druhý Sokrates, Plato; třetí Šiller, Wieland atd. Ale všecko toto posavad byla jen jako zábavka. V Jeně ale vypukla tato náklonnost a láska ku květům tak silně, že se takměř na květošálenství proměnila. Ona mě vedla k tomu, že jsem rostlinářství čili botaniku u dvou professorův slyšel, Okena a mladého Vogta, kteráž kollegia obzvláště nákladná byla a mnoho stála a to proto, že jsme se na květy a jiné potřeby skládati museli. Všecky zahrady nejen v Jeně ale i vůkol Jeny byly mi známy a já v nich jako doma. Ve dnech prázdných a nedělních zvláště jarního času utíkal jsem do květnatých dolin a úbočí, do zahrad a sadův, jakových vůkol Jeny mnoho jest. Celý máj, kde sadové a stromové kvetly, byl mi časem nejsladších rozkoší. Spatře celý sad květoucích jako mlékem a sněhem pokrytých stromův, byl jsem jáko očarován, anobrž i před jedním samotným květou-

ním stromem opojen jeho vůní stál jsem celé hodiny jako u vytržení. Nic mě tak neučilo obdivovati se Bohu, milovati svět jako květy. V knížecí zahradě v Jeně mělo po mnohých letech kvésti aloe: já tam, po každé skončené hodině vyučovací hned běžel jsem, kde jsem obyčejně i Götheho čitajícího a spytujíc ho nacházel. Ve Vinarských novinách stála zpráva, že ve Vinařích v belvederské velkovojenské zahradě toho a toho dne květ kaktus grandiflorens se rozpuknouti a rozkvesti má, načež nás i professor Vogt pozorny učinil. Já všecka jiná studia stranou nachav, panem Vogtem a některými jinými žáky cestu ihned tam nastoupil jsem. Nespali jsme celou noc. Asi o půlnoci stal se ve skleném záhradním domě, kde jsme byli, před očima našima třesk jako vystřelení z děla, a my prudkým zápachem rychle rozšířeným témeř omráčeni jsme byli. Tento div krásné květiny ještě více rozmnožil lásku mou k ní. V takovém květovném povětří a okolí při studnici Lutherově čítával jsem i Ossiána. Někdy skryl jsem se večer za růžový aneb trnový keř naslouchaje do pozdní noci harmonickým zpěvům slavíka někdy mně tak blízkého, že jsem jej na ratolesti rukou chytiti mohl; jindy když strom, zvláště třešně, jabloň, lípa, k tomu pohodlný byl vylezl a posadil jsem se na jeho květosněžné větve a v této olympické atmosféře čítal anebo básnil jsem. Slovem květy byly moje karty a kostky, moje šachy a kuželky, moje koncerty a bály, moje hry a zábavy. Toto kochání ve přírodě obzvláště ve květeně, polehčovalo mi moje mnohé těžkosti, oslazovalo mnohé hořkosti a péče, se kterými jsem nejednou zápasiti musel, a činilo že mezi kvítím jsa, zapomenul jsem jako Archimedes při svých mathematických figurách v písku na všecko, co ve světě mrzkého aneb nepříznivého bylo. Kvítí a příroda byly řetěz a prostředník mne ustavičně se světem spojující a smiřující, abych na něj nezanevřel. Vraceje se přes Prahu a uslyšev od Jungmanna, že náš Presl o rostlináři československém pracuje, navštívil jsem ihned p. Presla. Jakovou slastí plápolalo srdce mé, když jsem z úst p. Presla všecky botanické názvy tak šťastně a krásně přeložené uslyšel, k. p. tajnosnubný,

jevnosnubný atd. Jeho rostlinář sprovodil mě na všech mých pozdějších jarních a letních cestách a procházkách, obzvláště pak na salaších a koupelích, kde jsem pro navrácení zdraví se zdržoval, býval on má jediná kniha a zábavka. Poněvadž pak Čech Zalužanský první byl, jenž pohlaví v rostlinách a květech dávno před Lineem objevil, neměl jsem pokoje pokud jsem sobě dílo jeho nezaopatřil, až konečně skrze antikváře poštěstilo se mi ovšem za dosti drahé peníze i toto dílo sobě zakoupiti. Když jsem v posledních starších letech o této vášni chladněji přemýšlel, zdálo se mi, jakoby láska k malířství, kde větším dílem já se malováním květův obíral, hlavní podíl a vplyv na ni byla měla. Této plnosti citův květomilenských musel jsem často průduch učiniti nejen ve znělkách ale i v jedné nábožné písni: Láska ku přírodě pod číslem 693 ve zpěvníku tištěné, anobrž i v jedné kázni: květy v zrcadle náboženstva.

V tomto chrámě přírody, v takovýchto zemských malorájech a blažených chvílích tam venku pod širým nebem, znikl a zhotoven byl větší počet mých básní a znělek jak v Jeně tak i po cestách a v Pešti, tak že vrátě se domův, nic jiného jsem nepotřeboval, než položiti je pérem na papír. Moje poezie byla opravdivá včela jen v poli v hájích a na lukách potravu hledající a pak s plnými obnožkami do oule letící. Jinače, bohužel, můj stav, moje práce a okolnosti nebývaly příznivé poetickým myšlénkám a výlevům. V Pešti, v úřadě mém často se stalo, že jeden punkt a period při psaní, básní, neb kázní, pět i desetkráte přetržen býval klepáním na dvéře těch nejrozličnějších příchozích a nejmrzutějších úkazův; anobrž přišli ne dnove, ale celé týdne, kde pro tiseň lidí, hromady úřední práce, jarmareční lermo a hluk sotvy péro do ruky vzíti lze bylo. S raněným a krvácejícím srdcem vyšel jsem často ven do svatyně přírody boží: žluč i slzy tekly po těle mém nad ničemnými konventy, nespravedlivými processy, rabulistickými advokáty, ukrutným pronásledováním Slovákův a sboru Peštanského nezaslouženými urážkami mé osoby, bezejmennými listy a hrozbami, roztlučením oken a ko-

čiší hudbou nočního času při vydání téměř každého mého československého díla, ale po několika hodinách vrátil jsem se opět nazpátek do života s lehkou krví, s veselou tváří, se smířeným srdcem a s obnovenou zmužilostí k boji: takové divy tvořila příroda boží ve mně! Čeho někdy 10 – 20 přátel a těšitelův při mně učiniti nedovedli; to učinila tichá samota v přírodě v několika okamženích. A však osamělost ta býti musela; v tovaryšství a v rozmluvách s jinými, třeba i s přátely, nikdy tak blahodějně příroda na mne neúčinkovala, jako tam, kde jsem se cítil sama v sobě uzavřena a zamknuta od nikoho neviděna a neslyšána leč od Boha: tu přilítoval angel jetsemanský a posiloval mě. A jako ve mladosti bývali květnaté pahorky a doliny, ověnčené řeky a studnice, a voňavé stromy a lípy moje Parnassy a Tempe, moje Pimply a Kastalidy, vůbec můj poetický Musám zasvěcený svět: tak opět balzamickými svými vzduchy a léky vyhojily, aspoň spolu s jinými prostředky nejvíce hojiti pomáhaly, jednou v Budiši Turčanské stolici, a potom dílem v To—Almáži v utěšeném parku Pronayovském, dílem v Budinském Palouku a Marianském Dubu.

§. 20.

J. G. Marezoll.

Muž tento byl církevním nadsíratelem v Jeně, šťastný řečník a přináležel takřka k údům tehdejšího rationalismu. Já zde jen potud o něm promluvím, pokud se jeho osoba mého živobytí bezprostředně dotkla a značné působení na osud mého života měla. První má návštěva u něho zavdána byla listem, který jsem jemu z Drážďan od pana Ammona přinesl. Nelíbilo se mi, že v jednom a v témž domě, předce od své rodiny vzdálený bydlel. Dlouho se mne vyptával o svých v Uhřích žijících přátelích, spoluakademicích a známých, ale do nějakého hlubšího o vědách rozmlouvání jsme se nepustili: Měltě 4 dcery téměř již všechny dospělé tak vysoce vzdělané

a učené, že zvláště jedna z nich nejstarší i spisovatelkyní byla. O jeho původu a rodu ty nejrozličnější pověsti létaly. Jední jej měli za nalezence kdesi při celném domě, k čemuž se potom matka Marie přiznala, odkudž prý potom jemu i jméno dáno Marezoll: i jeho mravnost a věrnost manželská od veřejnosti všelijak přetřásána byla, tak že všelijaké rozprávky z domu do domu se roznášely: a předce když heslo zavzně: „Marezoll bude kázati," všecko všudy přeplněno bylo; nikdo nemyslil na jeho soukromný život a osobní křehkosti; všecko vyšlo z chrámu proniknuto a vzděláno: takovou neodolatelnou moc má výmluvnost na srdce lidská. Když se nejvíce řečí o něm v Jeně roznášelo, měl kázání ve hlavním chrámě o pomluvách (Über den Leumund), při němž ženuškám a panním potokem slzy z očí tekly.

§. 21.

Winzerle. Lobeda. Velnice.

Vesnice Winzerle leží asi půl míle od Jeny, asi půl hodinky od Lobedy na levém břehu Sály a patří jako filiální osada církve Burgavské, ačkoli svůj vlastní prastarý chrám má, ve kterém pastor Burgavský každou neděli služby boží konává. Městečko Lobeda od Jeny asi hodinu vzdálí, leží na levém břehu Sály pod vysokým kopcem, na němž rumy dávného hradu Lobeda truchlivějí. Hrad tento náležel někdy rodině Bernevičkův, německy Berlepš přezvané, od slovensko—moravské hranice původ měvší. Jméno Lobeda píše se ve starých listinách i Lubeda, jehož původ neomylně Slavjanský jest, buď od známé rostliny Loboda, buď což se mně pravdě podobnější býti zdá, od Ljubeta (srov. lubý, Lubětová) obyčejným německým změňováním litery d a t. Jesť zde znamenitá církev evangelická, ku které tři filiální náležejí: Velnice, Ruda a Sulca. Zdejší fara byla někdy v katolických časích opatstvím, protož i veliká a na způsob kláštera stavěna jest. V ní se posavad zachovaly mnohé

poplatky, důchodky, desátky a názvy z katolických časův. Chrám nedaleko fary vystavěný jest též staroži-ný, v němž proti kazatelnici nalézá se hrobka a pomník slovensko—moravské rodiny Brenevičkův. Velnice jest asi u prostřed mezi Jenou a Lobedou na levém břehu Sály pověstná vařením výborného českého piva, které samí vesničané připravují. Zde má pastor Lobdanský hospodářstvíčko, záležející z rolí, z luk, z viničky, z ovocného sadu a zahrádky; na blízku zahrady stojí košatá věkovitá lípa. Nedaleko odtudto jest tak řečená Göthého jeskyně v písečném kopci. Do tohoto okolí chodívají botanici obyčejně na kvítí a rostliny. — Roku 1818 asi uprostřed měsíce Dubna rozneslo se heslo, že se v osadě Winzerle posvícení aneb raději třistoleté jubileum tamějšího chrámu slaviti bude, při kteréž příležitosti p. Marezoll prý kázati bude. Já pojav několik s sebou přátel a známých, mezi nimiž Mažári, Ruman, Clemen a starší Danjelov, přišli jsme do Winzerle právě k slavnému průvodu, jejž množství lidu v osadě a před chrámem se zpěvem, hudbou, kvítím a jinými ozdobami konalo. Před chrámem na levé straně zdvíhá se kopec, pod nímž cesta průvod ten vedla. Na kopci v zahradě stály a dívaly se dvě bílým svátečním rouchem oděné mladice. Jedna z nich byla dcera dv. p. Temeliusa, pastora v Gospodě; druhou, čí by byla, nikdo mezi námi neznal. My mezi tím v množství tom roztratili jsme se, já ale chtěje Marezolla slyšeti, pospíchal jsem do chrámu, a zasedl na jednom z blízkých míst u kazatelnice. V krátké době vstoupily do chrámu i ony dvě mladice a posadily se do první lavice mezi ženskými. Marezoll kázal „o vysoké hodnosti křesťanských chrámův„; v úvodu vypravoval dějiny tohoto chrámu, kterak jeho počátek v temnošedých stoletích se tratí, kterak v třicetileté válce několikráte zbouřen a spálen byl. Kázaní rozpadlo se na dvě částky. V první ukázal: v čem záleží tato hodnost chrámův? v tom totiž, že ony jsou a) Svatyně modlitby, b) Svatyně víry, c) Svatyně ctnosti, d) Svatyně pravdy. V druhé částce ukázal, že tuto hodnost chrámův i naši časové chrániti a zachovávati mají. K to-

mu nás zavazuje a) panující, pobožnosti nevelmi příznivý duch času, b) nešťastné příhody, vojny, ohně, jiné události, které i našim chrámům nebezpečenstvím hrozívají. Po skončené slavnosti navrátil jsem se opět domů v pokoji.— V měsíci Březnu po veliké noci vstoupí do mého příbytku jistá vážná vzešlého věku matrona. Po učiněné pokloně začne mluviti: „Odpusťte pane, že tak smělá jsem a vás navštívím; dvě příčiny mě k tomu vedou, a mně jako právo dávají. Předně právě v tomto domě a v této chýži bydlel před několika roky můj syn Vilhelm též bohoslovec a nyní kazatel v Ilmenavě, kterého já zde často navštíviti jsem přicházela. Druhá okolnost jest ta, že mě důst. pan superintendent Marezoll výslovně k Vám s důležitou prosbou posýlá. Můj manžel adjunkt (asi co v Uhřích senior) a pastor v Lobdě, Jiří Bedřich Schmiedt, před velikou nocí onemocněl, tak že posavad povinnosti svého úřadu konati nemůže. Oznámila jsem tuto věc p. super. Marezollovi, který byl spolužákem mého manžela a dosavád jest naším důvěrným domácím přítelem, prosíc jej, aby pořádek učinil z ohledu na nedělní kázaní. I radil mi, abych se v této věci k některým Uhrům a jmenovitě k vám obrátila. Možná-li, račte budoucí neděli kázaní převzíti. Já tímto neočekávaným navštívením tak jsem pohnut byl, že jsem toho odepříti nemohl, načež osoba ta vážná poděkovavši se, odešla. Já mezitím v některý den uprostřed týdne za slušné jsem měl, abych do Lobdy šel a sobě očitě známosti o chrámu, o místnosti, o spůsobu a pořádku služeb božích nabyl. I vzal jsem ssebou tam pana Jana Benediktiho. Když jsme s neduživým na kanapi sedícím p. adjunctem a pastorem trochu porozmlouvali, vstoupí do pokoje mladice v nejplnějším květu panenského věku; bylať to ona neznámá účastnice na jubilejním posvícení a posluchačka ve chrámě Winzerlovském, nejstarší dcera domácí, Vilhelmina Bedřiška. Častováno nás kávou a koláči, načež my odešli jsme. Pan adjunct spolu s paní prosili mě, abych, možnáli bude, v sobotu na noc přišel, poněvadž prý časně ráno i v sousední osadě Rudské podlé pořádku kratičká nábožnost vykonávati se má. Přišedše tedy na noc v sobotu, dlouho večer

až do půlnoci o všelikých věcech rozmlouvali jsme, jmenovitě i o vlasti a rodišti, národu a řeči. Já prý sem rodák z vesnice Rozslavy (obyčejně i Roslau, Rosla, sr. Bretislaburg, zvané), asi 3 hodiny za Jenou, kde můj otec školním učitelem byl. Naši předkové prý pocházeli z Lužic a jakési vendické jméno měli: já sám mám posud v mé knihovně ještě dvě lužicko-vendické mluvnice, jednu od Jana Hauptmana, druhou od Jiřího Matthaeiho, kterými se Vám, můj milý vendický příteli a národní bratře pane Kolláre co darem na památku vděčím, anť vidím, že Vy i milovníkem i znatelem Slavjanských nářečí jste. K tomuto daru přidal vážený ten statečný stařeček ještě i knížečku Dissert. de Idolis Slavorum a Mich. Frentzel, Budissa-Lusato Vitteb. 1691. Viděl jsem v jeho knihovně i jiné dědictvím od otce a předků na něj přešlé na slavjanský národ a život se vztahující knihy, k. p. Helmolda Ditmara Meziborského, Vippa, Sammuele Grossera. Lausitzer Merkwürdigkeiten atd. Mluveno mnoho o prostonárodních obyčejích, svatbách, zpěvánkách lidu Slavo-vendického, kteréž věci se prý při všem zněmčování udržují: konečně o Srbskolužické kazatelské společnosti v Lipsku, jejíž oučastníkem prý i jeho otec i on byl. A tu přinesa z pulpitu svého právě toho času tiskem vyšlou brošurku pod názvem: „Zur Feyer des hundertjärigen Stiftungstages der Lausitzer Predigergesellschaft in Leipzig in d. Kummerschen Buchhandlung 1816“ — s jakousi hrdou chloubou mi ukazoval a četl, že v dějepisu této společnosti tam tištěném, tři mužové se nalézají, jmeno Schmidt mající, kteří zásluhy o tento ústav sobě získali, totiž, na str. 10. D. Schmidt, děkan bohoslovecké faculty v Lipsku, str. 13 Christian Bohuchval Schmidt narozený v Lužici v Bukovcech; str. 28 JanKarel Schmidt, narozený v Lužicích v Rakeci, oud společnosti. Uslyšev více o mé vlasti, že v blízkosti moravskoslovenských hranic narozen jsem, pozdravil mě i hned co krajana pánů a držitelů hradu Lobedy, totiž Brenevičků čili zněmčeně Berlepšů, kteří asi před sedmi stoletími ze Slovenské Moravy do Sas přišli, jejichž rod za dlouhé časy hradem tímto a nepochybně

i městem vládl, zde sídlil a ve chrámě Lobedském hrobku má, kdežto se rakve a rodoznaky některých zde pochovaných osob do dneška spatřují. O této rodině a jednotlivých jejích osobách panují prý posavad u lidu Lobdanského v okolí tisíceré podání, pověsti a divotvorné bájky, které sobě obyvatelé v zimních večerech vypravovati obyčej mají. O dvou Bernevičkovských osobách i hned něco vypvavoval. Jeden prý z nich, Jan, byl ješt oním zakukleným rytířem, jenž r. 1521 dne 4. května v lese Durinském Luthera od papeže a císaře do kletby daného z kočáru byl uchvátil a na hrad Wartburk doprovodil. Druhá z tohoto rodu osoba památná byla prý vdova hraběnka Maria Gertruda, která v 17. století slynula, jsouc nejvyšší dvorní mistryní polské hraběnky Radzivilové, manželky Karla Filipa, volence a markhraběte Falckého. Nashromáždivši bohatství ve Španělích u dvora co Donna d'honnore králové Marie Anny, manželky Karla II., kde přes 12 let v milosti byla, vrátila se do Čech do Prahy, kde na Novém městě v ústavě anglických panen pro slečny z vysokých stavů tam založeném od císaře Josefa r. 1706 na abatyši a říšskou kněžnu povýšena byla, kterouž důstojnost pak i svým nástupkyním zanechala. Oba její synové byli u dvoru císaře Josefa a sice Petr Filip co říšský dvorní rádce, Sitich Herbald co komoří. — O všech těchto osobách a jejich příbězích měl muž tento tak podrobnou a zanímavou známost, že já paměti jeho dost nadiviti jsem se nemohl.—

To mně byly očarované okolnosti, to dar dražší nad zlato a stříbro. V této rozčílenosti celou noc spáti jsem nemohl. Nazejtří v neděli totiž II po veliké noci vykonal jsem služby boží, byv ponejprv tak řečeným Luterákem (Lutherrock) oděn. Z textu ev. u Jana kap. II v. 11 měl jsem kázeň: „které jsou ty věci, za něž i my podle příkladu Kristova život klásti máme?“ Po vykonaných službách božích, žádal jsem spatřiti hrobku a hroby rodu Bernevičského; i hned mne p. učitelé školní Häfer a Stökl, vedli k dolním dvéřím chrámu, kde teprv nedávno při opravě chrámu u základu rakev nalezena a vykopána, v níž kostlivec jakési panny Bernevičkovy ještě

s vrkočem, se zlatohlávými a kmentovými šaty atd. ležel. Na některých mramorech četli jsme i nápisy, již ovšem vyvětralé a porušené. Tu já cítil jsem se býti jako z polovice doma a mezi krajany svými, stál jsem připoután k této zemi zlatými řetězy historie a poesie. Odpoledne navštíviv kopec a hrad Lobdaburg, odkudž přeutěšený pohled na rozlehlé krajiny, vrátil jsem se k svým vezdejším prácem. Ale bohužel již 24 téhož měsíce dv. p. adjunkt a pastor Lobdanský nenadálou smrtí běh života dokonal. Mezi tím zavítal měsíc máj a já co jen cesty a chodníky povysychaly, opět obyčejné mé vycházky a výběhy do okolních míst, kdykoli to jen moje dni a hodiny dopustily, konati začal jsem. Sotva totiž že jsem se byl v Jeně usadil a nad Sálou poněkud rozhleděl, počaly se hluboce v útrobách mých neznámé před tím city a netušené bolesti, jakové nás na hřbitově projímají, jen že ve mnohem vznešenejší velikánské postavě. Byli to citové nad smrtí Slavjanského zde národu, nad hroby drahých předkův a kmenův, nad potlačenými a zničenými zde Srby. Každé město, každá vesnice, řeka, hora, Slavjanské jméno mající, zdála se mi býti hrobem anebo pomníkem na tomto velikém hřbitově. Již jsem byl navštívil, skoumal a poznal z této strany Sály mnohá taková místa, k. p. Gospoda, Osmerice, Vinary, Kunice, Lubnice, anobrž již jsem byl s jedním z mých německých spoluakademikův i v Březnici, Radohošti (Radygast)a v Geře (Gra, urbs Gerais). Chtěl jsem tedy i jiné bližší a menší osady, které mají jména Slavjanská viděti a podrobněji zkusiti, zdali by se ještě někde v nich nějaké šlepěje a pozůstatky staroslavské národnosti, mythologie, stavitelství, her a obyčejův atd. nalézaly. Bylot jaro krásné, máj utěšený, květoucí. I vyšel jsem tedy podvečer na procházku na botanizování za Sálu k osadě Velnici. Plný oněch smutných národních citův a myšlének botanizoval jsem na louce mezi Göthovskou jeskyní a Velnicí. Maje duši rozdělenou mezi květinami a národními mě obkličujícími zbořeninami, mezi radostným úsměchem a hořkými slzami, nezpozoroval jsem, že se oblak na nebi shlukl. Slunce sice svítilo, tvoříc krásnou duhu

na východu, ale při tom i hustý deštík zprchl. Chtěje šaty a klobouk od namoknutí ochrániti, pospíchal jsem pod košatou lípu na blízku. Sotva že ke stromu dopádil jsem, uzřím tam mladici, která zapýřivši se nad svou samotností, co plachá laňka do vesnice utíkati chtěla. Mělať letní slaměný široký klobouk, v košíku květy a knížku. Já poznav ji na blízku řekl jsem, aby se nebála, že my známi jsme. I počala svou samotu zde všelijak vymlouvati, že prý zde hospodářství, zahradu a louky navštívila a pořádek, co čeleď dělati má, učinila. V tom schází p. profesor Voigt s několika botanisty údolím s hor příležících, Kegelberge zvaných, obtíženi jsouce kořistmi přírodozpytnými, rostlinami, motýly, brouky atd. K nim tedy i já připojil jsem se. Zde teprv poznal jsem, co jest to učená a vědecká náruživost. Všickni tito zpytatelé přírody i sám p. Voigt měli zvláštní hůlky v jedné a mikroskop ve druhé ruce, přehrabávajíce na cestě každou hromádku lejna, každou kaluž stojaté smradlavé vody, vybírali odtud červíčky, mušky, zeměplazy, a jiné živoky a vkládali je živé do skleničky. Že mně nyní po spatření onoho úkazu pod lipou tato babračka (mazačka) nechutnala, to mi tuším každý odpustí.

Po několika týdnech odpoledne v neděli přišli ke mně do příbytku dva měšťané a přednější údové církve Lobdanské a oznámili jménem církve smrt svého vysoce ctěného duchovního pastýře a prosili mě, zdaliž bych ještě jim tam kázati a služby boží odbývati nechtěl? Vymlouval jsem se sice množstvím vlastních mých prací, avšak ohled maje dílem na osiřalou církev a rodinu, dílem na tuto zvláštní jejich ke mně důvěru a čest slib jsem jim dal. Poněvadž pak jedna věc na mých cestách v německých krajích mně všudy a vždycky byla k velikému pohoršení, totiž ta, že jsem viděl zhusta v den nedělní rolníky na poli pracovati, orati, kopati, žíti, obilí voziti atd., chtěl jsem pokud možná na tento neřád pozornost obrátiti. Proto vyvolil jsem za předmět druhého kázaní v Lobdě: „Že vyšší a rozšířenější vzdělanost nedává křesťanům práva ku poskvrňování svaté neděle.“ Tato kázeň takový účinek na mysli posluchačův učinila, že po službách božích

starší údové církve přišedše na faru ptali se mě „zdaliž bych já jejich kazatelem a náměstníkem jejich zesnulého pana pastora býti nechtěl? že prý by církev celá mě zvolila a p. superintendentovi k vyvolení představila.“ „Milí přátelé,“ řeknu já — „nikoli a na žádný způsob; já nejsem Němec, já jsem Slovák, mně nebe jinou roli určilo, vy zde máte hojnost výborných mužův a kazatelův, já své slabé síly a život svému zanedbanému a ještě nevzdělanému národu obětovati chci.“ Těmito neočekavanými slovy konečně ukojiti se dali. Paní vdova zesnulého pana adjuncta a pastora sice dosti v dobrých okolnostech co do domácnosti a hospodářství zůstavena byla, ale vychovávání dvou mladých dcer Karoliny a Amalie nenadálou smrtí milovaného otce přetrženo bylo. Otec tento totiž výborný muž, ačkoli nejen pod-superintendentem čili adjunctem a pastorem obšírné církve byl, předce všecky své dítky, i syny i dcery sám doma vychovával a vyučoval, a syny své tak vycvičené a připravené teprv do vyšších škol posýlal. Karolina a Amalie měly právě ku konfirmací připravovány býti. I převzal jsem na prosbu paní matky pokračování a dokončení toho začatého díla, přislíbiv každou sobotu odpoledne několik hodin v náboženství je vyučovati. Bylyť to blažené hodiny mého akademického života! nebo žačky mé vtipné, účinlivé, ochotné, oddány mi byly z týdne na týden větší náchylností a láskou. Vdova i s celou svou rodinou měla právo asi půl roku v Lobdě zůstávati, odkudž pak se znamenitou vdovskou pensí přestěhovala se do Jeny, kde nad Sálou nedaleko náspu přebývala.

Paní matka Mínina měla o Uherské krajině ty nejstrašlivější představy, jakové o tomto kraji minulého století snad v celé Evropě a to ne bez příčiny panovaly. Uhersko a Sibirie to jí bylo jedno; ona tam ničeho neznala a neviděla než pouště a voly (die Ungarischen Pusten und Ochsen), kreré v Němcích všudy se zpomínají. Lid uherský představovala sobě co surově divoký, anť prý o nich od očitých svědků slyšela, že zamaštěné kožešiny místo roucha nosí, vlasy sádlem mastí, slaninu jídají, v podzemních děrách a pelešich bydlejí, loupežnictví zhusta pro-

vozují atd. Nadarmo jsem se snažil předsudky tyto vyvrátiti tím, že to někdy bylo, ale není více. Příklady několika nezdařilých manželství, kde se ženské osoby z Uher na zpátek do Saska vrátily, potvrzovaly ji v tomto domnění. K tomu, co vdova sirotky k vychování majíc, žádala míti pomoc v domě aneb aspoň na blízku. Radila mi tedy, abych buď v Jeně nějakým professorem se stal, aneb o nějaké jiné místo a úřad se ucházel: ani do Uher svou nejmilejší dcerušku pokud ona žije nepropustí, aspoň svého mateřského přivolení a požehnání k tomu nedá. Co z toho povstalo, známo jest našim přátelům a čtenářům. Naše dopisování jako s počátku časté, tak potom pro ušetření matky řídčím a řídčím se stalo. Po několika rocích psáno mi, že prý Mína v tak nebezpečné nemoci stoná, že dřív než psaní toto do mých rukou přijde, nepochybně na věčnost se odebeře. Matka, jináče výborná ale neoblomitelná, žila do roku 1831 dne 17. Července. I já prozatím v těchto rocích několikráte na kraji hrobu jsem stál, jednou na radu lékaře Sucháního i poraкоmí (závět, poslední vůli) učinil, totiž r. 1825 dne 25. Listopadu. Poněvadž od nejvyšší rakouské vlády Uhrům zakázáno bylo v ty roky německé university, obzvláště pak Jenu navštěvovati; anobrž poněvadž i dopisování poštou pod přísnou stráží bylo, dokudby se prý duch v oněch akademiích pանující v jiný lepší nezměnil: proto i naše dopisování přestalo, jeden o druhém ničeho jsme neslyšeli, tak jeden druhého za mrtvého jsme měli. Najednou vycházení do Němec, aspoň tajné volnějším se stalo, a já skrze p. Blaziho, který byl v Jeně študoval i se oženil, opět r. 1835 psaní jsem dostal od vzkříšené Míny.

§. 22.

Cesta a navrácení.

S rozervaným srdcem opustiv tedy Jenu s koncem měsíce Března dal jsem se jako na zdař Bůh do světa

starší úďové církve přišedše na faru ptali se mě „zdaliž bych já jejich kazatelem a náměstníkem jejich zesnulého pana pastora býti nechtěl? že prý by církev celá mě zvolila a p. superintendentovi k vyvolení představila.“ „Milí přátelé,“ řeknu já — „nikoli a na žádný způsob; já nejsem Němec, já jsem Slovák, mně nebe jinou roli určilo, vy zde máte hojnost výborných mužův a kazatelův, já své slabé síly a život svému zanedbanému a ještě nevzdělanému národu obětovati chci.“ Těmito neočekavanými slovy konečně ukojiti se dali. Paní vdova zesnulého pana adjuncta a pastora sice dosti v dobrých okolnostech co do domácnosti a hospodářství zůstavena byla, ale vychovávání dvou mladých dcer Karoliny a Amalie nenadálou smrtí milovaného otce přetrženo bylo. Otec tento totiž výborný muž, ačkoli nejen pod-superintendentem čili adjunctem a pastorem obšírné církve byl, předce všecky své dítky, i syny i dcery sám doma vychovával a vyučoval, a syny své tak vycvičené a připravené teprv do vyšších škol posýlal. Karolina a Amalie měly právě ku konfirmací připravovány býti. I převzal jsem na prosbu paní matky pokračování a dokončení toho začatého díla, přislíbiv každou sobotu odpoledne několik hodin v náboženství je vyučovati. Bylyť to blažené hodiny mého akademického života! nebo žačky mé vtipné, účinlivé, ochotné, oddány mi byly z týdne na týden větší náchylností a láskou. Vdova i s celou svou rodinou měla právo asi půl roku v Lobdě zůstávati, odkudž pak se znamenitou vdovskou pensí přestěhovala se do Jeny, kde nad Sálou nedaleko náspu přebývala.

Paní matka Mínina měla o Uherské krajině ty nejstrašlivější představy, jakové o tomto kraji minulého století snad v celé Evropě a to ne bez příčiny panovaly. Uhersko a Sibirie to jí bylo jedno; ona tam ničeho neznala a neviděla než pouště a voly (die Ungarischen Pusten und Ochsen), kreré v Němcích všudy se zpomínají. Lid uherský představovala sobě co surově divoký, anť prý o nich od očitých svědků slyšela, že zamaštěné kožešiny místo roucha nosí, vlasy sádlem mastí, slaninu jídají, v podzemních děrách a pelešich bydlejí, loupežnictví zhusta pro-

vozují atd. Nadarmo jsem se snažil předsudky tyto vyvrátiti tím, že to někdy bylo, ale není více. Příklady několika nezdařilých manželství, kde se ženské osoby z Uher na zpátek do Saska vrátily, potvrzovaly ji v tomto domnění. K tomu, co vdova sirotky k vychování majíc, žádala míti pomoc v domě aneb aspoň na blízku. Radila mi tedy, abych buď v Jeně nějakým professorem se stal, aneb o nějaké jiné místo a úřad se ucházel: ant do Uher svou nejmilejší dcerušku pokud ona žije nepropustí, aspoň svého mateřského přivolení a požehnání k tomu nedá. Co z toho povstalo, známo jest našim přátelům a čtenářům. Naše dopisování jako s počátku časté, tak potom pro ušetření matky řídčím a řídčím se stalo. Po několika rocích psáno mi, že prý Mina v tak nebezpečné nemoci stoná, že dřív než psaní toto do mých rukou přijde, nepochybně na věčnost se odebeře. Matka, jináče výborná ale neoblomitelná, žila do roku 1831 dne 17. Července. I já prozatím v těchto rocích několikráte na kraji hrobu jsem stál, jednou na radu lékaře Sucháního i porakomí (závět, poslední vůli) učinil, totiž r. 1825 dne 25. Listopadu. Poněvadž od nejvyšší rakouské vlády Uhrům zakázáno bylo v ty roky německé university, obzvláště pak Jenu navštěvovati, anobrž poněvadž i dopisování poštou pod přísnou stráží bylo, dokudby se prý duch v oněch akademiích panující v jiný lepší nezměnil: proto i naše dopisování přestalo, jeden o druhém ničeho jsme neslyšeli, tak jeden druhého za mrtvého jsme měli. Najednou vycházení do Němec, aspoň tajné volnějším se stalo, a já skrze p. Blaziho, který byl v Jeně študoval i se oženil, opět r. 1835 psaní jsem dostal od vzkříšené Miny.

§. 22.

Cesta a navrácení.

S rozervaným srdcem opustiv tedy Jenu s koncem měsíce Března dal jsem se jako na zdař Bůh do světa

na cestu. V Lužicích dlouhý a těžký zápas vedl jsem s sebou, kam se obrátiti a zlořečil jsem nyní obzvláště všechněm soubojům. Bylť jsem zajisté v Jeně s. p. Danjelovým plán vypracoval k navštívení Polska a Ruska, po kterýchž krajinách neukojitelnou tužbou srdce mé hořelo, abych tak spatřil a poznal celé Slavjansko. Tuto tužbu vzbudil a roznítil ve mně cestopis našeho Dobrovského, v němž putování své roku 1792 po Švédsku a Rusku konané opisuje, kterouž knihu já s. p. Lavessem profesorem řeči v Jeně četl jsem. Samotný ale, opuštěný, anobrž i dostatečných prostředkův k tak daleké cestě zbavený, nechtěl jsem něco opovážlivého předsevzíti. Plán mé Polsko-Ruské cesty roztrozkotal se obzvláště o úskalí měšce. Nebo ačkoli všudy a vždycky důvěrnost k sobě u Bohu jsem měl, nebyla důvěra tato nikdy hlouposmělou výtržností dobrodruhův a světoběžníkův. O kéž bychom my Slavjané čím dříve měli prostředky k pomáhání a posýlání našich mladších bratrův na podobné, vzájemnosti Slavjanské příznivé cesty! I ustanovil jsem tehdy aspoň to učiniti, co v krátkosti času a při skrovnosti prostředků mých možno bylo. Vyvolil jsem cestu k navštívení do krajův někdy Slavjanských nyní již větším dílem zněmčených aneb se němčících. A však i zde ať pravdu vyznám, více letěl než cestoval jsem, jsa neschopen učiti se a přísně věci skoumati ba ani přátelsky rozmlouvati a dlouho na jednom místě se baviti. Putoval jsem dílem samoten, dílem v severních krajích s panem Strenblem, mladým lékařem z Rudolstadtu, mým spoluakademikem, dílem pak s panem Jindřichem Clemenem, jako přes poušte vzdělanosti, tak že v nejlidnatějších městech nejosamotnějším jsem se býti cítil. Jen dvě oazy ukázaly a zazelenaly se před mýma očima na této bouřlivé cestě, kde jsem jakové odpočinutí a o občerstvení našel a aspoň na chvíli k tiché jasné povědomosti přišel. Jedna taková oaza byla Lemgo u přítele Clemena, kde jsem tři dni pobyl; druhá byla naše Praha, kde jsem v lůně přátel: Jungmanna, Dobrovského, Hanky a Presla několik blahých týdnův se zdržoval. Jak ale ještě i tu roztržitý byl jsem, důkazem buď následující příhoda, podo-

hné té, která se Mežárimu mezi Drážďany a Lipskem stala. V prvních dnech ubytoval jsem se v Praze v hostinci u města Vídně. Přátelé moji, jmenovitě p. Hanka vyhledali mi obydlí v soukromném domě, kamž já i skutečně přestěhoval jsem se. Druhého neb třetího dne po mém vystěhování šli jsme s. p. Josefem Jungmannem na procházku do Nuslí. Teprv zde vidím, že mi opasek můj s penězi chybí. Nechav jej pod poduškou v posteli v hostinci u města Vídně, pospíchám nazpátek k hostinskému a poklady své šťastně nazpět dostal jsem. Úplné-li, to tehdáž rozhodnouti sám jsem nemohl. Dosti na tom, že jsem tím skusil, že nejen v Němcích ale i v Čechách stateční lidé přebývají. Pan Dobrovský přebýval na malé straně v zahradě hraběte Nostice; a byl tehdáž nad míru zdráv a vesel. Etymologie a botanika byly naše zábavy u něho. Jeho veliká postava a tenký píšťalkový hlas podivně na mne účinkovaly, avšak ne jináče, než s jakousi nábožnou úctou možno bylo k patriarchovi tomuto božímu se blížiti, který s nebe první poslán byl ku křišení naší národnosti. Do mé pamětnice napsal mi toto heslo: „Boga v pomošč, nikomu v sljed“, kterýmž heslem on sebe samého co tvorce a nenásledovníka jiných nejlépe charakterizoval. Jakový to rozdíl byl, když jsem ponejprv a nyní po druhé Prahu uviděl! Tehda jsem byl ještě nevinný jako Adam v ráji, nyní jsem již jedl ze stromu národnosti ovoce trpké a bolest ducha působící; zdálo se mi, jakoby Praha byla zkamenělé dějiny Českého národu. Na Vyšehradě ukazují se rumy pohanského chrámu: odrýpav zlomky z něho v papíře zavinuté nosil jsem je při sobě a chovám je do dnešního dne. Když jsem opustil Prahu, předešlá omráčenost duši mou opět tak opanovala, že jsem ve Vídni sotva věděl, kde jsem se vzal. Zde hned na kupeckou loď sedna, do Prešpurku jsem se doplavil s jednou Vídeňskou paní, která při sobě asi osmiletou dcerušku měla. Vítr vál po celý den, ale v noci okolo deváté, desáté hodiny taková bouře a vichřice na Dunaji se strhla, že se v lodi na kámen udeřivší, díra udělala; a my s plavci ledva život zachovali jsme na malém člunku, celí umoklí

a vodu ustavičně s člunka vyčerpávající asi o půl noci na břeh k Prešpurku jsme se probili. Druhého dne z lodi jen jeden konec z vody strměl. V Prešpurku žákovstvo právě zkouškami zaneprázdněno bylo. Pan Palacký navštívil mě pozdě večer. Procházeli jsme se po tak řečeném Senném place. Dobrý tento přítel dlouho mne nemohl poznati a chápati, když vrhna se mu v náručí řekl jsem: „Příteli, zle je nám, náš národ je nešťastný, já teprv nyní znám jeho smutný stav a jeho veliké potřeby.“ Při těchto slovích slzeli jsme oba, objati jsouce jako dítky a nemajíce mimo měsíček, jenž nad hlavami našimi svítil, nikoho jiného za svědka. Než opět vzchopili jsme se, a radost a úsměch vyjasňovaly náš obličej, když jsme pomyslili na velikost a na budoucnost našeho národa! Když jsem se vrátil do Turce, právě se žeň počínala, a tu navštíviv přátely své, bratrance Jana ve Slovenském Pravně, jsem čekaneoval.

§. 23.

Ohlavení a ohlídka na celý můj život školský.

Louče se s touto první polovicí mého života, za potřebné mám, abych ještě zřetel mých přátel a čtenářův na tři věci obrátil, totiž: na mé učitele, na mé žáky a chovance a pak na mne samého. V běhu celého mého školnictví, začna od Mošovec až do Jeny, měl jsem všech učitelův spolu asi třicet, z nichž někteří byli řádní, jiní mimořádní a vedlejší. Jejich jména jsou, v Mošovcech: Hrúz, Šulek, Burjan; v Křemnici: Komáry, Grosman a Páleš supplent; v Bystřici: Koch, Radjoci, Magda; v Prešpurku pak Stanislaides, Fábry, Bilnica, Zigmondy, Grosz, Dankovský. V Jeně Gabler, Danz, Kästner, Schott, Stark; Fries Oken, Bachmann, Luden; Eichstädt, Hand; Voigt starší, Voigt mladší, Lenz, Graumüller, Lüder, Münchhof. Vedlejší a mimořádní učitelé, kteří více méně na mé aesthetické vzdělání působili, jsou následující: v hudbě a sice na klavír: Adam Burjan, Mich. Košina, Jan Kollár bratranec

a Hlivai v Byštřici; na housle a však jen málo Kraj v Křemnici; ve zpěvě Šulek, Klein, Hlivai. V malířství: pater Šimaj, Führer a Hannus. V tanci Steinbeck v Prešpurku; v řečech a sice ve Francouské: Selecký, Leclaire v Prešpurku a Lavalet v Bystřici; v anglické a vlaské řeči též Selecký; v sanskritě Richel a Bopp. Z kněží a kazatelův, kde jsem byl, měli působení na mé vzdělání následující: Mich. Baldovský v Mošovcech; Goldperger v Kremnici; Lovich a Rožnai v Bystřici; Krudy v Prešpurku, u něhož jsem církevní právo a církevní historii slyšel, a pak Marezoll v Jeně. Na mou básnickou povahu nejvíce účinkovali: Komary, Magda a Hand; na mé řečnické vzdělání Komary, Magda, Kleinmann a Marezoll. Nechci žádnému z těchto učitelů křivdy učiniti; mnozí z nich byli vysoce učení, výborní a zasloužilí mužové, a však co se týče vztahu jejich osob k mé osobě, vyznám upřímně, že jediný Magda v Bystřici více a požehnaněji na mne působil, než všickni Prešpurští professorové spolu: tito zajisté jen vnášeli do mne, onen vynášel ze mne; ti jen cpali a vnucovali, tento vyvinoval a vysvobozoval ducha; ti jen dělali, učili, zpovšechňovali, tento vzdělával a obrazoval, indiwidualizoval.

Žákův, učeníkův a chovancův, kteří skrze mne hned více hned méně vyučováni a vzděláváni byli v běhu mém školském, bylo též asi tolik, totiž třicet. V Bystřici Daniel Hajníček a Juditha jeho sestra, Louisa a Julie Magdovy; v Prešpurku: Gustav a Adolf Pauer, Ludvík a Eduard Braumüller a asi 15 chovancův v sirotčím ústavě. V Bystřici opět jako čekatel: Ludvík Kolbenhajer, Karel a Robert Cilchert; v Jeně dva synové Ludenovi; v Lobdě Karolina a Amelie Schmidtovy. Podivné věc, že ti chovanci, kde jsem úplně volné ruce měl, větším dílem se zdařili, naproti tomu, kde mi ruce skrze rodiče v domě svázány byly, tamť i vychovávání dobrých následků nemělo, čehož příkladem jest k. p. Prešpurský Pauer, a Bystřický Kolbenhajer.

Co se mé osoby ve školském tomto životě týče, již z paměti těchto každý viděti může, že cesta první polovice mého života byla věru těžká a nejednou trním

porostlá. Mně štěstí samo od sebe téměř nikdy nic nepodávalo, anobrž často překážky v cestu kladlo. Všecko jsem sám sobě musel težce a pracně hledati, zasloužiti, dobývati. Anobrž nejen prostředky, ale i sám cíl mého života, totiž do školy chodění těžkými zápasy vybojovati jsem sobě musel. Tak jsem stál ve světě od otce odmrštěn, patronův a dobrodincův zbaven, od štěstí zanedbán, ale od Boha nikdy neopuštěn. Mimo to dala mi matka příroda jakousi přílišnou stydlivost, tak že k žebrání a žádání od jiných něčeho žádné smělosti jsem neměl. Často snad i zasloužená věc předce od osudu mi přána a dána nebyla. Stipendium Roth. Felekovské v Prešpurku, o kteréž jsem se prvního roku ucházel, mně dáno nebylo, ale ovšem jiným dosti nedbalým synům bohatých a mocných rodičův, kteří měli přímluvce a příznivce. Všecka didaktra, školské platy, obydlí, oblek, knihy již v Prešpurku sám jsem sobě zaopatřoval, anobrž i za to alumneum obyčejný plat jsem složiti musel, jakoby se mne všecko štěstí bylo odžehnalo. Věru mnohé bezesné noci ve traplivých péčech a starostech ztrávil jsem. Stav kazatelský a učitelský v Uhrách již z této příčiny dozajista více váženosti zasluhuje, nežli mu posavád politikové, o podobných školských trampotách ničeho neznající, dávají. U katolíkův, když se mladík theologii a církvi oddá, od té doby zbaven jest všech starostí, anť vlast, bohatá semeniště, štědrá stipendia a tisíce jiných podpor o něj pečují. My naproti tomu teprv nyní hořkosti života zkušovati začínáme, v nichž jedna bída druhou poráží. Evangelické kněžstvo více dává vlasti než vlasť jemu. Ono dává ve školách na vzdělání se k budoucímu ouřadu své dědictví po rodičích, své vlastní mozoly a poty, anobrž celou neřesti plnou polovici mladšího svého života; ono dává potom v ouřadě způsobné, cnostné, pobožné obyvatele vlasti; vlasť jemu nic, ani jen hlasu při krajinských sněmích, ani jen potřebné uctivosti a svobody při církevních konventech. Samo dobrotivé nebe vštípilo hluboko v ňádra má lásku ku přírodě a krasoumám, připojilo již záhy jako k mé kolébce tyto angely těšitele, předviděvši nepochybně, jak hořký kalich života mi určen a připraven

jest, jak tvrdé boje a zápasy čekaly na mne již v dětinství s otcem mým vlastním, pak v žákovstvě s neřestmi školskými; potom ve mládenectví s neuprosným a tragickým osudem lásky a konečně v manželství s klopotnými outoky dvou žárlivých, Slavjanstvu nepříznivých národů! —

Tentoť jest obraz školského a akademického života mého času, tento byl způsob a osud sta jiných spolužákův mých, tak že nepochybně nejeden z nich zde jako v zrcadle sebe spatří, řka: i mně se tak aspoň ve mnohých věcech vedlo! to jsem i já zkusil, činil a trpěl!

☛ K laskavému povšimnutí. ☚

Když jsme počali vydávati **Spisy Kollárovy**, oznámili jsme velectěnému obecenstvu, že k autobiografii **Kollárově** přidán bude d o d a t e k, v kterém ostatní život jeho zevrubně vylíčen býti má. V sepání dodatku takového uvázal se prof. Z e l e n ý. Horlivým pátráním po všem, co se týče působení velikého tohoto buditele národů slovanských, sebral však pan Zelený tolik látky, že místo stručného dodatku spisuje z e v r u b n é d í l o o ž i v o t ě a p ů s o b e n í **Jana Kollára**. Končíce tedy vydávání **Spisů Kollárových** oznamujeme zároveň, že dotčený životopis vyjde později co zvláštní s p i s o s o b ě.

V Praze koncem roku 1862.

Kněhkupectví: I. L. KOBER.

Obsah.

Paměti.

ČÁSTKA I.

Ošovce (od r. 1793—1805).

ČÁSTKA II.

Kremnice (od r. 1806—1808).

ČÁSTKA III.

Mošovce. Pravno (rok 1810).

ČÁSTKA IV.

Bystřice (rok 1810—1811).

ČÁSTKA V.

Cestování po Dolnozemsku v prázdninách r. 1812.

str.

ČÁSTKA VI.

Učení v Prešpurku od r. 1812—1815.

ČÁSTKA VII.

Pěstounování v Bystřici od r. 1815 až do r. 1817.

ČÁSTKA VIII.

Život na vysokých školách německých.

Milý Příteli

Zde vam posylám 12

které stanu Cenz

někoři se Censura

schválné nechtě

str. + gest „Med

rich der Löwe

znamená Lönn

Aby se w n

gest. Přátelům ga

aby mi hlawu n

to nic neny něž

A.